

Anssi Halmesvirta

Turanilaisia ja herrasneekereitä

Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet
Societas Historica Finlandiae

Historiallinen Arkisto 103

Anssi Halmesvirta

Turanilaisia ja herrasneekereitä
– aatehistoriallisia tutkimuksia
brittiläisestä rotuajattelusta

SHS / Helsinki / 1993

Kansi: Rauno Endén

Kansikuva: Mies- ja naispuolinen suomalainen (Madeley lith. 3
Weltington St. Strand) kuvattuna R. G. Latham in teoksessa
The Native Races of the Russian Empire. London 1854.

© Anssi Halmesvirta

ISSN 0073-2559

ISBN 951-8915-81-4

Tammer-Paino Oy
Tampere 1993

Esipuhe

Tämä tutkimus on syntynyt halusta ymmärtää sellaisia liberalismiin, konservatismiin ja sosialismiin aatesuuntia, joissa rotuajattelu sai merkittävän roolin. Vanhempi poliittisten aatteiden tutkimus keskittyi yleensä jonkun avainidean, esimerkiksi vapauden, edistyksen, kollektivismiin, individualismiin tai muun sellaisen synnyn ja kehityksen analyysiin. Uudempi, varsinkin englantilaisen aatehistoria sen sijaan tarkastelee ideoita ja aatteita tarkasti rajatuissa konteksteissa, jotta niiden sisältö, sanoma ja merkitys tulisivat paremmin historiallisesti ymmärretyiksi.

Rotuajattelua ja kansallisuusaatteita tutkittiin jo Jyväskylän yliopiston yleisen historian professori Aira Kemiläisen tuottoisassa "Rotu- ja kansallisuus"-projektissa. Siinä urauurtavasti selvitettiin sitä suomalaisen identiteetin kannalta tärkeää kysymystä, mitä suomalaisista on Euroopassa ajateltu. Käsillä oleva tutkimus on tuon hankkeen loogista jatkoa ja syventämistä. Kansallisten ja etnisten ristiriitojen puhjettua sotimiseksi Balkanilla, ja rasismiin ja vierasvihan nostaessa päätään Suomessakin ei liene haitaksi muistaa, millaisiin tarkoituksiin rotukäsityksiä ja -asenteita ennen käytettiin.

Jyväskylän yliopiston historian laitokselta olen saanut työtilan käyttööni ja löytänyt yhteydet toisiin tutkijoihin. Kollegeille neuvoista ja avusta suuri kiitos. Professori J.W. Burrow (Sussexin yliopisto, Englanti) ja D.Phil. Joerge Dyrkton (Victorian yliopisto, Kanada) ovat antaneet hyviä ideoita ja kritiikkiä sekä professori Toivo Nygård taustatukea. Olen kiitollinen heille, samoin kuin Suomen Akatemialle rahoituksesta ja Suomen Historialliselle Seuralle tutkimuksen julkaisemisesta.

Kesäkuussa 1993

Anssi Halmesvirta

Sisältö

JOHDANTO	7
1. PATERNALISMI, UTILITARISMI JA IMPERIALISMIN HENKI: J. S. Millin, Thomas Carlylen ja W. E. Forsterin kiista neekerioijuuden lakkauttamisesta.	12
2. IMPERIALISTISTA MATKUSTUSTA: Sir Charles Dilke ja anglosaksisen rodun sivistystehtävä.	52
3. IMPERIUMIN RAPPION KANGASTUS: Degeneraation käyttö poliittisena argumenttina Englannissa 1880-luvulla.	86
4. EDWARD AUGUSTUS FREEMAN JA SUOMI VUONNA 1892.	105
5. ROUVA WILSON JA KÄSITTÄMÄTÖN INTIA.	121
6. ROSALIND TRAVERS SUOMEN ROTUSUHTEITTEN TARKKAILIJANA.	148
7. SUOMALAISEN RODUN KUVA ENGLANNISSA 1920–30 -LUVUILLA.	159
EPILOGI	180
LÄHTEET	184
SUMMARY	194
HENKILÖ- JA ASIAHAKEMISTO	199

Johdanto

I

Tässä tutkimuksessa analysoidaan aatehistorian menetelmin brittiläistä rotuajattelua ja sen käyttöä poliittisessa ja kulttuurikeskustelussa 1840-luvulta 1930-luvulle. Tarkoituksena ei ole ainoastaan tarkastella viktoriaanisen tai edwardiaanisen aikakauden rotuoppeja, sillä niistä on jo olemassa suomenkielistäkin tutkimusta, vaan paneutua tulkitsemaan sellaisia valikoituja tekstejä ja merkitysyhteyksiä, missä rotuajattelulla oli aivan erityistä julkista, poliittista merkitystä tai missä sitä sovellettiin omaperäisesti jonkin brittiläisen siirtomaavallan alamaisryhmän tai vieraan kansan tarkasteluun. Ainoastaan neljännessä luvussa rodun 'huonontumisesta' esitellään tieteellistä rotuajattelua, mutta silloinkin tarkoituksena on löytää sen poliittinen sanoma.

Tutkimuksessa tarkastellaan ajanjaksoa, jolloin sekä brittiläisen siirtomaavallan alamaisrotujen hallitsemiseksi että vieraitten kansojen – tässä yhteydessä erityisesti suomalaisten – fyysisen, kulttuurisen ja poliittisen tilan ymmärtämiseksi käsite 'rotu' ja siitä johdetut sivistystasoa ja vallankäyttöä koskevat arvostelmat olivat väistämättömiä julkisessa keskustelussa ja politiikan kielessä. Ne olivat merkittävässä roolissa imperialistisessa kirjallisessa kulttuurissa ja kuuluivat valtaapitävien ja heitä tukevan tai arvostelevan älymystön jokapäiväisen kielenkäytön sanastoon.

Pahamaineisesta ja usein määrittelemättömästi käytetystä 'rodusta' johdetaan vielä nykyäänkin, mm. Euroopan tuskallisten kansallisuusongelmien käsittelyn yhteydessä, niin paljon arvoarvostelmin ladattuja väitteitä ja johtopäätöksiä, että siitä on syytä tehdä tarkempaa selkoa. Rotu-termi, jonka käyttö suositellaan rajoittamaan biologiaan ja perinnöllisyystieteen, viittaa ihmisryhmien erojen biologisiin perustekijöihin. Ne eivät ole

merkittäviä, ja siksipä *etnisyys* onkin nykyään varattu populaatioiden kulttuurierojen kuvaukseen ja selittämiseen. 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella etnisyyttä ja rotua ei pidetty erillään, vaan rodulla selitettiin yhtä lailla kulttuurista kuin fyysistäkin erilaisuutta. Oletetuista rotuominaisuuksista johdettiin eri rotujen edustamien kulttuurien eriarvoisuus, mitä sitten pidettiin itsestään selvyytenä. Kuten tutkimuksen ensimmäisessä luvussa osoitetaan, rotukäsitykset ja -asenteet jyrkkenivät Englannissa selvästi 1840-luvun lopulta lähtien, jopa siinä määrin, että alamaisrotujen emansipaatiota vastustavat piirit pitivät 'alimpia' rotuja kelvottomina luomaan minkäänlaista kulttuuria tai ennustivat niiden vapautettuina kuolevan ennen pitkää sukupuuttoon (ns. degenerationismi).

Jos biologisia rotutekijöitä pidetäänkin nykyisin muuttumattomina, niin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella uskottiin sekä rotuominaisuuksien pysyvyyteen että muuntuvuuteen. Omaksuttu kanta riippui siitä, miten kukin rotuajattelijä suhtautui perimän, ympäristön ja kasvatuksen panokseen ihmisen ulkomuodon ja luonteen muodostumisessa. Ne antropologit ja rotupoliitikot, jotka pitivät rotuominaisuuksia esimerkiksi monadin kaltaisina yksiköinä tai uskoivat perintöaineksen koskemattomuuteen, kielsivät niiden luonnollisen muuttumisen. Oletettiin, että 'rotuolemus' periytyi sellaisenaan sukupolvelta toiselle (esim. ns. protoplasma -teoria). Tätävastoin ne, jotka pitivät rotujen sekoittumista jokapäiväisenä ilmiönä ja historiallisena tosiasiana, olivat sitä mieltä, että voi syntyä jopa kokonaan uusia, elinkelpoisia rotutyppejä. Monet poliitikotkin, sosialisteista konservatiiveihin, pelkäsivät rotusekoitusten pilaavan varsinkin sivistyshierarkiassa 'ylintä', 'valkoista' rotua. Rotuajattelussa darwinismi oppina rotujen luonnollisesta valikoitumisesta, ja lamarckismi teoriana hankittujen rotuominaisuuksien siirtymisestä jälkeläisille kilpailivat hegemoniasta pitkälle meidän vuosisadallemme.

Yleistä rotuajattelua jyrkempiä asenteita ja käsityksiä esiintyi aikakauden poliittisissa ideologioissa rasismien ja rasialismin muodoissa. Rasismi määritellään tässä ihmiset ylempiin ja alempiin biologisiin rotuihin luokittelevaksi, näennäistieteelliseksi teoriaksi ja luodun hierarkian pohjalta rotujen eriarvoisuuden ja/tai rotudiskriminaation puolesta argumentoivaksi poliittiseksi näkemykseksi. Rasialismilla puolestaan tarkoitetaan laajemmin niitä uskomuksia, käsityksiä ja ideoita, joissa rotusanastoa esiintyy, ja joissa rotuominaisuuksilla katsotaan olevan merkitystä inhimillisen kulttuurin saavutusten kannalta. Erotukseksi edellisistä korostettakoon, että etnosentrismi on vakaumus oman etnisen ryhmän paremmuudesta toisiin verrattuna. Äärimmillen vietyinä se saattoi kehittyä vieraanpeloksi tai muukalaisvihaksi. Rasismia sallivampaa se on tosin siten, että se ei estä

'alemmalle' sijoitettujen sulautumista ylempiin. Sekoittumista ei vastusta rasialismikaan, kuten luvussa kuusi osoitetaan.

Termi rotuennakkoluulo, olkoon luulo sitten perusteltua tai perustelematonta, kuvaa voimakasta negatiivista suhtautumista vieraisiin ihmisiin. Ennakkoluuloinen henkilö ei yleensä ota huomioon halveksimansa ryhmän (rodun) yksilöitten eroja. Terminologisesti ennakkoluuloa lähellä on rotuantipatia, mikä ilmenee epäkunnioittavana 'vieraan aineksen' vieroksuntana. Suorien henkilökontaktien vaikutuksesta tällainen vieroksunta saattaa kadota. Vielä on erotettava rotustereotypiat; ne ovat yksinkertaistettuja, objektiivisten tosiseikkojen vastaisia tai vääristeleviä uskomuksia ihmisryhmien (rotujen) ominaispiirteistä ja niihin kuuluvien yksilöitten luonteesta. Niillä on helppo tunnistaa 'vieraita', mutta ne eivät piittaa todellisuuden ja ihmisyyden monimuotoisuudesta. Kulttuurien kohdatessa stereotypiat aiheuttavat usein väärinkäsityksiä ja ristiriitoja, joitten korjaaminen voi olla työlästä, kuten luvun viisi analyysistä viktoriaanisen naisen kokemuksista Intiassa käy ilmi. Kaikki edellä mainitut asenteet ja käsitykset muuttuvat yhdessä yhteiskunnallisen ja poliittisen muutoksen kanssa, ja ne saavat vahvistusta luonnon- ja ihmistieteitten uusista teorioista.

II

Tutkimuksen lähdeaineisto on aatehistorialle tyypillisen valikoitua ja heterogeenistä; se ammentaa kaikista kirjallisista lähteistä. Monet tekstit, kuten matkakirjat, -kirjeet ja aikakauslehtiartikkelit, ovat ihmeteltävän harvoin joutuneet suomalaisen historian tutkimuksen käsiin. Koska niissä paljastuvat brittiläiset rotuideat ovat suomalaiselle lukijakunnalle varsin vähän tunnettuja, niitä esitellään ja analysoidaan varsin yksityiskohtaisesti ja monin lainauksin. Näin on tarkoitus valaista kunkin kirjoittajan oman sanoman vivahteita ja saada hänen äänensä monipuolisesti kuuluville. Poikkeus monilähtisyyteen on luku seitsemän, jossa ei ole käytetty diplomaattiasiakirjoja eikä yksityistä, poliittisluontoista tai kulttuurisuhteita valaisevaa kirjeenvaihtoa, sillä ne ansaitsevat oman tutkimuksensa.

Poliittiseen keskusteluun ja kielenkäyttöön pesiytyneet rotukäsitteet avaavat meille erään keskeisen näkymän maailmansotia edeltäneen imperialistisen aikakauden valtapoliittikkaan ja -suhteisiin ja niiden määrittelyyn. Tässä ei ole pyritty antamaan kattavaa kuvaa rotuajattelusta Englannissa, vaan on keskitytty sijoittamaan joukko vähemmän tunnettuja tekste-

jä oman aikansa tieteellisen, poliittisen ja kulttuurikeskustelun merkitysytteiksi niin, että esiin nousevat sekä aikakaudelle tyypilliset arvostukset, ideat, ennakkokäsitykset ja -luulot että kunkin kirjoittajan erityinen suhde niihin.

Alkuperäistekstien tulkintaan kuuluu väistämättä kriittinen näyttökulma, varsinkin analysoitaessa rotujattelusta johdettuja poliittisia sanoimia ja päätelmiä. Aatehistoriallisessa dialogissa tekstit pyritään palauttamaan niille kuuluviin historiallisiin merkityssuhteisiinsa.¹ Tällöin tutkitaan mitä ideoita oli käytössä, mitä niillä tosiasiallisesti ilmaistaan ja tarkoitettiin, mille oletuksille ne perustuivat ja millä tutkimusmenetelmillä ja päättelytavoilla niihin lopulta päädyttiin. Lisäksi koetetaan seurata ideoitten ja päättelyn logiikkaa ja asettaa ideat paikoilleen vallitsevissa tieteellisen, poliittisen ja kulttuurikeskustelun traditioissa. Kunkin tekstin kirjoittajan oman tarkoituksen ja sanoman löytäminen on välttämätöntä, jotta voitaisiin tarkastella sitä suhteissa aikalaisten vastaanottoon, kritiikkiin ja tulkintaan. Ideat ja aatteet ikäänkuin kilpailivat filosofiassa, tieteesä ja politiikassa, ne syntyivät ja elivät eri ideologioissa ja älymystön kielenkäytössä valaisten ajan kulttuurikeskustelun taistelevaa ja profetaalista luonnetta ja sen suhdetta valtaan ja 'vieraaseen'. Niiden muuttumisessa ja vivahteissa purkautuvat älylliset pyrkimykset ymmärtää kulttuurin ja yhteiskunnan muutoksia. Aateperitöt joutuivat omaksumaan uusia termejä ja antamaan uusia merkityksiä vanhoille. 'Rodun' käsite oli yhteistä kulttuuriomaisuutta ja käytössä kaikissa ideologioissa, mutta kukin ajattelija katsoi tehtäväkseen määritellä sen lopullista merkitystä itse omien aatteellisten ja tieteellisten sitoumustensa, kokemustensa ja ennakkokäsitystensä varassa.

Neljässä luvussa (1–2, 5–6) käsitellään pääasiassa samaa teemaa, perintöainekseltaan erilaisiksi oletettujen rotujen – nykyään sanottaisiin etnisten ryhmien – valtasuhteita ja olemusta. Luvussa imperiumin rappeutumisesta (3) tarkastellaan brittiläisen siirtomaavallan keskuksen ehtoja eräiden aikaistutkijain kriittiseksi tulkitsemassa historiallisessa kontekstissa. Kahdessa ensimmäisessä luvussa analysoidaan erityisesti sitä, millä eri tavoin tunnetut viktoriaanisen ajan julkiset moralistit (Mill, Carlyle, Forster ja Dilke) toivoivat 'alempia' rotuja sivistettävän rationaalistuvan, teol-

1 Tällaista aatehistorian metodia edustavat eri näkökulmista mm. Dominick LaCapra teoksessaan *Re-thinking Intellectual History; Texts, Contexts, Language* (Cornell University Press, Ithaca, 1983), Hayden White teoksessaan *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation* (London, 1989) ja useimmat teoksen *Political Innovation and Conceptual Change*. Eds. Terence Hall, James Farr, Russell L. Hanson (Cambridge University Press, 1989) kirjoittajat.

listuvan ja demokratisoituvan kulttuurin jäseniksi ja samalla kasvavan imperiumin alamaisiksi.² Luvussa viisi on kymymys erään sivistämisprosessia läheltä seuraavan tarkkailijan yrityksistä ymmärtää sivistettäviä ja näiden omia sivistymisen edellytyksiä ja ehtoja. Luvussa neljä tavataan brittiläisen akateemisen älymystön edustaja arvioimassa suomalaisen 'alamaisrodun' suhteita omaan herraansa, Venäjään. Kuudennessa luvussa kohdataan Suomessa vierailut suomalaisten rotusuhteitten tuntija punnitsemassa rotujemme sivistyspanosta ja seitsemännessä luvussa tutustutaan laajemmin brittiläiseen Suomi -kuvaan 1920-30-luvuilla. Suomea koskevissa jaksoissa yleensä eritellään miten suomalainen rotu, sen sivistyksen tila ja poliittinen asema käsitettiin brittiläisessä rotukeskustelussa autonomian ja itsenäisyyden alkuaikoina.

2 Stefan Collini on teoksessaan *Public Moralists. Political Thought and Intellectual Life in Britain 1850-1930* (Cambridge University Press, 1991) määritellyt 'julkisen moralistin' sanoman yleväksi altruismiksi.

1. Paternalismi, utilitarismi ja imperialismin henki: J.S. Millin, Thomas Carlylen ja W.E. Forsterin kiista neekerijoukkojen lakkauttamisesta

I

Teoksessaan *Victorian Imperialism* (London, 1978) brittiläisen imperialismin lähetystehtävän historioitsija C. C. Eldridge moitti kolleegojaan imperialismin aatteellisen motivaatiotaustan ja filosofisten perustelujen tutkimisen laiminlyömisestä. Jos kohta ilmiön taloudelliset, poliittiset, diplomaattiset, sotilaallisstrategiset ja sosiaali-imperialistiset taustatekijät oli kattavasti ja monipuolisesti selvitetty, keskiviktoriaanisessa Englannissa vallinneiden poliittisten aatteiden osuus imperialistisen hengen syntyyn oli kovin puutteellisesti osoitettu.¹ Erityisesti 1800-luvun lopun ns. uusimperialismissa uhmakkaana kuuluneen 'takapajuisen' maailman moraalisen muuttamisen vaatimuksen suhde ajan johtaviin poliittisiin teorioihin ja niiden perusteisiin oli jäänyt epäselväksi.

Imperialismia koskevan tutkimuskirjallisuuden paisuvasta julkaisuvirrasta huolimatta Eldridgen huomautus on yhä ajankohtainen. Aivan uusimmissakin imperialismin tutkimusprojekteissa valitetaan, ettei imperialismia ole ymmärretty laajana vallankäytön ilmiönä ja että kulttuuri-imperialismin aatehistoriallinen tutkimus on yhä lapsenkengissään. Tutkimatonta sarkaa väitetään löytyvän brittien suhtautumisessa imperiuminsa al-

¹ Mt., s. 136-37.

kuperäisväestöihin ja länsimaisen tieteenkäsitteiden ja -menetelmien ta-voissa käsittää, hallita, valvoa ja sivistää 'alamaisrotujaan'.² Keskustelu näiden asemasta aktualisoitui 1800-luvun alkupuolella ns. epävirallisen (*informal*), kapitalistisen vapaakauppa-imperialismin läpimurto-kaudella ensin evankelisten herättäjien, radikaaliliberaalien ja filantrooppien kampanjoissa orjakaupan (1807) ja orjuuden (1833) lakkauttamiseksi, ja se jatkui 1840-luvulta lähtien eri yhteyksissä arvioitaessa emämaan suhdetta siirto- ja alusmaihin. Klassisen poliittisen taloustieteen, utilitaristien ja siirtomaapolitiikan uudistajien vaatimuksia siirtomaamonopolin purkamisesta kritisoitiin ja muotoiltiin uudelleen teollistumisen lieveilmioitten, pauperismin, liikaväestön ja työttömyyden ongelmien kärjistyessä. Yhteiskunnallisista epäkohdista keskusteltiin eritoten taloustieteessä, ja sen pessimistiset teoriat rajoittamattomasta väestönkasvusta (Malthus), rautaisesta palkkalaista (Ricardo) ja analyysit teollisuuden voittoasteen laskusta joutuivat arvostelun kohteiksi. Ratkaisuksi esitettiin radikaaleja teorioita ja suunnitelmia mm. systemaattisesta siirtokuntien perustamisesta sosiaalisen hädän ja Englannin väestökatastrofin ehkäisemiseksi.³ Kriittisen siirtolaiskysymyksen yhteydessä ei voitu välttää koskettelemasta brittien hallitsemien alusmaiden 'alamaisrotujen' tilaa ja työpanosta monopoleista vapautumaan pyrkivässä siirtomaataloudessa. Samalla tuli tärkeäksi tarkastella 'valkoisen rodun' suhteita 'alempiin' rotuihin, olivathan kontaktit niihin entisestään lisääntymässä.

Eriytyisen kiihkeänä keskustelu kävi vuosisadan puolivälin molemmin puolin. 'Alamaisrotuja' koskevan etnologis-antropologisen tiedon lisääntyessä rasistiset ja rasialistiset stereotyyptit vahvistuivat ja rotuluokitukset uudistuivat. Eri 'rotujen' fyysistä kuntoa ja sivistyksellistä arvoa arvioitiin nyt tieteellisesti fyysisen ja kulttuuriantropologian menetelmin. Niiden syntyperäisiä eroja ja eriarvoisuutta todisteltiin positivismiin ja empirismin traditioiden yhtynein voimin, joskin raamatunkin todisteet olivat yhä käytökelpoisia. Nekin historiallisemmin suuntautuneet tiedemiehet, jotka eivät voineet hyväksyä kärkevää anglosaksismia tai 'arjalais' -ihailua tai teorioita rotuominaisuuksien ensisijaisuudesta kansanluonteen selittämisessä, joutuivat tarkistamaan käsityksiään eri 'rotujen' sivistystasosta.⁴

2 Ks. esim. John M. MacKenzie, "General Editor's Foreword". *Imperial Medicine and Indigenous Societies*. Ed. by David Arnold (Manchester University Press, 1988), s. vi.

3 Donald Winch, *Classical Political Economy and Colonies* (London, 1965), s. 51; Bernard Semmel, *The Rise of Free Trade Imperialism. Classical Political Economy, the Empire of Free Trade and Imperialism 1750-1850* (C.U.P., 1970), s. 5-6.

4 Reginald Horsman, "Origins of Anglo-Saxonism in Great Britain before 1850". *Journal of the History of Ideas*, 3 (1976), s. 387-410; Leon Poliakov, *The Aryan Myth*.

Ajan johtavat kulttuurikriitikot ja julkiset moralistit, paternalistisista konservatiiveista vapaakauppaa, parlamenttiuudistusta ja siirtomaareformeja kannattaviin radikaaleihin, pohtivat koko siirtomaapolitiikan reformin ohella kysymyksiä mm. Intian hallinnon kehittämistä ja 'alempien rotujen' asemasta syntymässä olevan uuden tieteen, vertailevan politiikan käsittein. Benthamilaiset utilitaristit, joukossa mm. radikaalit James Mill ja hänen poikansa John Stuart Mill vertasivat eurooppalaisia perustuslaillisia hallitustapoja vieraissa kulttuureissa vallitseviin 'raaempiin' hallitusmuotoihin. Vertailuperusteena heillä oli, toisin kuin valistuksen ajalla, jolloin tarkastelun standardina palveli hyveen ja korruption dialektiikka, käsitteistö, jolla voitiin kuvata yksilöitten ja eri intressiryhmien etujen järkevää tasapainottamista yhteiseksi hyväksi.⁵ Valistuksen aikainen itämaisen kulttuurin ihailu muuttui peloksi ja vihaksi, ja 'jalon villin', lappalaisen, intiaanin, neekerin tai sivistyksessä pidemmälle edenneen arjalaisserkku hindun ihmisyuden puolustaminen tuli vaikeammaksi.

Kehitys- ja adaptaatio-opillinen ajattelu tunkeutui samanaikaisesti politiikan teorioihin. Alemmilla sivistysasteilla elävien kansojen tavat, taikausko ja instituutiot tulkittiin irratiionaaliseksi jäänteiksi ja esteiksi länsimaiselle edistykselle ja ratiionaalille yhteiskuntajärjestykselle. Intian Sepoy -kapinan (1857) verinen jälkinäytös ja Jamaikan vapautettujen värillisten kansannousun raaka tukahduttaminen (1865) olivat selviä osoituksia brittiläisen imperiumin oikeuskäsityksen ja lain koventuneesta otteesta niskuroiviin alamaisiinsa, nämä kun eivät välttämättä enää vain alistuneet imperiumin valtaapitävien alusmaiden paikalliset tavat ja uskomukset murtavaan toimintaan.

II

Eräs merkittävimmistä kommentaattoreista alamaisrotukysymyksessä oli John Stuart Mill (1806–73), liberaalin politiikan teorian ja yhteiskuntatieteen metodologian klassikko. Viktoriaanisena aikana, aina 1840-luvulta lähtien hänen teoksensa loivat radikaalin liberalismiin yhteiskunnallisen

Trans. by E. Howard (New York, 1977), ch. ix.

5 Stefan Collini, Donald Winch, John Burrow, *That Noble Science of Politics* (C.U.P., 1983), s. 16-17; Eric Stokes, *The English Utilitarians and India* (Oxford, 1959), s. 30-31; Eileen P. Sullivan, "Liberalism and Imperialism: J.S. Mill's Defense of the British Empire". *Journal of the History of Ideas*, 4 (1983), s. 599-610.

uudistusohjelman teoreettista perustaa. Nuorempi Mill etsi ratkaisuja teollistumisen aiheuttamiin yhteiskunnallisiin ongelmiin ja epäkohtiin, hahmotteli sosiaali-liberalistista talousteoriaa, loi comtelaisen, positivistisen sosiologian kriittisen tarkastelun pohjalta historiallisesti orientoitunutta empiiristä sosiologiaa, jonka pohjalle hän pyrki rakentamaan, vuoden 1832 parlamentti-uudistuksen osoittauduttua riittämättömäksi, ⁶ uuden edustuksellisen hallinnon (*representative government*) mallin. Sen piti sovittaa yhteen vähälukuisen eliitin valta ja nousevan, teollisen keskiluokan valtapyrkimykset sekä luoda edellytykset sivistyksestä osattoman massan kasvatukselle kansalaisvapauksiin ja poliittiseen osallistumiseen.

Ymmärtääksemme Millin kantaa siirtomaa- ja alamaisrotukysymyksiin on ensin tarkasteltava hänen yhteiskuntafilosofiaansa laajemmin ja analysoitava hänen kirjallisesta tuotannostaan niitä teoksia, jotka valottavat hänen poliittisen teoriansa yhtymäkohtia siirtomaapolitiikkaan ja sitä kautta alamaisrotukysymykseen. Tässä suhteessa merkittäviä ovat hänen taloustieteelliset oppinsa ja niiden perustana olevat ihmis- ja historiankäsitteet. Perustava on Millin näkemys kulttuurien kehityksestä ja sivistyksen asteista. Se määräsi lopulta mihin hänen esittämillään yhteiskunnan uudistusvaatimuksilla tähdättiin ja sen, miten pitkälle niissä voi mennä. Sekä Englannin että sen siirto- ja alusmaiden taloudellis-sosiaalisten ongelmien pohdinnan yhteydessä Mill tuli myös pohtineeksi ulkoeurooppalaisten kansojen ja 'rotujen' asemaa ja kehitysmahdollisuuksia ja vetäeneksi niistä poliittisia johtopäätöksiä. Vasta näiden pohdintojen tarkastelun jälkeen on mahdollista yksityiskohtaisemmin paneutua Millin 'alamaisrotu' -keskusteluun suoranaisesti kantaaottaviin lausumiin.

On heti aluksi korostettava, etteivät Millin käsitykset mm. intiaaneista tai värillisistä olleet hänen ajattelunsa pääasiallista antia. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö Mill olisi tilanteen niin vaatiessa kirjoittanut alamaisrotujenkin asemasta vakavasti. Jatkossa tarkemmin analysoitava Millin vastaus Thomas Carlylen, mustista halventavasti vuonna 1849 kirjoittaneen paternalistin puheeseen, oli yleensä kiihottomasti kirjoittaneelta Milliltä harvinaisen voimakasäänäinen. Tekstinä se oli hänen tuotannossaan vertaansa vailla olevan ärtynyt. Se oli omiaan kiihottamaan lukevan yleisön tunteita. Millin sanalla oli aikanaan varsin huomattava painoarvo liberaalien ja

6 Vuoden 1832 'Suuri Reformi' antoi äänioikeuden pääasiassa varakkaille kauppiaille, manufaktuurin omistajille ja ammatinharjoittajille. Äänioikeutettujen määrä ei tosin kohonnut kuin 516.000:sta 813.000:een, mutta reformin katsottiin luoneen ns. keskiluokan, jonka kunniallinen asema yhteiskunnassa tuli näin varallisuuden mittareilla tunnustetuksi. Ks. Norman McCord, *British History 1815-1906* (O.U.P., 1991), s. 135.

abolitionistien, mutta myös heidän vastustajiensa, konservatiivien keskuudessa. Juuri 'alamaisrotukysymyksessä' eri yhteiskunnallisten näkemysten sovittamattomuus tuli räikeästi ja terävästi esille.

III

Millin yhteiskuntafilosofia perustui assosiaatiopsykologiaan. Hänen isänsä, James Mill (1773–1836), tunnettu benthamilainen radikaali, oli kehittänyt, lähinnä lockelaisen ihmismielen tutkimuksen pohjalta, teoriasa ihmiskäyttäytymisen lainalaisuuksista. Nuo lait määräsivät ihmismielessä esiintyvien ideoitten, motiivien ja luonteenpiirteiden (dispositioiden) muodostumistapaa. Assosiaatiolain perusoletus oli seuraava: ihminen sai havaitessaan esineitä, kuullessaan puhetta jne. mieleensä ideoita, jotka liittyivät (assosioituivat) miellelyhtymiksi ja muodostivat haluja. Nämä yhtyivät edelleen motiiveiksi, jotka puolestaan kokemuksen karttuessa ja kasvatuksen myötä määräsivät ihmisen luonteen. Vanhempi Mill sovelsi näitä assosiaation peruslakeja kansanluonteen selittämiseen; olihan yhteiskunta vain yksilöitten muodostama suuryksilö, jossa vaikuttivat samat lait, joskin yleisemmällä tasolla. Hän oli mm. sitä mieltä, että Englannissa kansan enemmistön elämän perusmotiiviksi, "ajan hengeksi", oli 1800-luvun alussa tullut oman edun tavoittelu, nautinnonhalu ja tuskan välttely.⁷ Englantilainen yhteiskunta näyttäytyi hänelle kokoelmana omaa etuaan ajavia, irrallisia yksilöitä, jotka olisivat olleet sodassa keskenään, ellei lainsäädäntö olisi estänyt.

Nuorempi Mill ei voinut hyväksyä isänsä suoraviivaista tulkintaa Englannin 'ajan hengestä'. Henkisen kriisin läpikäytyään hän irrottautui isänsä filosofisesta vaikutuksesta ja tutustui erityisesti W. Wordsworthin romanttiseen runouteen ja S. T. Coleridgen elämänfilosofiaan. Laskelmoivaksi utilitaristiksi kasvatettu Mill tunnusti, että ihmistä tuli lähestyä myös intuitiivisesti tuntevana eikä vain rationaalisten motiivien ohjaamana olentona. Hän ymmärsi, että ihmisen käyttäytymistä ohjasivat muutkin kuin vain nautinnonhalun ja tuskan välttämisen motiivit. Yhteiskuntien koossapysymistäkään ei Millin uudistuneen käsityksen mukaan voitu enää selittää ilman historiallisessa kehityksessä syntyneen sosiaalisen sympatian,

⁷ Assosiaatiopsykologian ja filosofisen radikalismien yhteyksistä, ks. Elie Halevy, *The Growth of Philosophic Radicalism* (Boston, 1966).

altruismin ja siihen liittyvien muiden tunne-elämän piirteiden huomioonot-
tamista.

Mill havaitsi, että Englannin yhteiskunta oli moraalisesti sairas. Ihmis-
rakkaus, veljeys ja sosiaalisista velvollisuuksista huolehtiminen olivat
1840-luvun taloudellisen kriisin aikana väistyneet nautinnon ja pelkän
oman edun tavoittelun tieltä. Todisteena yhteiskunnan kriittisestä tilasta oli
sekin, ettei keskiluokkaisen eetoksen voitto ollut täydellinen. Vaikka 'ajan
henkeä' nopean teollistumisen ja vaurauden kasvun ansiosta hallitsikin
terve voiton tavoittelu ja yrittäminen, nämä ominaisuudet eivät olleet Mil-
lin tuntuman mukaan kenneet syrjäyttämään aristokratian tuhlailevaa
nautinnonhalua ja ylellisyyttä. Poliittisten virkojen, etuoikeuksien ja mui-
den 'luonnollisten' etuisuuksien nauttiminen pitivät siihen kuuluvien mie-
lissä yllä perityn ylemmyyden illuusioita, jotka eivät voineet hetkessä
haihtua.⁸

Ranskan vallankumouksen 'anarkian' ja Napoleonin valtakauden 'ty-
ranniuden' kokemukset olivat vain vahvistaneet oligarkkisen yhteiskunnan
valtarakenteiden demokratisoimista vastustavien leiriä. Vanhan maa-ate-
lin ja hallitsevan luokan luonne määräytyi sen tavasta pitää omistus- ja
valtaoikeuksiaan 'ikuisina' yhteiskunnan turvallisuuden peruspilareina,
kun sitävastoin sosiaaliseen nousuun pyrkivä keskiluokka piti omaisuutta
vain keinona ja kiihokkeena sosiaaliseen nousuun. Mill havaitsi, että teol-
lisen tuotannon, kaupan ja vaurauden kasvu ei täten ollutkaan tuonut muas-
saan uutta älyn nousukautta. Valtaa pitävä feodaalinen aristokratia kunni-
oitti perinteitä, hidasta perustuslaillista kehitystä ja halveksi keskiluokan
nousukasmaista käytöstä samalla, kun se kahlitsi vapaitten koulutusinsti-
tuutioiden luomista ja vapaata keskustelua. "Perityt mielipiteet", so. hallit-
sevan luokan käsitykset 'oikeasta' järjestyksestä ja sen pysyvyydestä muo-
dostivat "yleisen mielipiteen" ja pitivät yhteiskuntaa liikkumattomassa til-
lassa: "Quieta, ne movere".⁹ Maallinen valta lepäsi yhä keskiaikaisella
perustalla ja 'ajan henkikin' oli vuoden 1832 jälkeen kääntynyt yhteiskun-
nallisen reformin vastaiseksi. Toisaalta vanhan valtaeliitin luova voima oli
ehtynyt uudistusmielisiä, liberaaleja ja radikaaleja vastaan vuosisadan en-
simmäisellä kolmanneksella käydyissä viivytystaisteluissa.

8 John Stuart Mill, "Bentham" (1838). Repr. in *Utilitarianism, On Liberty, Essay on Bentham*. Ed. with an introduction by Mary Warnock (Glasgow, 1962), s. 99-101; *A System of Logic* (1843). Ed. H. Magid (New York, 1965), book VI, s. 22. Romantiikan ja positivismin viktoriaanista ihmiskuvaa yhtenäistäivistä pyrkimyksistä, ks. Diana Postlethwaite, *Making it Whole. A Victorian Circle and the Shape of their World* (Ohio State University Press, 1984).

9 John Stuart Mill, *Essays on Literature and Society: Coleridge, The Spirit of the Age and Civilization* (New ed., London, 1925), s. 51-52, 60, 320.

Toivoessaan, ettei brittiläinen imperiumi kokisi Rooman valtakunnan kohtaloa, Mill luotti siihen, että dynaaminen keskiluokka lopulta pakottaisi aristokratian uudistumaan ja sallimaan lisäaskelia demokratisoitumisen tiellä. Englannin kirjoittamaton perustuslaki oli hänelle kasvava orgaani, jonka kasvua ei saanut estää, jos historiallinen 'tahto' vapaa keskustelu äänitorvenaan niin vaati. Sitä piti muuttaa ajan tarpeita ja yhteiskunnallisia voimasuhteita vastaavaksi. Tärkeintä oli pyrkiä poistamaan maa-aristokratian yliedustus parlamentista ja viroista; oli saatava aikaan kahden johtavan ja kilpailevan luokan, maa-aatelin ja teollisuuspiirien etujen tasapaino. Tällaisen, "edistyksellisen" ajan tarpeita vastaavan rationaalisen järjestyksen luomiseksi tarvittiin kompromissihalua molemmilta pääosapuolilta. Yhtäältä reformi ei saanut sysätä syrjään kaikkea vanhaa, mutta hyväksikoettua, toisaalta etuoikeutettujen tuli antaa enemmän periksi kuin vuonna 1832. Demokraattisemman hallitusmuodon periaatteina tuli olla pysyvyyttä edustava "järjestys" ja dynaamisia voimaa edustava "edistys", so. hallinnon tehokkuuden tuli yhdistyä laajempaan poliittiseen osallistumiseen perustuvaan ylimmän vallankäytön edustukselliseen valvontaan.

Yhteiskunnassa olikin jo oireita tulevista muutoksista. Vanhakantaisen eliitin pyrkimys sopeutua muuttuviin yhteiskunnallisiin oloihin näkyi Millin havaintojen mukaan vanhojen sukujen nuorissa ja sopeutuvissa vesoissa, joista tuli kehittyvässä kapitalismissa tehokkuutta vaativia byrokraatteja.¹⁰ Vaaraksi yhteiskunnan rauhalliselle ja tasapainoiselle kehitykselle olivat sitävästoin työväenluokan huono asema ja sen radikalisoituminen. Vaikka Mill ei pitänyt työvästöä niin kurjistuneena kuin Marx, hän huomasi, että siltä puuttui eräs perusoikeuksista: se ei nauttanut työnsä tuloksista, vaan voitot kertyivät tuotantovälineiden omistajille. Se oli myös sivistymätöntä ja kiihotukselle altista. Tuotantoa ja vaurautta oli Englannissa yllin kyllin, mutta pääomien kasaantumisen ja omistuksen kehityksen viime vaiheessa, taloudellisen kilpailun yhä kiristyyessä, työväki oli jäänyt siitä osattomaksi eikä voinut toimeentulosta kamppaillessaan käyttää henkisiä kykyjään sivistyäkseen. Varallisuuserot olivat jyrkentyneet keskiluokan hedonistisen talouseetoksen syrjäytettyä paternalistisen hoivaamisen. 'Suurin mahdollinen varallisuus mahdollisimman vähällä vaivalla' -periaatteen soveltaminen työsuhteisiin oli aiheuttanut palkkojen laskua ja tehdas- ja maatyöläisten ajautumista köyhyyteen. 1840-luvun köyhien vuosien Englannin synkkä tila sai Millin, kuten niin monen muun kriittisen

10 John Stuart Mill, *Representative Government* (1861). *The World's Classics* (New ed., London, 1974), s. 159, 231, 236.

aikalaistarkkailijan, esittämään vakavia varoituksia väkivaltaisen yhteiskunnallisen mullistuksen mahdollisuudesta.

Millin omaan uudistusohjelmaan kuului – yksityisomistukseen koskettamatta – vahvistaa yhteisten etujen ymmärtämystä luomalla yhteiskuntaluokkien yhteistoimintaa, jossa työläisetkin saivat sanansijaa. Ellei työväen annettaisi osallistua mm. yritysten hallintoon, se ei kovin kauan tyytyisi osaansa, vaan saattaisi tarttua voimatoimiin. Osa työväenluokkaa pyrki omaan osuustoimintaan, mutta se ei riittänyt Millille, vaan työsuhteet oli hänen mielestään järjestettävä uudelleen, ei kuitenkaan sosialistisen mallin mukaisesti. Työväestön oli sallittava edustajiensa kautta osallistua tuotannosta päättämisen ja paikallishallintoon. Millin julkisen moralismin perussanomahan erityisesti 1840-luvun yhteiskunnallisia jännitteitä heijastavassa *On Liberty* (1859) -teoksessa oli, että kansalaisten oma apu ja "itsehallinto" (myös itsehillinnän merkityksessä) oli kehittävin vapauden muoto. Siksi vähäisempien, paikallisesti yhteisten asioiden hoito oli myös työväelle parasta sivistystä. Se oli oma-aloitteellisuutta kasvattavaa ja hyödyksi koko yhteisölle. Tämä oli milliläisen sosiaali-utilitarismin tavoitevaltion tehtäväksi jäi ylläpitää perusturvallisuutta ja talouteen ja yhteiskuntaelämään sen laajemmin puuttumatta auttaa kansalaisia yhteistyöhön säättämällä yhteistoiminnan periaatteet. Sen tuli laillaan estää heitä "tekemästä vahinkoa toisilleen". Yksilön oman edun piti sulautua yhteiseen etuun ilman kanssaihmiesten etujen loukkauksia. Kaikki ne asiat ja teot, jotka eivät vaikuttaneet kanssaihmiisiin, jäivät siis yksilön omaan harkintaan. Ainoastaan "itsesuojelu" oikeutti kansalaisen puuttumisen toisen kansalaisen vapaaseen toimintaan.¹¹

Se miksi Mill korosti työläisten paikallishallintoon osallistumisen tärkeyttä työläisten vapaaseen osuustoimintaan verrattuna johtui hänen käsityksestään yhteiskunnan tasapainotilan herkkyydestä. Osuustoiminta oli kyllä moraalisesti kasvattavaa ja palveli pyrkimystä saattaa työläiset käyttämään henkisiä voimavarojaan yhteisön hyväksi, mutta se saattoi luokkien välisiin ristiriitoihin ja vierottaa työläiset yhteiskunnan kokonaisedun ajamisesta. Paikallishallintoon osallistuminen sitävastoin oli työväkeä yhteiskuntaan sopeuttavaa, varsinkin kun siinä sai tuntea yhteisen talouden hoidon sivistävän vaikutuksen.

Millin uudistuvassa yhteiskunnassa työläisiltä edellytettiin osanottoa alunperin keskiluokalle suunnattuun moraaliseen reformiin. Uskonto oli

11 John Stuart Mill, *Principles of Political Economy* (1848, new ed., New York, 1976), s. 162-63, 231-32; "On Liberty" (1859). Repr. in *Utilitarianism, On Liberty, Essay on Bentham*, s. 135. Millin yksityisen omistusoikeuden puolustuksesta, ks. Alan Ryan, *Property and Political Theory* (Southampton, 1986), s. 144-59.

lakannut pakottamasta ihmistä täyttämään sosiaaliset velvollisuutensa henkilökohtaiseksi pelastukseksi ja sen tilalle oli astunut materialistinen ja egoistinen eetos. Yhteiskuntaluokkia yhdistävät siteet olivat katkeilleet. Tarkasteltuaan eri sosiaaliluokkien 'dispositioita' yhdessä ja erikseen, Mill havaitsi, että 'ajan henki' osoitti sivistyksen (*civilization*) olevan uhattuna juuri siksi, että molemmat johtavat yhteiskuntaluokat olivat liian itsekkäitä, ja että englantilaista yhteiskuntaa vaivaavana, mutta toisaalta eteenpäinvievänä eetoksena oli keskiluokkainen pyrkyryys, joka yhtäältä vierotti ja eristi työväenluokkaa yhteiskunnasta ja toisaalta uhkasi keskiluokan omaa moraalialia. Aristokratia ei pitänyt keskiluokkaisia nousukkaita kunniallisina kansalaisina, ja siksi viivytti reformeja. Mill pani toivonsa keskiluokan kykyyn humanisoida elämänasenteensa kadottamatta "energiaansa", sosiaalisen nousun "go ahead" -luonnettaan. Työväenluokan piti seurata keskiluokan vanavedessä, sivistyä, ja vähitellen, äänioikeusreformin edetessä, tulla osalliseksi politiikasta eikä pyrkiä kumouksella suoraan vallanriistoon.

Millin Englannin 1830–40 -lukujen tilan analyysissä yhtyivät ihmisluonnon tarkastelu ja historiallinen tarkastelu ('etologia'). Hän koetti tarkastella yksilöitten ja sosiaaliluokkien ominaispiirteitä siinä kontekstissa, missä nämä elivät. Ajan 'eetoksen' selville saamiseksi oli yhtäaikaaisesti selvittävä miten olot vaikuttivat ihmiseen ja miten ihmiset muuttivat oloja. Tällöin historiallinen sosiologia voi osoittaa, että havainnot ja päätelmät olojen ja ihmisluonnon suhteista eivät olleet luonnontieteellisen tutkimuksen tarkkuuden ihanteen mukaisia tieteellisiä totuuksia, vaan korkeintaan yleistyksiä siitä, millaisissa oloissa tietyillä luonteenominaisuuksilla oli taipumus esiintyä.¹² Yhteiskunnallisen ajattelijan tuli olla tietoinen yksilöitten ja luokkien käyttäytymistä ohjaavien motiivien moninaisuudesta, ja siitä, miten ihmisluonne oli sekä olojen että erilaisten taipumusten yhteisvaikutusta.

Jos Mill olikin Comten kanssa yhtä mieltä siitä, että länsimaissa elettiin tieteen kehityksessä ns. positiivista vaihetta, ja että aika oli valmis yhteiskuntatieteen Newtonin tulemiselle, hänen esittämänsä varaukset puhuivat voimakkaasti sen puolesta, ettei ihmisen tekemän yhteiskunnan tutkimuksessa voitu suoranaisesti turvautua yksin luonnontieteen menetelmiin. Induktio ja deduktio tutkimusmetodeina oli yhdistettävä ja lisäksi oli aina otettava huomioon ihmisen perusolemus, pyrkimys sivistykseen, täydellistymiseen henkisessä elämässä.

Ihminen ei ollut Millille mikään kone eikä hänen käyttäytymisensä ollut

12 Mill, *A System of Logic*, s. 43-44, 51-52, 64-65, 84.

sen kummemmin ympäristöstä kuin perimästä (*nature*) nousevien luonnetta muodostavien tekijöiden määräämä. Voimakkaalla ja energisellä yksilöllä oli mahdollisuus muuttaa luonnettaan niin halutessaan. Kuitenkin ihmisen luonne voitiin yleensä lukea teoista; tekojen luonteeseen jo sinänsä kuului, että ne olivat sekä vapaita jos kukaan ei estänyt toimintaa tai pakottanut tekijää tekemään toisin että samalla tekijälle muodostuneen luonteen mukaisia.¹³ Millin määritelmän mukaisesti ihmisen toimintavaupauteen kuului erottamattomasti vapaus elää luonteelleen sopivaa elämää kunhan vain ei elämässään loukannut kanssaihminen vastaavaa vapautta.

Sivistynyt vapaus oli Millille tietenkin arvokkaampaa kuin jokapäiväinen oman edun ajaminen. Ihmisen piti pyrkiä kehittämään luonnettaan kohti ylevämpiä pyrintöjä, joskaan yksilön vapautuminen vallitsevan luonteensa 'päällystakista' ei ollut helppoa, sillä hänen oli kyettävä sekä ymmärtämään olojen vaikutus luonteeseensa että sen jälkeen tahtomaan muutosta jos luonne oli vajavainen. Kyvyt ja mahdollisuudet tähän oli vain hyvän kasvatuksen ja koulutuksen saaneilla, niillä, jotka eivät olleet tapojensa ja animaalisten viettensä orjia. Erityisesti rikollisilta, osalta köyhälistöä ja ulkoeurooppalaisilta 'primitiivisiltä' kansoilta puuttui kyky hallita mieltään ja ruumistaan. Millin sivistyksen päämäärä oli "raakalaisuuden" (*savage life*) asteittainen syrjäyttäminen ja ihmisen täydellistyminen. Kourallisesta yksilöitä koostuvassa, vaeltelevassa heimossa elävä, lähimmäistään piittaamaton villi oli sivistyneen ihmisen antityyppi. Teollistuneen yhteiskunnan jäsen, joka toimi lain sallimissa rajoissa toisten kanssa yhteistyössä (*combination*) nauttien sosiaalisesta kanssakäymisestä sen prototyyppi. Mill ei ollut romantikko; hän ei nähnyt alkukantaisuudessa mitään jaloa. Sivistyneen vapauden nauttimisen edellytyksenä oli yksityisomaisuus, vain se mahdollisti vapaa-ajan ja hengenpyrintöjen optimaalisen käytön ja älyn harjoittamiseen.¹⁴

Sivilisaation historia osoitti, että ilman vaurautta ei ollut sivistystä. Valistuksen ajalla kuitenkin alettiin ajatella, että kauppiaskapitalististen yhteiskuntien teollistuessa vaurautta oli jaettava, jotta yhteiskunnallinen järjestys säilyisi ja koko yhteiskunta valistuisi. Pelkkään pakotukseen perustuvat vallankäytön menetelmät, kuten orjuus tai miehitysvalta eivät sopineet 'edistykselliselle' aikakaudelle. Valistuksen puolestapuhujana myös Mill vastusti mielivaltaa. Ulkoeurooppalaisista kansoista niillekin, joilla hän katsoi olevan korkeampaa, joskin pysähdyksissä uinuvaa kult-

13 Mill, *A System of Logic*, s. 12.

14 Mill, "Civilization" (1836). *Essays on Politics and Society. Collected Works of John Stuart Mill*, vol. XVIII. Ed. by J.M. Robson (University of Toronto Press, 1977), s. 120-21.

tuuria, kuten brittiläisen imperiumin intialaisille, oli välttämätöntä tarjota tasaisempaan varallisuuden jakoon tähtääviä reformeja, jotta 'edistys' voisi saada jalansijaa. Toimiessaan 1850-luvulla Intian hallinnon tarkastustehtävissä Mill ehdottikin toimeksiantajilleen intialaisten talonpoikien verotaakan keventämistä. Intialaisten oman taloudellisen toimeliaisuuden paranemisen ennakkoehto oli kohtuullinen tulo työstä, taloudellisen aktiiviteetin lisääntymisen puolestaan piti luoda maaperää "hyödyllisen tiedon" levittämiseksi "taikauskon ja ennakkoluulojen" keskelle.¹⁵ Alemmilla sivistysasteilla elävien kansojen luonteen muuttamisen oli tapahduttava valistuneen despoottisesti hallinnosta päin, koska ne elivät muuttumattomien paikallisten ympäristövaikutusten ja kehitystä kahlitsevien tapojen pauloissa kykenemättä itse muuttamaan itseään. Sama koski kurjissa oloissa eläviä Englannin yhteiskunnan alimpia kerroksia - niissäkin ihmisryhmissä inhimilliset taipumukset henkiseen kehitykseen uhkasivat jäädä käyttämättä. Ihmisen 'täydellistymiseen' varattu elämänenergia kului päivittäisen toimeentulon hankkimiseen. Tarkastellessaan työttömyyden ja varkauksien keskinäistä riippuvuutta Mill tuli siihen tulokseen, että varastamisen pääsyy oli puutteessa eläville työttömille kehittynyt paheellinen dispositio, varastamisenhalu, mikä vaati tyydyttämistä tilaisuuden tullen.¹⁶ Tilaisuus ja luonne tekivät varkaan, ei se, että varastaminen olisi ollut ainoa mahdollisuus jäädä henkiin.

Millin 'sosiaalipsykologia' ja yhteiskunnallinen reformi perustuivat siihen assosiaatiopsykologian oletukseen, että ihmisen luonteen muuttamiseksi tarvittiin ulkopuolisia mielihyvän etsintään ja mielihyvän välttämiseen vaikuttavia ärsykeitä. Ilman aisteihin vaikuttavia pelotteita ja kiihokkeita ihmiset eivät onnistuneet yrityksissään vahvistaa hyveellisiä taipumuksiaan. Valistuksella oli täten ratkaisempi vaikutus ihmisen uudistumiseen kuin elinolojen parantamisella, semminkin kun alimmat sosiaaliluokat eivät kyenneet itse auttamaan itseään. Mill kannattikin jo 1840-luvulla yleisen oppivelvollisuuden säätämistä ja laajan kansansivistystyön aloittamista. Näin raastuva työväki voitiin motivoida välttämään assosiaalisia dispositioita ja kasvamaan tosi kansalaisiksi.¹⁷ Samanaikaisesti hallinto ja perusinstituutiot oli uudistettava 'uuden ajan' (liberaalien) periaatteiden mukaan. Niin sivistymättömien luokkien kasvatuksessa, alemmilla sivi-

15 John Stuart Mill, *Memorandum of the Improvements in the Administration of India* (London, 1858; facsimile vuodelta 1968), s. 16, 83-84.

16 John Stuart Mill, *Principles*, s. 373, 428-29. Vrt. Alan Ryan, *The Philosophy of John Stuart Mill* (London, 1970), s. 106, 126-27.

17 Mill, "On Liberty" (1859). *Essays on Politics and Society. Collected Works of John Stuart Mill*, vol. XVIII, s. 302-03.

tysasteilla elävien kansojen sivistämisessä kuin rikollisten rangaistuksissakin Mill korosti parannusärsykkeiden tehokkuutta. Rangaistusten tuli olla niin kovia, että rikollinen vierottuisi rikolliseksi kehittyvästä luonteestaan. Samoin kasvattajan tuli etukäteen valmistellun opetussuunnitelman johdonmukaisella toteuttamisella varmistaa altruististen luonteenpiirteiden syntyminen kasvatettavassa. Alemmille sivistysasteille jääneitä 'alamaisrotuja' tuli sivistää lujalla kädellä.

Eri sosiaaliluokkien ja imperiumin alamaisten luonnetyypeistä saamansa tiedon tiedemies oli velvollinen luovuttamaan uudistajille, poliitikoille ja lainsäätäjille. Valtaapitävien tuli käyttää se hyväkseen koettaessaan määritellä vallitsevaa kansanluonnetyyppiä ja yhteiskunnallisia oloja reformiensa pohjaksi. Millille sosiologiasta oli tuleva yhteiskunnan kehitystendenssejä tutkiva tiede, jonka piti pystyä määrittelemään sosiaaliluokkien suhteet ja tarpeet, ja niiden perusteella antaa neuvoja yhteiskunnallisen tasapainon säilyttämiseksi.

IV

Millin 'alamaisrotujen' aseman ja sivistystason tarkastelu on loogisesti johdettavissa sekä hänen taloudellisista ja historiallisista perusnäkemystään että hänen vapauden ideastaan. Vapaus Millin tarkoittamassa mielessä oli mahdollista vain korkealle kehittyneissä länsimaisissa valtioissa. Niissä tarpeeksi sivistyneet yksilöt kehittyivät rationaalisessa keskustelussa kansalaisuuteen eikä valtion tai yhteisön tarvinnut heistä liiemmin huolehtia. Tämän mittapuun mukaan kokonaiset Euroopan ulkopuoliset kansat olivat "epäkypsiä" (*nonage*). Millin sivistyksen asteikolla "primitiivisyydestä edistykseen" edistyviä yleensä olivat ne, joiden kulttuureissa 'edistykselliset' ihmismielen ominaisuudet olivat kehittyneet pisimmälle. Näitä Millin käsityksen mukaan olivat brittiläiselle nousevalle keskiluokalle ominaiset "alkuperäisyys, aktiivisuus, rehti kilpailu, rohkeus, voitontavoittelu ja yrittäminen". Imperiumin emämaan lisäksi näitä ominaisuuksia tavattiin siirtokunnista Kanadassa, Australiassa ja Uudessa Seelannissa, mutta muilla alueilla, kuten mm. Intiassa, 'edistyksen' dispositiot uinuiivat lepotilassa. Varsinaiset siirtokunnat olivat ennen pitkää kykeneviä "itsehallintoon", jälkimmäiset sitävastoin piti panna tottelemaan lempeää ja uudistusmielistä, "Kaarle Suuren tai Akbarin" kaltaista despoottia. Esimerkiksi kiinalaisten ja muhamettilaisten elämänenergia ja dispositiot olivat "tavan despoti-

an" vankeja, ja vielä alemmilla sivistysasteilla, kuten mm. intiaanien ja neekerien yhteisöissä olivat vallalla 'edistyksen' vastaiset dispositiot, laiskuus, välinpitämättömyys ja lyhytnäköisyys. Viimeksi mainituilta puuttui uutteruus ja kyky välittömään vaivannäköön (varastointi, kasaaminen, säästäminen) kaukaisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Vain sitkeällä sivistämällä heistä voitiin muokata kunnan työmiehiä. Millin lausumat "despotia kesyttää villin", "despotia on oikeutettu barbaarien hallitusmuoto, kunhan vain päämääränä on heidän sivistämisensä ..."18 riittänevät valaisemaan hänen kantaansa.

Kirjoittaessaan eri sivistystasoilla elävistä kansoista Mill ei suinkaan ollut rotuoppien kannattaja, vaan vastustaja. Hänhän oli jo varhain asettunut (mm. kirjeenvaihdossaan Alexis de Tocquevillen kanssa) vastustamaan gobineaulaisia rodullisen degeneraation ('huonontumisen') teorioita ja perinnöllisyyden determinismisiä. Kansojen ja 'rotujen' sivistykselliset erot olivat historiallisen kehityksen tuotetta, eivät luonnollisia tai synnynnäisiä. Alimmilla sivistysasteilla elävien tilaa selittivät ruoan ja, jos alkeellista tuotantoa oli, raaka-aineiden saatavuus sekä ilmasto-olot, tekniikan kehitysaste ja tärkeimpänä edellisten tekijöitten yhdessä muovaama ihmisluonne. Erityisesti Mill kiinnitti huomiota siihen, ettei luonnonolojen edullisuus ollut edesauttanut trooppisen vyöhykkeen asukkaita rakentamaan teollista tuotantoa. Luonnonrikkaudet, lämmin ilmasto tai hyvä maaperä olleet tehneet Välimeren ja tropiikin maista voimakkaita. Pohjois-Euroopan olojen sopivuus työnteolle oli käyttökelpoinen 'edistyksen' selitys. Valistuksen ajalla mm. Montesquieu ja Hume olivat kansanluonteiden eroja kuvatessaan väittäneet sekä liian kuumen että liian kylmän ilmanalan heikentävän työhalua. Vain leudossa ilmastossa voitiin jatkuvasti työskennellä, kartuttaa omaisuutta ja siten saada vapaa-aikaa sivistykselle. Mill puolestaan selitti, että tropiikin kansojen elämänenergia ei luonnostaankaan – niukkuus kun ei ollut huolenaihe – suuntautunut jatkuvaan työhön ja kelvollisten poliittisten instituutioitten rakentamiseen. Olojen helppous ei ollut omiaan synnyttämään halua sivistykseen. Mill ei kuitenkaan tukeutunut yksin ilmastoteoriaan, vaan löysi lämpimien seutujen takapajuisuuden perimmäisen syyn niiden asukkaiden luonteesta. Menestyksellinen työnteko ja hyvä tuotos riippuivat enemmän pitkällisen historiallisen kehityksen tuloksena syntyneestä "ihmistoimijain laadusta" (työmoraalista) kuin oloista, missä työskenneltiin. Vain suhteellisen vaikeissa oloissa oli historian aikana kehittynyt merkittävää pyrkimystä

18 Mill, *Principles*, s. 175; "On Liberty", s. 136; *Representative Government*, s. 159, 162.

sivistykseen. Erityyppiset "vaikeudet" olivat kohdanneet valloittajakansoja ja imperiumien rakentajia. Pohjoisen germaanit olivat eläneet vaikeissa ympäristö- ja yhteiskunnallisissa oloissa, kreikkalaiset ja roomalaiset oli valjastettu kovaan sotilaskuriin. Sotilasespoottien ajan mentyä, ei Välimeren kansoista sen koommin ollut sivistyksen johtoon, vaan "sotilaskunto, spekulatiivinen ajattelu ja teollinen energia" olivat kukoistaneet vain pohjoisessa.¹⁹ Työn tehokkuudessa juuri englantilaiset ja anglo-amerikkalaiset olivat voittamattomia. Uurastuksesta oli tullut erottamaton osa heidän luonnettaan.

Millille taloudellisen tuottavuuden selitys oli sama kuin brittien vaurauden selitys. Kyse oli perimmältään brittien luonteesta, heidän "suuremman työenergiastaan", mikä teki heistä taloudelliselta eetokseltaan työteliäimpiä ja yritteliäimpiä. Viktoriaanisen psykologian ja frenologian lempilapsi, selittämätön 'energia' tai 'voima', mikä oli verrattavissa magneettiseen voimaan, oli tehnyt briteistä maailman edistyneimmän kansakunnan, maailman työpajan seppiä. Näin Mill psykologisoi talouden tehokkuuden fysiikan termein. Monet alemmilla sivistysasteilla elävät kansat ja rodut olivat suunnanneet elinvoimansa väärin, joko aisti- tai muihin välittömiin nautintoihin. Siksi heidän luonteeseensa löivät leimansa 'alkukantaisuuteen' yleisesti kuuluvat dispositiot. Nämä olivat kehityksen esteinä ja sivistysprosessin päätehtävä oli hävittää ne. Aikaisemmin tämä oli tapahtunut enemmän tai vähemmän tiedostamatta tutkimusmatkailijojen ja kauppiaitten toimesta. Tropiikin kansojen sivistäminen oli Millin käsityksen mukaan alkanut jo silloin, kun ensimmäinen seikkaileva kauppias oli herättänyt heissä ihmetystä, kateutta ja hänen tavaransa uusia haluja. Tätä sivistämistä oli jatkettava tietoisemmin ja siitä oli tehtävä 'alamaisrotupoliittikan' ohjenuora:²⁰

Raakalaisen sivistämiseksi häntä on inspiroitava uusilla tarpeilla ja haluilla, joskaan ei liian hienostuneilla, ja samalla on huolehdittava, että niiden tyydyttäminen kehittyä motiiviksi vakaalle ja jatkuvalla ruumiilliselle ja henkiselle ponnistukselle.

Englantilaisten uurastus säästi heidät sivistynyttä ihmismieltä jäytävältä kyllästyemiseltä. Alemmilla kehitysasteilla elävillä kansoilla oli varsin pitkä matka tuohon onnelliseen tilaan. Heidät oli ensin opetettava säännölliseen työntekoon ja rationaaliseen vapauden käyttöön ennenkuin heidät voitiin päästää nauttimaan sivistyksen jalommista nautinnoista. Se ei tullut

19 Mill, *Principles*, s. 104. Vrt. Mill, *A System of Logic*, s. 76-77.

20 Mill, *Principles*, p. 105.

olemaan helppo tehtävä, sillä monet 'barbaarit' olivat osoittautuneet haluttomiksi luopumaan lyhytjännitteisestä ajattelustaan. Mm. intiaanit kestivät kyllä nurkumatta raskaimpiakin lyhytaikaisia rasituksia elannon hankkimiseksi, mutta aina kun tarjoutui tilaisuus, he lepäsivät ja jättäytyivät välinpitämättömiksi pitkän tähtäimen ponnistuksille ja peräänantamattomalle jokapäiväiselle työlle. Siksi he jäivät paitsi "ihmiskunnan paremmasta edistyksestä". Maanviljelykseen kuuluvat ylijäämien keruu, omaisuuden kasaminen, varastointi ja säästäminen eivät olleet, kuten sekä lähetystyöntekijäin raportit että matkakirjailijoiden kertomukset uudesta maailmasta vahvistivat, helposti istutettavissa paikalleen asettunutta elämää vieroksuviin intiaaneihin.²¹

Esimerkkejä työn tehokkuuden ja tuottavuuden kohottamisen ongelmista alemmilla sivistysasteilla löytyi runsaasti brittiläisen imperiumin piiristäkin. Taloustieteen pääteoksessaan *Principles of Political Economy* (1848) Mill piti kehittymättömiä alusmaita, varsinkin Länsi-Intian saaria, joilla pääasiallisena työvoimana oli vuonna 1833 orjuudesta vapautettu musta työväki, imperiumin taloudelle hyödyllisinä siksi, että niistä saatiin halpoja maatalous- ja trooppisen plantaasitalouden tuotteita, erityisesti sokeria, mutta myös kahvia, mausteita ja tekstiiliteollisuuden raaka-aineita. Länsi-Intiasta saattoi myös tulla brittiläisen teollisuuden tulevaisuuden markkina-alue. Koska siellä ei ollut omia pääomia, ja koska emämaan teollisuutta vaivasi 1840-luvulla voittoasteen lasku, Mill toivoi, että brittiläinen teollinen pääoma löytäisi Länsi-Intiasta uusia sijoituskohteita, varsinkin kun työvoima oli nyt lähes vapaata ja halpaa.

Länsi-Intian neekerityövoiman opettaminen vapaakaupan oppien mukaiseen työmoraaliin ja integroiminen brittiläisen siirtomaatalouden palvelukseen ei kuitenkaan ollut helppoa. Orjuuden tilalle luotu oppipoikajärjestelmä (1834–40) osoittautui epäonnistuneeksi. Vapautetut sidottiin ennen vapaisiin työsuhteisiin siirtymistä väliaikaisesti uudelleen plantaasinomistajiin (3/4 työajasta plantaaseilla, 1/4 omalla maalla) – järjestelmä, joka alisti jo kerran vapautetut velkaorjuuteen. Plantaasinomistajat maksoivat 'oppipojilleen' niin pientä palkkaa, että se kului vuokrien maksuun. Koska mustat olivat käsittäneet 'vapautuksen' merkitsevän täydellistä vapautta, he olivat tyrmistyneitä ja varsinkin Jamaikalla pyrkivät pakenemaan uutta puoliorjuutta. He raivasivat omia maatilkkujaan, joilla tuottivat elintarvikkeita omiksi ja lähimarkkinoiden tarpeiksi. Abolitionistien tarkastusraporttien päinvastaisesta todistusaineistosta huolimatta erityisesti Jamaikan plantaasitalouden rappio tulkittiin varsin yleisesti vapautettujen työhalut-

21 Mill, *Principles*, s. 166-69.

tomuudesta johtuvaksi.²² Jotta Länsi-Intia ei vajoaisi takaisin orjuuden syntyä edeltäneeseen tuottamattomaan tilaan, Englannissa oltiin monilla tahoilla sitä mieltä, että oli vapautetut oli palautettava kuriin ja järjestykseen.

Länsi-Intian talouden kohentamiseksi Mill piti ensiarvoisen tärkeinä hallinnon parantamista, hyvän omaisuuden suojan luomista sekä tullien ja verojen kohtuullisuutta. Vapautettujen "taikausko ja tavat" oli kitkettävä pois tehokkaan työnteon tieltä nostamalla yleistä tiedon tasoa. Vaikka Mill myönsikin, että mm. Jamaikan "neekerien" tila voisi olla jopa onnellisempi ilman brittien puuttumista heidän vapauteensa, oli hänen mielestään 'edistyksen' kannalta silti suotavampaa, että plantaasisaariakin säilyisi tuottavana alueena kuin, että siitä tulisi takapajuinen alue, missä vapautetut vapaasti, "raakalaisen riippumattomuudessaan" (*savage independence*) vain nauttivat luonnon antimista. Mill kuitenkin optimistisesti uskoi, että mustat oppisivat oppiaikanaan uudelleen tottelemaan, harrastamaan itsehillintää ja ohjeiden mukaista toimintaa. Ilman näitä sivistyksen perusvalmiuksia he vajoaisivat synkempään barbariaan kuin mistä heidät orjuttettaessa (englantilaiset valtasivat Jamaikan Espanjalta vuonna 1655) oli nostettu. Mill arveli työnteon sittenkin olevan vapautetuille mieluisampi vaihtoehto kuin joutua mestatuiksi, kuten Jamaikalla oli orjakapinoiden kukistuttua, viimeksi vuonna 1832, tapahtunut. Oppipoika-aikana annettavan työkoulutuksen ja lähetyskoulujen jakaman alkeissivistyksen päätyttyä vapautettuja voitiin alkaa kouluttaa todelliseen työntekoon. Vastahakoisiin sai aluksi soveltaa voimakeinojakin.²³ Työhön totuttuaan mustien oli määrä alkaa ymmärtää työn tulosten inspiroima halu hankkia varallisuutta. Niinhän brititkin olivat sivistymisensä alkuvaiheissa tehneet.

Kun vapautetut oli saatu asettumaan aloilleen, oli ryhdyttävä toimiin, että heidät saataisiin luopumaan alkukantaisille kansoille tyypillisestä taipumuksesta tehdä työtä vain "hienojen vaatteiden ja henkilökohtaisten

22 Report from the Select Committee on West India Colonies together with Minutes of Evidence (1842). *British Parliamentary Papers*. Colonies, West Indies, vol. i (Indiana University Press, 1968), todistajalausunnot; William Smith, "The Condition of Our West Indian Colonies". *The Economist*, vol. IV, no. 140 (May 2, 1846), s. 565. Vapautettujen asemasta ja siitä käydystä keskustelusta ks. Michael Craton, "Slave Culture, Resistance and the Achievement of Emancipation in the British West Indies, 1783-1838". *Slavery and British Society 1776-1846*. Ed. James Walvin (London, 1982), s. 119; Howard Temperley, *British Antislavery, 1833-1870* (London, 1972), s. 114-15; Eric Williams, *Capitalism and Slavery* (Richmond, Chapel Hill, 1944), s. 202.

23 Mill, "Utilitarianism". Repr. in *Utilitarianism, On Liberty, Essay on Bentham*, s. 284; *Principles*, s. 169; *Representative Government*, s. 202. Vrt. Sullivan, "Liberalism and Imperialism: John Stuart Mill's Defense of the British Empire", s. 610 ja Michael Craton, *Searching for the Invisible Man. Slaves and Plantation Life in Jamaica* (Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, 1978), s. 293.

koristeiden" hankkimisen toivossa.²⁴ Kokemukset kotimaasta ja kertomukset ulkoeurooppalaisista kulttuureista osoittivat Millille, että tuo 'ylellisyysdispositio' ei suinkaan ollut vaurastuttanut, vaan pikemminkin köyhdyttänyt ihmiskuntaa. Vain mustille se oli aluksi välttämätön kiihoke heidän pysymisekseen säännöllisessä työssä. Vasta työnteon vakinaistuessa ja tarpeiden kehittyessä rationaalisemmiksi saattoi työkin muuttua palvelemaan jalompia päämääriä. Toisin kuin englantilaisille työtätekeville, joille voi jo opettaa varallisuuden oikeaa käyttöä, mustille piti vieläkin antaa alkeisopetusta heidän vaurauden keräämishalunsa herättämiseksi. Vapautetun mieli oli valmistettava assosiaatiopsykologisin keinoin kohtaamaan vapaakauppakapitalismin tehokasta työskentelyä vaativat työsuhteet.

V

Millin ehdotuksista päätellen Länsi-Intian neekerivapautus ei ottanut sujuakseen vapauttajien toivomalla tavalla. Erityisen pettyneitä olivat plantaasinomistajat ja heidän parlamentissa ja sen ulkopuolella vaikuttavat tukijansa. He olivat odottaneet, että mustasta miehestä olisi työjuhdata ihmiseksi muuttuessaan tullut kunnan työmies. Oli laajemminkin uskottu, että samalla kun mustat saivat lain edessä joukon kansalaisoikeuksia, heistä voisi piankin tulla englantilaisten työläisten veroisia. Vaikutusvaltaisen, abolitionisteja tukevan *The Economist* -lehden toivon mukaan erityisesti Jamaikasta olisi pitänyt kehittyä merentakainen "Lancashire" eikä mikään takapajuinen "musta Irlanti", missä vapautetut elivät köyhyydessä ja kurjuudessa. 'Tieteellisen' maanviljelyn ja karjatalouden ounasteltiin ennen pitkää leviävän alueelle. Jamaikalle toivottiin plantaasinomistajien ja vapautettujen väliin keskiluokkaa, joka olisi tasapainottanut vääristyneen yhteiskuntarakenteen ja olisi vapauttanut entiset orjanomistajat käsityöläisten töistä.²⁵

1840-luvun loppuun mennessä siirtomaavirkamiesten, plantaasinomistajien ja paikan päältä vapautuksen edistymisestä raportoitvien kirkonmiesten oli kuitenkin tunnustettava, että vapautus oli pahoin epäonnistunut.

²⁴ Mill, *Principles*, s. 106.

²⁵ (William Smith), "The Condition of Our West Indian Colonies". Letters I-III. *The Economist*, vol. IV, nos. 140-143 (May 2, 9, ja 23, 1846). Lehti oli viljatullien vastaisen (kumottiin 1846) vapaakauppaliikkeen (*Anti-Corn Law League*) v. 1843 perustama.

Varsinkin Whig -hallituksen toteuttaman sokeritullien lakkauttamisen (1846) jälkeen, kun Kuuban ja Brasilian orjatyövoimalla tuotettu halpa sokeri voitti Englannin markkinoilla hintakilpailussa länsi-intialaisen sokerin, Jamaikan plantaasinomistajat ajautuivat taloudelliseen ahdinkoon. Heiltä puuttui pääomia hankkia koneita ja työvoimaa oli vaikea saada, sillä vapautetuille ei haluttu tai voitu maksaa kohtuullisia palkkoja. Englantiin asumaan muuttaneet plantaasinomistajat, jotka hoidattivat tilojaan palkatuilla viljelijöillä tai voudeilla ja sijoittivat plantaasin tulot emämaahan, eivät olleet motivoituneita työsuhteitten tasapuolisempiin järjestelyihin tai viljelymenetelmien kehittämiseen. Vuosina 1838–50 Jamaikan sokerintuotanto puolittui ja plantaasien luku väheni vuoden 1848 508:sta vuoden 1854 330:een.²⁶ Saaren väkiluku laski vuosina 1808–1840 0,4% vuodessa eikä alkanut nousta vielä pitkään aikaan vapautuksen jälkeenkään.²⁷

Viljatullien poistoa oli Englannissa puolustettu pääasiassa kotimaisen kuluttajan eduilla. Samaa argumenttia käytettiin Länsi-Intian sokerimonopolin purkamiseksi. Vapaakaupan ja järkevän työnjaon kannalta anakronistisen ja 'synnillisen' orjatalouden lopettamisen oli laskelmoitu kiihdyttävän taloudellista kehitystä ja jouduttavan orjatuotteiden hintojen halpenemista. Vapaan kilpailun piti samalla tavalla laskea sokerin hintoja, kun plantaasinomistajien suosiminen Englannin markkinoilla lakkasi.²⁸

'Vapaan sokerin' piti ajan mittaan syrjäyttää 'orjasokeri' markkinoilta. Opposition voimakkaista vastaväitteistä huolimatta ulkomainen 'orjasokeri' kuitenkin laskettiin Englannin markkinoille. Osoittautui, ettei 'vapaa sokeri' vielä pitkään aikaan kyennytäkään kilpailemaan sen kanssa. Näin Englannin hallitus tuli vapaakaupan nimissä edistäneeksi sekä ulkomaista orjataloutta että orjakauppaa.

Jamaikan tilanne kehittyi 1840-luvun lopulla kriittiseksi. Sokerinviljelijät joutuivat työvoimapulassaan turvautumaan halvan työvoiman hankintaan Afrikasta tai sitomaan vapautetut orjat muuttokieltoihin ja irtolaislain-

26 Voimakkainta sokerin hinnan lasku oli juuri ennen 'neekerikysymyksen' tuloa päivänpolttavaksi, so. vuosina 1846-48, jolloin se putosi kolmanneksella. Ks. Craton, *Searching for the Invisible Man*, s. 275, 291; Temperley, *British Antislavery*, s. 115-16.

27 Jamaikan asukasluku oli vuonna 1834 376.000, vuonna 1844 377.000 ja vuonna 1861 441.000. Ks. Robert Blackburn, *The Overthrow of Colonial Slavery 1776-1848* (London, 1988), s. 424, 464.

28 Abolitionistien taloudellinen argumentti orjuutta vastaan oli, että orjatyö on kalliimpaa ja tuottamattomampaa kuin vapaa - sokerintuotannon laskun syyksi nähtiin vapautuksen jälkeiset huonot palkat. Tosiasiassa vapaa työvoima oli mm. v. 1842-46 kaksi kertaa kalliimpaa kuin orjatyö. Vrt. Joseph Sturge, "Paper Read at the Antislavery Convention". *Proceedings of the General Antislavery Convention* (London, 1841), s. 335-349 ja Craton, *Searching for the Invisible Man*, s. 281.

säädännöllä maahan. Tehdäkseen sokerinviljelyn edes jotenkin kannattavaksi viljelijät harjoittivat vuokratiskontaa ja alipalkkausta, mikä aiheutti abolitionistien protesteja oikeudenmukaisen palkkauksen toteuttamiseksi ja vapautettujen suojelemiseksi "uusorjuudelta".²⁹ Plantaasinomistajien pakkokeinoista huolimatta monet vapautetuista olivat onnistuneet perustamaan oman pientilan, ja jotkut johtavat brittiabolitionistit kannustivat heitä muodostamaan omia riippumattomia yhteisöjään.³⁰ Neekerin, brittiläisen imperiumin halveksitun ja pahamaineisen 'alamaisrodun' pyrkimykset olivat kuitenkin ristiriidassa imperiumin uusien taloudellisten vaatimusten kanssa, koska vapaakauppa, saati sitten plantaasinomistajien paternalismi, edellytti vapautettujen opettamista työskentelemään sen hyväksi.

VI

Keskustelu orjavapautuksen seurauksista kävi 1840-luvun lopulla Englannissa erityisen kiihkeänä. Myös ajan johtavat yhteiskuntakriitikot, paternalistisen, keskiaikaisen yhteiskuntajärjestyksen paluuta saarnannut Thomas Carlyle (1795–1881) ja teollisen demokratian kannattaja John Stuart Mill kävivät lyhyen, mutta sitäkin kiivaamman kaksintaistelun vapautettujen sivistämisen menetelmistä.

Carlylen hyökkäys abolitionisteja ja heidän tukijoitaan, vapaakaupan kannattajia ja utilitaristeja vastaan oli rajua. Hän näki orjavapautuksen

29 ('Political Economist'), "The Only Plan for a Final Settlement of the Sugar Duties". *The Economist*, vol IV, no. 145 (June 6, 1846), s. 730. Plantaasitalouden kannattavuuden romahduksesta, ks. W. A. Green, *British Slave Emancipation, Sugar Colonies and the Great Experiment, 1830-1865* (Oxford, 1976), s. 233-35.

30 David Eltis, "Abolitionist Perceptions of Society after Slavery". *Slavery and British Society 1776-1846*. Ed. James Walvin (London, 1982), s. 211-12; Alex Tyrrell, "The 'Moral Radical Party' and the Anglo-Jamaican Campaign for the Abolition of the Negro Apprenticeship System". *The English Historical Review*, XCIX, 392 (July, 1984), s. 485-91. Johtava hahmo vapautettujen orjien olojen parantamiseksi ja oppipoikajärjestelmän kumoamiseksi oli kveekari-radikaali, filantrooppi ja rauhanmies Joseph Sturge (1793-1859), joka oli myös asialle perustetun yhdistyksen (*British and Foreign Anti-Slavery Society*) perustaja ja rahoittaja. Hänen kuvauksensa Länsi-Intian vapautettujen oloista teoksessa Joseph Sturge, Thomas Harvey, *The West Indies in 1837* (London, 1838) osoitti brittiyleisölle miten plantaasinomistajat koettivat kiertää vapautuslakia ja kovensivat rangaistuksia. Teos perustui "neekerilähteisiin" ja antoi yksipuolisen negatiivisen kuvan oppipoikajärjestelmästä. Krimin sodan jälkeen Sturge kävi Suomessakin tutkimassa englantilaisten aiheuttamia vahinkoja kompensointimaksamista varten. Ks. Anssi Halmesvirta, *The British Conception of the Finnish 'Race', Nation and Culture, 1760-1918*. *Studia Historica*, 34 (Jyväskylä, 1990), s. 161-62.

osana vuosisadan alun radikaali-liberaalia, benthamilaista yhteiskuntajärjestyksen repimisen ja "kaiken" vapauttamisen liikettä, mikä oli saanut alkunsa valistuksen ajan "jumalattomuuden" yhteiskunta- ja moraalifilosofiasta. Sen niskoille Carlyle vyörytti vastuun äänioikeusreformia seuranneista levottomuuksista ja chartistien mellastelusta. Se oli pääsyllinen englantilaisen teollisen yhteiskunnan 1840-luvun kriisiin ja yhteiskunta-organin perustusten horjumiseen, joskaan se ei vielä ollutkaan täysin alentunut "laiskureiden ja roistojen" suojeluyhdistykseksi.³¹ Carlylen kielenkäyttö lähenteli solvausta.

Carlylen teksti oli muokattu puheesta, jonka hän piti orjuutta vastustavien evankelisten lähetyshdistysten ja filantrooppien päämajassa, Lontoon Exeter Hallissa. Siellä saarnatessaan hän tiesi olevansa jyrkkine mielipiteineen vähemmistössä, mutta koska ihmisoikeuksista oli hänen mielestään puhuttu noina aikoina niin paljon roskaa, hänen oli, yleistä mielipidettäkin uhmaten sanottava sanansa. Kuulijat saattoivat varautua olemaan pitämättä kuulemastaan.

Esiteltyään vastustajansa Carlyle jatkoi vuodatustaan vetoamalla virallisista lähteistä ilmikäyviin kylmiin 'tosiasioihin'. Niistä oli selvinnyt miten vapautetut eivät olleetkaan tyytyneet plantaasityömiehen osaan, vaan olivat karanneet tiloilta. Seurauksena oli, että sokerintuotanto kärsi työvoimapulasta. Carlyle siteerasi siirtomaaministeri Lordi John Russellin abolitionisteille vastavedoksi esittämää lausuntoa, mistä oli mieliä kuohuttavasti käynyt ilmi, että samalla kun Jamaikan vapautetut elivät kohtuullisesti omilla maatilkuillaan, Englannin työläisillä ei ollut varaa edes ostaa sokeria tai kahvia. Sokerinviljelijäin edunvalvojat parlamentissa olivat lisäksi todistaneet, että vapautetut olivat alkaneet lakkoilla saadakseen parempaa palkkaa. Tämä oli kiristystä sadonkorjuun aikana, kun sokeriruokosato uhkasi mädäntyä. Kalvinisti Carlylen mielestä tässä ei ollut mitään mieltä; vapautetuilla, kuten muillakaan ihmisillä ei ollut oikeutta lopettaa työntekoa. Sokerin hinnan lasku tai plantaasinomistajien moraalittomuus eivät olleet todellisia syitä Jamaikan rappioon, vaan vapautettujen laiskuus. Oli luomisen hierarkian vastaista, että mustat (*our beautiful Black darlings*), "äljn ja työenergian" määrin mitattuna ihmisarvoltaan vain "yhden englantilaisen syrjäkadullisen" verran, elivät paremmin kuin Englannin seitsemän miljoonaa nälkäistä. Carlyle teki tästä kontrastista mahdollisimman räikeän. Hänen esiinloihittamansa sekasorron ja anarkian uhatessa emämaata, "nekru" (*nigger*) näytti vain nauttivan eläimellisestä vapaudesta.³²

31 Thomas Carlyle, "The Nigger Question" (1849). *English and Other Critical Essays*. Everyman's Library. Ed. Ernest Rhys (Repr. in London, 1925), s. 304.

32 Thomas Carlyle, "The Nigger Question", s. 305. Carlylen puhetta (painettiin

...siellä he istuskelevat kauniit turvat korviin asti kurpitsoidessa, imeskellen makeita hedelmiä ja mehuja, hampaat valmiina uuteen työhön...

Se, että näiden olentojen oli sallittu päästä tuohon Carlylea raivostuttavaan tilaan ei kuitenkaan ollut heidän omaa syytään. Viranomaisten virheellinen politiikka vapautetun sivistämisessä oli tuonut "nekruiissa" pinnalle mustan rodun uhkaavimmat ja epäinhimillisimmät luonteenpiirteet.

Carlylen käsitys "nekrusta" oli aggressiivisen rasistinen. Hänen rasisminsa saattaa olla nykyihmisestä inhottavaa,³³ mutta Carlylen aikalaisille se oli tuttua ja ymmärrettävää. Carlylelle se oli julkisen moralismin tehoase. Hänen argumenttinsa painoi, "neekeriolennon" lapsenomaisen ja eläimellis-aistillisen ihmislunnon kuvauksesta sen väkivaltaisen taltuttamisen uhkaukseen, oli suunnattu modernisoituvaa brittiläistä siirtomaahallintoa, sen radikaaleja yhteiskuntateorioita ja kokeiluja vastaan. Carlylen rasismi ei perustunut syntymässä oleviin antropologian tai etnologian näennäistieteellisiin rotuoppeihin, vaan se nojasi jumalalliseen maailmanjärjestykseen, missä Jumalan kuvina esiintyivät valkoiset herrat ja anti-tyyppeinä entiset orjat.

Herruuden ihanteen Carlyle löysi keskiaikaisesta yhteiskuntajärjestyksestä. Hän piti järkkymättä kiinni kolmen säädyn 'luonnollisesta' työnjaosta. Se oli Jumalan säätämä, jotta aateli ja papisto taistelisivat pirun vehkeilyä ja kaaosta vastaan. Carlyle halveksi vuoden 1832 jälkeisen parlamentin lainsäädäntötoimia jumalallisen asetuksen vastaisina ja toivoi voimakkaan ja kyvykkään aristokratian ja johtajan paluuta. Nämä pitäisivät yllä lakia ja uskontoa, valvoisivat maanviljelystä, jakaisivat sen tuoton tasapuolisesti ja harjoittaisivat perinnäistä maanoikeutta. Carlyle puhui ikäänkuin teollisuutta ei enää silloin olisi ollut olemassakaan. Teollinen ja kaupallinen keskiluokan kulttuuri oli hänelle traditionaalista, organista yhteiskunta-

ensimmäisen kerran *Fraser's Magazine*'ssa vuonna 1849 ja julkaistiin erillisenä pamflettina vuonna 1853) oli toimittajan mukaan kuulemassa myös "hyvin pitkä herrasmies" (J.S. Mill?), joka poistui vihastuneen yleisön joukossa, mutta palasi myöhemmin kuulemaan puheen loppuun. Poistumista ennen Carlyle oli juuri syyttänyt Millin edustamaa "filantrooppista liberalismia ja surkeaa tiedettä" Länsi-Intian ja Englannin surkeasta tilasta. Mainittakoon, että Carlylen pessimistisiä diagnooseja käytetään yhä lähtökohtana arvioitaessa teollistumisen haittavaikutuksia Englannissa. Ks. mm. Barry Supple, "Material Development: the Condition of England 1830-60". *The Context of English Literature. The Victorians*. Ed. by Laurence Lerner (Repr. in London, 1982).

33 Vrt. Ira G. Jones, "Trollope, Carlyle and Mill on the Negro: An Episode in the History of Ideas". *Journal of Negro History*, 52 (1967); Günther Hamel, "Carlyle, Mill and Black Quashee". *Archiv für Kulturgeschichte*, 59. band, heft 1 (1977).

järjestystä tuhoava voima. Hän halusi restauroida vanhan "sanrarillisen", germaanisen yhteisön englantilaisessa muodossaan. Sille kuului valta anglosaksisen maailman yli kotona ja siirtomaissa.³⁴

Myös ihmisten eriarvoisuus oli Carlylelle täysin 'luonnollista', olihan Jumala oli luonut luonnon ja ihmiskunnan erilaisuuden, joka ilmeni säätyjen ja rotujen yhteiskunnallisena eriarvoisuutena. Yhteiskunnallinen tasa-arvo oli Carlylelle mahdoton ajatus, sillä Jumala oli asettanut "viisaat ja voimakkaat" johtoon ja alemmat olennot heidän käskettäväkseen. Eräässä myöhemmässä äänioikeusreformia herjaavassa pamfletissaan, jossa hän teki lopullista pesäeroa aikansa kulttuuriin, hän ilmaisi asian selkeän kysymyksen muodossa: ei kai "nekru" ole "Sokrateen tai Shakespearen" tai "Juudas Iskariot Jeesuksen" arvoinen?³⁵

Carlyle käytti yhtä voimakasta kieltä määrittäessään "nekrua" kuin kuvattessaan Englannin yhteiskunnan hierarkian alimmissa kerroksissa eläviä kapinallisia, rikollisia ja työttömiä. Hän käytti hyväkseen keskiaikaista, mutta yhä tehokasta retorista keinoa verrata molempia 'likaisiin' eläimiin, esimerkiksi sikoihin, koiriin tai apinoihin. Kun samoihin aikoihin antropologiassa koetettiin todistaa, ettei neekeri ollut täysi ihminen, vaan sijoittui olemassaolon ketjussa jonnekin ihmisen ja apinain välimaastoon,³⁶ Carlylenkin 'eläintiede' vetosi lukevan yleisön intohimoihin ja ennakkoluuloihin, ja oli omiaan vahvistamaan käsitystä mustista alhaisina valkoisen miehen palvelijoina. Eläinvertauksista huolimatta Carlyle ei sanonut suoranaisesti vihaavansa Jumalan luomia mustiakaan - heillä oli oma paikansa maailmassa. Hänen Jumalansa vain ei ollut yhtä lempeä kuin abolitionistien.

Entisten orjien kohtalo oli sidottu 'anglosaksisen rodun' historialliseen lähetystehtävään. Carlylen historiankäsityksen mukaan brittiläinen imperiumi oli pitkän uurastuksen ja laajenemisen tulos. Englantilaiset valtiomiehet ja uudisasukkaat, imperiumin sankarit, "maailman sotilaat", olivat sen aikana saattaneet Länsi-Intiankin tuottavaan tilaan. Samalla tavalla

34 Carlyle, Past and Present (1843). *The World Classics* (London, 1950), s. 29, 68-70, 91, 136. Vrt. Christine Bolt, "Race and Victorians". *British Imperialism in the Nineteenth Century*, s. 127-29 ja Ronald Rainger, "Philanthropy and Science in the 1830's: the British and Foreign Aborigines' Protection Society". *Man*, vol. 15 (Dec., 1980), s. 708-09 rotuasenteitten koventumisesta "pakanakansoja" kohtaan 1830-luvun lopulta lähtien.

35 Thomas Carlyle, "Shooting Niagara and After?". *MacMillan's Magazine*, vol. xvi, no. 94 (August, 1867), s. 321. Vrt. Jeffrey R. Spear, "Filaments, Females and Social Fabric: Carlyle's Extension of a Biological Analogy". *Victorian Science and Victorian Values*. Ed. by James Paradis and Thomas Postlewait (Rutgers Univ. Press, New Brunswick, New Jersey, 1985), s. 81-83.

36 Eräs aikakauden rasistisimmista teksteistä oli James Huntin "On the Negro's Place in Nature". *Memoirs read before the Anthropological Society of London* (London, 1863).

kuin Carlylen *Past and Present* -teoksen (1843) sankari, stoalaisia hyveitä, jaloutta ja lujaa oikeudenmukaisuutta edustava apotti Samson oli keskiaikaisessa Englannissa rakentanut ympäröivään "maalliseen helvettiin tai vaallista järjestystä", olivat uuden ajan britit, germaanien jälkeläiset, löytäneet ja ottaneet haltuun trooppisia alueita, joita olivat sitten alkaneet jalostaa.³⁷ Länsi-Intiassakaan eivät alkuasukkaat olleet pystyneet raivaamaan viidakkoa pelloiksi. Brittien oli pitänyt Jumalan käskystä ottaa ohjat käsiinsä. Kokemus oli sittemmin osoittanut, että heidän Afrikasta Länsi-Intiaan rahtaamansa mustat olivat orjuuden ja tropiikin oloissa elinkykyisempiä kuin alueen alkuperäisrodut, karibit, ja siksi ansaitsivat elää. He eivät "kuolleet rommiin, laiskuuteen ja henkiseen pimeyteen", vaan elivät ja lisääntyivät valkoisten keskuudessa, jos heitä vain johdettiin oikein.

Carlyle käski brittien noudattaa Mooseksen lain jumalallista, lujan oikeudenmukaisuuden oppia pitäessään ylivaltaa Länsi-Intiassa. Abolitionistien ja heidän radikaali-liberaalien tukijoidensa puheet mustien oikeuksista olivat hänelle silkkaa hölynpölyä. Alamaisten hallitsemisesta keskusteltaessa oli realistisempaa puhua voimista (*mights*) kuin oikeuksista (*rights*), sillä 'voima' määräsi ja pani voimaan kaikki oikeudet. Jumala oli antanut briteille voiman eli vallan Länsi-Intian saariin, ja he olivatkin tehneet tuottamattomasta "pirunpesästä" sokerin ja kahvin tuotantoalueen. Carlylen kalvinistis-käytännöllisen teologian mukaan Länsi-Intiaa ei oltu luotu laiskottelua ja aistinautintoja varten. Ilman brittejä mustat joutuisivat Länsi-Intiassa "alkuasukaskannibaalien" suihin ja kuolisivat sukupuuttoon.³⁸

Kaikki olikin Carlylen mielestä sujunut hyvin orjavapautukseen asti. Vielä 1700-luvun lopulla plantaasitalous oli ollut tuottoisaa liiketoimintaa, mutta emansipaation ja vapaakauppaan perustuvan siirtomaapolitiikan seurauksena Länsi-Intia oli alkanut rappeutua ja "nekru" degeneroitua takaisin elämelliseen alkutilaansa, mistä britit olivat hänet orjaksi ottaessaan nostaneet.

Carlylelle kaiken pahan alku oli Ranskan vallankumouksen vapauden, veljeyden ja tasa-arvon oppien soveltaminen brittiläisen siirtomaavallan hallintoon. Hänen *The French Revolution* -teoksensa (1834) pääteema oli ollut osoittaa, että filosofien keksimien valtioteorioitten soveltaminen yhteiskunnallisiin uudistuksiin johti väistämättä anarkiaan ja terrorismiin. Juuri siksi ranskalainen monarkia oli rappeutunut. Ennen suurta vallankumousta se oli ollut loistava kuin "kaktuksenkukka"³⁹, englantilainen monarkia sen

37 Carlyle, *Past and Present*, s. 119, 166-67, 174-75.

38 Carlyle, "The Nigger Question", s. 326.

39 Thomas Carlyle, *The French Revolution* (1834). *The World Classics*. Ed. K. J. Fielding and David Sorensen (O.U.P., 1989), s. 12.

sijaan oli vaatimattomampi, mutta sitäkin kestävämpi kukinto omalla maa-perälläään. Nyt, 1840-luvulla oltiin Carlylen profetian mukaan menossa anarkiaan myös Englannin kansanvaltaistamisessa. Lujan hallitsemisen sijasta kaikki jätettiin oman onnensa nojaan, 'vapaaksi'. "Sairastunutta" Englantia johti "pirun" valta, kun keskiajalla sitä oli johtanut Jumalan "raaka totuus". Maailman "fysionomia" oli Carlylen fobioissa yleisemmin tulossa hajaannuksen tilaan, kosmoksen tilalle pyrki kaos. "Jumalan lakiin" nojaavien monarkian ja aristokratian korvaututtua parlamentaris- milla ja lakien "puoskaroinnilla" kansa jäi ilman todellisia hallitsijoita. Sijaishallitsijoina olivat vaaliurnat, massojen hulluus ja tilastot. Kristillisen auttavaisuuden, lähimmäisenrakkauden ja nöyryyden sijasta ihmismie- liä hallitsi hedonismi, "valistunut itsekkyyden evankeliumi". Sekä hallin- nosta että taloudenhoidosta oli kadonnut "sielu", tilalle olivat tulleet me- kaaninen lainsäädäntö ja "vatsan onni". Maaorjistaan ja vuokraviljelijöis- tään huolehtineen feodaaliherran tilalle olivat astuneet teollisuusjohtajat, joitten suhde työläisiinsä supistui persoonattomaan palkkasuhteeseen (*cash-nexus*). Maa-aristokratian uusi sukupolvi oli sekini taantunut johta- maan kyvyttömäksi "luokaksi", joka ajatteli vain palkkoja ja voittoja.⁴⁰

Työväen kurjistuminen ei ollut Carlylelle seurausta riistosta, vaan tradi- tionaalisen paternalistisen moraliteetin polkemisesta teollistumisen ja maallistumisen jalkoihin. Utilitarismin seuraukset englantilaisten elämään olivat selvästi nähtävissä: hevosetkin olivat paremmin ruokittuja kuin työ- läiset, hän väitti. Kysynnän ja tarjonnan lain sekä valtion puuttumattomuuden vallitessa työläisistä puserrettiin irti paljon työtä, mutta ei maksettu kunnon palkkaa eikä tuotettua vaurautta jaettu tasaisemmin. Jos Carlyle ja Mill olivatkin alunperin yhtä mieltä työväen tilasta ja sen aseman paranta- misesta vaurauden tasaisemmalla jaolla, heidän menetelmänsä olivat toi- sensa poissulkevia.

VII

Länsi-Intian plantaasinomistajien toimissa Carlyle ei nähnyt mitään moit- timista. Hehän edustivat traditionaalista moraliteettia ja valtaa. Alueen rappio ei ollut heidän syytään, vaan se johtui vapaiksi julistetuista työsu- heista. Vapauttaessaan mustan ihmiseksi ja veljeksi, hallitus oli abolitionis-

40 Carlyle, *Past and Present*, s. 69-70,138,153-55;"Shooting Niagara and After?", s 326-28.

tien "yllytyksestä" toiminut Jumalan lain vastaisesti. Vaatiessaan tasa-arvoa alempiarvoiselle rodulle he olivat tosiasiasa aiheuttaneet mustien heikosti kehittyneen sielun kuoleman. Vapaudessaan luomakunnan puoli-ihminen vajosi laiskuuteensa, teki työtä vain "puoli tuntia" päivässä ja vaati mahdottomia palkkoja. Maatilkuillaan vapautetut tyydyttivät helposti kurpitsojen tarpeensa - ympärillä pellot muuttuivat takaisin viidakoksi. Tällainen vapaus oli sivistystä tuhoavaa, sillä jokainen, niin työläinen kuin herrakin oli syntymässä määrätty tekemään työtä elääkseen. Työnteko oli "pyhä tehtävä" Jumalan kasvojen edessä ja jokaisen todellista vapautta oli totella tätä lakia.⁴¹ Se, joka ei täyttänyt velvollisuuttaan, ansaitsi vain kuoleman. Carlylestä oli miellyttävämpää nähdä musta orjana kuin katsella ylensyönyttä, epäluotettavaa valkoihoista palvelijaa tai lanttia ruikuttavaa kerjäläistä. Herrojen ja palvelijain ja herrojen ja orjain suhteet eivät saaneet olla vapaita ("nomadismia"), vaan niiden tuli perustua elinikäisiin sopimuksiin.

Perustellessaan siirtomaavallan voimapolitiikkaa Carlyle teilasi myös radikaalien, mm. E.G. Wakefieldin systemaattisen siirtolaisuuden suunnitelmat Englannin työttömyyden, slummien ahtauden ja kurjuuden lievittämiseksi. Jälleen Carlylen mieleen nousivat järjestyksen romahtamisen ja ihmisyyden vääristymisen enteet; jos hallitus rohkaisisi lainoillaan Länsi-Intian siirtolaisuutta tai sinne laivattaisiin Afrikasta lisää mustia täyttämään vapautettujen jättämiä työvoima-aukkoja, oli odotettavissa, että saarille syntyisi kaoottinen "Musta Irlanti". Varoittava esimerkki alueelta oli jo olemassa: Haitin mustien vapaayhteisössä vallitsi "koiratarhan" järjestys. Saari ei Carlylen erheellisten tietojen mukaan tuottanut mitään.

Carlylen alusmaapolitiikan uudistus tarjosi vapauksien, oikeuksien ja siirtolaisten pienviljelmien sijaan vanhaa plantaasitaloutta vahvistettuna entistä lujakätisemmällä hallinnolla. Vuoden 1848 Euroopan vallankumouksellinen tilanne auttoi häntä kuvittelemaan sen vastakohtan: jos täydellinen emansipaatio toteutuisi niinkuin määrä oli, yhteiskuntahierarkia kääntyisi ylösalaisin, mistä seuraisi "tosi" orjuus, voimakkaiden orjuus heikoille, viisaitten orjuus tyhmille, jalojen orjuus alhaisille. Maailma sortuisi, kukaan ei johtaisi ketään, kuninkaista tulisi "varjokuninkaita", kansalaisista "varjokansalaisia", ja "siat" ja "pirut" pääsisivät valtaan. Jotta vuoden 1849 täysin vapautettu Länsi-Intia ei ajautuisi kapinan partaalle, Carlyle vaati nopeasti voimakkaita otteita.

Saarnattuaan pitkään perikadon sanomaa, Carlyle antoi viimein voimapolitiikalle konkreettisempiäkin ohjeita. Ensinnäkin vapautetuille tuli lukea 'oikeutensa' tulla uudelleen pakotetuiksi plantaasinomistajien heille

41 Carlyle, *Past and Present*, s. 208.

sopivaksi katsomaan työhön. Heihin palannut laiskuus oli kitkettävä, "emansipoitava" pois. Ensin heitä oli suostuteltava kuten "hevosia", mutta jos se ei tehonnut, oli käytettävä pakkoa, mm. "lempeää ruoskaa". Carlyle ei suorasanaisesti kehottanut palauttamaan täydellistä orjuutta, vaan hänen mielestään musta oli parhaimmillaan siinä tehtävässä mihin Jumala oli hänet, muiden alempiarvoisten rotujen kanssa tarkoittanut: valkoisen miehen palvelijaksi. Kuin keskiaikaisen maaorjan, hänen tuli tehdä päivätöitä ja palveluksia. Uudessa asemassaan hän ei enää olisi imperiumin "lihotussika", vaan toteuttaisi ihmisluontoaan olemalla "vilkas ja mukautuva veikonen; iloluontoinen, irvistelevä, tanssiva, helposti kiintyvä ja kontrolloitavissa oleva olento". "Mustasta herrasmiehestä" oli tuleva valkoisen miehen elinikäinen, harmiton palvelija.⁴²

Carlyle tiesi Englannin tilanteesta, että koviakin otteita työn evankeliumin iskostamiseksi saatettiin tarvita. Koska emämaankin "valkoisten sikojen" (työttömien) saaminen työhön vaati melkoista houkuttelua, Länsi-Intiassa voitiin kovanahkaisempien mustien työhön taivuttamisessa tarvittaessa käyttää Cromwellin, Englannin historian voimamiehen keinoja.⁴³

Jos nekru ei rehellisesti auta meitä tuottamaan sokeria ja muita jaloja tuotteita ihmiskunnan hyödyksi, silloin eivät Voimat salli hänen jatkaa kurpitsojen kasvattamista omaksi ilokseen, vaan tulevat leikkaamaan hänet pois, kuten kypsän hedelmän, joka varjostaa rikkasta maata, ja kaiken muunkin häneen liittyvän ehkä hyvinkin kauhealla tavalla.

Päinvastoin kuin abolitionistit, jotka pitivät mustaa ihmisenä ja veljenä, Carlyle oli valmis hävittämään alempiarvoiset ja sivistykselle hyödyttömät rodut valkoisen lähetystehtävän tieltä jos ne eivät olleet valmiita alistumaan sen taloudenpitoon. Ennen kuin tähän äärimmäiseen keinoon turvauduttaisiin Carlyle ehdotti, että Länsi-Intian saarilla olisi jonkun lujaotteisen kuvernöörin johdolla kokeiltava hollantilaisten pahamaineisia Itä-Intian siirtomaatalouden pakkotyösuhteita.

42 Carlyle, "The Nigger Question", s. 311, 329. Carlyle yritti vaikuttaa myös Yhdysvaltain neekeriorjuuden lakkauttamisen estämiseksi. Hänen mukaansa "pikkuasian" (orjuuden) vuoksi amerikkalaisten ei olisi kannattanut käydä sisällissotaa, koska orjuus olisi voitu sielläkin "parantaa" palaamalla palvelusuhteisiin; vapautettuna Etelävaltioitten "neekeri" oli tuomittu sukupuuttoon.

43 Carlyle, "The Nigger Question", s. 326.

VIII

Carlylen saarna ei voinut olla herättämättä voimakkaita vastareaktioita. Hänen mustista käyttämänsä kielikuvat vihastuttivat ja hänen profeetallinen tyylinsä käyttäjä kriisimetaforia ja parodioida 'vapauden' kieltä Länsi-Intian tilannearviossaan nostattivat ärtymistä lehdistössä.⁴⁴ Carlylen puheen julkaisseen *Fraser's Magazine* -lehden toimituskin katsoi parhaaksi heti seuraavassa numerossa julkaista John Stuart Millin vastineen, koska sen mielestä lukevan yleisön tasapuolisen informoinnin kannalta oli vähintään kohtuullista esittää myös vastapuolen kanta mustien oikeuksista.⁴⁵

Carlyle oli tekstissään samaistanut Jumalan lain ja voimakkaimman oikeuden ja pitänyt brittejä sillä perusteella oikeutettuina esiintymään herroina, joita mustien tuli totella ja palvella. Tämä oli Millille Carlylen hyökkäyksen kärki, jonka hän halusi julkisesti katkaista. Kiista vanhan aristokratian vallan oikeutuksesta Englannissa ja alusmaissa oli ajanut vanhat ystävät Millin ja Carlylen välirikoon jo 1840-luvun puolivälissä -pinnan alla kytenyt erimielisyys purkautui ristiriidat kärjistävässä Jamaikan kriisitilanteessa lopullisesti esiin.⁴⁶

Kannanotoissa vuoden 1848 mantereen vallankumouksiin Carlyle oli esiintynyt auktoriteetin, Mill 'vapauden' puolella. Niin nytkin: plantaasiorjuuden tyranniassa ei ollut Millille mitään jumalallista. Juuri 'luonnollista' eriarvoisuutta vastaanhan suuret filosofit olivat läpi historian protestoineet.⁴⁷ Carlyle oli Millin mielestä käsittänyt koko ihmiskunnan historian tarkoituksen väärin. Tarkoituksena ei ollut ihmiskunnan pysyvä alistaminen harvojen valtaan, vaan pyrkiä sortovallasta demokratiaan ja sivistykseen. Demokratian tuli levitä sitä mukaa kun alamaiset valistuivat. Orjakaupan ja orjuuden lakkautus edistivät ihmiskunnan vapautusta, kyse ei ollut ohimenevästä ihmisystävien sentimentalismista. Sen sanansaattajia olivat Englannissa olleet varhaisten utilitaristien alulle panemat reformit,

44 Alan Shelston pitää pahamaaineista Carlylen kirjoitusta alkuna hänen aluperin optimistisen ja analyysoivan tyylinsä rappeutumiselle herjaukseksi ja myrkylliseksi vihaksi. Ks. Shelstonin johdanto teoksessa Thomas Carlyle, *Selected Writings*. Ed. with an introduction by Alan Shelston (Penguin Books, new ed., 1984), s. 12. Vrt. E.D. Mackerness, "The Voice of Prophecy: Carlyle and Ruskin". *The New Pelican Guide to English Literature*, 6. *From Dickens to Hardy*. Ed. by Boris Ford (London, new ed., 1987), s. 305.

45 Ks. toimittajan huomautus, John Stuart Mill, "The Negro Question". *Fraser's Magazine* (January, 1850), s. 25.

46 Millin ja Carlylen ystävyuden romuttumisesta ks. Emery Neff, *Carlyle and Mill* (Columbia University Press, 1924), s. 31-34.

47 Mill, "The Negro Question", s. 25.

kuten Jeremy Benthamin laatima rikoslain uudistus sekä ns. parakkikurin ja koulupieksännän lopettaminen. Ne osoittivat miten Englanti oli ihmiskunnan esikuvana noussut vastustamaan kaikkea sortoa ja tyranniaa.

Suurimman ansion uuden yhteiskunnallisen oman tunnon ja julkisen moralismin synnystä Mill antoi evankelisille abolitionisteille ja utilitaristi-radikaaleille. 1700-luvun lopulta lähtien nämä edistykselliset ryhmät, joista jälkimmäiseen Mill oli itsekkin myöhemmin kuulunut, olivat tuominneet ihmisen orjuuttamisen ja sen päämotiivin, voitonhimon, halveksittaviksi synneiksi, ja viimein saaneet orjuuden lakkautetuksi. Millistä oli häpeällistä, että joku niinkin merkittävä ajattelija kuin Carlyle saattoi kiistää tuon saavutuksen arvon.

Historianfilosofisen vapauden puolustuksen jälkeen Mill puuttui Carlylen näkemyksiin siirtomaatalouden hoidosta. Hän oli jo *Principles* -teoksessaan pyrkinyt Adam Smithiä seuraillen osoittamaan, etteivät orjuus ja keskiaikaiset palvelussuhteet sopineet rationaaliseen työnjakoon ja työn etiikkaan. Vaikka olisi myönnetty, että työnteko oli jokaisen luodun "pyhä tehtävä", Jumalankaan laki ei voinut hyväksyä, että plantaasinomistaja teetätti mustilla kaiken työn eikä itse tehnyt juuri mitään. Ja mitä Carlyle oikeastaan tarkoitti työllä? Hän ei ollut määritellyt sitä ponnistukseksi yleensä (olihan riistanajokin Millin mielestä eräänlaista ponnistusta), eikä ilmeisesti yleishyödylliseksi toiminnaksikaan, koska oli aina vastustanut utilitaristien hyötyajattelua. Nähtävästi Carlyle ei ollut tarkoittanut sillä myöskään pelkkää toimeentulon hankkimista, sillä toimeentulon saattoi hankkia yhtä lailla tekemättä mitään tai tekemällä pahuutta.⁴⁸ Miksi siis kurpitsojen kasvatus oli halpa-arvoisempaa työtä kuin sokerinviljely?

Epäilemättä Carlyle ylisti työtä sen itsensä vuoksi, kun sitä vastoin Millin mielestä kalvinistisessa uurastamisessa ei sinänsä ollut mitään erityisen jaloa. Työ piti määritellä sen toteutuneen tarkoituksen mukaan, arvioimalla sen tuottamia palveluksia ja hyötyä. Sen tuli olla vapaaehtoiseen sopimukseen perustuvaa, vieläpä niin, että työtä tekevä oli itse tietoisesti tahtonut sitoutua raatamaan ja siten altruistisesti tekemään uhrauksen yhteiselle hyvälle. Siitä määräytyi työn arvo, Mill tähdensi. Näitä määritelmiä eivät Länsi-Intian orjavapautuksen jälkeiset työsuhteet likimainkaan täyttäneet, sillä vapautetut työskentelivät epätäydellisessä sopimusvapaudessa tietämättä mitään yhteisestä hyvästä. Carlylelle vapautettujen työn päämäärä oli yksin sokerin, kahvin ja mausteiden tuottaminen, koska ne synnyttivät kauppaa ja toivat tarpeellisia tuotteita ja vaurautta emämaahan. Millille sitävastoin myös mustien oma maanviljely oli arvokasta työtä. Eihän eng-

48 Mill, "The Negro Question", s. 27.

lantilaisten oman maun tyydytys sokerilla, kahvilla ja mausteilla voinut olla työn arvon absoluuttinen mittari eikä ollut kovin järkevää puolustaa epävapaita työsuhteita makunautinnoilla.

Principles -teoksessaan Mill oli kannattanut valistunutta despotiaa sivistymättömien alamaisrotujen hallitsemiseksi ja niiden kehityksen alullepanemiseksi. Länsi-Intiassa kuitenkin oli vallalla tyrannia, ja niinpä Mill, tultuaan vakuuttuneeksi vapautettujen kyvyistä, oli valmis antamaan heille oikeuden nauttia omilla mailla tehdyn työn tuloksista. Oli parempi, että he tuottivat elintarpeita elääkseen kuin nääntyivät kuoliaiksi sivistykselle välttämättömien ylellisyystavaroiden (*luxuries, conveniences, refinements, and ornaments of life*) tuottamiseksi.⁴⁹ Kun Carlyle oli samaistanut kotimaan ja Länsi-Intian työnorjat ja heidän luonteenpiirteensä, Mill puolestaan samaisti Länsi-Intian plantaasinomistajat ja kotimaan aristokraatit ja heidän ylelliset ja yhteistä hyvää vahingoittavat elämäntapansa.

Millin ratkaisu Länsi-Intian ahdinkoon oli orjuuden ja merkantilistisen sääntelyn jäänteitten purkaminen sekä lakireformi. Nämä yhdessä johtaisivat ennen pitkää vapaisiin työsuhteisiin. Niin kuin Englannissa myös Länsi-Intiassa taloudellisen ja sivistyksellisen kehityksen tuli perustua ihmislunnon lainalaisuuksiin; jokaisen oli tehtävä tietty määrä työtä elääkseen, mutta entisille orjillekin oli jätävä vapaa-aikaa harjoittaa Carlylen heiltä kieltämiä ihmismielen jalompia ominaisuuksia. Peräytyen *Principles* -teoksessa esittämistään väheksyvistä käsityksistä mustien mielen kyvyistä, Mill vaati nyt mustille vapaaehtoisia työsuhteita ja plantaasitalouden järkevää työnjakoa, varsinkin kun sokerinviljelijäin tapa sijoittaa voittojaan oli ollut sekä Länsi-Intian että koko brittiläisen imperiumin kokonaisedun vastainen:⁵⁰

Emme halua nähdä mustia pakotettavan kasvattamaan mausteita, joita he eivät tarvitse, emmekä halua, että valkoiset omistajat, jotka eivät tee työtä ollenkaan vaihtavat mausteet taloihin Belgrave Squarella.

Sitävästoin Mill olisi antanut moraaliltaan rappeutuneille, Lontoossa asuville plantaasinomistajillekin 'oikeuden' tulla pakotetuiksi takaisin työhön omille tiloilleen. Sen jälkeen Länsi-Intian plantaasitalouden kannattavuuden olisi saanut ratkaista kysynnän ja tarjonnan laki.

49 Mill, "The Negro Question", s. 28.

50 Mill, "The Negro Question", s. 28.

IX

Millä perusteilla Mill piti vapautettua orjaa tasavertaisena sopimusosapuolena? Jälleen päinvastoin kuin *Principles* -teoksessa esiintyvissä luonnehdinnoissa, mustien olemusta ei enää hallinnut laiskuus, sillä se oli Millin abolitionisteilta saamien tietojen mukaan todistettu enemmän orjuuden kuin vapautuksen seuraukseksi ja oli siis väistymässä. Mustilla oli nyt lähes sama valmius ottaa vastaan sivistystä kuin englantilaisilla työläisillä. "Neekerirotua" ei enää voitu asettaa hierarkiassa muita ihmisrotuja alemmas, vaan se oli nyt samalla tasolla. Luonnonhistoria ja antropologia eivät Millin tietojen mukaan olleet, sinnikkäistä yrityksistä huolimatta, kyenneet todistamaan ihmisrotujen alkuperäiseksi oletettua erisyntyisyyttä ja -arvoisuutta. Pikemminkin arkeologien löytämistä ikivanhoista egyptiläisistä veistoksista ja piirroksista nähtiin, että egyptiläiset olivat alunperin olleet mustaa rotua. Eräs maailman vanhimmista korkeakulttuureista olikin ollut "neekerisivistyksen" (*negro civilization*) tuotetta. Antiikin Kreikan filosofia, johon länsimainen ajattelu nojautui, oli ammentanut siitä vaikutteita.⁵¹ Vastoin kranilogian tutkimustuloksia Mill väitti, ettei mustan ja valkoisen rodun älyssä voitu havaita synnynnäisiä eroja. Oli hänen sosiologiansa logiikan vastaista ihmisten eriarvoisuuden todistamiseksi esittää, että kaksi puuta (rotua), jotka olivat saaneet siemenensä samasta emäpuusta, olivat kasvaneet eripituisiksi vain sen vuoksi, että toisen siemen oli elinkykyisempi. Vertailtaessa rotujen ja kansojen sivistyseroja oli otettava huomioon hyvin moninaiset yhteiskunnalliset syyt. Kehitellen puuvvertaustaan pitemmälle hän kysyi, eivätkö puut joudukin kasvaessaan alttiiksi maaperän ja ilmaston vaikutuksille, valon ja varjon vaihteluille, eivätkö eläimet ja ohikulkijat joskus vahingoita niitä, ja eivätkö ne ole myös toistensa varjostamia?⁵² Eikö mustan ja valkoisen rodun eriarvoisuuden selittämiseksi olisi pitänyt tarkastella pikemminkin mustien orjuuttamisen historiaa kuin etsiä sen syytä luonnosta?

Siirtomaavaltojen ja niiden alusmaiden suhteitten historia osoitti, että voimakkaat valloittajat olivat aina käyttäneet sivistyksessä alemmalla asteella olevia kansoja hyväkseen. Siirtomaavaltojen etujen mukaista oli pitää ne heikkoina. Carlylen valkoisen miehen viisaus näytti tästä näkökulmasta katsoen hyvin kyseenalaiselta. Länsi-Intiassa sitä oli käytetty mus-

51 Mill, "The Negro Question", s. 30.

52 Mill, "The Negro Question", s. 29. Vrt. Stefan Collini, "Introduction". *Collected Works of John Stuart Mill*, vol. XXI. Ed. by J.M. Robson (University of Toronto Press, 1984), s. xx-xxi.

tien alistamiseen eikä heidän sivistämisekseen niinkuin usein oli tekopyhästi julistettu. Orjuuden legitimaatioksi oli sittemmin kehitelty oppeja mustan rodun alhaisuudesta, millä sitten oli perusteltu sen huonoa kohtelua.

Samat yhteiskunnalliset suhteet, joita Mill piti kaiken edistyksen ehtona piti saada voimaan Länsi-Intiassakin. Vapautettujen 'sivistämisen' olisi pitänyt tapahtua ensisijaisesti työssä, mutta myös vapaa-aikana lähetyskirkkojen alkeiskouluissa. Millille niinkuin Carlylellekin mustat olivat fyysisesti sopivin rotu työskentelemään trooppisissa oloissa. Troppiikki oli heidän luonnollinen ympäristönsä eikä siksi voinut olla vahingollista, vaan talouden tuottavuuden kannalta järkevää siirrellä työvoimaa Afrikasta Länsi-Intiaan. Samoin argumentein kuin Mill puolsi laajan siirtolaisasutusohjelman aloittamista valkoisten asuttamiin siirtomaihin, hän kannatti vapaan neekerityövoiman hankkimista Afrikasta Jamaikalle ja muualle Länsi-Intiaan, jotta plantaasitaloutta vaivaavasta työvoimapulasta päästäisiin. Työvoiman ja pääomien oli yleensäkin imperiumin sisäisen ja kansainvälisen työnjaon edistämiseksi annettava liikkua vapaasti sinne, missä niistä oli pulaa. Mill uskoi, että Länsi-Intiassakin vapaa taloudellinen kilpailu yhdessä toimeentulon pakon kanssa ennen pitkää houkuttelisi vapautetunkin takaisin sokerintuotantoon, kunhan vain plantaasinomistajat luopuisivat vapautettujen uusorjuuttamisesta. Alueen kehitys riippui tasapuolisten työsuhteitten luomisesta, kohtuullisista palkoista, mitkä takaisivat työvoiman saannin, ja pääomien saannista sokerintuotannon teknisten parannusten rahoittamiseen.⁵³

Carlyle oli maalannut Länsi-Intialle liian synkän tulevaisuuden näkymän, Mill puolestaan liian valoisan. Kumpikaan ei ollut oikein hyvin perillä esimerkkinä käyttämänsä Jamaikan todellisesta tilanteesta. Abolitionisti- ja matkakirjailijälähteitten informoima Mill oli kuitenkin oikeassa väittäessään, etteivät vapautetut todellisuudessa eläneet Carlylen halveksimassa laiskuudessa, vaan tekivät työtä joko plantaaseilla tai omiksi ottamallaan maatilkuilla. Myöhempikin tutkimus on osoittanut, että vanha orjatyövoima yleensä pysytteli hyvin entisen työnantajan palveluksessa.⁵⁴ Millin todisteet mustien työhaluista olivat epäsuoria: olivathan he kenneet kasvattamaan kurpitsoja jo Afrikassa ja olisivat

53 Mill, "The Negro Question", s. 30. Vrt. Semmel, *The Rise of Free Trade Imperialism*, s. 95-96, 106, nootti 3 ja 107, nootti 2; Stanley N. Engerman, "Coerced and Free Labor: Property Rights and the Development of the Labor Force". *Explorations in Economic History*, 29 (1992), s. 10.

54 Craton, *Searching for the Invisible Man*, s. 287.

siten tulleet varsin hyvin toimeen ilman valkoista miestä myös Länsi-Intiassa. Mill myös aivan oikein huomautti, etteivät sokerintuottajat olleet joutuneet taloudelliseen ahdinkoon pääasiassa työvoimapulan takia, vaan pääasiassa omasta syystään. Kuitenkin Millin oli väärässä väittäessään, etteivät Jamaikan sokerintuotantoluvut olleet vapautuksen jälkeen juurikaan laskeneet. Vaikuttavin Jamaikan taloudellisen taantumun syy oli sokerin hinnan lasku.⁵⁵

Millin ja Carlylen riita mustien oikeuksista oli kahden yhteiskuntakriitikon, mutta myös kahden aikakauden, 'vanhan järjestyksen' ja modernin, liberalistis-kapitalistiseen yhteiskuntaan tähtäävän liikkeen yhteentörmäys. Korkealta periaatteiden perspektiivistä kysymystä tarkastellessaan kumpikaan osapuoli ei marssittanut esiin suurta joukkoa tosiasioita, vaan poimi tarkasteltavaksi moraalisia ja taloudellisia seikkoja, jotka tukivat lopullista johtopäätöstä. Mill oli ilmeisen oikeutettu pitämään Carlylen hyökkäystä "todellisena pirun työnä", olihan se osoitettu myös Yhdysvaltain Etelävaltioiden orjanomistajille 'tiedoksi' Länsi-Intian orjavapautuksen epäonnistumisesta. Carlyle puolestaan piti Millin vastausta "merkityksettömänä, huonona ja jäätävänä", ja luultavaa on, että Carlylen sanoma saikin paremman vastaanoton, hänhän asetti vapautettujen laiskottelun vertauskohdaksi kotimaan työläisen kärsimykset.⁵⁶ Orjuus julkisen moralismin kysymyksenä ylitti selvästi puoluerajat.

-
- 55 Parlamenttilähteiden mukaan sokerintuonti muualta Länsi-Intiasta kuin Jamaikalta kasvoi vuosien 1836-38 keskiarvosta (3.019.501 sentneriä: 1 sentneri=50.8 kg) n. 6 % vuosien 1849-1851 keskiarvoon (3.191.949 sentneriä). Tuonti tärkeimmältä sokerisaareltä, Jamaikalta kuitenkin laski kyseisinä vuosina peräti 40% (1.003.840 sentneristä 612.109 sentneriin). Vuosina 1835-65 Jamaikan sokerintuotanto laski 60%. Saarella sijainneella, edustavalla Worthy Park -tilalla sijoitettiin vuosina 1843-47 teknisiin parannuksiin (höyryvoima, rautatie, kaapeli, aurat) 30.000 puntaa ja työsuhteet järjestettiin rationaalisemmin, mutta sokerin hinnan rajun laskun aiheuttama 1840-luvun viime vuosien syvä lama mitätöi uudistukset. Tilojen arvot romahtivat ja julkisen hallinnon varat uhkasivat loppua. Ks. (W.E. Forster), "British Philanthropy and Jamaica Distress". *The Westminster and Foreign Quarterly Review*, ns., vol. III, no. II (April 1, 1853), s. 328-29; Temperley, *British Antislavery*, s. 163; Craton, *Searching for the Invisible Man*, s. 289-93.
- 56 Mill, "The Negro Question", s. 31. Vrt. Stefan Collini, *Public Moralists. Political Thought and Intellectual Life in Britain 1950-1930* (C.U.P., 1991), s. 135; Ian Campbell, "Carlyle and the Negro Question Again". *Criticism*, vol. XIII, no. 3 (1971), s. 280; Neff, *Carlyle and Mill*, s. 36.

X

Abolitionistit eivät jättäneet Carlylen pamfletin kumoamista tukijoittensa, radikaali-liberaalien varaan, varsinkin kun heillä itsellään oli 1850-luvun alussa ensi käden tietoja vapautuksen etenemisestä. Oli meneillään sentään eräs maailmanhistorian mielenkiintoisimmista kokeista mitä valkoinen mies oli järjestänyt 'alamaisroduilleen'. Sen vaiheita seurattiin Englannissa tarkasti, ja jotta sen kulun ja tulosten arviointi olisi ollut puolueetonta, monet eri intressiryhmät lähettivät omia tarkkailijoitaan Länsi-Intiaan.

Kiista Länsi-Intian taloudellisen taantumun syistä ja syntipukeista laajeni orja- ja vapaan talouden tehokkuuden ja moraalisten seuraamusten vertailuksi. Lukevalle yleisölle eivät enää riittäneet pelkät puheet vapauden siunauksellisuudesta. Se tahtoi tosiasioita. Abolitionistien kysymyksen muotoon pukema oletus "eikö oman edun tavoittelun motiivin herättäminen neekerissä saanut hänestä irti enemmän työtä kuin orjuus - eikö palkka voitakin ruoskan?", oli eräs arvionnin lähtökohdista.⁵⁷ Jamaikan taloudellinen tilanne näytti päinvastoin osoittavan, että Carlyle olisi sittenkin ollut oikeassa: orjatalous oli tuottavampi järjestelmä. Havannahiin (Louisiana, Yhdysvallat) verrattuna Kingston oli täysin rappiolla.

Tuo ristiriita olikin Carlylen ja Millin näkemyksiä arvioineelle liberaalille ja abolitionistijohtaja Joseph Sturgen läheiselle ystävälle W. E. Forsterille (1818–1886)⁵⁸ vasta tarkastelun lähtökohta, ei johtopäätös. Hänen mielestään Carlyle ja Mill eivät olleet tarkastelleet Jamaikan orjatalouden ja -vapautuksen historiaa riittävän syvällisesti. Paikalla vierailleen Forsterin löydökset antoivat brittilukijoille uutta ulottuvuutta Millin ja Carlylen yhteenoton arviointiin.

Matkaraportissaan Forster ykskantaan väitti orjatalouden olleen kaksinkertaista riistoa: sokerimonopolin haltijat olivat rikastuneet sekä mustien työllä että englantilaisen kuluttajan kustannuksella. Carlyle ei ollut puhunut riistosta sanallakaan, sillä hänen intressissään ei ollut esittää orjatalouden varjopuolia. Mill sentään oli todennut sokerinviljelijäin enemmistön sijoittaneen voittonsa Lontoon kiinteistöihin ja rakennusmaahan sekä par-

57 (W.E. Forster), "British Philanthropy and Jamaica Distress", s. 328.

58 Forsterista tuli liberaalipuolueen pitkäaikainen parlamenttiedustaja (1861-86), Gladstonen hallitusten jäsen ja merkittävä valtiomies. Forster korosi erityisesti koulujärjestelmän kehittämistä ehtona yleiselle äänioikeudelle (Elementary Education Act, 1871). Hän oli myös ensimmäisiä imperiumin federaatio-ajatuksen esittäjiä.

lamentipaikkojen ja tittelien ostoon. Forster keskittyi tarkemmin analysoimaan plantaasinomistajien talousetosta.

Forsterin johtopäätös varmaan vetosi lukevan yleisön historiantajuun: edes antiikin Rooman suurmaanomistajat eivät olleet laiminlyöneet taloutensa hoitoa ja orjien hyvinvointia niin pahoin kuin poissaolevat plantaasinomistajat. Lamakausina he olivat kiinnittäneet tilansa rahanlainaajille ja tilojensa tuoton sokerikauppiaille. Tämä demoralisoi talouden kaikkia osapuolia. Orjat karkailivat, tilanhoitajat tulivat epäluotettaviksi, omistajat tyytymättömiksi ja sokerikauppiaat alkoivat kiristää heitä. Monet viljelevätkin plantaasinomistajat olivat joutuneet jo varhain vararikkoon – vuonna 1792 oli myyty 177 tilaa – ja jäljellejääneet pyrkivät minimoimaan tuotantokustannukset. Carlylen puolustamien 'sankarien' moraalinen tila osoittautuikin vähemmän ihailtavaksi:⁵⁹

...viljelijät ja tilanhoitajat elivät yleensä ylellisesti elleivät moraalitytomasti, maksamatta sovittuja palkkoja, ja pitäen kiinni vallasta, joka oli heille yht' aikaa sekä nautinto että väline nautintoihin.

Forster saattoi sekä omakohtaisista havainnoistaan että epävirallisista ja virallisista lähteistä osoittaa mustien kohtelun vapautuksen jälkeen vain huonontuneen. Vapautetut olivat käsittäneet emansipaation täydelliseksi vapautukseksi, entiset omistajat sitävastoin koettivat tehdä sen tyhjäksi. Vapautuskapinat kukistettiin verisesti. Työsuhteet eivät siis muuttuneetkaan todella vapaiksi, vaan entinen omistaja satoi vapautetun joko velkaorjuuteen tai alipalkattuun työhön uhkaamalla hädöllä. Vapautetuille oli jäänyt vain kaksi vaihtoehtoa; joko alistua pitääkseen maatilkkunsa ja hökkelinsä tai karata. Omistajat olivat lisäksi määränneet oppipoikajärjestelmästä vapautumisen kompensaation hinnan kovin korkeaksi, mikä myöhemmin johti siihen, että myös palkkatyövoima oli kallista. Vääristymä johtui viljelijän jatkuvasta kysynnän ja tarjonnan lain rikkomisesta. Vapaakaupan puolustajana Forster näet optimistisesti oletti, että jos Jamaikankin talous olisi saanut kehittyä 'luonnollisesti', vapaan talouden lakien mukaan, vapautuksen jälkinäytös olisi sujunut rauhallisesti.

Forster suurelta osin yhtyi Millin johtopäätökseen orjavapautuksen epäonnistumisen syistä. Hänkään ei syyttänyt mustia laiskuudesta, vaan soke-rinviljelijöitä itsepintaisesta pitäytymisestä "epätieteellisessä ja epäoikeudenmukaisessa" talousetoksessa ja työn organisoinnissa. Se puolestaan oli seurausta heidän orjatalouden aikana despoottiseksi ja nautinnonhalui-

59 (Forster), "British Philanthropy and Jamaica Distress", s. 332.

seksi kehittyneestä luonteestaan. Oli totuttu saamaan helppoja voittoja, huolehtimaan vain omista eduista ja nautinnoista, ja näin haluttiin jatkaa emansipaation jälkeinkin. Kyvyttömyys muuttua koitui taloudelle tuhoisaksi.⁶⁰

Vapautuksen jälkeen hän (plantaasinomistaja) ei enää voinut viedä työläiseltä hänen osuuttaan tuotteesta; hän kyllä yritti niin tehdä, mutta seurauksena oli koko tuotannon lasku, ja siten yhä suurempi hänen oman osuutensa pieneneminen. Hän yritti pakottaa entisen orjan tekemään työtä hyväkseen, mutta ajoikin tämän tekemään työtä itselleen.

Seurauksina olivat tunnetut ongelmat: työvoimapula, tuotannon lasku, plantaasitalouden kannattamattomuus ja myöhemmin rappio, yhteiskunnallinen epäjärjestys ja laittomuudet. Sokeritulien poisto ja vapaakauppa itseasiassa kiihdyttivät tätä prosessia tekemällä vapaan sokerin kalliimmaksi kuin orjatyövoimalla tuotetun.

Forster tutustui Jamaikalla myös mustien uuteen asemaan ja moraaliin tilaan. Vaikka orjatalous ja plantaasinomistajien esimerkki oli demoralisoinut heitäkin, oireita paranemisesta oli havaittavissa. Vapautusta oli seurannut lähetystoiminnan väheneminen ja joidenkin "pakanallisten" tapojen palaaminen, mutta silti rikostilastojen mukaan Jamaikalla oli keskimäärin vähemmän rikoksia kuin Englannissa ja Walesissa. Omia maatilkujaan viljelevät mustat eivät myöskään olleet niin "barbaareja" kuin valkoiset anglosaksit Australian kultakaivoksilla. Jamaikalla ei myöskään nähty kerjäläisiä niinkuin Lancashiressä tehtaitten käydessä lyhennetyllä työajalla. Kirkkojen tyhjenemistä ja koulupakoilua oli havaittavissa myös Englannissa, ei ainoastaan Jamaikalla. Mustien rakentamat vuoristokylät olivat useimmiten paremmassa kunnossa kuin Skotlannin ylämaalaisten hökkelikylät. Kaiken kaikkiaan.⁶¹

...ei voida sanoa että vapaan Jamaikan historia todistaisi missä määrin neekerirotu on kykenevä sivistyksen korkeimpiin saavutuksiin, tai kuinka korkealle se yltää ihmiskunnan rotujen joukossa ... mutta se on osoittanut, ettei ole vielä löydetty kansaa, joka oppisi nopeammin vapauden opetukset ja unohtaisi orjuuden läksyt.

60 (Forster), "British Philanthropy and Jamaica Distress", s. 340.

61 (Forster), "British Philanthropy and Jamaica Distress", s. 356.

Koska suosituimmuustullin asettamista vapaalla työvoimalla tuotetulle sokerille ei enää, vapaakauppa-ajattelun juurruttua syvälle hallituspiirien mieliin, voitu ajatellakaan, Forster esitti Jamaikan taloudellisen kriisin ratkaisuksi jotakin ennenkuulumatonta. Kun mustien hankkiminen Afrikasta, ehdotus, jota mm. Mill oli kannattanut, ei enää tullut kyseeseen, hän esitti Yhdysvalloissa vapautettavien orjien siirtoa Jamaikalle toisten vapautettujen joukkoon. Samalla Forster tuli vaatineeksi myös Yhdysvaltain Etelävaltioiden orjuuden lakkauttamista.⁶² Toisin kuin Mill, joka uskoi keskiluokan synnyin nostavan Jamaikan lamasta, hän pani toivonsa vapaaseen mustien pienviljelyyn.

XI

Varhaisten imperialistien kaavailema pienviljelijöiden imperiumi ei toteutunut Jamaikalla. Sen talous joutui 1850-60 -luvulla entistä syvempään kriisiin. Kuvitelmat sokerisaaresta imperiumin puutarhana ja tropiikin paratiisina haihtuivat. Plantaasitalouden kituuttaessa sen piirissä yhä työskentelevät mustat ajautuivat syvälle velkaorjuuteen ja heidän työolonsa entisestään huononivat. Optimistiset 'edistyksen' näkijät Mill ja Forster pettyivät pahoin nähdessään miten Jamaikalle ei muodostunutkaan tasapainoista, vapaisiin työsuhteisiin perustuvaa yhteiskuntaa. Työvoimapula jatkui ja vapaaehtoisen siirtolaisuuden vähäisyyttä koetettiin entisten orjanomistajien toimesta kompensoida tuomalla mustia, kuleja ja muuta halpaa työvoimaa ulkoa.

Jamaikan taloudellisen ahdingon syventyessä brittien suhtautuminen alamaisrotuihinsa koveni. Intian Sepoy -kapinan (1857) aiheuttama shokki, Yhdysvaltain sisällissodan orjakysymys, joka jakoi brittiläisen yleisen mielipiteen jyrkästi kahtia, ja lopulta Jamaikan kapina (1865) tekivät lopun 'jalon villin' ihailusta Englannissa. Kaikenlaisia 'alkuasukkaita' alettiin pitää pikemminkin verenhimoisina raakalaisina kuin rauhaarakastavina luonnonlapsina. Jopa abolitionistipiireissä usko vapautettujen kykyyn tehdä palkkatyötä horjui, kun nämä uppiniskaisesti pyrkivät omavaraistalouteen ja irrottautumaan kaikista suhteista entisiin isäntiinsä. Raakalaisik-

62 (Forster), "British Philanthropy and Jamaica Distress", s. 361.

si alettiin konservatiivipiireissä leimata myös äänioikeuden laajentamista mielenosoituksin vaativat kotimaan 'alkuasukkaat', radikalisoitua työväki ja heidän johtajansa.

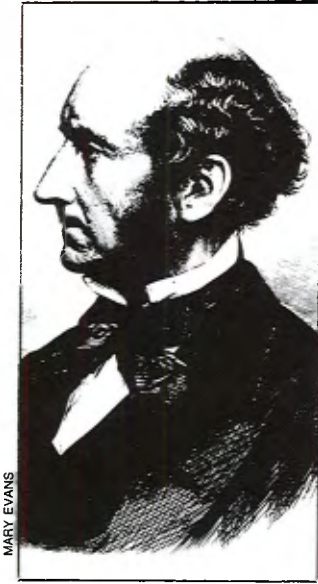
Jamaikan sisäiset luokka- ja rotuvastakohtaisuudet kärjistyivät 1860-luvun puoliväliin tultaessa. Vuonna 1864 nimitetty kuvernööri Edward Eyre pyrki siirtomaahallintoa hämäämällä ja Jamaikan lakeja kiertämällä haallimaan paikallisen parlamentin valtaoikeuksia itselleen. Hän ei voinut sietää mustien osallistumista politiikkaan ja antoi siirtomaahallinnon ymmärtää, että nimenomaan heidän laiskuutensa oli Jamaikan taantumun syy. Siirtomaahallinto koetti samanaikaisesti painostaa häntä edistämään vapaita työsuhteita.⁶³

Mustat joutuivat yhä ahtaammalle laittoman työhönpakotuksen ja kasvavan velkaorjuuden kourissa. Epätoivo purkautui ensin levottomuuksina ja viimein kapinana Morant Bayssa lokakuussa 1865. Julistettuaan sotatilain kuvernööri Eyre tukahdutti sen nopeasti ja verisesti. Mustia tuomittiin kuolemaan kyseenalaisin todistein ja kostoksi heidän talojaan poltettiin.

Emämaassa Eyren toiminta herätti sekä hyväksyntää että kovaa arvostelua. Carlyle, joka yhä kannatti orjuutta enemmän kuin 'palkkaorjuutta' piti Eyreä vastuuntuntoisena järjestyksen palauttajana ja sankarina. Hän asettui kotiin kutsutun kuvernöörin puolustajien johtoon. Mill, Forster ja monet muut laillisuuden kannattajat perustivat ns. Jamaikan komitean ja haastoiivat Eyren oikeuteen lain ottamisesta omiin käsiinsä. Forster selitti julkisesti Eyren hyväksymien veritekojen ja koston päämotiivina olleen "rotuhalveksunnan". Mill puolestaan esitti parlamentissa pääministeri Disraelille kysymyksen, miksi hallitus ei ollut puuttunut Eyren toimintaan, mihin tämä vastasi, että hallituksella ei ollut asiassa mitään tehtävää, koska Eyre oli onnistunut "järjestyksen ylläpidossa" eikä siten ollut tehnyt mitään moitittavaa.⁶⁴ Tämä oli asiaa tutkineen kuninkaallisen komissionkin kanta, joskin sen muistiossa huomautettiin Eyren pitäneen sotatilalakia liian kauan voimassa ja kapinallisille langetettujen rangaistusten olleen epäinhimillisen ankaria. Eyre sai vapauttavan tuomion, mutta hän sai moitteet sotatilain pitkittämisestä. Kuvernöörien sotatilalain käyttöoikeus jätettiin kuitenkin voimaan.⁶⁵ Millin taistelu oikeuden ja laillisuuden puolesta despotiaa vastaan päättyi näiltä osin Carlylen voitoksi.

63 Bernard Semmel, *The Governor Eyre Controversy* (London, 1962), s. 21, 43-44; Hamel, "Carlyle, Mill and Black Quashee", s. 122-23. Vuonna 1861 Jamaikalla oli n. 13.000 valkoista ja n. 430.000 mustaa ja kreolia. Ks. Richard B. Sheridan, "Slave Demography in the British West Indies and the Abolition of the Slave Trade". *The Abolition of the Atlantic Slave Trade*. Eds. David Eltis and James Walvin (The Univ. of Wisconsin Press, London, 1981), s. 273-74.

64 Semmel, *The Governor Eyre Controversy*, s. 69-77, 140-41.

MARY EVANS

John Stuart Mill

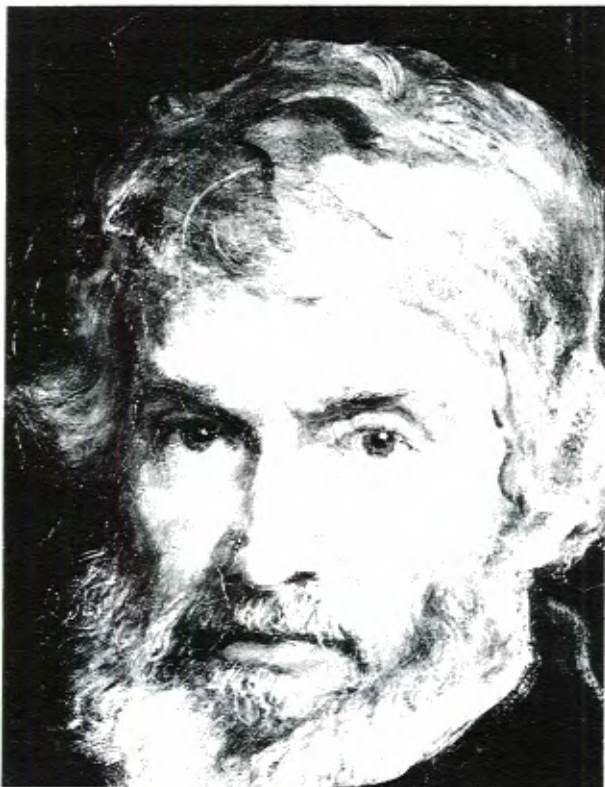
John Stuart Mill ja alku hänen alamaisrotujen oikeuksia puolustavasta puheestaan parlamentin alahuoneessa 31.7.1866. Siinä Mill vaati Jamaikan kuvernööri Eyren asettamista syyteeseen kapinallisten mustien umpimähkäisistä teloituksista ja verisistä kostotoimista.

MR. MILL'S SPEECH ON MR. BUXTON'S MOTION.

[*House of Commons, 31st July, 1866.*]

Mr. J. S. MILL said—Those who seek to obtain an authoritative condemnation of the transactions in Jamaica, whether they take the milder view of my hon. friend the mover of the resolutions, or the severer one of the body which has been so disrespectfully spoken of, the Jamaica Committee, could have desired nothing better for their cause than that the speech which has just been delivered* should go forth to the country as the defence of the Government for not taking measures to bring those events under the cognisance of the public. I would myself be well content to go

65 Report of the Jamaica Royal Commission (1866). *British Parliamentary Papers. Colonies, West Indies*, 5 (Indiana University Press, 1971), s. 538. Ks. myös W. P. Morrell, *British Colonial Policy in the Mid-Victorian Age* (Oxford, 1969), s. 420-23.

Thomas Carlyle. J.S. Millin kiistakumppani ja lujakätisen siirtomaahallinnon kannattaja.

XII

Rasistinen kuohunta oli Englannissa kiikeimmillään juuri 1860-luvun loppupuolella. Toisen äänioikeusreformin (1867) agitaatio ja Jamaikan kapinan jälkeiset tunnelmat oikeudenkäynteineen ja aikakaus- ja sanomalehtipolemiikkeineen mustien luonteenominaisuuksista lietsosivat sitä. Yhdysvaltain sisällissota oli Englannissa ollut 'jatkosotaa' orjuuden puolesta tai sitä vastaan. Millille Etelävaltioiden nousussa Pohjoista vastaan ei ollut kysymys pelkästään "kapinasta orjuuden puolesta", vaan siinä haettiin "oikeutta polttaa ihmisolentoja elävältä". Vaikka Etelävaltiot voittaisivat-

kin, yksikään sivistysvaltio ei voisi tunnustaa ihmismurhia tekevän valtion olemassaoloa, hän oli julistanut.⁶⁶ Mill optimistisesti luuli, että sivistyneen maailman valistunut mielipide ennen pitkää tukahduttaisi kaikki carlylemaiset 'pirun työt'. Tällä välin hänen kiistakumppaninsa oli kiirehtinyt tuomitsemaan mm. Dominique -saaren mustien itsehallinnon täydellisenä anarkiana. Hänen ja muiden rasistien maailmaan ei yksinkertaisesti mahdunut sen kummemmin "neekeri-Demostheneita" kuin muitakaan "neekeri-filosofoja".⁶⁷

1860-luvun lopulla käsitys ihmisrotujen eriarvoisuudesta sai tieteellistä tukea antropologiasta ja etnologiasta. Niistä laajempaan demokratiaan siirtymässä olevat englantilaiset saivat tukea käsityksilleen mustien alhaisuudesta ja hurjuudesta. 'Arjalaiset' ja 'anglosaksit' alkoivat vaatia kovempaa kuria alamaisroduilleen. Vähemmistöön olivat jäämässä ne liberaalit tiedemiehet, jotka olisivat antaneet luonnon ratkaista, ketkä kykenivät säilymään vapaan kilpailun maailmassa. Vähemmistöön ne poliitikot ja julkiset moralistit, joitten mielestä väärä kallonmuoto tai leuanasento ei tehnyt neekeristä kyvyttöniä ymmärtämään etujaan ja osallistumaan poliittiseen elämään.⁶⁸ Voimistuva sosiaalidarwinismi vahvisti epäilystä olivatko kaikki imperiumin alamaisrodut sittenkään säilyttämisen arvoisia maailman elintilataisteluissa.

66 John Stuart Mill, "The Contest in America" (1862). *Dissertations and Discussions*, vol. III (London, 1872), s. 195.

67 Mill, "The Contest in America", s. 200-01; Carlyle, "Shooting Niagara and After?", s. 327-28; J.C. Nott, G.R. Gliddon, *Types of Mankind* (Philadelphia, 1854), s. 57-58.

68 T.H. Huxley, "Emancipation - Black and White" (1865). *Collected Essays*, vol. III (London, 1895), s. 66-7; J.E. Cairnes, "The Negro Suffrage". *MacMillan's Magazine*, vol. XII, no. 70 (1865).

2. Imperialistista matkustusta: Sir Charles Dilke ja anglosaksisen rodun sivistystehtävä

I

Jos sainkin selville, että ilmasto, maaperä, elintavat ja sekoittuminen toisiin kansoihin ovat muunnelleet rotua, huomaisin anglosaksien pysyneen olennaisesti yhtenä ja samana.

Dilke

Brittiläisen imperialismin tutkimuskirjallisuudessa radikaali-liberaali Charles Wentworth Dilken (1843–1911) 23-vuotiaana kirjoittamaa matkakirjaa *Greater Britain: A Record of Travel in English-Speaking Countries during 1866 and '67* (1868) pidetään keski-viktoriaanisen ajan imperialistisen kirjallisuuden klassikkona ja yhtenä merkittävimmistä 1800-luvun jälkipuoliskon sosiaalidarwinististen ideoiden sovelluksista siirtomaapoliitiikkaan. Onpa sitä pidetty itsensä imperialismin aloittajanakin, vaikka Dilke itseasiassa kirjassaan tuomitsi oman aikansa 'imperialismin'.¹ Yhdessä J.R. Seeleyn *The Expansion of England* (1883) ja J.A. Frouden *Oceana, or England and Her Colonies* (1886) -teosten kanssa se eittämättä muodostaakin brittiläisen imperiumin historiaa, nykyhetkeä ja tulevaisuutta kuvaavien käsikirjojen kolmikon, ja koska se on niistä varhaisin, voidaan sitä

1 James Sturgis, "Britain and the New Imperialism". *British Imperialism in the Nineteenth Century*. Ed. C.C. Eldridge (London, 1984), s. 102; Bernard Porter, *The Lion's Share. A Short History of British Imperialism* (2nd impr., London, 1984), s. 203. Vrt. Sir Charles Wentworth Dilke, *Greater Britain: A Record of Travel in English-speaking Countries during 1866 and 1867* (5th ed., London, 1870), s. 544.

pitää urauurtavana imperiumi- ja rotutietoisuutta muokanneena ja siirto-maavastuuta uudesta, rotuajattelun näkökulmasta korostaneena teoksena.

Toisin kuin Seeleyn brittiläisen imperiumin historiallisen laajenemisen kuvauksessa, Dilken matkakirjassa pohdinnat ja johtopäätökset 'anglosaksisen (brittiläisen) rodun' ja englannin kielen sivistystehtävästä olivat darwinistiseen luonnontieteeseen nojaavia imperiumin rotujen suhteita määritteleviä, tieteellisiksi tarkoitettuja väitteitä. Jo ennen varsinaisen uusimperialistisen kilpailun aikaa, mikä oli kontekstina sekä Seeleyn että Frouden teoksille, Dilke halusi opettaa imperiumin johdolle anglosaksisen rodun tehtävää levittää 'vapauden' instituutioita alusmaissaan. Hän ei kannattanut lisäalueiden hankintaa ja hänen asenteensa despoottien, sotakabinetien ja kuvernöörien 'imperialismiin' oli hyvin kriittinen. Eräässä ensimmäisistä julkisista puheistaan hän tuomitsi Jamaikan kuvernööri Eyren brutaaliuden neekerikapinan kukistamisessa.² Selvittämättä on millaista alusmaapolitiikkaa Dilke itseasiassa teoksellaan puolusti, ja analysoimatta on jäänyt miten rotuideat toimivat Dilken tekstissä, ja minkä sanoman hänen teoksensa antina liberaaliin poliittiseen retoriikkaan yleisölle lähetti.

Dilken henkilökohtaisena ambitiona oli tulla valtiomieheksi ja poliittiseksi kirjailijaksi ja siten koitua "hyödyksi maailmalle".³ Matkakirja oli mitä sopivin aloittelevan poliitikon meriitti. Pian matkansa jälkeen Dilke valittiinkin parlamenttiin (vuosiksi 1868–86) ja hänestä kehittyi nopeasti, radikaali Joseph Chamberlainin rinnalla, eteenpäin pyrkivä liberaali poliitikko ja puolueensa tulevaisuudenlupaus. Vuosina 1880–82 hän toimi Gladstonen hallituksen ulkoasiain alivaltiosihteerinä, valmisteli mm. Egyptin miehitystä vuonna 1882 ja niitti mainetta ulkopoliitikan asiantuntijana. Loistavasti alkanut poliittinen ura kuitenkin katkesi dramaattisesti vuonna 1885 avioeroskandaaliin eikä Dilke enää parlamenttiin palattuaan (v. 1892 ja 1905) saanut menettämänsä asemaa takaisin.

Dilken matkakirjan rasialistinen näkökulma brittiläisen (so. modernin anglosaksisen) rodun suhteisiin alamaisrotuihinsa ei ollut ennenkuulumaton, sillä matkakirjallisuudessa oli aiemminkin esiintynyt rotujen fyysisten erojen, niistä johdetun eriarvoisuuden ja sen syiden pohdintaa.⁴ Ajankoh- taista ja poliittisesti merkittävää teoksessa oli Charles Darwinin *The Origin*

2 Stephen Gwynn, Gertrude M. Tuckwell, *The Life of the Right Hon. Sir Charles W. Dilke* (London, 1917), vol. II, s. 102.

3 Gwynn, Tuckwell, *Life*, vol. I (London, 1917), s. 62. Vrt. Roy Jenkins, *Sir Charles Dilke. A Victorian Tragedy* (London, 1958), s. 38-39.

4 Ks. Anthony Trollope, *The West Indies and the Spanish Main* (London, 1859), missä neekeriä halveksittiin avoimesti. Vrt. myös J. Anthony Froude, *The English in the West Indies, or the Bow of Ulysses* (New York, 1888), vars. s. 208-09. Ks. myös George W. Stocking, Jr., *Victorian Anthropology* (London, 1987), s. 92-96.

of Species (1859) -tutkimuksessaan esittämän, kasvi- ja eläinkunnissa tapahtuvan luonnonvalinnan soveltaminen ihmisrotujen elintilakamppailun tarkasteluun maailmanmitassa. Dilke loi matkakirjassaan uutta naturalistista politiikan kieltä, jota alettiin vuosisadan lopulla käyttää arvioitaessa sekä vieraiden että alamaisrotujen tilaa ja asemaa maailmassa. Hän muunsi luonnossa esiintyvän lajien ja yksilöitten 'taistelun' maailmanlaajuisesti ihmisrotujen väliseksi valtataisteluksi, missä "halvemmat" rodut olivat tuomitut väistymään "kalliimpien" ja älykkäämpien tieltä tai sulautumaan niihin. Dilkelle ihmisyksilö oli toki historian toimija, mutta ensisijassa rotunsa edustajana luonnonvoimien alainen olento.

Jo opiskellessaan Cambridgessä Dilke oli tutustunut Darwinin oppiin ja omaksunut agnostismin valmistautuen siten tarkastelemaan elämää ja yhteiskuntaa tieteellisesti. Hän otti rotukäsityksiinsä aineksia myös keskiviktoriaanisen ajan poliittisiin teorioihin tunkeutuneesta Newtonin mekaniikasta. Kuten muutkin yhteiskuntatieteen 'newtonit', hänkin etsi tukea vetovoimaleista. Kirjoittaessaan isälleen aikomuksistaan julkaista matkakirjeensä Dilke paljasti kirjoittavansa anglosaksisen rodun etenemistä kuvaavan radikaalin, "poliittis-maantieteellisen" tutkielman. Pääteeman käsitteilyn tuli perustua oletukselle "maantieteellisten keskusten muuttumisesta poliittisiksi keskuksiksi".⁵ Tämän "maailman navat" (*Omphalism*) -hypoteesinsa pohjalta Dilke sitten tarkastelikin "anglosaksilaisuuden" (*Anglo-Saxondom*) leviämistä.

Hallitsemillaan ja asuttamillaan ulkoeurooppalaisilla alueilla Dilken anglosaksit, "maailman johtava rotu", vetivät sulautumiskykyisiä rotuja puoleensa, ja levittäessään germaanisperäistä sivistystä ja demokraattisia instituutioita he joko rauhanomaisesti sivistivät ja sulauttivat tai väkivaltaisesti tuhosivat vastaanhangoittelevia tai muuten sopeutumattomia. Dilken rotuajattelu ei siis ollut vain hänen poliittisen sanomansa "korvaamaton liitännäinen"⁶, vaan lähtökohta anglosaksisen rodun hegemonian ja sen merkityksen osoittamiselle.

-
- 5 Dilke isälleen 26.8. 1866. Gwynn, Tuckwell, *Life*, s. 62; Dilke, *Greater Britain*, s. 70-71. Analoginen gravitaatioteorian soveltamisyritys Euroopan poliittisen tilanteen analyysiin esiintyi etnologi R.G. Lathamien teoksissa *The Native Races of the Russian Empire* (London, 1850) ja *The Nationalities of Europe* (London, 1863). Niissä kosketeltiin myös suomalaisten asemaa Venäjän imperiumissa. Juuri tällaista 'tiedettä' ja siitä johdettuja poliittisia spekulatioita anti-imperialisti Goldwin Smith luonnehti yhtä järkeviksi kuin uskomusta, että maapallo on aurinkokunnan keskus. Ks. "The Expansion of England". *The Contemporary Review*, vol. xlv (1884), s. 531.
- 6 C.C. Eldridge, "Sinews of Empire: Changing Perspectives". *British Imperialism in the Nineteenth Century*, s. 186. Osuvampaa olisi kutsua Seeleyn rasialismia liitännäiseksi brittiläisen imperiumin leviämisen historian tulkinnassa. Ks. esim. J.R. Seeley, "The British Race". *Education*, vol. I, no. iv (March, 1881), erit. s. 319-23.

Jos esimerkiksi Seeleyn patriotismi oli siirtomaavallan laajentumisen historian esitykseen perustuvaa pyrkimystä opettaa valtiomiehiä ylläpitämään luodun siirtomaavallan henkisiä siteitä, Dilken isänmaallisuus oli anglosaksisen rodun sivistystehtävän, sen demokraattisina pidettyjen instituutioiden voitokkaan levittämisen elähdyttämää rotuylpeyttä.⁷ 1860-luvun lopun politiikan tieteellistymisen ilmapiirissä siitä syntyi omalaatuisia, rasialistista, rotujen voimasuhteita vertailevaa politiikkaa.⁸ Dilken tekemä demokratian leviämisen vaikutusten arviointi perustui maailmanympärysmatkaan Liverpoolista Yhdysvaltoihin, sen halki Meksikon, Uuden Seelannin, Australian, Intian ja Egyptin kautta takaisin Englantiin (ks. kartta). Matka kesti vuoden 1866 kesäkuusta seuraavan vuoden kesäkuuhun, siispä kokemuksia ja aineistoa ehti kertyä riittämiin. Sen aikana Dilke näki omin silmin brittien valtaavan niin Villin Lännen preerioita, Uuden Seelannin niittyjä ja metsiä kuin Australian trooppisia vyöhykkeitäkin niiden alkuperäisiltä asukkailta. Havainnoistaan ja keräämistään tiedoista hän veti brittiläisen siirtomaavallan tulevalle kehitykselle suunta-antavia johtopäätöksiä. Vastoin ajan yleistä käsitystä valkoisten sopeutumattomuudesta kuumiin ilmanaloihin, Dilke mm. toivoi brittien asuttavan laajemmin myös Intiaa.

II

Aikaisempi brittiläisen imperialismin tutkimus on tulkinut, lähinnä Goldwin Smithin separatistisen pamfletin *The Empire* (1863) valossa 1860-luvun poliittisen ilmaston anti-imperialistiseksi, mutta uudemmissa arvioissa on muistutettu, että vaikka tuolloin esitettiinkin voimakasta arvostelua mm. Länsi-Afrikan alueiden haltuunottoa ja yleensä sotilas- ja hallintomenojen (mm. Maori-sodat) kasvua vastaan, samalla pyrittiin määrittelemään imperiumin keskuksen ja siirto- ja alusmaiden suhteita uudelleen. Vain harvat suosittelivat niiden yksipuolista irrottamista emämaasta. Uusliberaalit eivät vaatineet ainoastaan kotimaan sosiaalisia ja parlamenttiuudistuksia, kuten äänioikeuden laajentamista (1867), vaan sen edustajat, Dilke mukaanluki-

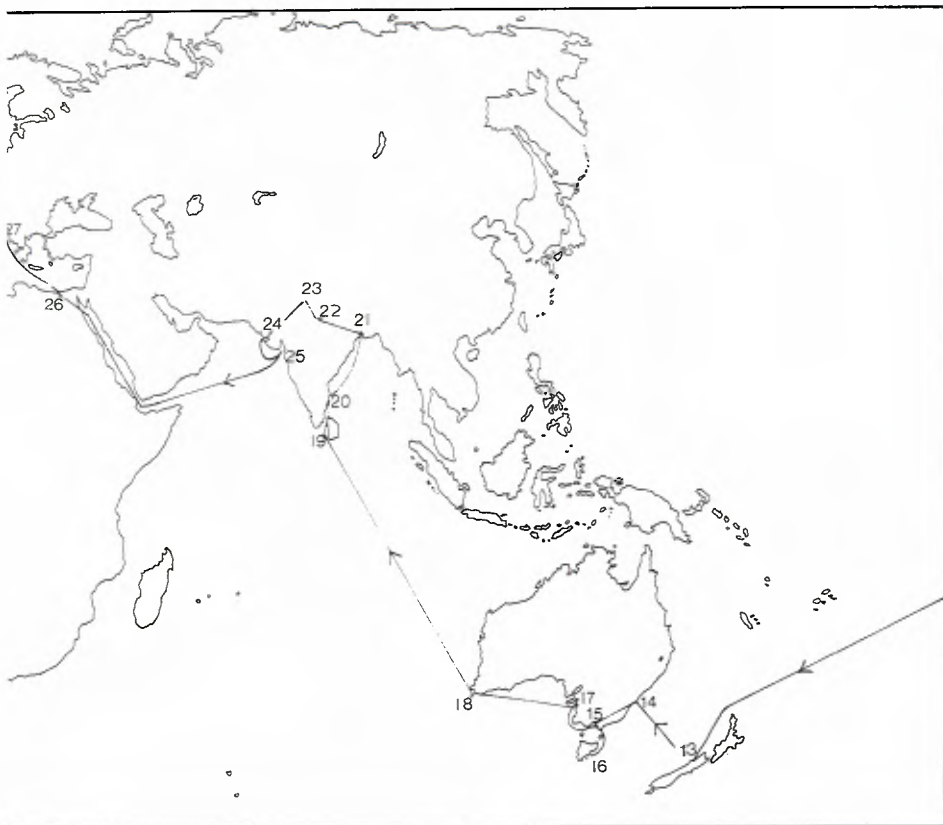
7 Vrt. Gwynn, Tuckwell, *Life*, s. 65; Deborah Wormell, *Sir John Seeley and the Uses of History* (C.U.P., 1980), s. 97; C.C. Eldridge, *England's Mission. The Imperial Idea in the Age of Gladstone and Disraeli 1868-1880* (London, 1973), s. 48-49.

8 Vrt. Stefan Collini, Donald Winch, J.W. Burrow, *That Noble Science of Politics* (C.U.P., 1983), s. 163-64.

Dilken matkareitti pääpiirteissään.

<i>1. Liverpool</i>	<i>6. Ann Arbor</i>	<i>11. Acapulco</i>
<i>2. Norfolk</i>	<i>7. Saint Louis</i>	<i>12. Panama</i>
<i>3. New York</i>	<i>8. Denver</i>	<i>13. Hokiitika (joulukuu 1866)</i>
<i>4. Cambridge, Mass.</i>	<i>9. Salt Lake City</i>	<i>14. Sydney</i>
<i>5. Québec</i>	<i>10. San Francisco</i>	<i>15. Melbourne</i>

16. Hobart
17. Adelaide
18. Albany
19. Colombo
20. Madras

21. Kalkutta
22. Benares
23. Simla
24. Karachi
25. Bombay

26. Aleksandria
27. Brindisi
28. Milano

en, pyrkiivät määrittelemään siirtomaasuhteitakin radikaalisti. Dilkekin kannatti mm. naisten äänioikeutta, ammattiyhdistysten laillistamista, vaaliurien käyttöönottoa, Irlannin hallinnon reformia ja kirkon eroa, vapaakauppaa ja orjuuden lopettamista, ja arvosteli maansa oligarkkista hallitusmuotoa manchesteriläisen radikalismien tapaan, mutta hänen erityinen mielenkiintonsa kohdistui imperiumin lujittamisen kysymyksiin. Dilken 'imperialismi' ei ollut sosiaali-imperialismia, jossa olisi tehokkuusajattelun käsittein laajalti pohdittu rodullisen degeneroitumisen, liikaväestön, köyhyyden, sosiaalisen tyytymättömyyden ja talouden taantumisen ongelmia, vaan se oli siirtomaavallan fyysisen ja henkisen perustan, sen 'rodullisen', kulttuurisen ja kielellisen yhteenkuuluvuuden rakentamista. Sosiaali-imperialismien aatteet kehittyivät vasta 1870-luvun lopulta lähtien ja hallitsivat sitten keskustelua aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka.⁹

Siirtomaakirjallisuudesta löytyy 1860-luvulta viittauksia sekä antiikin Kreikan siirtokunta -ihanteeseen että Rooman valtakuntaan brittiläisen imperiumin esikuvana, mutta merkittävin demokraattinen valtiomalli oli kuitenkin Yhdysvaltain federatiivinen hallitusmuoto. Brittiläisestä imperiumista kaavailtiin federaatiota, emämaan ja siirtomaiden löysää liittovaltiota. Westminster siirtomaaparlamentteineen olisi säilynyt brittiläisen rodun maailmanvallan hermokeskuksena. Tästä ideasta oli eri versioita eri kirjoittajilla, ja Dilkekin osallistui sen muotoiluun. Hän ei hyväksynyt gladstonelaisten "pikku-englantilaisten", mm. historioitsija E. A. Freemanin kantaa, että siirtomaasuhteet tuli vähitellen katkaista ja antaa brittiläisen perustuslaillisuuden aatteen sitoa vapautettuja entiseen emämaahansa, eikä hän, kuten ei Froudekaan, tukenut historioitsija Seeleyn esittämän löyhän liittovaltion perustamista. Dilke kuitenkin kannatti mm. Kanadan välitöntä itsehallintoa ja hänen mielestään myös Australia voisi vapautua, mutta vasta sen jälkeen kun sinne oli kehittynyt "yhtenäinen anglosaksinen rotu". Yleensäkin imperiumista sai erota, kun siirtomaahan oli muodostunut oma brittiläisperäinen, samanrotuisuuteen ja yhteiseen kieleen perustuva luja yhteisö. Lopulta ainoa jäljelle jäävä side emämaahan oli anglosaksien vaistomaisesta "rotutietoisuudesta" kumpuava yhteenkuuluvuuden tunne (*race sentiment*).¹⁰ Vasta tuon tunteen tultua vallitsevaksi saattoivat myös

9 Ks. Greta Jones, *Social Darwinism and English Thought. The Interaction between Biological and Social Theory* (Brighton, 1980), s. 35; George W. Stocking Jr., *Victorian Anthropology* (London, 1987), s. 92-96; Christine Bolt, "Race and Victorians". *British Imperialism in the Nineteenth Century*, s. 146.

10 Dilke, *Greater Britain*, s. 397-98. Peruste oli se, että Kanadan hallitseminen Englannista käsin hajautti anglosaksien voimat Pohjois-Amerikassa; yhtenäisyyden kannalta oli järkevämpää olla vihaamatta Yhdysvaltoja ja antaa Kanadan sulautua siihen (s. 54-55).

demokraattiset instituutiot alkaa kehittyä siirto- ja alusmaissakin tasavaltaiseen suuntaan siten kuin ne olivat jo vuosisatoja kehittyneet anglosaksien kotimaassa, Englannissa.

III

Dilken ensimmäinen ja tärkein matkakohde oli Yhdysvallat. Hän ei olisi voinut valita vierailuajankohtaansa paremmin: Yhdysvaltain sisällissota oli päättynyt 14 kuukautta sitten. Villi Länsi oli nyt avoin valloitukselle. Dilke astui sodan runteleman uuden maailman kamaralle Virginian Norfolkissa matkatakseen postivaunuilla ja ratsain postireittejä pitkin mm. New Yorkin, Chigagon, Denverin ja Salt Lake Cityn kautta Kaliforniaan. Mantereen poikki ei vielä tuolloin ollut rautatietä.

Rooman valtakunnan hajoamisen historioitsija Edward Gibbon oli valistuksen hengessä pitänyt uutta mannerta länsimaisen edistyksen turva- paikkana jos barbaria pääsisi Euroopassa jälleen vallalle. Kuuluksa Amerikan matkaaja ja maltillinen demokraatti Alexis de Tocqueville paljasti 1830-luvun puolivälissä vallankumouksia pelkääville eurooppalaisille Yhdysvaltojen toimivan, joskin kulttuuriltaan keskinkertaisen demokratian. Dilkelle Yhdysvallat oli enemmän kuin sivistyksen pakopaikka tai suora- puheisen politiikan näyttämö; se oli anglosaksisen rodun luvattu maa ja 'edistyksen' uusi voimakeskus. Matkakirjansa esipuheessa hän ilmoittikin Pohjois-Amerikan historian alkaneen vasta anglosaksien saapumisesta. Ensimmäisten siirtokuntien perustamisesta lähtien maata ja sen alkuperäisiä asukkaita oli alettu valaa englantilaiseen muottiin, yhtäältä kielellis- rodullisesti, toisaalta demokraattisten poliittisten instituutioitten istuttami- sella neitseelliseen maaperään. Kysymys ei tuolloin ollut vähemmästä kuin muinaisgermaanisen yhteiskuntajärjestyksen uudelleen syntymisestä ja kasvusta uusissa, suotuisissa oloissa. Lännenmiehet jatkoivat Homestead -lain nojalla 300-luvulla Englantiin muuttaneiden anglosaksien "kylänvan- hinten" perinteitä. Muinaisen anglosaksi -kuninkaan "Alfred Suuren lait, Chaucerin kieli" ja anglosaksisen rodun raivaajahenki olivat ne tekijät, joille ensimmäiset siirtokunnat rakentuivat. Pioneerihengen kiihottamat modernit anglosaksit valmistautuivat Dilken silmien alla valtaamaan Villin Lännen sen paikalliselta rodulta, intiaaneilta. Intiaanien ohella valtausta hankaloittivat Itärannikolle anglosaksien jäljessä tunkevat "kelttiläiset" ir- lantilaiset, erityyppiset "latinalaisen" rodun edustajat, Kaliforniaan muut-

tavat kiinalaiset ja Etelän äskettäin vapautetut mustat. Dilkestä näytti, etteivät anglosaksit pystyneet enää sulattamaan itseensä 1840-luvulta lähtien alkanutta suurta siirtolaisvirtaa. Erityisen sitkeitä olivat nälänhädän vaivaamalta saareltaan laumoittain pakenevat irlantilaiset. Varsinkin New Yorkissa ja Bostonissa oli kelttien brittiläisyydelle antagonistinen fenianismi saanut Dilken harmiksi siinä määrin jalansijaa, että anglosaksinen rotu, jota ei enää kunnolla erottanut fyysisten piirteitten perusteella kelttiläisyyden seasta, oli joutunut sekä etnologisesti että poliittisesti uhanlaiseksi. "Anarkistiset, rikolliset ja vulgaarit, terveestä maaviljelijärodusta juopotteluun degeneroituneet irlantilaiset" tungeksivat Itärannikon kaupungeissa ja "maataviljelevät ja lainkuuliaiset saksit" joutuivat pakenemaan Lännen avarille maille.¹¹

Anglosaksien ydinalue ei siis Dilken havaintojen mukaan ollutkaan Itärannikon suuremmissa kaupungeissa, vaan Massachusettsin maalaiskylissä. Siellä olivat anglosaksiset traditiot säilyneet puhtaimmillaan ja siellä oli se anglosaksisen rodun "energiakeskus", mistä Pohjoisen anglosaksit olivat rekrytoineet parhaat voimansa Etelän kapinan kukistamiseen. Sieltä olivat myös Lännen uskaliaimmat uudisasukkaat peräisin.¹²

Vieraitten rotujen tunkeutumisesta huolimatta Yhdysvalloissa oli yllin kyllin tilaa anglosakseille. Se oli niin laaja alue, että Dilken laskelmien mukaan Englannin silloisella asukastiheydellä sinne olisi mahtunut 550 miljoonaa kunnan anglosaksia. Maalla oli valtavat luonnonvarat, viljelys- ja laidunmaata oli mittaamattomasti. Asuttamista helpotti, että rautatiet olivat juuri korvaamassa kanavat. Dilken mielikuvissa erityisesti Keski-Länsi Alleghany- ja Kalliovuorten väliin jäävänä maantieteellisenä, etnografisena ja poliittisena tyhjiönä suorastaan houkutteli "mannermaisesti" orientoituneita anglosakseja. Pohjois-Amerikka muodosti maljan, jonka reunat olivat vuoristoja ja Mississippin -joen allas sen pohja. Tässä maljassa siirtolaiset ja paikalliset asukkaat valettiin samaan anglosaksiseen muottiin.

Vieraitten ainesten yhteenvalaminen ei tapahtunut "halvempien" rotujen suostumuksella. Verrattuna varhaisviktoriaaniseen, esimerkiksi Walter Scottin historiallisten romaanien anglosaksisen sankariperinnön elvyttämiseen, Dilken anglosaksismi oli aggressiivista, emämaasta imperiumiin ja muille anglosaksien leviämisalueille suuntautuvan, sivistymättömien rotu-

11 Dilke, *Greater Britain*, s. vii-viii, 171-72. Anglosaksien alkukoti -idea Goldwin Smith parodioi huomauttamalla, että ilman anglosaksien muinaista "siirtomaapolitiikkaa" Englanti olisi kai jäänyt Elben alkukodin jatkeeksi. Ks. Godwin Smith, "The Expansion of England", s. 531.

12 Dilke, *Greater Britain*, s. 30-34, 43-44.

jen sivistämiseen, hallitsemiseen, alistamiseen ja, jos välttämätöntä, hävittämiseen tähtäävän politiikan perustelua.¹³ Anglosaksien veressään ja kielensä kantama 'vapaus' oli Dilken tulevaisuudenkuvin vähitellen korvaava villit raakalaisvapauden muodot. Nimenomaan Yhdysvaltain liittovaltiojärjestelmä osoitti anglosaksien kyvyt kehittää uusia poliittisia järjestelmiä suurempienkin kuin saarellisten kokonaisuuksien hallitsemiseksi. Yhdysvaltain sisällissodan jälkeisessä sekasortoisessa tilanteessa Dilke kehotti Washingtonin keskusvaltaa sovinnollisuuteen ja myönnytyksiin Etelän tappion kärsineille; paikallista demokratiaa ja poliittista osallistumista tuli laajentaa ja sotilashallinto purkaa kapinallisten katkeruuden lievittelemiseksi. Hän kannatti republikaaneja keskusvallan lisäämistä ajavia ja vapautettujen orjien oikeuksia polkevia demokraatteja vastaan.¹⁴ Tällä tavoin säilyisi anglosaksien brittiläisen paikallisen vapauden perintö ja kehittyisi mantereenlaajuisena itsehallintokoikeiluna.

IV

Itä-rannikon Etelävaltioissa oli Dilken saapuessa sodanjälkeinen jälleenrakennustyö käynnissä. Kuten Länsi-Intiaan tarkastusmatkoja tehneille britille 1840-luvulla, Dilkelle tarjoutui Etelässä oiva tilaisuus tarkkailla juuri orjuudesta vapautettua orjaa vapaassa työssä ja uusissa suhteissa anglosaksisen rodun työnantajiin. Vastoin odotuksia osoittautui, että tämä oli kykenevä lähes mihin tahansa, joskin tällä oli haittavaikutuksensakin, sillä Pohjoisvaltioitten "kapitalistit" palkkasivat mustia kaupunkieihin rakennustöihin ja tulivat näin tutustuttaneeksi heidät kaupunkielämään, mikä puolestaan vähensi mustien halukkuutta maatyöhön entisten orjanomistajien mailla. Entiset orjat olivat oppineet tuntemaan rahanarvon eivätkä enää suostuneet orjatyötä muistuttavaan alipalkattuun maatyöhön. Carlyle oli pitänyt lämpimien vyöhykkeiden resurssien hyödyntämättömyyttä mustien synnynnäisestä saamattomuudesta johtuvana, kun sen sijaan edistykseellinen Dilke piti Millin tavoin mustia nopeasti oppivina ja hyvinä työntekijöinä. Mustien panos sisällissodassa ja jälleenrakennuksessa oli hänellekin lopullisesti osoittanut, että työhaluttomuus oli ollut orjuuden seurausta eikä sen syy. Hän pani merkille miten entisten orjanomistajien asenteet orjuuden

13 Vrt. Hugh A. MacDougall, *Racial Myth in English History* (London, 1982), s. 89-95, 99. Ks. myös J.W. Burrow, *A Liberal Descent* (C.U.P., 1981), introduction.

14 Dilke, *Greater Britain*, s. 206-08.

luonnollisuudesta olivat yhä vallalla. Mustaa ei tosin enää yleisesti selitetty Jumalan orjaksi tarkoittamaksi olennoiksi, vaan todisteltiin, ettei tämä tullut vapaana omillaan toimeen. Näin voitiin perustella mustien sitominen maatyöläisiksi entisten orjanomistajan maille. Pohjoisvaltioitten sanelema, mutta presidentti Andrew Johnsonin (1865–68) ja Etelän osavaltiolainsäädännön vesittämän vapautuksen seuraukset olivat mustissa nähtävissä: yleensä "hauska ja iloluontoinen neekeri" matki valkoisten vaateetusta ja tapoja, mutta teki myös kaikkia töitä ja osasi jo halveksia likaista työtä tekeviä valkoisiakin. Hälyttävämpää oli, että vielä vakiintumattomassa yhteiskunnallisessa tilanteessa osa mustista oli alkanut vapauden hurmiossaan elvyttää omia perinteitään, "Kongo-tanssia, outoa rivoutta uskonnon harjoituksessa, moniavioisuutta ja epäsiisteyttä".¹⁵ Täysin vapaana musta paljasti Dilkelle todellisen luontonsa alkamalla degeneroitua epäsiiveelliseen alkutilaansa. Hänet oli nopeasti integroitava 'vapaaseen' talouteen.

Vaikea sisällissodan jättämä kysymys Etelävaltioissa oli maanjako. Kun mustat vapautuivat rakennustöistä oli odotettavissa, että he alkaisivat vaatia maata, mitä plantaasinomistajat eivät hallituksen lupauksista piittaamatta heille kuitenkaan halunneet antaa, vaan perustuslain 14. lisäyksen nojalla uhkasivat sitoa heidät halpana työvoimana itseensä. Taistelu maasta oli ratkaiseva mustien ihmisoikeuksien ja eloonjäämisen kannalta. Dilke tulkitsi kehittyvän kriisin luonnontieteellisesti; yhteiskunnissakin elämää sääteli ankara laki – elintarpeiden ja populaation suuruuden välinen tasapainoehto. Dilke ennakoi, että maattoman neekeriväestön kasvu pakottaisi työkykyiset työhön nälkäpalkalla. Tästä hän oli, harvinaista kyllä, kuullut asianosaista itseään:¹⁶

"Jos ette anna meille maata, entiset herrat tappavat meidät nälkään".

Mustat olivat odottaneet, niinkuin olivat tehneet Jamaikallakin, vapauttajiensa antavan heille vapauden lisäksi myös elinmahdollisuudet. Jälleen he saivat pettyä. Vaikka Dilke ei hyväksynytkään mustille annettujen kansalaisoikeuksien polkemista, hänkään ei olisi luovuttanut ensisijaisesti anglosakseille uskottua maanviljelytehtävää alemmalle rodulle. Lisääntyvän siirtolaisuuden ja Pohjoisvaltioista virtaavan valkoisen työvoiman paineessa mustan tuli etsiä 'vapaasti' työpaikkansa. Jos he tyytyisivät elämään kuin eläimet pelkillä luonnonantimilla, sekin oli vaaraksi yhteiskunnalle. Uudel-

15 Dilke, *Greater Britain*, s. 17-18.

16 Dilke, *Greater Britain*, s. 16. Vrt. *Reconstruction, the Negro, and the New South*. Eds. La Wanda Cox and John H. Cox (New York, 1973), s. xxviii-xxix.

leen villiintyneinä he saattaisivat Dilken kauhuksi ryhtyä viljelemään banaaneja, joista sai "työtä tekemättä" runsaan sadon. Seurauksena olisi poliittisia levottomuksia, jotka johtaisivat mustat takaisin orjuuteen. Siksi oli toivottavaa, että anglosaksit laajentaisivat Etelän kaakaoviljelyksiä. Kaakao näet vaati jatkuvaa, mustille työksi sopivaa hoitoa. Muussa tapauksessa Etelävaltiot taantuisivat jamaikalaista stagnaatiota muistuttavaan tilaan.

Dilkelle Etelän neekerikysymys ei ollut ainoastaan 'luonnollinen', vaan myös sosiaalinen ongelma. Tocqueville ei ollut 1830-luvulla uskonut mustien kehitykseen, vaikka heidät olisi vapautettukin, sillä hänen käsityksensä mukaan demokraattinen kehitys johti luonnostaan rotusekoituksen vastustukseen ja rotujen välisen kuilun syvenemiseen. Dilke sen sijaan kohtasi neekerivapautuksen anglosaksien asemaa uhkaavana, peruuttamattomana tosiasiana. Mustia oli Yhdysvalloissa Dilken mukaan n. viisi (tosiasiasa noin kolme) miljoonaa ja hänen silmissään heistä uhkasi syntyä yhteiskunnan tasapainoa uhkaava "suurluokka" (*monster-class*). Jotta levottomuudet, kapinat ja verenvuodatus vältettäisiin, heille oli taattava kansalaisen perusoikeudet.¹⁷ Kysymys oli tulenarka, ja Dilke toivoi, että sisällissodan jälkeisessä selkiintymättömässä tilanteessa mustista voisi tulla merkittävä politiikkaa tasapainottava ryhmä Etelässä. Hän oli lukenut heidän toimittamiaan sanomalehtiä ja vakuuttunut heidän, kuten naistenkin, sivistymiskyvyistä. Republikaanien ihmisoikeustaistelijain tavoin Dilkestä kannatti myös lukutaidottomien mustien äänioikeutta Etelän vaaleissa. Heidän äänensä takasivat, etteivät orjuuden aikaista yhteiskuntajärjestystä edustaneet kapinalliset saisi poliittista ylivaltaa uudelleen käsiinsä. Hän oli varma siitä, että jos entiset orjanomistajat saisivat päättää mustien koulutuksesta, he lakkauttaisivat jo perustetut neekerikoulut ja pitäisivät huolen siitä, etteivät mustat koskaan oppisi lukemaan. Hänen ehdotuksensa oli liittovaltion politiikan mukainen, mutta hänen perusteensa entisten orjanomistajien vallan palauttamisen vastustamiseen oli kotoperäisen radikaali. Liberaalina hän ei voinut sietää Etelän oligarkkista ("aristokraattista") hallintoa, joka oli rakentanut "imperiumia epälojalisuuden ja alistamisen varaan".¹⁸ Yhdysvaltain tulevaisuus oli demokraattisempaan, edustukselliseen poliittiseen järjestelmään siirtymisessä eikä sen piiristä pitänyt sulkea pois rotua, joka oli osoittanut kykynsä tehdä tuottavaa työtä ja osallistua yhteiskuntaelämään. Dilke toivoi, että Etelään syntyisi mustien ja valkoisten työläisten osuustoimintaa 'demokratian' taloudellisen perustan laajen-

17 Vrt. Alexis de Tocqueville *on Democracy, Revolution, and Society*. Ed. by John Stone and Stephen Mennell (The University of Chicago Press, Chicago and London, 1980), s. 327, 333; Dilke, *Greater Britain*, s. 14.

18 Dilke, *Greater Britain*, s. 10, 21-25.

nukseksi. Hänen toiveensa jäivät kuitenkin seuraavina vuosikymmeninä toteutumatta, kuten mustien poliittinen vapauskin.

V

Dilke käsitteli Etelävaltioitten rauhoittamista ja mustien tulevaa asemaa varsin laajasti. Hän odotti liittovaltiolta kapinallisten tiukkaa kohtelua, jotta vapautus ei valuisi tyhjiin. Aivan toiseen sävyyn hän kirjoitti Villistä Lännestä. Saapuminen Denveriin ("*Here we are, scalps and all*"), Coloradoon merkitsi retorista käännettä demokraattisempien poliittisten olojen luomisen puolustuksesta voimakassanaiseen anglosaksisen rodun preerioitten valtauksen kuvaukseen. Dilke oli nyt maailmankolkassa, missä hänen unelmistaan oli tulossa totta. Lännän neitseellisissä oloissa anglosaksit saattoivat osoittaa luovuuttaan käytännössä, eikä heidän leviämistään voinut mikään pysäyttää. Kohdatut riesat, kuten heinäsiirkat ja vesipula pystyttiin voittamaan siirtymällä viljanviljelystä karjanhoitoon ja lampaankasvatukseen ja rakentamalla kaivoja ja vesivarastoja. Dilke ennusti preerioista kehittyvän "maailman ruoka-aitan" niinkuin Englannista oli vuosisadan puoleen väliin mennessä tulleet maailman työpaja.

Dilken ennusteelle oli olemassa luonnontieteelliset perusteet. Sekä kasvi-, eläin-, että ihmiskunnissa heikommät lajit ja rodut joutuivat väistymään. Preerioilla "intiaaniruohon" tilalle tunkeutui apila ja tasankointiaanien oli väistytävä anglosaksien vääjäämättömän ekspansion tieltä. Cheyennet, joiden Dilke havaitsi protestoivan valkoisten puunhakuuta ja raivaustyötä vastaan tai koettavan matkia anglosaksien kaupunkikulttuuria, olivat "kahdessakymmenessä vuodessa" katoava rotu. Ylipäättään Dilke tylysti tuomitsi kaikki intiaanit häviämään maan päältä, joskin eri tavoin ja eri tahdissa.

Dilken 'rotuoppi' jaotteli intiaanit kahteen eriarvoiseen alarotuun. Preerioitten "ruskeaihoiset, kuparinväriset ja likaiset" intiaanit kuuluivat kulttuurisen yhdenmukaisuutensa (samanlaiset tavat, puvut ja "tataariolemus") perusteella ns. polynesianlaiseen rotuun. Vallitsevan vaellusteorian mukaan nämä olivat ammoisina aikoina muuttaneet Polynesian alkukodistaan Uudelle Mantereelle. Heitä heikompia olivat Uuden Mantereen alkuasukasintiaanit, Meksikon "sivistyneet" ja Itärannikon "jalot, sukupuuttoon kuolemassa (*dying*) olevat" intiaanit. Näiden heikkous ja taantuminen ei johtunut ympäristövaikutuksesta, vaan alkuperäisestä rodullisesta huonommuu-

desta preeriantiaaneihin verrattuna, eikä Dilke uskonut heillä olevan mitään mahdollisuuksia säilyä Yhdysvaltain kamaralla. Omintakaisesti Dilke vaihtoi intiaanin ja neekerin tavanomaista paikkaa rotujen hierarkiassa väittäen jälkimmäisen olevan "puheliaisuutensa" ja "matkimistaitonsa" perusteella sopeutumiskykyisemmän kuin edellisen, ja sen perusteella säilymisen ja säilyttämisen arvoisen.¹⁹

Niin kuin olemassaolontaistelussa yleensä, myös amerikkalaisen yhteiskunnan valtataistelussa heikot olivat tuomitut häviöön. Eihän voitu olettaa "viiden jalan pituisten litteänaamaisten soturien" vetävän vertoja "viski-, kivääri- ja pistoolipolitiikkaa" harjoittavien anglosaksien sivistykselle.²⁰ Dilke koetti todistaa anglosaksien rauhanomaisen rinnakkainelolon intiaanien kanssa mahdottomaksi. Vaikka mm. Tahitilta, Argentiinasta ja Kanadasta oli esimerkkejä "alempien rotujen sulautumisesta ylempiin" ilman, että fyysistä tai moraalista vahinkoa olisi aiheutunut kummallekaan osapuolelle, anglosaksien "rotuylpeys" ja luonnollinen vastenmielisyys 'halvempia' kohtaan esti heitä sekaantumasta intiaaneihin. Intiaanit ja anglosaksit olivat aivan liian erilaisia elääkseen yhdessä. Siksi preeriantiaanit tulivat kohtaamaan vääjäämättömän ja väkivaltaisen kuoleman. Sama antagonismi vallitsi Dilken polygeneettisen näkemyksen mukaan anglosaksien ja polynesianalaisen rodun suhteissa myöskin Tasmaniassa, Uudessa Seelannissa ja Australiassa. Rotupolitiikan tuli olla sopusoinnussa luonnollisten vaistojen opetusten kanssa, ja lännenmiehet olivatkin vaistonvaraisesti toimineet kuten heidän esi-isänsä Knut -kuninkaan aikana:²¹

...heidän tiedetään ripustaneen päänahkoja teltojensa seinille – näinhän mekin englantilaiset teimme naulatessamme tanskalaisten päänahkoja.

19 Dilke, *Greater Britain*, s. 83-84, 86-87.

20 Dilke, *Greater Britain*, s. 74, 80-84, 91-92. Dilke oli taipuvainen polygenismiin eli pitämään rotueroja alkuperäisinä ja ristisiitoksia mahdottomina. Mm. Darwin sen sijaan myöhemmin kokosi todisteita mitä erilaisimpien rotujen sekoittumisesta ja niiden jälkeläisten lisääntymiskyvystä. Ne puhuivat ihmislajin ykseyden puolesta. Vrt. Charles Darwin, *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex* (1871). Introduction by John Tyler Bonner and Robert M. May (Princeton University Press, 1981), s. 225.

21 Dilke, *Greater Britain*, s. 85. Vrt. Herbert Spencer, *Social Statics* (London, 1851), s. 373, jossa jo puhuttiin 'luonnollisesta' asuttamisesta. 1860-luvun loppupuolella myös muiden polynesianalaisen rodun jäsenten, mm. maorien, katsottiin olevan kyvyttömiä elämään yhteydessä länsimaiseen sivistykseen. Ks. Malcolm Nicolson, "Medicine and racial politics: changing images of the New Zealand Maori in the nineteenth century". *Imperial Medicine and Indigenous Societies*. Ed. David Arnold (M.U.P., 1989), s. 86-87.

Etäperintönä hankitun 'luonnollisen' kolonisaation menetelmän nyrkisäännöksi preeriaintiaanien kohtelussa oli tullut: "riisu heidät aseista hinnalla millä hyvänsä, tapa heidät sukupuuttoon jos välttämätöntä". Harvinaisiksi olivat käyneet filantrooppien ristiretket ja lähetystyöntekijäin moraalisaarnat intiaanien pelastamiseksi ja maanviljelykseen juurruttamiseksi. Dilken mielestä oli tekopyhää esittää alkuperäisrotujen suojelijaa aikana, jolloin sivistys eteni usein aseina, asenteina ja käsitteinä. Anglosaksinen rotu osoitti "tuhoutumattoman elinvoimansa", poliittisen ylivoimaa laajentamiseen tarvittavan perinnöllisen vitaliteutensa lähetystehtävässään. Se oli ihmisroduista fyysisesti ja kulttuuriltaan voimakkain, sen kieli, poliittiset instituutiot ja uskonto korkeimmalle kehittyneitä. Oli Dilkestä luonnollista, hyödyllistä ja oikein, että se raivasi 'halvemmat' tieltään.

Yhdysvalloissa oli jo ennen Dilken käyntiä kokeiltu reservaatteja, missä intiaaneja oli yritetty opettaa anglosaksisen maanviljelyn harjoittamiseen – onnistumatta. Jo sen, että puhveli ei mahtunut elämään reservaatissa, olisi Dilken mielestä pitänyt osoittaa kokeilun mielettömyys. Epäonnistumisen syy oli näet syvällä ihmisluonnossa, intiaanien inhimillisessä vajavaisuudessa. He olivat olemukseltaan levottomia vaeltajia ja siksi kyvyttömiä sopeutumaan paikalleen asettuneeseen elämänmuotoon. Dilken kuulema anekdootti kävi todisteesta: eräs intiaanipäällikkö oli muuttanut taloon, mutta oli pystyttänyt telttansa sen olohuoneeseen ja alkanut pian ikävöidä entiseen vapauteensa ja käyttäytyä väkivaltaisesti. Tämä oli osoitus degeneroituneen ja "konservatiivisen" rodun pyrkimyksestä palata "kesytettömään" olotilaan.²² Vastaavia esimerkkejä taantumisesta löytyi muittenkin erityisen primitiivisten rotujen, kuten bushmannien ja maorien sivistyskokeista.

Tocqueville oli todennut intiaanien väistämättömän tuhoutumisen syyksi heidän ylöpyytensä eikä ollut ehdottanut kyseisen rodun sukupuuttoa jouduttavia toimia. Dilke vaati radikaalimpaa lähestymistapaa; intiaanipolitiikassa oli vain kaksi vaihtoehtoa, joko rotumurha tai sulauttava, 'luonnollinen' menetelmä, so. kuljettaa Lännen degeneroituneet intiaanit vielä elossa olevien Idän "jalosten" intiaanien ja valkoisen "alaluokan" joukkoon sekoittumaan ja katoamaan. Oli valitettavaa, että anglosaksin täytyi olla näin "raaka", mutta onnellinen lopputulos pyhitti käytetyt keinot:²³

Huonompien rotujen asteittainen häviäminen ei ole vain luonnonlaki, vaan myös siunaus ihmiskunnalle.

22 Dilke, *Greater Britain*, s. 85-86.

23 Dilke, *Greater Britain*, s. 88. Vrt. Alexis Tocqueville on *Democracy, Revolution and Society*, s. 327.

Yhdysvalloissa prosessi oli hyvässä vauhdissa, ja Dilke sarkastisesti arveli, että jos intiaanin tapporahaksi määrättäisiin 20 dollaria heistä päästäisiin parissa kymmenessä vuodessa.

Enemmän kuin intiaanien tai mustien kohtalosta, Dilke oli luonnollisesti huolissaan anglosaksisen rodun tulevaisuudesta. Kestäisikö se kaikki ne rajut ympäristönmuutokset, jotka se joutui levittäytyessään ympäri maailmaa kohtaamaan? Suurrotujen vaellushistoria ja vertaileva fyysinen antropologia näyttivät nimittäin todistavan rotujen synnynnäisten erojen merkityksen ja opettavan, että säilyäkseen puhtaina ja elinvoimaisina niiden oli parasta pysytellä niille fyysisesti sopivissa ympäristöissä. Tässä suhteessa juuri Yhdysvaltain rotutilanne oli problemaattinen. Jos kerran intiaani kuoli sukupuuttoon jopa omimmassa ympäristössään, mikä estäisi anglosaksen ja tai mustia heille alunperin vieraassa ympäristössä joutumasta saman kohtalon omaksi? Dilken mieleen nousi ajan fobioiden kanssa johdonmukainen epäily ja pelko: anglosaksit saattoivat ympäristön ja ilmaston vaikutuksesta vähitellen degeneroitua uusiksi Yhdysvaltain intiaaneiksi. Eikö Itärannikon vanhoissa siirtolaissuvuissa ollutkin jo näkyvissä fyysisen rappeutumisen merkkejä, kun joustavampi neekeri sen sijaan näytti pysyvän muuttumattomana ja voittavan alaa? Oliko sekin luonnonlaki, että eurooppalaisperäisen anglosaksisen rodun täytyi degeneroitua sen pystymättä sopeutumaan ja muuttamaan olojaan itsellen sopiviksi? Tätä uhkakuvaa oli antropologisessa tutkimuksessa ja poliittisessa väittelyssä väläytelty, mutta Dilke torjui sen 'tieteellisin' perustein. Yhdysvalloista ei voitu hänen kokemustensa perusteella löytää anglosaksisen rodun varsinaisen rappeutumisen merkkejä, vaan kaikesta päättäen se näytti pikemminkin saavan uudessa, vapaassa ja tilavassa ympäristössä lisää elinvoimaa. Olivathan siirtolaisiksi uskaltanutet Dilken arvelun mukaan anglosaksisen rodun energisimpiä ja älykkäimpiä edustajia, muuttomatka Englannista Yhdysvaltoihin oli suhteellisen lyhyt eikä ilmastovaihdos ollut jyrkkä. Nämä ehdot takasivat anglosaksisen rotutyypin pysyvyyden ja Englannin laajentumisen historian jatkuvuuden.

Yhdistelemällä sosiaalista ja antropologista tarkastelua sekä valitsemalla Yhdysvaltain yhteiskunnallisesta tilasta päätelmiinsä sopivia 'tosiasioita' Dilke saattoi helposti kehittää yhteyksiä anglosaksien historian ja nykypäivän välille. Dilkelle Yhdysvallat toimi anglosaksisen rodun regeneraation keskuksena. Päästessään pois kotimaan "vanhentuneista" (so. aristokraattisen hengen läpäisemistä) instituutioista, rasittavasta luokkayhteiskunnasta ja väenpaljoudesta avaramman taivaan alle anglosaksi elävöityi, hänestä tuli preerian pioneeri ja hän asettui, kotimaisen työläisradikalismien ja lakkoilun unohtaneena, viljelemään rajattomasti saatavilla ole-

vaa uudismaata. Keskiviktoriaanisen ajan tyypillinen imperialistinen utopiavaltio oli pientalonpoikainen yhteisö, missä teollistuneen yhteiskunnan luokkavastakohtaisuudet olivat rauenneet. Siellä elettiin kuin muinaisissa anglosaksisissa kylissä kylänvanhimpien (*aldermen*), menneisyyden sheriffien, johdolla.²⁴ Se oli radikaali-liberaalin ihannoimaa maamiehen vapautta ja anglosaksien uutta nuoruutta. Jopa Salt Lake Cityn mormonit, joitten polygamian Dilke aluksi tuomitsi, mutta pian tunnisti "demokraattiseksi" instituutioksi, olivat sen 'elinvoiman' edustajia sivistyksen leviämisen äärialueella.

VI

Kaliforniassa Dilke tapasi anglosaksit raa'assa sivistystyössä. Lakien kahlitsemattomassa San Franciscossa heidän yhteiskuntajärjestyksen luomis-kykyään koeteltiin. Paikka muistutti vielä Dilken käynnin aikoihin pikemminkin hökkelikylää kuin kaupunkia. "Joka toinen talo oli ravintola tai kapakka tai pahempaa". Ilmastossa ei ollut valittamista; Kalifornian lämpö näytti vaikuttavan anglosaksin ulkomuotoon elävöittävästi, karskit lännemiehet muuttuivat nopeasti alkuperäisen anglosaksin näköisiksi, "pulskiksi ja punakoiksi", mikä osoitti rodun erinomaista soputumista suotuisiin oloihin. Jälleen Dilken sosiaalidarwinismissa yhtyivät lamarckilainen hankittujen ominaisuuksien periytymisen ajatus ja darwinistinen idea luonnollisesta valinnasta yhteiskunnallisen karsinnan mallina. Nämä 'edistyksen' luonnonlait olivat Kaliforniassa voimassa. Alueen vanhat rodut olivat väistymässä. Länsirannikonkin joutuminen anglosaksien haltuun osoitti Dilkelle merkittävän historiallisen ja poliittisen "totuuden": kaikkien muiden kuin brittiläisen imperiumin rakentaminen oli joko päättynyt tuhoon tai jäänyt kesken. Ensinnäkin espanjalaiset, Kalifornian alkuperäiset valloittajat, olivat joutuneet alakynteen: "Saksilainen huopatehdas oli korvannut espanjalaisen lähetysaseman". Vain aniharvat rodut pystyivät kilpailemaan anglosaksien kanssa elintilasta. Intiaa ja Eurooppaa uhkaavien venäläisten ohella vain muuttonsa Kaliforniaan ja Australiaan aloittaneet kiinalaiset saattoivat aiheuttaa hankaluuksia. He olivat sitkeitä ja vähääntyytyviä tulokkaita, ja ilmeisen kykeneviä elämään anglosaksien joukossa, mutta heistä ei vielä ollut heille 'luonnollista' vaaraa.²⁵ Vaikka Dilken ensivaikutelma

24 Dilke, *Greater Britain*, s. 17-74, 223-224. Vrt. Wormell, *Sir John Seeley and the Uses of History*, s. 162.

oli, että kiinalaiset tekivät työtä halvemmalla kuin "kalliimmat" britit ja siten uhkasivat tappaa heidät nälkään kuin "preeriakanit jänikset", britit kuitenkin pysyivät vallassa ja käyttivät alistuvaisia kiinalaisia halpana työvoimana aloilla, joilla eivät itse viihtyneet. Niin kuin eläinkunnassa oli eläinlajeja ja eläinlajeissa rotuja, jotka tuhosivat tai dominoivat heikompia lajeja tai rotuja, ihmiskunnassakin oli vahvempia ja heikompia. Luonnonlain nojalla anglosaksit käyttivät vahvimman oikeuttaan:²⁶

Anglosaksit ovat ainoa toisia rotuja sukupuuttoon tuhoava rotu maan päällä.

Nimenomaan siirtokuntien perustaminen ja valloitusten laajentaminen Länteen osoittivat tämän. Anglosaksien ylivoima merkitsi tulevaisuudessa brittiläisen kulttuurin maailmanherrsua:²⁷

Amerikasta ei ainoastaan ole tulossa englantilainen, vaan siitä tulee englantilaisen tyyppin maailmankattava muunnos, ja niin kuin englantilaiset ovat antaneet sille kielensä ja historiansa, Amerikka puolestaan antaa englantilaiselle rodulle maapallon moraalisen johtoseman, hallitsemalla maailmaa saksilaisilla laitoksilla ja englannin kielellä. Englanti puhuu maailmalle Amerikan kautta.

Yhdysvallat hämmötti Dilkelle läntisenä, perustaltaan brittiläisenä suurvaltana, mistä käsin anglosaksisen rodun eteneminen voisi, mm. Venäjän estämättä, jatkua.

VII

Panamasta Dilke suunnisti Tyynen Valtameren poikki Uuden Seelannin kautta Australiaan. Hän ei uhrannut teoksessaan paljonkaan tilaa Väli-Amerikan 'taantuvan' espanjalaisen kulttuurin esittelylle. Uudessa Seelannissa-

25 Dilke, *Greater Britain*, s. 182, 192.

26 Dilke, *Greater Britain*, s. 223. Lamarckilainen evolutionisti ja luonnollisen valinnan idean toinen kehittäjä, Alfred Russell Wallace oli pessimistisempi: "me (britit) demoralisoimme ja tuhoamme sukupuuttoon, mutta emme koskaan todella sivistä". Hänen mielestään juuri brittien vapaakauppa tuhosi 'alemmat' rodut. Lainaus, Stocking, *Victorian Anthropology*, s. 100.

27 Dilke, *Greater Britain*, s. 230. Tähän kohtaan helpottunut Dilken lukija oli lisännyt reunahuomautuksen: "Kiitos Herran, tulemme yhdeksi perheeksi".

kin hän vain käväisi. Hänen mielestään se ei voinut kehittyä "suureksi vallaksi" maorisodiksi (1860-68) kärjistyneiden roturistiriitojen takia. Lisäksi saarten epäsuotuisat ilmasto-olot näyttivät lamauttavan brittisiirtolaisten työnnön maorien "laiskuuden" tasolle.²⁸ Dilke löysi maorisotien syyksi brittisiirtolaisten häikäilemättömän maanvaltauksen, mikä puolestaan oli seurausta "väärästä" siirtomaapolitiikasta, joka salli uusseelantilaisten menetellä maorien kanssa mielensä mukaan. Kaiken lisäksi he hautoivat ilmeisen separatistisia pyrkimyksiä, kun heidän edustustonsa (per. 1855) koetti kiertää siirtomaahallinnon verotusta, minkä varoin keskusvalta olisi voinut lunastaa maorien maita siirtolaisten käyttöön ilman väkivaltaa. Uusseelantilaisten olisi itse pitänyt maksaa sodankäyntinsä, kun sen olivat aloittaneetkin, mutta nyt se maksatettiin Englannin veronmaksajilla, Dilke arvosteli.

Toisin kuin mm. Seeley ja Froude, Dilke yleensä piti siirtomaitten hallintoa ja puolustusta liian kalliina aikana, jolloin varoja olisi kipeimmin tarvittu emämaan kärjistyvien sosiaalisten ongelmien lievittämiseksi. Imperiumia ei pitänyt pönkittää kasvattamalla Westminsterin osuutta sen puolustus- ja sotilasmenoista. Siirtomaiden itsehallinnon laajenemisen myötä Dilke toivoi niille kehittyvän sekä rodullisen yhteenkuuluvuudentunteen että halun itse maksaa omasta puolustuksestaan.²⁹ Siirtomaavalta ei pysynyt koossa yksin aseina, vaan siihen tarvittiin siirtomaiden omachtoista osallistumista ilman pakotteita.

Vaikka Dilke kiinnitti Uuden Seelannin ja Australian käsittelyssään huomiota myös siirtomaahallinnon taloudellisiin kysymyksiin, hän pitäytyi pääasiassa rasialistisessa pääteemassaan. Ajankohtaisena mielenkiinnon kohteena oli polynesianlaiseen rotuun lukeutuvien maorien sinnikkäs eloonjäämistäistelu siirtolaisuuden paineissa. Maorit olivat, ihonväriä lukuunottamatta, Dilken mukaan rotuominaisuuksiltaan yhtä degeneroituneita ("taikauskoisia, laiskoja ja väkivaltaisia") kuin Yhdysvaltain intiaanit, ja koska he olivat luonnonlakeja uhmaten muuttaneet lämpimältä seudulta, Malaijilta kylmille Uuden Seelannin saarille, heillä ei ollut alunperinkään säilymisen mahdollisuuksia. Tästä Dilke oli yhtä mieltä maorien hävittämisen oikeuttavan lääketieteen ja antropologian kanssa. Edes rodullinen sekoittuminen ei voinut heitä pelastaa, sillä jälleen anglosakseille ominainen "verienakkoluulo" esti heitä naimasta maorinaista.³⁰

Maorisodat olivat maorien rodullinen armokuolema. Dilke luki mao-

28 Dilke, *Greater Britain*, s. 285-87.

29 Dilke, *Greater Britain*, s. 249, 393.

30 Dilke, *Greater Britain*, s. 249, 253-54, 282, 284. Vrt. James Belich, *The New Zealand Wars and the Victorian Interpretation of Racial Conflict* (Auckland University Press, 1986), s. 323, 328.

reista kertyneen anatomisen ja etnologisen aineiston niin, ettei mikään anglosaksien sivistysyritys voinut estää heidän tuhoaan. Lähetystyö heidän keskuudessaan oli toivotonta, sillä vaikka maori oli selvästi intiaaniserkkuaan ja Australian alkuasukasta vastaanottavaisempi, lähettien lähdettyä he "yhdessä päivässä" hylkäsivät kristinuskon ja palasivat takaisin raakalaisuuteensa (*savagism*), "tiikerimäisen" elämelliseen olotilaan, repivät vaatteensa, kiihottivat itsensä raivoon hurjissa tansseissa ja sortuivat demonismiin, polyteismiin ja kannibalismiin. Vielä 1840–50 -luvuilla joukko maoreja oli kääntynyt kristinuskoon, oppinut karjan- ja hevosenhoitoa, maanviljelystä ja kalastusta, käyttämään myllyä ja rahaa, laskemaan ja pelaamaan mm. tammea, mutta heti kun heille oli selvinnyt, etteivät valkoiset siirtolaiset olleetkaan "hyviä", vaan vaativat maoreilta vastavuoroisesti maata, he Dilken tietämän mukaan unohtivat oppimansa ja muuttuivat epäluotettaviksi ja säädyttömiksi.

Moraalinen ja älyllinen rappio edelsivät fyysistä rappiota. Maorit olivat oppineet jotain anglosaksisen kulttuurin materiaalisesta puolesta, mutta eivät sen moraalialta, jolle alusmaiden kehitys perustui. Viimeistään 1860-luvun kapinoissa maorit olivat osoittaneet yhä pitävänsä kiinni perinnäistavoistaan. He olivat kääntyneet isiensä irrationaaliseen luonnonpalvontaan ja käyttivät saamiaan raamattuja aseidensa puhdistukseen. He myös elvyttivät yhteisönsä, joissa "kuningas valittiin äänestyksellä". Aloittamassaan sissisodassa he olivat aiheuttaneet briteille tappioita 1860-luvun puolivälissä, mutta lopulta he olivat joutuneet tappiolle. Rauhan palattua "luonnonvalinta" piti huolen lopusta:³¹

Amerikassa ja Australiassa valkoinen mies ampuu tai myrkyttää punaisen ja mustan veljensä, ja tuhoaa heidät sukupuuttoon paremmilla tiedoillaan, mutta Uudessa Seelannissa hän hävittää maorin rauhanomaisesti saamatta suuria etuja.

Dilken siteeraamassa maorien laulussa todettiin sama totuus surumielisen alistuvasti:³²

31 Dilke, *Greater Britain*, s. 281.

32 Dilke, *Greater Britain*, s. 280. Tasmanialaiset olivat jo kuolleet ("kolme vanhaa naista ja yhtä poikaa lukuunottamatta", s. 354-57) sukupuuttoon.

Niin kuin valkoisen miehen karpänen on syrjäyttänyt maorien karpäsen;
niin kuin valkoisen miehen ruoho on tappanut maorien ruohon;
niin kuin valkoisen miehen rotta on kukistanut maorien rotan;
niin kuin valkoisen miehen apila on nälkiinnyttänyt maorien saniaisen;
niin myös valkoinen mies tuhoaa maorit.

Kuten aristokraattien ketunmetsästyksessä, Uudessa Seelannissa oli meillä tuhoon tuomitun rodun "riistanajo".

VIII

Australiasta kirjoittaessaan Dilke sijoitti luonnonhistoriallisten ja rasialistien kommenttien joukkoon laajakantoisia arvioita mantereen poliittisesta tilanteesta ja tulevaisuudesta. Ne valaisevat hänen käsitystään Australian roolista imperiumin kokonaisuudessa ja osoittavat hänen asettuneen kompromissiasemaan ns. separatistien ja imperialistien väliin. Hän kuunteli australialaisia separatistejakin, mutta pysyi anglosaksisen rodun yhtenäisyyden kannalla.

Australiassa ei ollut 1800-luvun alkupuolen maanottojen ja massamurhien jäljiltä sellaista järjestäytyneeseen sodankäyntiin tai kapinointiin kykenevää alkuperäisväestöä paljoakaan jäljellä, joka olisi voinut järkyttää anglosaksien ylivaltaa.³³ Ilmastollisesti manner oli siirtolaisille suotuisampi kuin kolea Uusi Seelanti, vaikka Dilke olikin huolissaan kuivuuden ja kuumuuden brittien "elinnesteitä" riuduttavasta vaikutuksesta. Yhtä kaikki Australiasta oli tuleva anglosaksisen rodun polynesianainen keskus.³⁴ Manner oli suurelta osin asumaton, mutta luonnonvaroiltaan rikas. Itärannikon osavaltiot, New South Wales, Victoria, Queensland – asukkaita vuonna 1871 yhteensä n. 1,35 miljoonaa – olivat viljelykseen sopivia ja osin hedelmällisiä alueita. Vankikuljetukset emämaasta oli lopetettu Dilken tuloa edeltäneenä vuonna (1865) ja Australia alkoi muotoutua yhteiskunnaksi, jossa Dilke pani merkille samantyyppisiä sosiaalisia eroja, keski-luokkaista nousukasmaisuutta ja luokkaristiriitoja kuin emämaassa. Aust-

33 Robert Hughes, *The Fatal Shore* (Vintage Books, New York, 1988), s. 277-78, 591.

34 Dilke, *Greater Britain*, s. 391-92.

raliassa ne vain tulivat esiin räikeämmin, sillä siirtolaisten elämäntapa oli karkea ja politiikka raisun taisteluhenkistä. Dilkestä näytti, että ulkoilma-elämä teki anglosaksisesta rodusta siellä "ruumiillisesti täydellisen", mutta kulttuurin "hienostuneisuus" jäi toistaiseksi puuttumaan, koska valkoinen väestö koostui pääasiassa sinne tuomituista poliittisista vangeista ja henkirikollisista. Tämä "demokraattinen" ja "energinen" Australia oli joka tapauksessa kehityksessä roimasti "laiskan" ja "konservatiivisen" Uuden Seelannin edellä.³⁵

Demokratian kehittymiselle oli Australiassa hyvät edellytykset, mutta Dilken keskiaikaisiksi luonnehtimat maanomistusolot asettivat esteitä. Victorian osavaltiota hallitsi konservatiivinen plutokratia, joka omisti suuren osan viljelymaasta. Se oli asettanut äänioikeuden ehdoksi korkean omaisuusrajan. Sitä vastassa olivat Dilken kannattamat "demokraattiset" voimat, pienviljelijät, maatahavittelevat lampaankasvattajat (*squatters*), kaupunkien porvaristo ja kullankaivajat. Dilken mielestä anglosaksisen rodun edistyksen kannalta oli välttämätöntä tukea pienmaanomistusta, ja siirtomaahallinto olikin alkanut vuodesta 1862 lähtien jakaa vuokramaita halukkaille, mikä merkitsi Australian alkuperäisen mustan väestönsosan elintilan supistumista. Heitä kohtaan ei tunnettu sääliä. Kuten australialaiset asian Dilkelle ilmaisivat: alkuasukas oli vain "ovela apina", ja hänen kohtelunsa sen mukaista. Koska hänestä ei ollut edes työvoimaksi, hän jouti kuolla pois.³⁶ Muistakin vierasrotuisista oli Australiassa vain harmia. Alkuasukkaiden kurissa pitämistä vaikeampaa oli valvoa aasialaista siirtolaisuutta. Viranomaisten piti lainsäädännöllä estää kiinalaisten muuttovirta, koska nuo "mongolit" polkivat anglosaksilaisen työmiehen palkkoja ja olisivat ennenpitkää "kiinalaistaneet" koko mantereen, mikä sekini oli turmiollista Australian demokraattiselle kehitykselle. Dilken johtopäätös oli selvä: Australian oli otettava asukkaikseen vain anglosakseja ja turvattava heille tasapuoliset työsuhteet ja mahdollisuus osuustoiminnalliseen pienviljelyyn.³⁷ Vain talonpoikaisdemokratiana Australiasta voisi tulla sisäisesti luja ja imperiumin arvokas liittolainen.

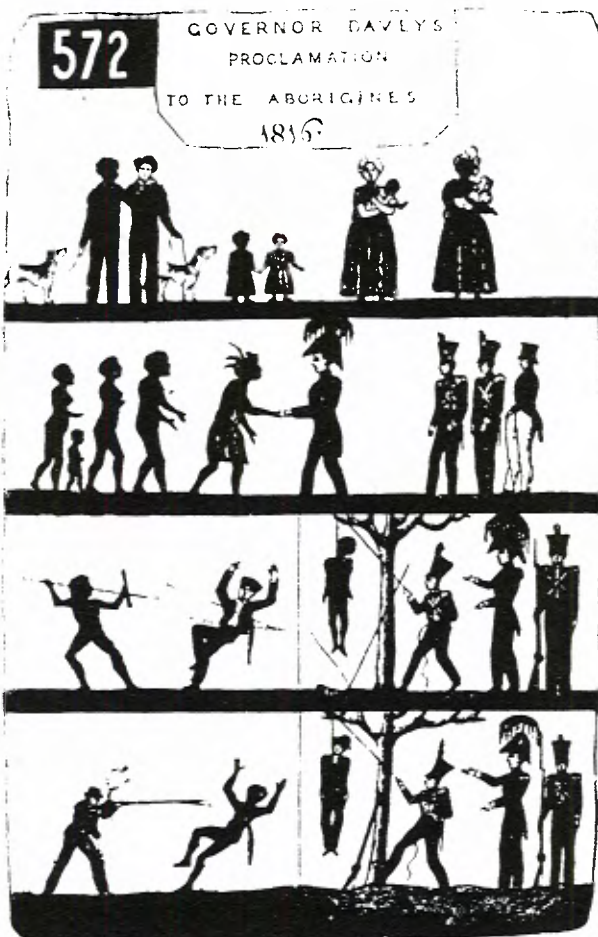
Dilke ei kannattanut manchesteriläisen liberalismiin kannattamaa täydellistä vapaakauppaa ja työvoiman liikkuvuutta siirtomaissa. Se, että ulkomaiset kauppiat pääsivät esteettömästi brittiläisten siirtomaiden markkinoille, edisti kyllä "ihmiskunnan rakkautta", mutta oli ristiriidassa "oman rodun rakkauden" kanssa.³⁸ Dilke hyvin ymmärsi australialaisten kauppi-

35 Dilke, *Greater Britain*, s. 294, 324.

36 Dilke, *Greater Britain*, s. 357. Vrt. Hughes, *The Fatal Shore*, s. 278.

37 Dilke, *Greater Britain*, s. 345-46.

38 Dilke, *Greater Britain*, s. 337, 340-41.

Kuvernööri Daveyn julistus Tasmanian alkuasukkaille v.1816. Siirtomaavalta , joka ei puhunut alkuperäisväestön kieltä, turvautui kuvalliseen informaatioon koettaessaan pukea 'ylimmän laillisen' esivaltansa toimintaperiaatteet vastaanottajalle ymmärrettävään muotoon. Lähde: Dilke, Greater Britain, s. 355.

aitten ja viljelijöiden halun nostaa tuontitulleja tukeakseen kotimaista tuotantoa ja hintatasoa. Hän ei katsonut niistä koituvan suurtakaan haittaa emämaalle, jonka markkinat olivat pääasiassa muualla kuin siirtomaissa, mutta toivoi *siirtomaiden välisen vapaakaupan* kehittymistä, sillä se kenties johtaisi siirtomaiden liiton syntymiseen. Dilke hyväksyi periaatteessa Australian irtaantumisen brittiläisestä imperiumista, mutta vasta hamassa tulevaisuudessa, sitten kun anglosaksinen kulttuuri oli vakiintunut ja kun

Australia pystyi itse puolustamaan itseään. Siihen asti sen piti osallistua imperiumin puolustusmenoihin.³⁹ Dilke poikkesi 1860-luvun separatisteista suosituksessaan irtautumisen lykkäämisestä siksi kunnes lojalisuuden siteet emämaan ja Australian välillä olivat kehittyneet yhteisen anglosaksilaisuuden pohjalta. Tullisuojaus takasi Australiassa anglosaksiselle kulttuurille lujan taloudellisen perustan, jolta ponnistaa. Myöhemmin nähtiin brutaalista demokratiasta nousevia, kestäviä poliittisia ilmauksia, joitten varaan luja poliittinen yhteisö syntyi. Siirtomaaministeri Joseph Chamberlain elvytti tämän Dilken idean vuosisadan vaihteessa.

Australia oli Dilkelle lupauksen maa, eteenpäinpyrkivä, mutta sekä rodullisesti että poliittisesti kypsytön. Varsinaisista anglosaksien asuttamista alueista se oli kuitenkin Pohjois-Amerikan jälkeen toiseksi kehittynein, ja Dilke jättikin mantereen toiveikkain mielin.

X

Intia, jonne Dilke saapui Ceylonin kautta, kuului aivan toiseen poliittisen tarkastelun kategoriaan kuin varsinaiset siirtomaat. Brittien siirtolaisuus Intiaan oli vähäistä ja vähälukuisen *Raj*'n, brittien valtakoneiston hallittavana siellä oli valloituksissa alistettu vieras korkeakulttuuri, joka eli brittien mielissä pitkää ja uneliasta taantumavaihetta. Väestö muodosti elävän kulttuurien kirjon, josta hindut ja muslimit muodostivat valtaenemmistön. 'Vaipahten instituutioitten istutustyö' oli vuoden 1857 Sepoy -kapinassa kärsinyt pahan takaiskun ja vastaavan toistumisen estämiseksi sovellettiin uutta politiikkaa, joka antoi intialaisille sijaa koulutuksessa ja paikallishallinnossa. Armeijaa brittiläistettiin ja oikeuksia maahan jaettiin myös kapinaan osallistuneille.⁴⁰ Itä-Intian komppanian valta lopetettiin vuonna 1858, maa siirrettiin suoraan kruunun alaisuuteen ja kenraalikuvernööristä tehtiin varakuningas.

Brittiläisen auktoriteetin lujittamisen ohella 1860-luku oli Intiassa voimakkaan taloudellisen muutoksen aikaa. Rakennettiin teitä, rautateitä, kastelujärjestelmiä ja lennätinlinjoja. Jokia ruopattiin laivaliikenteelle kelpoiksi. Intian taloudelliset suhteet emämaahan ja muuhun imperiumiin tiivistyivät. Huomattavia brittipääomia virtasi maahan. Intiasta

39 Dilke, *Greater Britain*, s. 331, 338. Vrt. Eldridge, *England's Mission*, s. 49.

40 Eldridge, *England's Mission*, s. 50; Judith M. Brown, *Modern India. The Origins of an Asian Democracy* (O.U.P., 1986), s. 95.

tuli brittiläisten puuvillatuotteiden suurkuluttaja (v. 1865–69 20% Englannin viennistä).⁴¹ Dilke ei tarkastellut Intian poliittista ja taloudellista kehitystä kohti integraatiota ainoastaan brittihallinnon despoottisesta näkökulmasta, vaan asettui sen yläpuolelle arvioimaan hallinnon kokonaisvaikutusta Intiaan. Hän piti Intian kiinteämpää sitomista imperiumiin monesta syystä intialaisen kulttuurin ja yhteiskunnan perusteita, varsinkin kastijärjestelmää järkyttävänä prosessina, joka oli ennen pitkää johtava valtaa pitävien ja hallittavien väliseen konfliktiin.

Intialaisten hyvinvointi ei ollut brittien politiikan ensisijaisessa intressissä, vaan he olettivat sen seuraavan imperiumin vauraudesta. Kapinan jälkeen Intian hallinnon tehtäväksi tuli pääasiassa lujittaa brittien valtaa maassa, jossa Dilken vierailun aikaisen varakuningaan, Lordi Lawrencen mielestä oli meneillään "rotujen sota". Jos brittivalta oli vuosisadan alkupuolella suhtautunut intialaisiin kuin reformoitaviin pakanoihin tai kypsymättömiin lapsiin, jotka saattoivat ilman suoranaista pakotusta omaksua länsimaista sivistystä ja kehittyä valistuksen myötä vastaanottamaan edustuksellistakin hallintotapaa, niin 1870-luvulle tultaessa se julisti lain ja järjestyksen olevan ainoa Intian kehityksen tae. Suvaitsevaisuutensa väärinkäytöstä närkästyneitten brittien asenteet intialaisiin muuttuivat muutenkin kylmäkiskoisemmiksi.⁴²

Dilke piti vastenmielisinä sekä tietämättömyyteensä juuttuneita intialaisia, heidän tapojaan ja uskomuksiaan että heitä alistavaa brittihallinnon käytäntöä. Hän suhtautui säälinsekaisella halveksunnalla Intian alimpiin kasteihin ja 'rotuihin' eikä loiston päivistään "degeneroitunut" hindu-kulttuuri herättänyt hänen sympatioitaan. Brittivalan aikana sen taantuminen oli vain kiihtynyt. Hinduja ihonväritään tummempia sisämaan alkuperäisrotu oli "pienipäisiä, neekeriä muistuttavia raakalaisia" ja Ceylonin ja Etelä-Intian singhaleesiväestö "apaattista, kieroja, laiskaa, kostonhimoista, naismaista, ja liikkeissään hitaampaa kuin elefanttitautiset". Näihin buddhalaisiin, jotka eivät uskoneet "perisyntiin ja hartauteen" ei ollut lähetystyökään pystynyt, he olivat jättäneet rikkaan maansa lähes viljelemättä ja

41 R.J. Moore, "India and the British Empire". *British Imperialism in the Nineteenth Century*, s. 78-83. Taloushistorioitsijoita askarruttaneeseen kysymykseen siitä, oliko Intia pikemminkin rasite kuin imperiumin talouden tuki ei ole saatu lopullista vastausta. Brittien kauppa Intian kanssa oli kuitenkin niin paljon ylijäämäinen, että sillä voitiin maksaa Pohjois-Amerikan ja Euroopan kaupan alijäämät. Ks. Patrick K. O'Brien, "The Costs and Benefits of British Imperialism 1846-1914". *Past and Present*, no. 120 (August, 1988), s. 169.

42 Karl de Schweinitz Jr., *The Rise and Fall of British India* (London, 1983), s. 177-78; J.S. Mill, *Vapaudesta*. Suom. Niilo Liakka (Mikkeli, 1982), s. 17-18, 38, nootti; T.R. Metcalf, *The Aftermath of Revolt: India 1857-1870* (Princeton, 1964), s. 318-320. Varakuningas Sir John Lawrencen kommentti, s. 292.

mieluummin lepäilivät puitten varjoissa. Madrasin ja Kalkutan rannikko-kaistaleen alueen paikalliset ruhtinaat elivät brittihallinnon varoja tuhla-ten ja olivat huonona esimerkkinä alemmillekin kasteille. Intialaisten de-generaatio näytti Dilkestä väistämättömältä ja niemimaan kulttuurit olivat niin "degeneroituneita", että niiden saavutuksista oli vain jäänteitä jäljel-jä.⁴³

Dilken kohtaama Intian todellisuus ei lainkaan vastannut hänen ennak-koikäsitteisiään hinduismiin ja muhamettilaisuuden Intiasta palatsien ja temppeleiden, taidearteiden, runouden, mystiikan ja kauniiden neitojen korkeakulttuurina. Intialaisten enemmistö, brahmiineja ja brittiläisiä esikuvia matkivaa kaupunkien sivistyneistöä ja kauppiaita lukuunottamatta, oli hän-nen silmissään alastomia barbaareja, jotka olivat vajonneet "syvimpään tietämättömyyteen ja taikauskoon". Nämä kykenivät toistaiseksi vältty-mään sukupuutolta vain, koska eurooppalaiset eivät voineet niin kuin Yh-dysvalloissa ja Australiassa pysyvästi asua Intian kuumassa ja sairauksia levittävässä ilmanalassa.⁴⁴ Ruhtinaitten elämä perustui maansa menettä-neen "orjaluokan" raadantaan. Arkkitehtuurin parhaat saavutukset eivät olleet intialaisten itsensä, vaan muslimien ja turkkilaisten valloittajien rakentamia, Intian runous oli "tuontitavaraa", oppineisuus "hienostunutta barbariaa", uskonto "pelottavaa ja kauhistuttavaa eläinten ja pirun palvon-taa" ja "fanatismia", rituaalit ja tavat "hirveitä ja hämäräperäisiä" (lasten- ja leskenmurhat, vanhusten tukehduuttaminen, uhrikulkueet, polygamia, poly-gynia, polyandria jne.) ja musiikki "infernaalista ja rumaa monotoniaa".⁴⁵ Yhteiskunnassa, missä alamaisten mieliä hallitsivat tällaiset uskomukset, eivät eristyneinä elävät harvat britit voineet Dilken mielestä saada pelkillä taloudellisilla uudistuksilla paljonkaan aikaan. Suurin este uudistusten on-nistumiselle oli silti *Raj*'n oma kyvyttömyys ja välinpitämättömyys hank-kia tietoa hindukulttuurista ja yrittää ymmärtää "sisimpänsä kätkeviä" hin-duja. Kulttuurinen vieraus ja vihamielisyys esti muut kuin puhtaasti hallin-nolliset suhteet brittien ja alamaisten välillä.

Benaresissa, hindujen pyhimmässä, Dilke tunnusti 'vieraan' pelon syn-nyttävän britissä niin voimakkaan vastenmielisyyden tunteen, että se esti anglosaksilaisen ja hindukulttuurin kontaktin:⁴⁶

43 Dilke, *Greater Britain*, s. 406, 411-12, 423.

44 Dilke, *Greater Britain*, s. 543.

45 Dilke, *Greater Britain*, s. 429, 436, 544.

46 Dilke, *Greater Britain*, s. 428.

Hinduprinssien räikeät asut, kauppojen ja asuintalojen freskoin koristetut julkisivut, rumpujen korviahuumaava pauke ja ennen kaikkea savu ja polttohautojen kuvottava lemu, joka sekoittuu palavien mausteiden imelään hajuun „...“, kaikki ovat outoja englantilaiselle matkailijalle ja täyttävät mielen sillä sanoinkuvaamattomalla kauhulla, joka kaikkialla seuraa sellaisten tapahtumien ja seremonioiden näkemisestä, joita emme ymmärrä.

Ymmärtämättömyydestä seurasi intialaisten jokapäiväinen huono kohtelu. Varsinkin huonosti palkatuissa brittisotilaissa olivat kapinan ajoilta säilyneet kostonhalu, raakuus ja väkivalta. Jokaisella rautatieasemalla saattoi kyltistä lukea:⁴⁷

Esitetään se vakava toivomus, ettei palvelijoita lyötäisi.

Britit eivät näyttäneet käsittävän miten vahingollista väkivalta oli intialaisten lojaalisuuden kannalta. Ymmärrettävää tämä oli kuitenkin sikäli, että he olivat perineet "skandinaavisten viikinkiryöstäjien" luonteenomaisuuksia, joutuivat toimimaan lähes sietämättömän kuumissa oloissa ja virvoittamaan itseään alkoholijuomilla, jotka aiheuttivat hermostohäiriöitä ja vihanpurkauksia. Sotilaitten ja poliisien asenteita Dilke kuitenkin piti päätekkijöinä intialaisten vieraannuttamisessa periaatteiltaan alunperin valistuneesta hallinnosta. Valloittajina britit olivat osoittautuneet raaemmiksi kuin roomalaiset tai Intian muslimivalloittajat, mistä oli seurannut että intialaiset vuorostaan pelkäsivät ja halveksivat brittejä. Asiantilan korjaamiseksi Dilke ehdotti "demoralisoituneen" siirtomaa-armeijan tilalle imperiumin sota-voimista erillistä Intian armeijaa, joka olisi suoraan Westminsterin ja emämaan valvonnan alainen. Siihen piti palkata hinduja luotettavampia sikhejä, ja sitä piti pienentää intialaisten verotaakan ja imperiumin kulujen keventämiseksi.⁴⁸

Dilke otti varsin jyrkän kannan *Raj*'n tiukemman kontrollin politiikkaan. Oikeudenmukaisen hallinnon periaatteen vastaista nimittäin oli, että valloittaja hallitsi kauan vierasta maata, sillä vallan piti viime lopussa palautua paikallisille ruhtinaille. Pitkäaikainen miehitys oli oikeutettua

47 Dilke, *Greater Britain*, s. 446. Vrt. Brown, *Modern India*, s. 129, 131.

48 Dilke, *Greater Britain*, s. 451, 494-95. Näin oli jo tehtykin, sillä intialaisten osuus pieniä vuodelta 1857 238000:sta vuodelta 1863 140000:een ja brittien osuus kasvoi 45000:sta 65000:een mieheen. Ks. Metcalf, *The Aftermath of Revolt*, s. 297; Brown, *Modern India*, s. 95.

vain, jos paikallisruhtinaitten valta oli selvästi tyrannimaista tai jos paikallisruhtinas asettui vastustamaan jotain uudistusta, kuten rautatien rakentamista ja käyttöä, tullitonta kauppaa, nälänhädän ehkäisyä, taikauskon hävittämistä, rokotusta, kastelua tms. Näillä perusteilla Dilke ehdotti mm. Jammun alueen liittämistä suoraan brittien hallintaan, mutta varsinkin muslimialueilla valta tuli jättää kansan omille johtajille, sillä hän arvioi muslimien kykenevän hinduja tehokkaammin hallitsemaan itse itseään.⁴⁹ Näin oli Intian hallinnon uudistukseen asti tehtykin, ja Dilken mielestä oli väärin syöstä vallasta ruhtinaat, jotka korruptoituneinkin nauttivat väestön enemmistön kannatusta.

Eräs esimerkki *Raj*'n intialaisia ymmärtämättömästä hallinnosta oli maakysymyksen huono ratkaisu. Hyvää tarkoittaen oli säädetty ns. *zemin-dar* -maanvuokrausjärjestelmä. Se oli osoittautunut rahanlainaajakasteja suosivaksi sekä loitontanut tavallista vuokraivilijää maanomistajasta ja hallinnosta että ajanut tämän velkaorjuuteen. Se oli kaventanut ruhtinaitten valtaa alueillaan ja siten vieraannuttanut myös heitä *Raj*'sta. Dilke kehotti palauttamaan maanomistajien johtavan paikallisen statuksen, jotta briteillä olisi Intiassa edes yksi yhteiskuntaryhmä, jonka tukeen ja yhteistyöhalukkuuteen voi luottaa. Vaikka hän ei suoranaisesti sanonutkaan, että britit tarvitsivat maanomistajien tuen koulutettujen intialaisten poliittisen aktivoitumisen vastapainoksi, hän tarkoitti juuri sitä.⁵⁰

X

Koska Dilke oletti Intian olevan sivistyksellisessä ja poliittisessä kehityksessä paljon 'alemmalla' asteella kuin emämaan, hän ei uskonut, että sitä olisi voitu hallita demokraattisesti. Ei myöskään ollut odotettavissa, että intialaiset – toisin kuin vuosisadan alkupuolen utilitaristit olivat luulleet – saataisiin nopeasti oppimaan edustuksellisen hallintotavan periaatteet. Englannissa kansa oli liian "demokraattista" hallitukselle, Intiassa despoottinen *Raj* oli liian "demokraattinen" kansalle. Dilke uskoi kastijakoon perustuvan intialaisen kansanluonteen olevan murtumassa brittiläisen hallinnon 'demokratisoivan' perinpohjaisuuden alla. Intialaisten oma opetus ja koulutus kärsivät samalla, kun kaupunkien uuden, taloudelliseen toimintaan orientoituneen keskikastin moraalit valtasi alaa. Intialaisten perinnäinen kasvat-

49 Dilke, *Greater Britain*, s. 511.

50 Dilke, *Greater Britain*, s. 510-13. Vrt. Brown, *Modern India*, s. 138.

ja uskonnollinen opetus menivät hukkaan. Kauppiaita ja yleensä kaupunkilaisia suosiva *Raj* nakersi ruhtinaitten vaikutusvaltaa. Rautateitten tulo ja tiedot työmahdollisuuksista kiihdyttivät maaseutuväestön muuttoa kaupunkiin. Kyläyhteisöjen sosiaalinen kontrolli heikkeni. Anglontialaisen kulttuurin ja lähetystyön vaikutukset olivat samansuuntaisia.

Dilke ennakoi muutoksen saattavan johtaa vakaviin seurauksiin. Intialaisista lehdistä hän oli jo saanut sen vaikutelman, että koulutetut intialaiset eivät enää uskoneet brittihallinnon pysyvyyteen. Jotkut kiihottajat näyttivät jopa toivovan, että Englannin ja Venäjän välille syntyisi konflikti, jota he voisivat käyttää hyväkseen uuden kapinan aloittamiseksi. Tilanne oli huolestuttava; valistunut despotia oli vain raaistanut eikä suinkaan sivistänyt intialaisia. Vaarallisinta oli, että intialaiset itse alkoivat tiedostaa tämän. *Raj*'n tapoihin ei ollut kuulunut kysyä halusivatko intialaiset länsimaista sivistystä ja demokratiaa vai eivät ja siten se oli 'sivistävä' vain teoriassa. Käytännössä se uhkasi muuttua tyranniaksi.⁵¹

Intialaisille me olemme mysteeri...me koetamme pitää heistä ja kasvattaa heitä johonkin sellaiseen mitä he eivät voi käsittää. Kutsumme sitä vapaudeksi ja itsehallinnoksi. Samalla kun emme aivan ryöstä tai pakolla käännytä heitä...me potkimme ja lyömme heitä, ja halvennamme aatelisia parantamalla alempien kastien oloja.

Tuo despotian kaksinaamaisuus näkyi selvimmin armeijassa ja poliisivoimissa, jotka jatkuvasti uhkasivat rangaista intialaisia sellaisesta, mikä oli heidän perinnettään, mutta se ilmeni myös siviilihallinnossa, jossa intialaisia käytettiin oman kansansa alistamiseen.⁵²

Me voimme valita muutaman intialaisen poliiseiksi ja kiduttajiksi, voimme poimia kourallisen punatakeiksi ja vartijoiksi ja maanmiestensä teloittajiksi, voimme opettaa joillekin muutaman sanan englantia, ja sitten kutsuen heitä varsinaisiksi roistoiksi panna heidät hoitamaan rautatieasemiamme ja toimistojamme, mutta vallatessamme ja hallitessamme jotain itämaata, me tosiasiassa tuhoamme sen oman hallitsevan luokan ja latistamme hallinnon pelkäksi *imperialismiksi*, missä yksi mies hallitsee ja loput ovat orjia.(kurs.A.H.)

Dilke ei siis suinkaan puolustanut 'imperialismia', koska hän yhdisti sen

51 Dilke, *Greater Britain*, s. 503. Vrt. Mill, *Vapaudesta*, s. 38, nootti.

52 Dilke, *Greater Britain*, s. 544. Vrt. s. 548.

laajentumishaluisen despotiaan, moderneina esimerkkeinä seikkaileva bonapartismi ja autokraattisen Venäjän laajentumispolitiikka.⁵³ Hänelle 'imperialismi' oli pelkkää valloituspolitiikkaa, "organisoitua barbarismia" ilman lähetysajatusta, kaupan edistämistä ja laillista hallintoa, johon paikalliset ruhtinaat olisivat osallistuneet. 'Imperialismi' oli demokratian vastaista politiikkaa, joka kansan ja sen johtajien tahdosta ja yhteiskunnan kehitysteestä piittaamatta saneli uudistukset. Oli pelättävissä, että Intian hallinto luisui siihen, samantyyppiseksi despotiaksi "kuin jos Venäjältä olisi poistettu tsaari ja aateli ja maaorjien hallitsijoiksi olisivat jääneet vain brittidiplomaatit".⁵⁴ Intiassa englantilaiset asettivat paikallisten ruhtinaitten yläpuolelle omat kuvernööriinsä ja nostivat alempien kastien jäseniä paikallishallintoon. Oli syntymässä Intia, missä vallan keskittämällä, sosiaalisen liikkuvuuden edistämällä ja kastihierarkian sekoittamisella luotiin tyytymättömyyttä ja lojaalittomuutta entisten yhteistyökumppaneiden keskuudessa.

Jos Dilke ei kannattanut 'imperialismia', ei hän myöskään uskonut intialaisten vielä pitkään aikaan kykenevän ottamaan Intian hallintoa omiin käsiinsä. *Raj*'sta oli tulossa epäsuosittu, mutta silti se oli Dilkelle ainoa oikeutettu hallintotapa, koska intialaiset eivät vielä itse ymmärtäneet, mikä oli heille parasta. Tätä perustotuutta eivät brittiahallintoa arvostelevat, koulutetut intialaiset hänen mielestään käsittäneet, vaan tahtoivat *Raj*'lta vain "rahaa, etuja ja ilotulitusvälineitä". He eivät myöskään muistaneet, mistä hirmuvallasta britit olivat heidät Intian valloittaessaan vapauttaneet. Dilke piti kiinni siitä vanhasta ja moneen kertaan lausutusta opista, että *Raj*'n tuli vähitellen opettaa intialaisia demokratiaan. Intialaisten oppineitten ja koulutettujen luokasta oli kokein valikoitava parhaita kykyjä *Raj*'n paikalliseksi asiantuntijoiksi ja tulkeiksi, ja annettava heidän opettaa maanmiehilleen englannin kieltä ja kirjallisuutta. Samanaikaisesti valtion tuli rohkaista englantilaisten siirtolaisuutta, varsinkin Kashmiriin ja Indus -joen laaksoon ja huolehtia, että "edistyksen voimat", brittiläinen lainsäädäntö ja toimeenpano, kauppa, teollinen tuotanto, liikennevälineet, hygienia, kulkutautien ja moniavioisuuden vastainen taistelu menestyivät. Intiaa piti hitaasti valmistaa siirtymään epäsuoran hallinnon kautta itsehallintoon.⁵⁵

53 Vrt. Richard Koebner, Helmut Dan Schmidt, *Imperialism. The Story and Significance of a Political Word 1840-1960* (C.U.P., 1965), s. 87.

54 Dilke, *Greater Britain*, s. 554.

55 Dilke, *Greater Britain*, s. 514, 556. Dilken ajatukset englannin kielen ensisijaisuudesta arabian ja sanskriitin rinnalla imperiumin palvelukseen pyrkivien intialaisten opetuksessa muistuttavat suuresti T.B. Macaulayn jo vuonna 1835 esittämää Intian koulutuksen uudistusohjelmaa. Macaulay vaati valtionavun lakkauttamista arabian ja sanskriitin kielisen kirjallisuuden yliopisto-opetukselta ja painamiselta. Oli sen sijaan

...paras tapa nostaa intialaisten moraalista tilaa on tehdä hinduvaltiosta oma homogeeninen imperiuminsa, joka olisi tarpeeksi vahva kestämään ulkopuoliset hyökkäykset, ja jota hallitsisivat hindut itse. Tämä tulisi tapahtua emämaan asteittain heikentyvän valvonnan alla.

Dilke arveli vallansiirron saattavan kestää kymmeniä vuosia. 'Vapaus' saattoi kehittyä demokraattiseen suuntaan Intiassakin, mutta ensin oli saatettava loppuun *Raj*'n ensisijaiset tehtävät, torjuttava Venäjän uhka ja varmistettava maan sisäisen järjestyksen säilyminen. Jälkimmäinen tehtävä oli vaativin, sillä Intia itse oli *Raj*'n pahin uhka.⁵⁶ Siirtymäajan hallitusmuodoksi Dilke esitti "demokratisoituvaa" despotiaa. Se oli turvallisin ja paras mahdollinen hallitusmuoto Intiassa; länsimainen despotia oli sittenkin oikeudenmukaisempi kuin itämainen. Jotta *Raj*'sta tulisi demokraattisempi, oli sen suhdetta myös emämaahan muutettava. Muutoksen tuli tapahtua tekemällä Intian lakiasäättävästä neuvostosta (*Legislative Council*) neuvoantava elin ja antamalla varakuninkaalle enemmän valtaa ja persoonallista vastuuta. Hänet tuli allistaa emämaan hallituksen ja viime kädessä parlamentin suoraan valvontaan. Tämän hallintotavan varjossa saattoi Intiasta kasvaa jäsen Dilken kaavaillemaan anglosaksisen maailman liittoon ennenkuin intialainen nationalismi sytyttäisi anarkiaan ja kaokseen johtavan vallankumouksen.⁵⁷

kulutettava englantilaistuneitten "tulkkien" luokka, joka kääntäisi länsimaiset tieteelliset, moraaliset ja uskonnolliset ideat kansankielille. Tämä ohjelman hyväksyi myös silloinen kenraalikuvernööri Lord Bentinck. Ks. "Thomas Babington Macaulay on Education for India". *Imperialism. Selected Documents*. Ed. Philip D. Curtin (London, 1972).

- 56 Dilke, *Greater Britain*, s. 556. Russofobeja vastaan Dilke väitti, ettei Venäjä pysty hyökkäämään Afganistanista Intiaan, koska muslimit "vihasivat" heitä, ja koska Venäjän laajenemisen pääsuunta oli Tyyni Meri. Intiasta oli vain tehtävä tarpeeksi vahva kestämään yksin Venäjän mahdollinen hyökkäys. Euroopalle Venäjä sen sijaan oli varteenotettava uhkatekijä. Dilke, *Greater Britain*, s. 497-504, 557; *The Present Condition of European Politics* (London, 1885), s. 74-75, 121-23. Dilken suurisuuntaisin idea yhdistää tulevaisuuden anglosaksinen Intia emämaahan oli rautatie Indukselta Eurooppaan, vastine Suezin reitille (s. 527).
- 57 Dilke, *Greater Britain*, s. 545, 557-59. Tätä mieltä ILC:n asemasta olivat myös ensimmäinen varakuningas (1856-62) Lordi Canning ja Intian asioiden ministeri (1859-66) Sir Charles Wood. Vuoden 1861 *Indian Councils Act* antoi intialaisille edustuksen neuvo-antavassa ILC:ssa, mutta sen johto pysyi brittien käsissä, koska Intian edustajat olivat vähemmistössä ja brittimielisiä. Ks. Metcalf, *The Aftermath of Revolt*, s. 264, 266-67.

XI

Dilke ei ollut imperialisti siinä mielessä, että olisi kannattanut brittiläisen imperiumin alueellista laajentamista Amerikassa, Aasiassa tai Afrikassa. Imperiumi laajeni 'luonnollisestikin' ilman pakotusta. Jos imperiumin etu esimerkiksi Intiassa vaati joittenkin uusien alueitten alistamista *Raj*'n valtaan, sen tuli tapahtua vain jos paikallinen hallitsija oli kansaansa orjuuttava tyranni. Muussa tapauksessa hallinto piti jättää kansan omille johtajille. Koko maailman mittakaavaan sovellettuna tämä tarkoitti, että anglosaksien tuli estää yhtä miestä - uutta Napoleonina tai valloittaja-tsaaria - järkyttämää Euroopan valtatasapainoa tai yksin päättämästä maailman jaosta.⁵⁸ Imperiumista ajan myötä irtautuvat siirto- ja alusmaat yhtyisivät emämaan ja Yhdysvaltain kanssa liittoon pitämään yllä järjestystä maailmassa ja edistämään anglosaksista sivistystä. Näin luotaisiin voimakas ja kestävä 'rotu-yhteys' vastapainoksi mm. ranskalaisten, kiinalaisten ja slaavien ekspansiolle.

Biologian 'rotu' oli Dilken politiikan teoriassa ylipersonaallinen toiminnan vaatimusten esittäjä. Anglosaksit se johti voittoihin, alkuperäiskansat se tuomitsi kuolemaan. Yksittäiset imperiumin toimijat, jokainen anglosaksi, ulkoministeri, varakuningas, kauppias, kullankaivaja tai preerian pioneeri voitiin lukea valloittajarodun perinnöllisiä ja muita rotuja 'jalompia' kulttuuriominaisuuksia kantaviksi ruumiiksi ja rodun lähetystehtävän välikappaleiksi. 'Rotu' alistui tehtävilleen traditionaaliset poliittiset toimijat, kuninkaat, ruhtinaat ja näiden armeijat. Se oli 'demokraattinen', Dilken kielikuvissa anglosaksien yhteisön henkilöitymä, jonka ääni ja voima vetosi massoihin ja jota myöhemmät imperialistit käyttivät hyväkseen perustellessaan aggressioita toisia valtoja ja niskoittelevia tai muuten lähetystehtävän toteuttamisen tiellä olevia alamaisrotuja vastaan. Englannin kielen, sivistyksen ja vapaan kaupankäynnin avulla Dilke arveli brittien saavuttavan vuoteen 1970 mennessä johtavan aseman maailmassa ja muitten jäävän "kääpiöiksi" sen rinnalla. Brittiläisestä imperiumista tulisi maailmanhistorian suurin ja pitkäikäisin. Sen synnystä piti hyötyä koko maailman.

1860-luvun lopulla ei vielä ollut näkyvissä Englannin joutuminen kilpailemaan Yhdysvaltojen ja Saksan kanssa taloudessa ja tehokkuudessa. Myöskään uusimperialistinen kilpailu siirtomaista ja vaikutusalueista ei ollut käynnistynyt. Kuitenkin Dilken matkakirja asetti moderneille anglo-

58 Dilke, *Greater Britain*, s. 571.

sakseille, briteille suuren tehtävän sivistää alamaisrotujaan. Ne saivat kadota, jotka eivät kyenneet sivistystä vastaanottamaan tai siihen sopeutumaan.

XII

Greater Britain -teoksesta tuli aikansa *bestseller*. Englannissa siitä otettiin lukuisia painoksia, sitä levitettiin salaa Yhdysvalloissa ja osia siitä käännettiin venäjäksi. Teosta ei kuitenkaan voi pitää varsinaisen imperialismin aloittajana, jos kohta se levittikin näennäistieteellistä imperiumin ja 'rodun' yhteyden ja eheyden aatetta ja antoi runsaasti aineksia liberaalien 1800-luvun lopun imperialistiseen ideologiaan.

Dilken teos sai julkisuudessa hyvän vastaanoton. Johtava liberaali teoreetikko, John Stuart Mill esitti ystävälliseen sävyyn kriittisiä huomautuksia teoksen epätieteellisyydestä, mutta yhtyi suurelta osin sen poliittiseen sanomaan. Hän huomautti Dilkelle, että tämä oli kirjoittanut brittiläisen kansanluonteen muodostumisesta ikäänkuin siihen olisivat vaikuttaneet vain suotuisa ilmasto ja rotu, vaikka oli monissa kohdissa korostanut kasvatuksen, lainsäädännön ja yleisten sosiaalisten olojen merkitystä. Historiallisemmän sosiologian kannattajana Mill olisi mieluummin selittänyt valtopolitiikkaa yhteiskunnallisilla kuin fysiologisilla syillä, argumentti, jonka hän esitti muitakin aikansa rotuoppeja vastaan.⁵⁹

Myös imperiumin laajentamista alunperin vastustaneen liberaalien pitkäaikaisen johtajan, W. E. Gladstonen (1. kerran pääministerinä v. 1868-74) arvio Dilken teoksesta oli varsin myönteinen.⁶⁰ Näiden miesten urat kohtasivat sittemmin 1880-luvun alussa liberaalihallituksen Välimeren strategian suunnittelussa, näkyvimmin Egyptin valtauksessa vuonna 1882. Ilmeistä on, että Dilken ideoilla anglosaksien sivistystehtävien laajentamisesta oli merkittävä osuutensa tuon imperialistisen intervention toteuttamiseen. Sittemmin, vuosisadan vaihteessa Dilke osallistui myös liberaali-imperialistien laivasto- ja puolustuspolitiikan muotoiluun.⁶¹ Tuolloin

59 Mill Dilkelle 9.2. 1869. Gwynn, Tuckwell, *Life*, s. 71.

60 Gladstone Dilkelle 15.1. 1870. *The Gladstone Diaries*. Ed. H.C.G. Matthew (Oxford, 1982), vol. VII, s. 221.

61 M.A. Chamberlain, "Sir Charles Dilke and the British Intervention in Egypt, 1882: Decision Making in a Nineteenth-Century Cabinet". *British Journal of International Studies*, vol. 2 (1976), s. 231-45; H.C.G. Matthew, *The Liberal Imperialists* (O.U.P., 1973), s. 216-18.

brittiläinen imperiumi oli jo joutumassa puolustuskannalle ja sen johto etsi liittolaisia entisten kilpakumppanien joukosta.

3. Imperiumin rappion kangastus: degeneraatio poliittisena argumenttina englannissa 1880-luvulla

Kun tajuamme hetken merkityksen elämässä, tajuamme samalla itse ajan, sillä silloin ymmärrämme elämän olemukseen kuuluvan kuoleman, tuhoutumisen, taantumisen ja degeneroitumisen.

Nietzsche

I

Johdannossa esitettiin aatehistorian tehtäväksi tutkia yhtäläillä ajan vasta-virtaan hangoittelevia ideoita kuin vallitsevia oppeja ja aatteitakin. Oman aikansa yhteiskunnan tilan muutosta tulkitessaan ja sen suuntaa arvioidessaan 1800-luvun lopun valta-aatteiden edustajat käyttivät toisinaan vastakaisiinkin poliittisiin ja kulttuurisia koskeviin johtopäätöksiin vieviä luonnontieteellisiä ideoita. Näin avautui poikkeuksellisia ja ristiriitaisiakin näkymiä poliittisen keskustelun horisonttiin, mikä johti poliittisten käsitteiden uudelleen arviointiin ja linjariitoihin. 'Edistyksen' aikakauden optimistiset kulttuurin kehitysnäkymät teki kyseenalaisiksi varsinkin darwinistisesta eläintieteestä antropologian, psykiatrian, sosiaalihygienian kautta politiikan sanastoon kulkeutunut *degeneraation* eli elimistön sairaalloisen rakennemuutoksen tai 'ylemmästä' 'alhaisempaan' (esim. vähemmän erikoistu-

neeseen) rakenteeseen taantumisen idea. Perinnäinen pelko syntiinlankeemuksen seuraamuksista, ihmiskunnan moraaliseen rappiosta ja lopullisesta rangaistuksesta ei tyystin väistynyt, mutta sai älymystöpiireissä kilpailijakseen kauhukuvan tuhoon vievästä 'luonnollisesta' taantumisesta ja rappeutumisesta. Edellisessä luvussa jo näimme miten Sir Charles Dilke hyödynsi käsitteen ulottuvuuksia siirto- ja alusmaaproblematiikan käsittelyssään.

Valistuksen ajan luonnonfilosoifeilla, esimerkiksi Buffonilla degeneraatio oli kuulunut maapallon pysyvään elämänjärjestykseen,¹ kun sen sijaan romantiikassa luonto, ihmislunto sen osana, sai useimmiten positiivisen kasvun ja kehityksen merkityksen. Utilitaristit puolestaan tarkastelivat luontoa valloitettavana naisellisuutena ja pitivät sen alistamista ja taivuttamista miehisen 'edistyksen' rakentamisen välineeksi inhimillisen kulttuurikehityksen päämääränä. Vuosisadan puolivälissä yhtäaikaan darwinistisen vallankumouksen kanssa viktoriaaninen luontokäsitys muuttui dramaattisesti; luonto alettiin mieltää vihamieliseksi voimaksi, sosiaalista ihmisluntoa, moraalista ja sivistystä uhkaavaksi demoniksi. Johtaville moralisteille, J.S. Millille ja Thomas Carlylille luonto ei enää ollut vain uuden, täydellisemmän elämän ja hienostuneempien elinmuotojen luoja, vaan se näytti myös toisen puolensa sekä somaattisia että psyykkisiä (moraalisia) sairauksia puhkuvana kuolemankoneena. Carlylille moraalien sairauksista pahin, hallitsemattomasta sukupuolisesta halusta nouseva itsekkyyttä, oli degeneroiva ihmiset "elukoiksi".² Kysymys ei ollut ainoastaan luonnon, vaan myös vielä pelottavamman ihmislunnon ja -luonteen degeneraatiosta.

Rappion kuvitelmat saivat tukea erityisesti eläintieteilijöiltä, anatomeilta ja lääkäreiltä, joille ruumiiden rappeutuminen oli tuttu näky. Rappion tai fyysisen taantumisen syyt saattoivat löytyä yhtä lailla itse luonnosta, perintöaineksesta tai teollisesta kulttuurista, jonka monet konservatiivit tulkitisivat ihmiskuntaa degeneroivaksi. Degeneraatiota sovellettiin myös mielisairaitten hoidossa ja kriminaaliantropologiassa; rikollisia ja vajaamielisiä alettiin pitää taantuneina ihmisen kehityksen varhaisemmille asteille. Yhteiskuntapatologisen tutkimuksen painopiste siirtyi degeneroituneen yksilön diagnoosista kokonaisten 'rotujen', kansojen ja valtioitten elimellisen perustan degeneraation kartoittamiseen.³ Hallitsevien eliittien pelko

1 P.R. Sloan, "The Idea of Racial Degeneration in Buffon's *Histoire Naturelle*". *Studies in Eighteenth-Century Culture*. Ed. H.E. Pagliaro (London, 1978), vol. III, s. 307-08.

2 James Eli Adams, "Philosophical Forgetfulness: John Stuart Mill's *Nature*". *Journal of the History of Ideas*, vol. LIII, no. 3 (July-September, 1992), lainaus s. 451.

3 Daniel Pick, *Faces of Degeneration. A European Disorder c. 1848 - c. 1918* (C. U. P., 1989), s. 2-3, 47-48, 209, 216; Samuel Hynes, *The Edwardian Turn of Mind* (Princeton, New Jersey. Princeton University Press, 1968), 22-29; Peter Morton, *The*

massojen kontrollin menettämisestä kiteytyi 'huononemisen' käsitteistöön, joka antoi lähes rajattomat mahdollisuudet tulkintoihin, spekulatioihin ja tuhon ennusteisiin. Degeneraation idea loi pessimisteihin uskoa, ettei näkyvä maailma ollutkaan varsinaisen sairauden aiheuttaja, vaan että mm. urbanisoitumisen, köyhyyden ja sairastuvuuden ongelmien syyt olivat syvällä luonnonhistoriassa. Rappeutumisen alkusyytä etsittiin ympäristötekijöitten takaa, elämän rakenteista. Vuosisadan vaihteen jälkeen mendelismi vain vahvisti käsityksiä perintöaineksen muuttumattomuudesta – degeneraatiokin alettiin yhä useammin leimata perinnölliseksi ja siten entistä vaikeammin ehkäistäväksi ja parannettavaksi.⁴ Mikroskoopilla tehdyt solututkimukset paljastivat sairauksien ja patologisten muutosten syntymekanismit. Degeneraatio oli saatu näkyville.

1880-luvulle tultaessa fyysikoiden laskelmat lämpökuolemasta tai -kadosta, *fin-de-sièclen* pessimistinen dekadenssi -ajattelu ja valistukselta perityt käsitykset korkeakulttuurien kulusta kohti kuolemaa olivat saaneet vakavan kilpailijan ns. elimellisen perintöaineksen tai 'rodun' degeneraatio -tutkimuksista ja spekulatioista. Luottamus kasvatukseen, vaurauden ja uudistusten avulla ylläpidettävään yhteiskunnalliseen, moraaliseen ja fyysiseen kehitykseen alkoi horjua, kun patologit löysivät perinnöllisiä vammoja ja fyysisen rappeutumisen merkkejä sekä ihmisen ulkomuodosta että – mikä hälyttävintä – sisimmästä 'elinvoiman' säätelykeskuksesta, hermostosta. Sir Charles Dilken kaltaisten matkakirjailijoiden kuvaukset kehityksen 'alimmilla asteilla' elävien rotujen kurjasta tilasta vain vahvistivat käsitystä, että valtapolitiikka oli epätasaista taistelua maailmanherruudesta, ja että 'jälkeenjäänyt' osa ihmiskunnasta oli tuomittu sukupuuttoon. Sosiaalidarwinistit käänsivät Darwinin tarkoittaman elinkelpoisimpien eloonjäännin 'voimakkaimpien' voitoksi, sovelsivat sitä suoraan ihmiseen ja vääristsivät olemassaolontaistelun ennalta eriarvoisiksi oletettujen 'rotujen' valtakamppailuksi.⁵ Tällä tulkinnalla selitettiin brittiläisen imperiumin emämaan rikollisuus, haureus, mielisairaus tai muu poikkeavuus taipumukseksi taantua barbariaan ja raakalaisuuteen.⁶ Taloudellinen edistys, joka oli ollut pitävin

Vital Science. Biology and the Literary Imagination 1860-1900 (London, 1984), ch. 4.

4 Toimittajien esipuhe teoksessa *Degeneration. The Dark Side of Progress*. Ed. by J. Edward Chamberlin and Sander L. Gilman (New York, 1985), s. vii-viii; Pick, *Faces of Degeneration*, s. 20-23.

5 Alvar Ellegård, *Darwin and the General Reader*. Göteborgs Universitets Årsskrift, vol. lxiv, 7 (Göteborg, 1958), s. 254. Vrt. Charles Darwin, *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex* (1871). (Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1981), s. 225-33, 247.

6 Paul Weindling, *Health, Race and German Politics between National Unification and*

todiste Britannian mahdista ja paremmuudesta, näyttikin johtavan elinvoiman heikentymiseen vaurauden tuottajissa, alimmissa yhteiskuntaluokissa. Degeneraatiosta uhkasi tulla tuntematon ja hallitsematon 'edistyksen' vastavoima.

Aikakauden valtaideologioiden, konservatismiin, liberalismiin ja sosialismiin oli jo 1840-luvulta lähtien ollut määrä tehdä politiikasta tiedettä, joskin vastakkaisiin julkisen moraalien ja politiikan opetuksiin tähdäten. Vaihtoehtoisia, ristiriitaisiakin toimintaohjeita laadittiin yhdenkin ideologian sisällä. Juuri tässä piili uutuusideoiden, kuten degeneraation mahdollisuus: poliittisia oppeja muotoiltiin uudelleen ja ohjelmia teollistumisen, kaupungistumisen, massakulttuurin ja -demokratian kärjistyvien ongelmien ratkaisemiseksi perusteltiin jopa vastakkaisin tieteellisin näytöin. Degeneraatiosta voitiin johtaa erisuuntaisia ideologisia päätelmiä.

Konservatismi oli *status quon* ja yhteiskunnallisen järjestyksen säilyttämisen ja parantelemisen politiikan teoria, liberalismi ja sosialismi sen sijaan kehityksen ja edistyksen oppirakennelmia. Kaikki ne turvautuivat elimellisiin analogioihin yhteiskunta-analyseissaan; konservatiivit projisoimalla luonnon hierarkian ja ikuisen järjestyksen kuvaamaan ja ikuistamaan traditionaalista säätyjakoa. Porvariston nousu, demokratisoituminen ja työväestön järjestäytyminen ja pakkautuminen suurkaupunkeihin ravisteli yhteiskunnan huippua; aatelspiireissä alettiin demokratian voittokulkua ja sinisen veren turmeltumista lukea sukutaluista ja nuorison kasvoilta. Tarkastelu laajentui urbaanin elämän patologiaksi ja koko yhteiskuntaruumiin taloustieteeksi. Englantilaisen eugeniikan perustajien, Francis Galtonin (1822–1911) ja Karl Pearsonin (1857–1936), saksalaisen rodunjälöstuksen mestarien ja vaatimattomampien suomalaisten uudistajien radikaali-konservatiiviset vaatimukset perinnöllisesti 'heikkojen' lisääntymisen rajoittamiseksi⁷ voidaan tulkita harvojen viisaitten taisteluksi degeneraation hillitsemiseksi ja yhteiskunnallisen luonnonkatastrofin välttämiseksi.⁸ Klassisen liberalismiin pyrkimykset yhteiskunnallisen harmonian ja luokkasovun palauttamiseen osoittautuivat 1860-luvulla epäonnistuneiksi, ja ns. uusliberalismi alkoi vapaan kaupan kritiikissään vedota evoluutioon ja adaptaatioon käyttäen 1800-luvun loppua kohden yhä enemmän sosiaali-imperialismiin, -darwinismiin ja rasialismiin käsitteitä hy-

Nazism, 1870-1945 (C. U. P., 1989), s. 80-82; Janet Oppenheim, "Shattered Nerves". *Doctors, Patients and Depression in Victorian England* (O. U. P., 1991), s. 282-87.

7 Ks. esim. K. M. Levander, "Biologisten näkökohtain soveluttamisesta yhteiskuntaan". *Valvoja* (1913), s. 252-259; Harry Federley, "Rodun terveyttä tarkoittavat yhteiskunnalliset uudistukset". *Sosiaalinen Aikakauskirja*, no. 5 (1924), s. 375-391.

8 G.R. Searle, *Eugenics and Politics in Britain 1900-1914* (London, 1976), chs. 1 ja 3.

väkseen.⁹ Sosialistit tukeutuivat historialliseen materialismiin, mutta tunnustivat evoluution lisäksi myös degeneraation luonnon tosiasiana, vaikka puhtaasti marxilaisesta näkökulmasta degeneraatio -ajattelu olikin juuri sellaista ideologiaa, joka nosti jonkin epähistoriallisen substanssin historian toimijaksi ja siten hämärsi yhteiskunnan muutoksen todellisen dialektiikan. Degeneraatio ei ollutkaan mikään sosiaalinen tila, vaan biologismi, itseään ylläpitävä ja kasvattava biologinen 'voima', joka ei ollut yhteiskunnallisten epäkohtien seurausta, vaan niiden perimmäinen syy.

II

Vuonna 1913 eläintieteilijä ja *Luonnon Ystävä* -lehden perustaja, professori Kaarlo Levander (1867–1943) teki *Valvojan* lukijoille selkoa rotuhygienian sivustajien pelastajana. Eurooppalaista degeneraatiotutkimusta esitellessään hän viittasi "etevään englantilaiseen luonnontutkijaan (R. Lankester)". Mainitsematta lähdeään, mikä oli itseasiassa Lankesterin eläintiedettä käsittelevä tietosanakirja-artikkeli, hän vapaasti kääntäen siteerasi:¹⁰

Aivojensa avulla ihminen on tullut maailman herraksi...mutta tämä voitto luonnon yli on vain näennäinen. Kun ankaran luonnon valinnan ei anneta toimia, vaan heikkorakenteiset ja kivulloiset pääsevät lisääntymään, niin maa on muuttunut surun laaksoksi; takaisin luontoon palaaminen on mahdoton, koska sivistyksemme ehkäisee luonnon valinnan vaikutuksen.

Lankesteriin ja saksalaisiin eugeniikan auktoriteetteihin vedoten Levander vaati ei sen vähempää kuin uuden suomalaisen kulttuuri-ihmisen luomista valtion keinotekoisella valinnalla. Negatiivisella ja positiivisella eugeniikalla, sekä "huonojen ja ala-arvoisten perintöaiheitten" karsinnalla että "hyvien" säilymistä ja lisääntymistä tukemalla voitiin suomalaisten degeneraatio ja suomalaisen kulttuurin rappio estää.

Mutta kuka oli tuo "etevä" Lankester ja millainen oli hänen esittämänsä

9 Michael Freedon, "Eugenics and Progressive Thought". *Historical Journal*, 22 (1975).

10 Levander, "Biologisten näkökohtien soveltamisesta yhteiskuntaan", s. 258. Vrt. "Zoology". *Encyclopaedia Britannica*, 11th ed., (1910-11), xxviii, s. 1022-39.

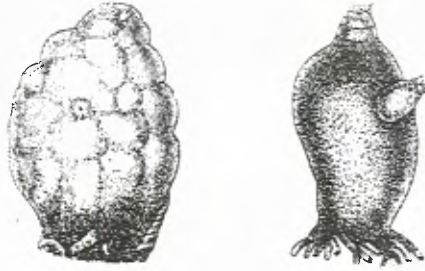
degeneraatioteoria? Sir Edwin Ray Lankester (1847–1929) oli saanut eläintieteen koulutuksensa Oxfordissa ja Cambridgessä, ja tutkittuaan menestyksellisesti yksisoluisia parasitteja hän toimi vuosina 1874–90 Lontoon University Collegen eläintieteen ja vertailevan anatomian professorina (selkärangattomien morfologia ja sikiöoppi) ja vuosina 1891–98 vertailevan anatomian professorina Oxfordissa. Oxfordista Lankester siirtyi vuonna 1898 Lontoon Kuninkaallisen Instituutin fysiologian ja vertailevan anatomian professoriksi, missä virassa hän pysyi vuoteen 1900. Vuoteen 1907 saakka hän oli British Museumin luonnonhistoriallisen osaston johtaja.¹¹

Lankester kunnostautui erityisesti eläintieteen synkkien opetusten jakajana. Degeneraatio -teorian popularisoinnin kannalta hänen tärkeimmät tekstinsä olivat tiivis, hypoteesinomainen esityksensä degeneraatiosta, *Degeneration. A Chapter in Darwinism* (1880) ja essee- ja puhekokielma *The Advancement of Science* (1890). Molemmat ilmestyivät Englannissa aikana, jolloin jo darwinismin johtavat puhemiehetkin, T. H. Huxley ja Galton tunnustivat eläinlajien taantumisen yhtä mahdolliseksi kuin evoluutionkin. Analogiat yhteiskunnan tilaan houkuttelivat; Lontoon slummien tutkimukset osoittivat teollisen 'edistyksen' luoneen yhtäläillä köyhyyttä ja kurjuutta kuin vaurauttakin. Yhteiskuntaruumiissa oli sairaita elimiä. Alkoholi, sukupuolitaudit, rikollisuus ja huono ilma degeneroivat niitä. Hälyttävintä perintöaineksen turmeltumisessa oli se, että juuri ne yhteiskunnan alimmat sosiaaliluokat, jotka käyttivät 'rotumyrkkyjä' eniten lisäksi elivät liassa ja ahtaudessa ja lisääntyivät nopeammin kuin kunnialliset kansalaiset. Degeneraatio näytti kasautuvan pelottavaksi voimaksi, poliittiseksi uhkatekijäksi aivan keskushallinnon liepeillä. Pilaantuneen perintöaineksen dominoivuus, elinympäristön surkeus ja sivistyksen puute olivat köyhälistön degeneraation vaikuttavat syyt. Saksalaistutkija August Weissmanin teoria ympäristövaikutuksilta suojatusta ituplastasta ei saanut Englannissa kuin lyhytaikaista kannatusta 1890-luvun alkupuolella.¹² Mieluummin uskottiin esimerkiksi huonojen elämäntapojen vahingoittavan perintöainesta. Varsinkin ylellisyydessä elävässä aristokratiassa havaittiin hälyttäviä oireita; maaseudulla eläneitten esi-isien jalot piirteet näyttivät katoavan perillisten kasvoilta.¹³ Sukututkimuksesta tuli pelottavaa tiedettä. Pian degeneroituminen yleistettiin taantuvan aristokratian ja alimman 'pohjasakan' taipumukseksi – ylempään keskiluokkaan ja intelligentsiaan kuuluvat darwinis-

11 *Encyclopaedia Britannica*, 14th ed. (1929), vol. 13, s. 705.

12 Morton, *Vital Science*, s. 20.

13 Ruth S. Cowan, *Sir Francis Galton and the Study of Heredity in the Nineteenth Century* (New York, 1985), s. 176, 206-07; Pick, *Faces of Degeneration*, s. 218-222.

*Vaippaeläimiin kuuluva merituppi. Lankesterin mukaan merituppi oli hyvä esimerkki eläinten degeneraatiosta, sillä 'kehittyessään' se menetti sekä pyrstönsä että silmänsä. Analogia yhteiskuntaelämään oli houkutteleva : suurkaupungeissa alettiin 'havaita' surkastuneita ihmisiä ja ihmisryhmiä. Lähde: Lankester, *Degeneration*, s.39.*

tit katsoivat edustavansa evoluution huippua. Heillä oli anglosaksisen rodun taantumiseen lääkekin. Kehiteltiin sosiaali-imperialistista tulevaisuudenkuvaa, Uutta Englantia. Mielikuvissa luotiin siirtomaihin "auran, lapijon ja raittiin ilman" maatalouskulttuuri pakopaikaksi emämaan suurkaupunkien ahtaudesta ja "roskajoukkojen" puristuksesta.¹⁴ Degenerationisteille, niin liberaaleille kuin konservatiiveillekin, mikään tavanomainen yhteiskunnallinen uudistus ei ollut riittävä, vaan alettiin keskustella kansalliseen perintöainekseen puuttumisesta.

Lankesterin teos syntyi liberalistisena aikana, jolloin suhtauduttiin suurin varauksin suunnitelmiin koskea yksilön vapauksiin. Positivismin ja evolutionismin läpituokemissa tutkijapiireissä kuitenkin formuloitiin käsitteitä, joilla rakennettiin mallia poliittisen yhteisön kollektiivisesta eheydestä korkeammalla yhteiskunnallisen kehityksen asteella.¹⁵ Lankester pyrki 'degeneraatiollaan' kiertotietä samaan päämäärään. Teoksensa alkupuolella hän tyytyi tarkastelemaan degeneraatiota alemmassa eläinkunnassa ja lausui vasta sen viime sivuilla asiaankuuluvia yleisluontoisia varoituksia ja neuvoja tulevaisuuden varalle. Hän toi ensin esiin monipuolisen todistusaineiston tukeakseen olettamustaan, ettei evoluutio välttämättä johtanut eliöyksilöitten elinten toiminnalliseen eriytymiseen, minkä yh-

14 Ks. esim. James Anthony Froude, *Oceana or England and her Colonies* (London, 1886), s. 8-10.

15 W.H. Greenleaf, *The British Political Tradition. The Rise of Collectivism* (London, 1983), vol. I, ch. 5.

teiskuntafilosofi Herbert Spencer (1820–93), Darwinin kiistakumppani ja viktoriaanisen aikakauden suurin nojatuolitiedemies, oli ristinyt "edistykseen laiksi".¹⁶ Lankester, joka oli uranuurtajia mikroskoopin käytössä, näki Spenceriä syvemmälle elämän rakenteisiin, vaikka valittikin, ettei voinut havainnollistaa esitystään muuten kuin piirroksin.¹⁷

Teoksensa alkupuolella Lankester esitteli rodunjalostajan, darwinistien lempilapsen ja tämän toimintaperiaatteet ja suuret mahdollisuudet. Normaalisti rodunjalostaja saattoi muuntelun ja valikoinnin avulla tuottaa uusia rotuja, mutta Lankester uskoi pystyttävän parempaanakin. Hän kuvitteli jalostajan voivan muuttaa koe-eläimensä lajia jopa niin, että pitkän ajan kuluessa tämän olisi periaatteessa mahdollista muuntaa esimerkiksi apina ihmiseksi. Lankester perusti luottamuksensa perintöaineuksen manipulaatioon saksalaiselta biologilta, Ernst Haeckelilta (1834–1919) omaksumaansa teoriaan sikiönkehityksen lainalaisuuksista. Tämän ns. rekapitulaatio-teorian mukaan sikiö kävi läpi kaikki elämän kehityksen asteet. Manipuloimalla sikiötä jalostaja saattoi määrätä minkä lajin edustaja kehityvästä yksilöstä tulisi.¹⁸ Lausumatta Lankester jätti tässä sen ilmeisen negatiivisen johtopäätöksen, että koska ihmisillä ei keinotekoista valintaa oltu toistaiseksi harjoitettu ja koska ihminen oli astumassa luonnonvalinnan ulkopuolelle, ihmiskunnan evoluutio saattoi pysähtyä ja ryhtyä kulkemaan takaisinkin päin. Siihen hän kuitenkin epäsuorasti tähtäsi. Vastoin aikansa luonnontieteilijöitten yleistä näkemystä hän tahtoi osoittaa, että ainakin alemmilla eläimillä luonnollinen valinta saattoi johtaa kolmeen tulokseen: 1) tasapainoon (*balance*), jolloin jälkeläisten rakenne säilyi muuttumattomana, 2) rakenteelliseen monimutkaistumiseen (*elaboration*), tai 3) degeneraatioon (*degeneration*) eli rakenteen ja muodon yksinkertaistumiseen jälkeläisten sopeutuessa vähemmän komplisoituun ja vaativaan ympäristöön.¹⁹ Parasiitit oli morfologiassa jo hyväksytty degeneraation poikkeuk-

16 Herbert Spencer, "Progress, Its Law and Cause" (1857). *Essays: Scientific, Political and Speculative*, vol. I (London, 1901), s. 9-10. Vuonna 1890 Lankester lopullisesti hylkäsi spenceriläisen lamarckismin ja idean hankittujen ominaisuuksien periytymisestä ja ryhtyi kannattamaan Weissmanin teoriaa protoplasmasta. Ks. Lankesterin vuonna 1890 lisäämää loppuhuomautusta "A Theory of Heredity" (1876) -artikkeliin kokoomateoksessa *The Advancement of Science. Occasional Essays & Addresses* (London, 1890).

17 E. Ray Lankester, *Degeneration. A Chapter in Darwinism* (London, 1880), s. 2. Teksti esitettiin alunperin luentona Brittiläisen Tiedeseuran Sheffieldin haaraosaston kokouksessa 22.8. 1879.

18 Lankester, *Degeneration*, s. 14.

19 Lankester, *Degeneration*, s. 29. Max Nordaun sensaatiomaisessa *Degeneration* (1895, 9th ed., London, 1896) -teoksessa degeneraatio merkitsi sairaalloista poikkeamaa "alkuperäisestä (rotu)tyypistä", minkä aiheutti jokin viottuma tai epäsäännöllisyys ituplasmassa. Hän sovelsi degeneraatiota taiteilijoiden ja

sellisiksi esimerkeiksi, mutta Lankesterin mielestä ilmiö oli paljon yleisempi. Yksinkertaisissa elämänoloissa, oloissa, jotka eivät enää vaatineet kaikkien jo kehittyneiden elinten täysipainoista käyttöä ja työllistämistä, tapahtui surkastumista ja muotojen kutistumista. Alemmista eläimistä merituppien (*Ascidia*) degeneratiivinen metamorfoosi oli tästä selvin tapaus (ks. kuva s. 92) Lankesterin looginen johtopäätös oli, että degeneraatiota oli tapahtunut myös helposta elämästä nauttiville ihmisille ja hyperkulttuureille:²⁰

Mitkä tahansa sellaiset uudet olot, jotka tekevät eläimen ruoan saannin ja suojautumisen helpoksi, näyttävät johtavan säännöllisesti degeneraatioon; juuri niin kuin aktiivinen ja varakas henkilö joskus degeneroituu, kun hän saa yhtäkkiä suuren perinnön tai niin kuin Rooma, kun se degeneroitui omistaessaan antiikin maailman rikkauudet.

Alemmat eläimet menettivät jalkoja, silmiä ja korvia, korkeammat elämänmuodot, aristokratia mukaanluettuna, kärsivät etenkin hermostollisesta degeneraatiosta. Ei ainoastaan silkka loiselämä, vaan yleensä liikkumaton, paikallaanpysyvä elämäntapa, kasvisravinto ja "sivistyneet" paheet olivat sen aiheuttajia. Inhimillisten mielen toimintojen degeneraatiota tapahtui kielissä ja korkeakulttuurien taantumisessa 'alemmille asteille'. Muutamat "modernit alkuasukaskansat", kuten tulimaalaiset, Australian alkuasukkaat, bushmannit, jopa egyptiläiset ja Keski-Amerikan intiaanit, olivat Lankesterille kauan sitten kukistuneiden, sivistyneempien esi-isien rappeutuneita jälkeläisiä.²¹ Aihetta optimismiin ei ollut Euroopan "vaaleillaakaan roduilla"; sitten antiikin Kreikan länsimaisen ihmisen fyysinen olemus ei ollut jalostunut hengen ominaisuuksista, kuten esimerkiksi kauneudentajusta puhumattakaan. Vakavinta oli jos järjen käytössä ajaututtaisiin alemmalle asteelle:²²

Meidän on mahdollista – samalla tavalla kuin merituppi menettää häntänsä ja silmänsä ja vajoaa huonompaan liikkumattomuuden tilaan – hylätä lapsena saamamme järjen lahja ja degeneroitua mate-

kirjailijoiden psykopatologiaan.

20 Lankester, *Degeneration*, s. 33.

21 Lankester, *Degeneration*, s. 59.

22 Lankester, *Degeneration*, s. 61. Vrt. H. G. Wells -utopiaan *Time Machine* (1895), missä apinaa muistuttavat oliot ottivat vallan ihmiskulttuurin rapistuttua. Vielä kauempana tulevaisuudessa hämmötti elämän paluu alkulimaan.

riaalisten nautintojen tyytyväiseen, taikauskojen ja tietämättömyyden täyttämään elämään.

Taantuvaa rakenteellista yksinkertaistumista oli 'havaittu' tuhlailevassa ja laiskottelevassa yläluokassa, mutta erityisesti suurkaupunkien ihmismassassa, josta suuri enemmistö joutui sopeutumaan yhdenmukaistaviin oloihin ja taistelemaan elintilasta ja ruoasta. Alimmat yhteiskuntaluokat olivat vaipumassa tietämättömyyteen ja taikauskoon aggressiivisen vaistoelämän vaatiessa kaiken tarmon. Pelastusta sekä yhteiskuntahierarkian huipulle että pohjalle oli odotettavissa Lankesterin kaltaisilta järjen miehiltä: kun degeneraation syyt tiedettiin, ne piti kyetä myös eliminoimaan. Tämä oli tieteen taistelua modernia barbariaa vastaan.

Miten rodun degeneraatio oli estettävissä, siihen Lankester palasi eräissä esitelmässään vuodelta 1883.²³ Hänellä oli valtion edun ohella myös oma etu ajettavana. Vaatimuksena näet oli, että englantilaisesta biologiasta oli tehtävä ammattimaista, hyvinpalkattua työtä Saksan, Ranskan ja jopa Venäjän tieteen mallin mukaan. Luonnontieteen oli valtion tuella muututtava perintöomaisuuksista nauttivien "herrasmiesten ajankulusta" laboratorioitten ja tutkimuskeskusten eksperttien aherrukseksi. Hänen hankkimiensa tietojen mukaan Saksan 21 yliopistossa oli yli 300 biologian osastoa, Englannissa vain 38. Tarvittiin 40 lisää.²⁴ Vain tällä tavalla oli mahdollista nostaa imperialistisessa kilpailussa jälkeenjäävä kansakunta edistyvän evoluution tielle, sillä juuri tieteellisen ajattelun lisääntyminen merkitsi sellaista järjen paluuta, joka nostaisi ihmiset "surkeudesta ja arvottomasta kilpailusta täydempään elämään ja herkempiin nautintoihin".²⁵ Entisen harrastelijamaisen tieteenharjoituksen oli väistyttävä ja yksityisen tutkijan uhrattava työnsä kansakunnan ja 'rodun' paremmalle tulevaisuudelle. Itse evoluutio oli istuttanut ihmiseen pyrkimyksen kohti täydellisyyttä, mikä ilmeni irrationaaliselta näyttävänä kykynä nauttia raskaasta työstä – tie- teenteko oli vain sen eriytynyt, monimutkainen ja hienostunut muoto. Tiede oli 'rodun' suojelija, sillä juuri tieteenteossa ihminen sai hermostoonsa ne ärsykkeet, jotka olivat todellisen edistyksen ehto. A. R. Wallace, toinen evoluution mekanismin keksijöistä, pitikin Lankesterin teoksen parhaana antina sen vaatimusta luovassa työssä kohdattavien ponnistusten, tuskan ja kärsimysten arvon palauttamisesta degeneraation lääkkeinä ja

23 E. Ray Lankester, "Biology and the State". *The Advancement of Science. Occasional Essays & Addresses* (London, 1890).

24 Lankester, "Biology and the State", s. 82, 94.

25 Lankester, "Biology and the State", s. 108.

länsimaisen kulttuurin peruspilareina.²⁶ Ei niinkään filantropiasta ja summittaisista yhteiskunnallisista uudistuksista, vaan biologiasta oli löydetävissä tehokkaat keinot länsimaisen ihmisen surkastumisen ja kulttuurin rappion pysäyttämiseksi. Kun inhimillinen kulttuuri oli kehittynyt niin pitkälle, että luonnollinen valinta ei enää toiminut ihmiskuntaa jalostavasti, oli ihmisen valtion tuella jalostettava itse itseään.

Lankester tarkasteli degeneraatiota korkean 'henkistyneestä' perspektiivistä. Kansallisen terveyden diagnosoinnissa se oli ylevä näkökulma, josta tarkasteltuna suurkaupunkielämä näytti karmaisevan viheliäiseltä. Ensinnäkin brittiläisen 'rodun' fyysinen kunto näytti tulleen käännekohtaansa. Alamäki näytti alkavan. 1840-luvun pulavuosien ensi kertaa laajamittaisesti esiin nostattama sosiaalinen kysymys, jota mm. Carlyle ja Mill olivat tarkastelleet omista, vastakkaisista näkökulmistaan, kärjistyi 1870-luvulla 1850-60 -lukujen lihaviiden vuosien jälkeen. Aina 1890-luvulle jatkunutta taloudellista lamaa ei voida suoranaisesti syyttää voimakkaan historiallisen pessimismin aallon synnyttämisestä, mutta se loi ne yhteiskunnalliset olot, jotka sitten joutuivat teräväkätseisten yhteiskunnan sielun- ja ruumiinhoitajien ja sosiaalihygienikkojen uusien tutkimusmenetelmien kohteiksi.

Lankesterin teoksessa ei julistettu tuomiopäivää, vaan esiteltiin evoluution kääntöpuoli ja jopa leikiteltiin kiehtovilla analogioilla (hännän/järjen menetyks). Se oli eläintieteen ammattilaisen korkeatasoista tieteensä popularisointia; julkinen moralismi, ammattilaisen habitus ja rooli kuului sanomassa. 1880-luvun mittaan kuultiin kuitenkin myös vähemmän mainetta niittäneitä, vähäisempien auktoriteettien esitelmiä ja luentoja degeneraatiosta. Nämä olivat tekstejä, jotka ovat olleet jäädä unholaan, mutta jotka toivat aikalaisten tietoisuuteen hälyttäviä kansanterveydellisiä 'tosiasioita' ja ovat siksi aatehistoriallisesti merkityksellisiä. Niistä huomataan miten monipuolisesti tiedemiehet käyttivät 'degeneraatiota' etsiessään sen syitä. Kosketamme tässä niistä tarkemmin vain kahta, pilaantunutta ilmaa ja liikaräsitusta.

III

Fysiologi James Cantlien lontoolaisessa hygieniayhdistyksessä 21.7. 1885 pitämässä esitelmässä kaupunkilaisten terveyden pahin vitsaus oli huono

26 A. R. Wallace, "Degeneration". *Nature*, vol. 22 (1880), s. 142.

hengitysilma. Vaikka Lontoon slummien vakavin ongelma oli tosiasiaassa asuntopula, Cantlie keskittyi vaikeammin hallittavan haitan aiheuttamien fysiologisten muutosten analyysiin. Ilman huonouteen oli Cantliella yksi pääsyy; tietämättömänä hengitysilman koostumuksesta hän väitti, että siinä oli aivan liian vähän maaseudun ja merellisen ilman sisältämää "erästä hapen olomuotoa, otsonia" (*ozon*). Olennainen kysymys ei ollut se, että tehtaitten aiheuttama savusumu olisi sitä vähentänyt, vaan se, että metropolissa liian monet hengittivät samaa ilmaa eikä hengittämisessä hajoavaa otsonia siten riittänyt kaikille. Tämän "elämänvoimien" kantajan puutteessa lontoolaisia vaivasi tauti nimeltä *urbomorbus* eli suurkaupunkisairaus.²⁷ Cantlie myönsi, että rationaalisen työajan kannalta englantilaisten vieraantumisen ulkoilmatyöstä saattoi olla älyn edistysaskel, mutta fyysisesti se näytti merkinneen "taantumista" (*retrogression*). Vain kyliinsä vanhoilleen jääneet maatyöläiset, joitten keho saattoi jopa varastoida happea, säästyivät siltä. Otsonikadosta johtuva *urbomorbus* ohitti tautien vakavuudessa kole-raepidemat ja jätteiden ja päästöjen aiheuttamat sairaudet, myrkytykset ja ammattitaudit. Vuosien 1875–76 vilkkaaseen lainsäädäntötyöhön olivat tosin sisältyneet myös kansanterveys- ja ympäristölait, joilla asetettiin saniteettioiloille vähimmäisstandardit,²⁸ mutta ilman laatua ei niillä pyritty säätelämään.

Suurkaupunkitaudin oireet olivat Lontoon kaduilla silmin nähtävissä. Cantlie ei nähnyt terveitä, auringonpaahattamia kasvoja, vaan otsonin puutteesta punehtuneita naamoja ja heikkoja, pieniä vartaloita. Ihmiset hengästyivät ja väsyivät helposti. Anatomit ja fysiologit olivat löytäneet patologisia muutoksia; luut olivat pehmenneet, ruoansulatuksen toiminta oli heikentynyt, olkapäättörröttivät ja muitakin deformaatioita esiintyi. Fyysinen rappio ei voinut olla vaikuttamatta "henkeen", sitä puuttui samoin kuin mielen "energiaa". Cantliella kohtalokas syy- ja vaikutussuhteiden ketju kulki 'sielun' rappeutumisesta aiheutuvan ylellisyydenhalun, alkoholismin ja uskonnollisen fanatismien kautta päätyen kapinointiin. Lopulta ei ollut enää "terveitä aivoja, jotka synnyttäisivät viisaita ajatuksia".²⁹ Tarkempia antropometrisia mittauksia ei oltu Lontoossa vielä laajalti tehty, mutta hajahavainnot viittasivat siihen, että maaseudulta muuttaneet yksilöt olivat terveempiä kuin "perinnöllisten" lontoolaisten jälkeläiset, jotka saivat rai-

27 James Cantlie, "Degeneration Amongst Londoners" (1885). *The Rise of Urban Britain*. Eds. L. H. Lees and A. Lees (London, 1985), s. 25. Otsoni esiintyi tässä tehtävässä jo J.E. Morganin luennossa *The Danger of Deterioration of Race from the Rapid Increase of Great Cities* (London, 1866), s. 29.

28 Robert Blake, *Disraeli* (London, 1967), s. 553-555.

29 Cantlie, "Degeneration Amongst Londoners", s. 31-34.

tista ilmaa vain harvojen lomapäivien aikana.³⁰ Cantlien tuomio oli ankara: otsonin puute johtaisi 'rodun' kuolemaan. Kolmannen polven lontoolaisille kävi yhtä huonosti kuin kolmannen polven anglointialaisille, jotka eivät eläneet täysi-ikäisiksi. Edellinen sukupolvi, joka oli koostunut imperiumin rakentajista, ulkoilmaan ja merille pyrkivistä seikkailunhaluisista yksilöistä, oli Cantlien näkemän mukaan väistymässä ja tilalle oli tulossa vain hautaan valmiita nuoria. Jos joku brittiyksilö vielä pystyikin uimaan kanaalin yli, se ei imperiumia pelastanut. Maailman johtavasta kauppakan-
sasta oli tulossa ihmisraunioitten kansa.

Mitä sitten oli Cantlien mielestä tehtävissä? Kun hätä oli suuri, oli apukin arvaamattoman lähellä. Luonto oli tehokas, mutta kovakätinen auttaja. Cantlielle näet oli morfologinen 'totuus', että luonto "kielsi" degeneroituneitten olemassaolon jatkumisen ja lisääntymisen. Itseasiassa heidän "heikentynyt aivovoimansa" antoi heille muutenkin hyvin vähän mahdollisuuksia pärjätä elon taisteluissa. Noille elämän hylkiöille kuolema oli armahdus.³¹ Ainoat keinot estää vielä elinvoimaisten fyysinen rappio oli johtaa putkistoilla vuoristo- ja meri-ilmaa kaupunkeihin tai työskennellä ja tehdä fyysisiä harjoituksia avoimessa ulkoilmassa. Aristokratian Cantlie uskoi kykenevän pelastumaan omin voiminkin, sillä sen parhaat edustajat sentään vielä purjehtivat ja pelasivat ulkoilmapelejä jne. Säästyäkseen rappeutumiselta degeneroitumattomien työläisten oli matkittava heitä, harrastettava vapaa-ajan liikuntaa, voimistelua, ulkoilmakävelyä, pyöräilyä ja tennistä raittiissa ilmassa.³² Mitään muuta lääkettä Cantliella ei ollut 10–13 -tuntisen työpäivän jatkoksi työmiehelle tarjota.

30 Luonnollisen väestönlisäyksen ohella juuri maaseudun työväestön ja Itä-Euroopan muuttoliikkeen ansiosta Suur-Lontoon väkiluku kasvoi räjähdysmäisesti vuoden 1851 2.681 miljoonasta vuoden 1881 4.767 miljoonaan. Ks. Anthony S. Wohl, *The Eternal Slum. Housing and Social Policy in Victorian London* (Montreal, 1977), s. 21-22. Brittein Saarten 'rodullisen' koostumuksen oli juuri tutkinut antropologi John Beddoe (*The Races of Britain*, 1885), mutta mm. Suur-Lontoon kelttien ja anglosaksien rotusekoituksesta ei ollut vielä 1880-luvulla kattavaa selvitystä, vaan vain arvioita. Vrt. Grant Allen, "Are We Englishmen" (1880). Teoksessa *Images of Race*. Ed. Michael Biddiss (Leicester, 1977), s. 249.

31 Cantlie, "Degeneration Amongst Londoners", s. 23.

32 Cantlie, "Degeneration Amongst Londoners", s. 54; *Physical Efficiency* (London, 1906), s. 62.

IV

Psykologian ja psykiatrian tieteenalojen aatehistoriallisen tutkimus on osoittanut degeneraation käsitteellä olleen keskeinen osa myös kaupunki-ihmisen hermosairauksien selittämisessä.³³ John Milner Fothergillille (1841–1888), joka työskenteli 1870–80 -luvulla mm. lontoolaisessa mielisairaalassa (West London Hospital), Cantlien "todistama" otsonikato oli vain yksi hermoston rasitteista ja mielisairaudesta syistä.³⁴ Metropoliuksen kiihkeän elämänrytmin, melun ja viettelysten aiheuttaman hermoston liika-rasituksen ja "hermovoiman" menetyksen seuraukset näkyivät tutkimuksissa potilaitten hermojen atrofiana eli surkastumisena. Tällä patologisella ilmiöllä oli pitkä historiansa. Fothergill pyrki osoittamaan kaupunkielämään astumisen historiallisesti kohtalokkaaksi. Kaikki oli alkanut keskiajalla, jolloin "kevytrakenteisemmat, aivoiltaan aktiivisemmat neurootit muuttivat kaupunkiin", kun maaseutu sitävästoin suosi "rotevia, lihaksikkaita ja jänteviä" ihmisiä. Kaupunkien veto oli "epäluonnollista", sillä niissä "aivoaktiivisuus" ei ollut "syvälistä", vaan "terävää". Kaupunkilaiset ajautuivat lopulta sisäiseen levottomuuteen ja tunnekuohuihin.³⁵ Luonto ei jättänyt aikanaan rankaisematta tätä lakiansa loukkausta mielisairauksien muodossa. Nykyaika sai maksaa esi-isien erehdyksestä, maaseudun paratiisin hylkäämisestä. Moderneissa suurkaupungeissa menivät yksilöiltä hermot jo lapsina ja heidän kehityksensä pysähtyi n. 15 vuotiaan tasolle, kun sen sijaan maaseudun rauhasta nauttivat lapset kehittyivät normaalisti.³⁶ Näin 'degeneraatio' auttoi Fothergillia kaivamaan syvän eriarvoisuuden kuilun sekä kaupunkien ja maaseudun että rappeutuneiksi leimattujen ja 'normaalien' sosiaaliluokkien välille.

Fothergill ei puhunut 'hermovoimasta' vain neurologisessa merkityksessä, vaan kuvasi sitä kansanomaisessa terveysoppaassaan talouden termein henkiseksi pääomaksi, jota ei saanut nuoruudessa tuhata, vaan säästää kunnon työhön ja toimiin. 'Hermovoiman' kasaamistalouden lainalaisuuksien rikkomisesta seurasi eriasteisia vaurioita. Fothergillin retorinen pelotusefekti varmaan sattui aikalaisiin, sillä hän leimasi kaupunkilaislasten enemmistön sekä fyysisesti että henkisesti vajavaisiksi.

33 Uusin viktoriaanisen mielisairaanhoidon osalta on Oppenheim, *"Shattered Nerves". Doctors, Patients and Depression in Victorian England*, ch. 8.

34 J. Milner Fothergill, *The Town Dweller. His Needs and Wants* (London, 1889), s. 32.

35 Fothergill, *The Town Dweller*, s. 12-13.

36 Fothergill, *The Town Dweller*, s. 88-90.

Hän puhui "kääpiöitymisestä"; joka ulottui aivoihin ja hermostoon asti. Seuraavassa luettelo hänen mainitsemistaan eriasteisista hermostodegeneraation tyyppitapauksista: 1) varhaiskypsä lapsi, joka saattoi jopa kuolla aivosairauteen jos hän ärsytti erityistaipumuksiaan liikaa; 2) lasten ylirasituksesta johtuva hermoston periytyvä degeneraatio oli seurauksena yhtäläillä kiivastahtisesta tehdastyöstä kuin pitkästä istumisesta tunkkaisessa luokkahuoneessa; 3) kaupunkilaisten ruokavalio tuhosi vähitellen ruoansulatuksen; 4) liian kova työ teki varsinkin tyttölapsista migreenikkoja; naisten yleistynyt teen, kahvin ja oluen juonti teki heistä hermoherkkiä stimulanttien orjia – he degeneroivat myös lapsiaan juottamalla heille olutta maidon sijasta; 5) Cockneyn slummialueen pienikokoiset "kääpiönaiset" olivat degeneroituneet steriileiksi.³⁷ Fothergill luopuikin seitsemän vuoden praktiikan jälkeen psykiatrin toimesta, koska potilaitten suuri enemmistö osoittautui yhtä parantumattomiksi "kuin sukupuuttoon kuolleet eläimet".³⁸ Hermoraunioiksi muuttumisen vältti (jälleen) vain aristokratia, joka yleensä eli suhteellisen kiihkottomasti eikä ärsyttänyt liikaa hermostoaan. Sen edustajilla oli lisäksi mahdollisuus vetäytyä maalaiskartanoihinsa lepäämään ja varastoimaan 'hermopääomaansa'. Tähän liittyvänä vaatimattomana reformiehdotuksena Fothergill kannatti ajatusta Sussexin Downsien varaamisesta herrasmiesten ulkoilualueeksi.³⁹ Kun työtätekevien hermojen virkistämiseksi ei ollut paljonkaan tarjolla, Fothergill ehdotti liberaalihallituksen koulureformeja vastustaen, heidän koulutuksensa lopettamista, koska koulussa opittu unohtui "heikoilta", kun taas työssä opittu oli pysyvää. Myös imperiumin ja 'rodun' tulevaisuuden kannalta oli toivottavampaa, että yhteiskunnassa oli vähän "voimakkaita" kuin, että sen jäsenenä oli paljon "älykkäitä ja hiekkvoja". Jälkimmäisten, degeneroituneitten, 'luonnollista' poistumaa ei tulisi valtion toimin estää, sillä he olivat "kuoleva rotu" (*a dying race*).⁴⁰

V

Cantlie ja Fothergill ottivat viktoriaanisen ajan keskeisen poliittisen ongel-

37 J. Milner Fothergill, *The Maintenance of Health: A Medical Work for Lay Readers* (London, 1874), s. 37, 44; *The Town Dweller*, s. 7-8, 44-49, 69, 104, 108,

38 *Dictionary of National Biography*, hakusana Fothergill, John Milner.

39 Fothergill, *The Town Dweller*, s. 16-17, 37.

40 Fothergill, *The Town Dweller*, s. 92, 108.

man – kaupungistumisen fyysiset ja henkiset haitat – lääketieteen hoidettavaksi ja siten osin depolitisoivat sen työ- ja asumisolaja koskevana sosiaalisen reformin kohteena. Heidän epävakaa yhteiskunnallinen asemansa näytti edellyttävän tällaista ideologista sitoutumista. Edes lääkärien ammattillinen organisoituminen ja ammattimaineen vahvistuminen 1900-luvun alkuun mennessä eivät heikentäneet heidän pyrkimyksiään kohota aristokratiaan tai ainakin saavuttaa sen suosio.⁴¹ He saarnasivat pikemmin aristokratian hermorasituksen poistamisesta ja työläisen moraalien uudistamisen tarpeesta kuin varsinaisten yhteiskunnallisten uudistusten puolesta. Filantropian ja valtion voimia ei kannattanut uhrata slummien "kuolevien" hoitoon. Jos heidän elämänsä pitkitettäisiin, se tekisi suurkaupunkien hygieniaongelmista vaarallisia rotu- ja kansallisuusongelmia. Peruste oli rassistinen:⁴²

Jos oletetaan, että pohjoismaalainen on korkein ihmistyyppi, kaupunkilainen on silloin taantuma aikaisempaan ja alempaan kelttiläis-iberiaaniseen etniseen muotoon.

Näistä degeneraationäkymistä johdettu näennäistieteellinen ennuste tulevasta rotusuhteista tuki argumenttia, jolla vastustettiin paikallishallinnon verotulojen ja valtion varojen käyttöä slummikurjaliston aseman parantamiseksi. Valtion oli oltava kuin 'luonto' itse: elä ja anna toisten, heikompien kuolla. Viranomaisten tuli puuttua yhteiskuntaorganin elämään *vain* kuin leikkaavan lääkärin, kuten tapahtui vuoden 1878 (Cross Act) slummien puhdistusohjelmassa, jonka nojalla kurjalisto häädettiin asunnoistaan. Toimenpiteillä kyllä raivattiin kurjuuden pesiä syrjemmälle, mutta liikakansoitussongelma vain paheni.⁴³ Muita mahdollisuuksia olivat slummiväestön siirtäminen maalle, jota mm. Charles Booth 1880-luvulla kannatti, tai heidän lähettämisenä imperiumin eri osiin perustamaan pieniä maatalousyhteisöjä.⁴⁴ Hallituksen ei ollut suotavaa enempää kajota demokratian jo ennestään tarvelemiin yksilön oikeuksiin (mm. työläisten ja työntajien vapaa sopimusoikeus ja naisten 'oikeus' välttää ylempi, hermoja rasittava koulutus)⁴⁵, vaan fyysisen työkunnan ylläpito jäi 1890-luvulle asti jokaisen

41 T.R. Gourvish, "The Rise of Professions". *Later Victorian Britain, 1867-1900*. Eds. T.R. Gourvish and Alan O' Day (London, 1988), s. 25-28, 34.

42 Fothergill, *The Town Dweller*, s. 112-113.

43 F.M.L. Thompson, *The Rise of Respectable Society. A Social History of Victorian Britain 1830-1900*. 2nd impr. (London, 1989), s. 357; M.J. Daunton, "Urban Britain". *Later Victorian Britain, 1867-1900*, s. 53-54.

44 Michael Howard, "Empire, Race and War in pre-1914 Britain". *The Lessons of History* (Oxford, 1991), s. 68.

45 Cantlie, "Degeneration Amongst Londoners", s. 45; Fothergill, *The Town Dweller*, s.

itsensä huoleksi. Vaikka monet julkiset moralistit, mm. hegeliläinen filosofi ja tunnettu sosiaali-utilitaristi J. R. Green, asettuivat raittiuslainsäädännön puolestapuhujaksi, alkoholin käyttöä – myyntiä kylläkin – rajoittavat lakiehdotukset eivät menneet läpi. Samoin valtion puuttumista pääoman ja työvoiman suhteisiin pidettiin vielä 1880-luvulla hyvin kyseenalaisena. Esimerkiksi fabiaani-socialistien yhdistyksen (per. 1884) ehdottamat radiikaalit työsuhteitten muutokset torjuttiin. Tehdaslakien ja valtion tarkastustoimien katsottiin toistaiseksi riittävän.

Suuntaus individualismista kollektivismiin alkoi liberalismissa jo 1880-luvulla, mutta progressiivisen, ns. uuden liberalismien teorian ja sosiaalipoliitiikan käytännön tuloksia saatiin odottaa pitkään, aina vuosiin 1906–1914.⁴⁶ Siihen asti julkisen tilan sterilisointi ja työläisten asumisen parantaminen oli ns. markkinavoimien vallassa. Urbaanin elämän terveysolot paranivat kuitenkin merkittävästi 1900-luvulle tultaessa sekä paikallishallinnon että terveystarkastajien toiminnan ansiosta. Kuljetusverkko, viemäröinti ja vesi- ja kaasujohdot ulotettiin myös 'puhdistetuille' alueille. Lääkäritkin saivat sairaudet – mielisairauksia lukuunottamatta⁴⁷ – paremmin hallintaan ja kuolleisuus alkoi selvästi laskea. Tehokkaamman julkisen sääntelyn tiellä pysyivät silti Cantlien ja Fothergillin esittämien näkemysten kaltaiset degeneraatio-opit, jotka kehittyivät oikeistoliberaaleissa ja konservatiivisissa tutkijapiireissä imperialistisiksi ja elitistisiksi rodullisen regeneraation ja kansalaisten sosiaalisen tehokkuuden ohjelmiksi. Niissä ei, kuten ei eugeniikassakaan, valtiolle varattu rooli suinkaan ollut 'vaikeiden' armahtaminen ja auttaminen, vaan kylmäverisempi torjunta, valikointi, eristäminen ja/tai lisääntymisen rajoittaminen. Samoihin aikoihin levisivät sosiaalidarwinistiset ideat elinkelpoisten yksilöiden kompetenssin ja sosiaalisen työtehon kohottamiseksi suuren yleisön keskuuteen. Mm. Benjamin Kidd, sosiaalidarwinistien profeetta, vetosi ihmisen järkeen ja sosiaalisen elämän organisointikykyyn korkeamman yhteiskunnallisen kehitysasteen saavuttamiseksi. Lankesterin ja Wallacen tavoin hän uskoi, että vain sitkeällä työllä, herkeämättömällä kilpailulla ja kovilla ponnistuksilla (*strain and stress*) voitiin rotusekoituksista ja 'demokraattisesta' tasapäis-

95-96.

46 Michael Freedon, *The New Liberalism* (Oxford, 1978), erit. ch. III. Vrt. Peter Clarke, *Liberals and Social Democrats* (C.U.P., 1978), s. 13.

47 Ks. esim. Sidney & Beatrice Webb, *The Break-up of the Poor Law; Being Part One of the Minority Report of the Poor Law Commission* (London, New York, Bombay and Calcutta, 1909), s. 295-307.

tymisestä aiheutuva degeneraatio torjua.⁴⁸ Älyn ja asiantuntevuuden korostus yhteiskunnallisen evoluution välineinä oli hyvin selkeä.

Päinvastoin kuin esimerkiksi Saksassa, 'degeneraatiolla' ei ollut tämän vuosisadan alun Englannissa yhtä merkittävää puoluepoliittista painoarvoa kuin 'edistyksellä'. Se ei lyönyt läpi missään kolmesta pääpuolueesta, vaikka yksittäiset poliitikot (mm. Balfour, Masterman, Ramsay MacDonald, jopa lordi Salisbury) taipuivatkin pessimistisimmillään pohtimaan myös taantumisen mahdollisuutta. Degenerationistit jäivät vähemmistöön myös akateemisen sivistyneistön keskuudessa.

Degeraatio -termiä käytettiin monissa erilaisissa yhteyksissä ja eri merkityksissä, mutta pääasiassa se oli kansanterveydestä huoltakantavien sanavarastossa. Äärimmillen vietynä sen tarjoamat poliittiset vaihtoehdot vallanpitäjille olivat vain joko toivottomuus tai liberaalin omantunnon äänen - vapauden, veljeyden ja tasa-arvoisuuden arvojen - tukahduttaminen ja maan omien kansalaisten hylkääminen. Edistyksestä puhuminen vaalitulaisuuksissa oli vakuuttavampaa ja järkevämpää. Aikana, jolloin Labour -puolue oli astumassa Englannin poliittiselle areenalle ja ammattitaitoisen työmiehen arvostus kohosi, ei enää ollut oikein sopivaa puhua alentavasti työtätekevien fyysisistä ja moraalisisista ominaisuuksista. 'Rodun' huonontumisen syypäitä alettiinkin etsiä valtakunnan rajojen ulkopuolelta (*Aliens Immigration Act*, 1905). 'Degeneraatiolla' oli poliittisena argumenttina muitakin vaikeuksia. Se sisälsi ikävän vihjauksen poliitikkojen ja viranomaisten kyvyttömyydestä hallita nimetöntä massaa. Sellaista voimattomuutta ei haluttu hevin tunnustaa. Kriisitilanteissa valtiolta voitti 'degeneraation'. Otetaan yksi esimerkkitapaus: hälyttävät tappiot Buuri -sodan (1899–1902) alussa johtivat sotilasaineksen fyysisen kelpoisuuden tutkimiseen (*The Committee on Physical Deterioration*, 1904). Vastoin odotuksia tutkimustulokset olivat rohkaisevia. 'Rodun' huomattiinkin yllättäen olevan paranemassa.⁴⁹ Vuosisadan alussa myös arviot 'rotusekoitusten' seurauksista muuttuivat positiivisemmiksi.⁵⁰ Samanlaisesti radikaalit liberaalit tuomitsivat imperialismiin todellisen demokration olemuksen vastaisena despotiana, väkivaltana ja orjuuttamisena ja "brittiläisen luonteen alentamisena".⁵¹

48 Benjamin Kidd, *Social Evolution* (London, 1894), s. 34-39. Vrt. Greta Jones, *Social Darwinism and English Thought. The Interaction of Biology and Social Theory* (Brighton, 1980), s. 52-53.

49 Daunton, "Urban Britain", s. 39.

50 Halmesvirta, *The British Conception of the Finnish 'Race', Nation and Culture, 1760-1918*, s. 277.

51 Ks. esim. J.L. Hammond, "Colonial and Foreign Policy". *Liberalism and the Empire* (London, 1900), s. 184.

'Degeneraatio' ei sopinut hyvinvointiyhteiskunnan ja huolehtivan yhteiskunnan poliittiseen teoriaan. Ymmärrys siitä, että köyhälistön surkea tila ei ollut välttämättä sen itsensä syytä ja shokkihavainnot tavallisen kansan hygienian tilasta motivoivat hyväntekeväisyyttä ja tiukentuvia vaatimuksia valtion uhrauksista terveyden- ja sairaanhoitoon ja vanhusten ja muiden vähäosaisten toimeentulon turvaamiseen. Vaatimukset johtivat myös tuloksiin. Ensimmäisinä tulivat raskaitten töiden minimipalkka, äitiusneuvonta ja eläkkeet. Tieteen positiiviseen panokseen uskovat edistykelliset esittivät yhä radikaalimpia valtion toimenpiteitä, erityisesti aikansa eläneen köyhäinhoitojärjestelmän purkamista ja uusien erityishoitoinstituutioiden rakentamista. Toivottiin, että ne yhdessä tiedonlevityksen kanssa loisivat kokonaan "uuden fyysisen itsekontrollin standardin".⁵² Positiivisten vapauksien ja yhtäläisten peruselinehtojen säätäminen *kaikille* oli alkamassa eugenikkojen ja sosiaalihygienikkojen vastaväitteistä huolimatta.

52 Sidney & Beatrice Webb, *The Break-up of the Poor Law*, s. 281.

4. Edward Augustus Freeman ja Suomi vuonna 1892

I

Huhtikuussa 1892 Oxfordin yliopiston historian professori Edward Augustus Freeman (1823–92) sai sosiologituttavaltaan Edward Westermarckilta seuraavan sisältöisen kirjeen:¹

Kiitän omasta ja maanmiesteni puolesta loistavasta Suomi -artikkelistanne. Se on aiheuttanut maassamme yleistä iloa ja kiitollisuutta...En tiedä kumpi, artikkelinne voimakas asiamme puolustus, vai ko teidän mainio nykyisen tilanteemme taju, on aiheuttanut täällä enemmän ihailua ... artikkelinne on epäilemättä Euroopan lehdistössä aiheesta ilmestyneistä tärkein ja sillä tulee olemaan huomattava vaikutus ulkomaiseen mielipiteeseen '...'

Ikävä kyllä Freeman ei ehtinyt lukea kirjettä ennen kuolemaansa (16.4.), mutta hänen *MacMillan's Magazine*lle kirjoittamansa artikkeli *Finland* oli jo tehnyt maailmalla tehtävänsä. Itseasiassa se jäi Freemanin viimeiseksi hyväksi työksi pienten ja alistettujen kansojen asiassa – asiassa, jonka puolesta hän gladstonelaisena liberaalina oli sitkeästi taistellut aina Manchester-Euroopan vuoden 1848 vallankumouksista asti.

Mikä Freemanin artikkelissa oli niin erinomaista? Yleensä ulkomaalaisten käsitykset Suomesta ja suomalaisista eivät vielä 1800-luvun lopullakaan olleet kovin mairittelevia; heidät kuvattiin barbaarisiin mongoleihin tai lappalaisiin verrattavaksi, slaavien ahdistamina Suomen-niemelle kul-

1 Westermarck Freemanille 12.4. 1890. Stephens, W.R.W., *The Life and Letters of E.A. Freeman* (London, 1895), vol. II, s. 459-60.

Edward Augustus Freeman, liberaali Suomen ystävä

keutuneeksi, puolisivistyneeksi savupirttien 'roduksi'. Germaanisen (ruotsalaisen) sivistysvaikutuksen mainittiin koskettaneen vain hyvin ohuelti suomalaisia kansankerroksia.

British Museumin laakean kupolin alla 1880-luvun lopulla tekemiensä, avioliiton historiaa koskevien tutkimustensa ohessa Westermarck solmi suhteita brittikolleegoihin - hän lukeutui niihin suhteellisen harvalukuisiin suomalaisiin, joilla tuolloin oli yhteyksiä anglosaksiseen maailmaan, sen

kulttuuriin, tieteeseen ja politiikkaan. Englannin "Suomi-ystävät" jäivät vielä tuolloin vähälukuisiksi. Freeman oli yksi heistä.

1890-luvun alussa Suomea uhkasi hallinnollinen venäläistäminen. Liberaalista ilmapiiristä näihin aikoihin kotimaahansa palanneelle Westermarckille se oli järkytys. 'Taantumus' oli iskenyt: postimanifesti ja lakikodifikaatio uhkasivat tehdä tyhjäksi edistyksellisenä pidetyn tsaari Aleksanteri II:n hyvät työt. Yhtenäistämiseen tähtäävät toimet koskettivat Suomen sisäisiä asioita, joihin perustuslaillisen Westermarckin mielestä olisi tarvittu Suomen säätyjen suostumus. Kuten hän helmikuun manifestin jälkeisissä katkerissa tunnelmissa englantilaisille todisteli: perustuslaillisen hallintotavan sopivuutta suomalaiseen kansanluonteeseen ei vuosisataisen sivistysnautinnan perusteella tarvinnut epäillä. "Taantumus" hyväksikoetusta traditiosta oli skandinaavisen oikeudentajun karkea loukkaus.² Westermarck oli uskonut, ajan liberaalien ja perustuslaillisten optimistiseen tapaan kansainvälisen, valistuneen mielipiteen voivan jarruttaa Aleksanteri III:n ja Venäjän hallituksen yhtenäistämissuunnitelmien toteuttamista. Siinä toivossa hän vuoden 1891 lopulla pyysikin Freemania kirjoittamaan artikkelin Suomesta.

Westermarck varusti Freemanin mm. J.R. Danielson-Kalmarin teoksella *Finland's Unification to Russia* (1890) ja yksityiskohtaisilla tiedoilla suuriruhtinaskunnan perustuslaeista ja valtiopäivien kokoonpanosta. Ilmeisesti Leo Mechelinin Englannin varakonsuli Charles Cookella käännettämä *A Precis of the Public Law of Finland* (1889) -kirjanen ei ollut avannut, edes liberaali pääministeri W.E. Gladstonen pöydälle kulkeutuneena, Suomen asialle tietä brittiläiseen julkiseen keskusteluun.

Freeman oli sopivampi henkilö kirjoittamaan Suomesta kuin Westermarck oli arvannutkaan. Gladstonelaisena demokraattina ja anti-imperialistina hän oli Englannin tunnetuimpia despotian vihaajia. Jo Krimin sodan aikana Freeman oli pitänyt liittoutuneiden laivasto-osaston lähettämistä pommittamaan Suomen rantoja poliitiikkana, joka vain auttoi Turkkiä alistamaan Balkanin kristittyjä.³ Vihollinen, Venäjä, näytti vielä tuolloin pikemminkin suojelevan pienten kansallisuuksien oikeuksia kuin polkevan niitä. Freeman oli kuulunut myös siihen liberaalien ryhmään, joka vuonna 1886 tuki Gladstonen hallituksen kaatanutta ja liberaalipuolueen jakanutta Irlannin itsehallintolakia. Sekä Gladstone että Freeman olivat lakiesityksen läpimenoa vauhdittaakseen viitanneet Suomen-Venäjän -suhteeseen mal-

2 Edward Westermarck, "Finland and the Tsar". *The Contemporary Review*, 75 (May, 1899), s. 653.

3 Stephens, *The Life and Letters of E.A. Freeman*, vol. I, s. 121-22. Vrt. William Gladstone, "The Friends and Foes of Russia". *The Nineteenth Century*, v (1879).

liesimerkkinä rajoitetusta itsehallinnosta imperiumissa.⁴ Lisäksi Freeman oli akateemisista liberaaleista asiantuntevimpia tarkastelemaan Itä-Euroopan ja Venäjän historiaa ja nykytilannetta perustuslaillisen vapauden kehityksen näkökulmasta. Aina massiivisesta pääteoksestaan *History of the Norman Conquest* (1867–79) alkaen hän oli vedonnut historiaan politiikan opettajana, ja se opetus oli whigiläisen patriootin: kovalla työllä hankittua kansallista vapautta tuli hellästi vaalia ja vain varovaisesti laajentaa.

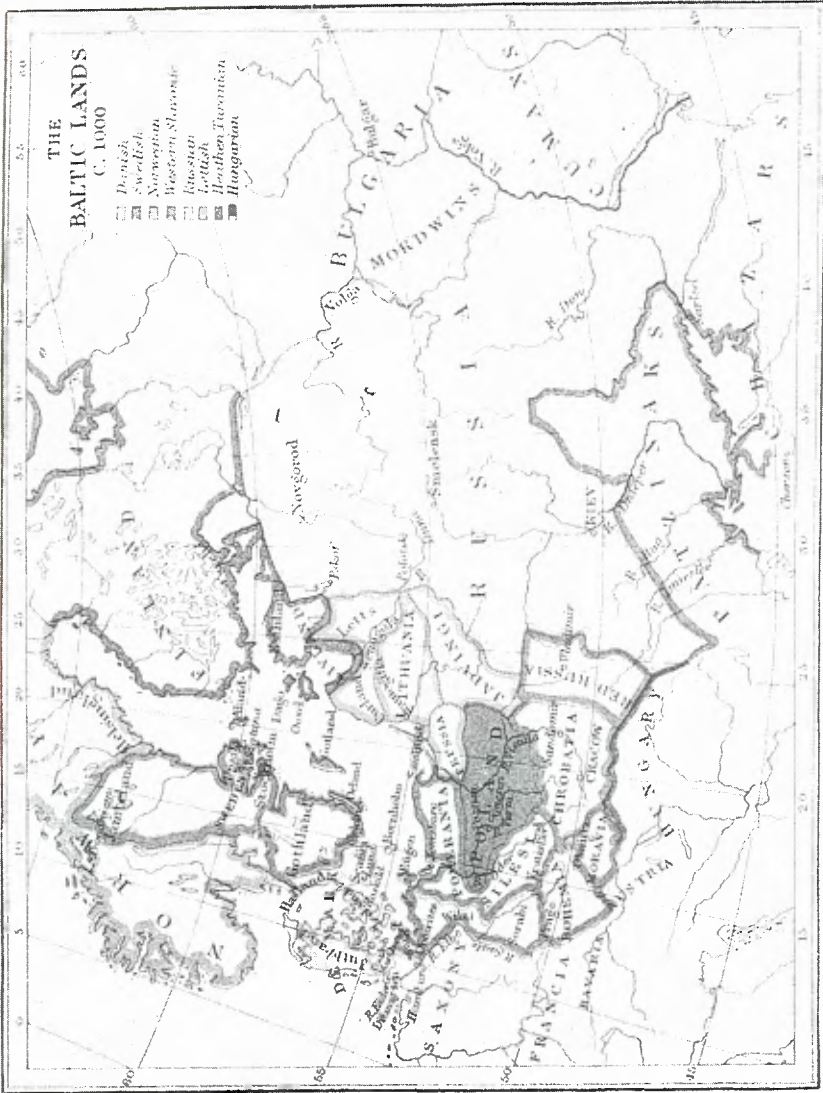
Freemanin historiankäsityksen mukaan englantilaiset olivat saaneet 'vapauden' instituutionsa germaanisilta anglosakseilta ja vuoden 1066 normannivalloitus oli hänen tulkintansa mukaan aiheuttanut traagisen katkoksen brittiläisen perustuslain kehityksessä. Germaanisten heimojen alkuyhteisö (*mark*), vapaitten miesten kokous, oli ollut kasvamassa vapauden versosta parlamentarismiin lujaksi puuksi, kun siihen yhtäkkiä oksastettiin vieras, frankkilainen yhteiskuntajärjestys, jonka se vain vaivoin juurrutti itseensä. Mainio vallankumous oli pelastanut englantilaiset tyrannialta, Ranskan vallankumous osoittanut, että massatkin kykenivät nousemaan. Perustuslain 'luonnollisen' kehityksen kannattajana Freeman vastusti täten yhtäläillä niin monarkistisia kuin yltiödemokraattisiaakin perustuslain muutoksia, mm. 1890-luvulla ajankohtaisia pyrkimyksiä "mies ja ääni" -periaatteen toteuttamiseen. Rahvas oli hänen mielestään vielä niin sivistymättömän itsestä, että käyttäisi vapauttaan väärin yhteiskunnan perustusten kaatamiseen.⁵ Manner-Euroopassa, missä oli sellaisia monista kansallisuuksista koostuvia ja 'rodullisesti' hajanaisia, enemmän tai vähemmän despoottisesti hallittuja valtakuntia kuin Itävalta-Unkari, Turkki ja Venäjän keisarikunta, vapauden kehitys oli Freemanin näkökulmasta Englantiin verrattuna vasta aluillaan.

II

Freemanin historiankäsityksen 'luonnontieteellinen' perusta oli rotuopillinen. Englantilaisen älymystön rotuasenteet ja -käsitykset jyrkkenivät 1850- ja 1860-luvuilla, pääasiassa vastauksena 'alamaisrotujen' kapinointiin (Intia, 1857; Jamaika, 1865), mutta myös argumentteina uutuustieteissä, etno-

4 E.A. Freeman, "Parallels to Irish Home Rule". *The Fortnightly Review*, n.s., xlvii (1889), s. 294-95.

5 Ks. J.W. Burrow, *A Liberal Descent* (C.U.P., 1981), s. 155, n. 1; John Kenyon, *The History Men* (London, 1983), s. 156.

Baltian rotutilannetta v. 1000 valaiseva kartta, missä Suomessa asunutta väestöä kutsutaan "pakanaturanilaisiksi". Lähde: E.A. Freeman, Historical Geography of Europe, vol. 2 (kartat).

logiassa ja antropologiassa. Viktoriaanisesta kauneushanteesta ja älyn vaatimuksista huomattavasti poikkeavat 'rodut' luokiteltiin alemmille ihmisen kehitystasolle jääneiksi raakalaisiksi. Darwinistisen kehitysoopin käsittein ja fyysisen antropologian menetelmin koetettiin selittää ihmismuunnosten syitä ja vetää selityksistä poliittisia johtopäätöksiä 'alamaisrotujen' hallitsemisen ohjeiksi. Sosiaalidarwinismi ja sen opeilla perusteltu imperialismi kehittyivät 1870-1890 -luvuilla sekä konservatismiin että liberalismiin ideologioitten keppihevosiaksi, joilla ratsastettiin, kun piti löytää oikeutus imperiumin integraatiolle tai laajentamiselle.

Freeman asetti germaanit, Keski-Aasian tasangoilta tulleitten 'arjalaisen' perilliset rotuhierarkiassa ylimmiksi. Fyysisen antropologian paha-maineisimpiin edustajiin verrattuna hän ei kuitenkaan ollut räikeä rasisti, sillä hän uskoi myös 'alempien', joskaan ei aivan kaikkien rotujen sivistysmahdollisuuksiin. Juutalaisia hän inhosi ja piti neekereitä mustan ihonväriinsä vuoksi sopimattomina 'arjalaisen' sivistyksen piiriin, mutta useimmat Euroopan kansoista olivat hänestä aivan riittävän sivistyneitä nauttiakseen jonkinasteisesta vapaudesta.⁶ *The Historical Geography of Europe* (1881–82) -teoksessa käyttämällään maantieteellis-historiallisella metodilla Freeman kuvasi Euroopan 'rotujen' vaelluksia, niistä muodostuneiden kansojen varhaisia muuttoliikkeitä, valtioitten rajojen muutoksia suhteessa etnografiaan, ja hahmotteli kansojen poliittista historiaa seuraamalla maantieteellisten ja poliittisten alueiden nimistön vaihteita. Hän yhdisteli valistuksen ajan ympäristöoppia ja viktoriaanisen etnologian kansanluonnetyypittelyä päätyen jakamaan Euroopan kahteen rodullis-maantieteelliseen pääalueeseen. Keskuksessa oli "arjalaisperäinen" Länsi-, Keski- ja Etelä-Eurooppa (pl. Pyreneet) ja reunoilla germaaninen (*teutonic*) Skandinavia, slaavilainen Venäjä, Itä-Eurooppa ja Pyreneitten niemimaa. Dynaamista voimaa keskusalueella edustivat valtamerille suuntautuneet Englanti ja Ranska. Germaanien Itämeri oli rajoitetumman ekspansion väylä, "eräänlainen toisarvoinen Välimeri", jonka rannoilta germaanit ja slaavit olivat tunkeneet Euroopan "alkuasukkaat", *turanilaiset* baskit, lappalaiset ja suomalaiset periferioihin. Molemmat termit, 'arjalainen' ja 'turanilainen' Freeman lainasi tunnetulta kielitieteilijältä, Oxfordin sanskritin professorilta Friedrich Max Mülleriltä, joka oli arjalaiasteorian oppi-isänä väittänyt, että eurooppalainen sivistys ei ollutkaan kreikkalaisten ja roomalaisten aikaansaannosta, vaan Keski-Aasian alkukodista Eurooppaan muuttaneiden 'arjalaisen' ansiota. Nämä oletetut kulttuurisankarit olivat tuoneet

6 E.A. Freeman, "Race and Language". *The Contemporary Review*, 29 (1877). Vrt. C.J.W. Parker, "The Failure of Liberal Racialism: the Racial Ideas of E.A. Freeman". *The Historical Journal*, vol. 24, no. 4 (1984), s. 843.

Euroopan pimeyteen muassaan kaikki sivistyksen perusedellytykset, maanviljelyn tekniikan, kehittyneen kielen ja järjestyneen yhteiskuntaelämän alkeet.⁷

Freeman ei hyväksynyt Müllerin arjalaisteoriaa sellaisenaan. Germaanian kieli oli hänestäkin poliittiselta sanastoltaan pisimmälle kehittyntä ja heijasti lujaa yhteiskuntaa, mutta hän ei uskonut, että 'arjalaisen rodun' muinainen perheyhteys voitaisiin historiallisesti todistaa. Yhteyden idealla oli kuitenkin melkoista päivänpoliittista merkitystä; se saattoi eri rotujen voimavaroja arvioivassa vertailussa palvella "käytännön totuutena" ja toimia kielikuvana luomassa ja ylläpitämässä rotusympatioita ja -antipatioita. Etnologia oli näet osoittanut, ettei enää ollut olemassa "puhtaita" – edes arjalaisperäisiä – rotuja, koska ne olivat sekoittuneet toisiinsa. Kiistämätön tosiasia kuitenkin oli, että voimakkaammat 'arjalaiset' joko alistivat tai sulattivat fyysisesti ja kulttuurisesti heikommat itseensä.⁸ Freemanin käsityksen mukaan rodullinen sulautuminen oli Länsi-Euroopassa jo suurelta osin tapahtunut, mutta Itä-Euroopassa kansallisten tyyppien syntyminen rotusekoituksista oli vielä pahasti kesken. Periferisten 'turanilaisten' määrittelemiseksi vain kieli ja uskonto olivat toistaiseksi päteviä kriteerejä.

Freemanin 'turanilaiset' elivät sivistyksen keskuksista syrjässä; heistä vain unkarilaiset ja bulgaarit olivat pystyneet kunnolla sopeutumaan arjalaiseen kulttuuriin. Lännen kirkon Idän ristiretkien aikana myös vähäpätöiset suomalaiset ja lappalaiset tulivat pysyvästi germaanian sivistyksen piiriin – merkkipaaluna piispanistuimen istuttaminen Turkuun.⁹ Ja vaikka valta Suomessa vuonna 1809 vaihtuikin, Ruotsi-Suomen ajan "germaanis-peräiset" lait, uskonto ja muu kulttuuri jäivät voimaan ja länsimaisen sivistyksen raja (*frontier*) asettui Suomen suurruhtinaskunnan ja Venäjän keisarikunnan väliselle rajalle.

Suomen poliittisen ja rodullisen tilanteen osalta Freemanin tiedot olivat täten vielä 1880-luvulla vajavaiset, mutta Westermarckin antaman informaation avulla Freeman pystyi jo antamaan Suomi -artikkelissaan varsin kattavan kuvauksen. Freemanin motolla 'historia on tämän päivän politiik-

7 E.A. Freeman, *The Historical Geography of Europe* (London, 1881), vol. I, s. 12-13. Vrt. F.M. Müller, *The Languages of the Seat of War* (2nd ed., London, 1855), s. 86-7, 94.

8 Freeman, "Race and Language", s. 194-95, 203-04. Tätä vastoin mm. John Stuart Mill ei ollut pitänyt rodullista alkuperää ja yhteyttä, vaan yhteistä maantieteellistä aluetta, uskontoa, kieltä ja erityisesti yhteisiä historiallisia kokemuksia ja poliittisia pyrkimyksiä kansallisuuden tuntomerkeinä. Ks. John Stuart Mill, "Of Nationality" . *Essays on Politics and Society. Collected Works of John Stuart Mill*. Ed. by J.M. Robson (University of Toronto Press, Toronto and Buffalo, 1977), vol. XIX, s. 550-51.

9 Freeman, *The Historical Geography of Europe*, vol. I, s. 157, 466; vol. II, kartat xv, 1-lii ja liv-lx.

kaa' Suomikin tuli vedetyksi mukaan yleiseurooppalaiseen, perustuslaillisen ja kansallisen kehityksen tarkasteluun, ja sen erikoinen asema punnituksi brittiläisellä foorumilla. Liberaalipuolueen hajotessa 1880-luvulla kilpaileviin ryhmittymiin ja liberaalin ideologian etsiessä uusia sosiaalireformistisia ja -imperialistisia suuntia, myös Suomen aseman arviointi Venäjän imperiumin yhteydessä sai monimuotoisuutta ja uusia, kansainvälis-poliittisia ja imperialistisia sävyjä. Euroopan suurvaltojen kiristytvä kilpailu ylivalta-alueista ja Afrikan jako, niin vastenmielinen kuin se liberaaleille periaatteessa olikin, sai monet radikaali-liberaalit kääntymään pois 'pikku-englantilaisuudesta' ja suuntaamaan retoriikkansa imperiumin tekokuuden pönkittämiseen. Samoihin aikoihin kaupunkityöväestön kurjuus tunnustettiin koko brittiläistä sivistystä uhkaavaksi ongelmaksi ja sen ratkaisemiseksi suunniteltiin siirtolaisuusohjelmia. Pienten kansallisuuksien ja 'alamaisrotujen' oikeuksia puolustava vanha liberalismi joutui vähemmistöön; sen piirissä kehiteltiin rauhanomaisempia ideoita imperiumeista federaatioina. Myös Eurooppaa kaavailtiin liittovaltioksi, missä jokaisella kansallisuudella olisi sisäinen itsehallintonsa ulkopoliittikan ja puolustuksen hoidon jäädessä emävallalle.

Imperiumin federaatiota Gladstonekin oli Freemanin käsityksen mukaan tarkoittanut ehdottaessaan Irlannille itsehallintolakia (*Home Rule*). 'Pikku-englantilaisena' Freeman edelleenkin kannatti imperiumin osien löyhää liittovaltiota. Keskeisenä ajatuksena oli, että emämaan kiinteä yhteys oli säilytettävä vain niihin siirtomaihin, jotka olivat säilyttäneet historiallisesti ja rodullisesti anglosaksilaiset piirteensä. Muut alusmaat saivat kehittyä itsenäisiksi. Varsinaisina itsehallinnon malliesimerkkeinä Freemanille olivat Kanadan dominio -suhde Englantiin, Puolan-Venäjän unioni (1815-30) ja Suomen autonomia Venäjän keisarikunnassa. Vastavetona konservatiivi pääministeri Lordi Salisbury ja liberaali-unionistien väitteeseen, että Irlannin itsehallinto johtaisi imperiumin murenemiseen (*disintegration*), Freeman esittikin, että Puolan-Venäjän unionista saattoi oppia miten itsehallintokokeilut epäonnistuvat, kun sitä vastoin Suomen-Venäjän suhteesta voitiin Irlannin kohtalon ratkaisemiseksi oppia, miten ne saadaan onnistumaan ilman, että siitä koituu emämaalle vahinkoa. Lordi Salisbury, joka oli 1880-luvulla väittänyt Venäjän osoittaneen Suomen kohtelussaan kykynsä yhtenäistää imperiumia oikaisten Freeman todisteli, ettei Suomessa ollut kysymys yhtenäistämisestä, vaan itsehallinnon asteittaisesta kehittämisestä ja laajentamisesta.¹⁰ Imperialistisen politiikan historiassa Suomen

10 Freeman, "Parallels to Irish Home Rule", s. 294-95; Lord Salisbury, "Disintegration" (1883). *Lord Salisbury on Politics*. Ed. Paul Smith (Cambridge, 1972), s. 363.

kohtelu oli täysin poikkeuksellista ja Suomen autonomia oli ainutlaatuinen sekoitus Idän autokratiaa ja länsimaista säätyvaltaa. Vielä vuonna 1892, postimanifestin julkaisemisen jälkeenkin tukiessaan Gladstonen toista yritystä Irlannin itsehallintolaiksi Freeman vakuutteli Suomen erityisaseman "todistavan parhaiten" itsehallinnon antamisen puolesta.¹¹ Gladstonen lakiesitys kuitenkin kaatui (1893) ja Englannin sisäpoliittinen ja tilanne muuttui. Konservatiivit ja liberaali-imperialistit pääsivät jälleen valtaan.

III

Freemanin kirjoituksilla ei ollut aikanaan toivottua sisä- tai suurpoliittista vaikutusta, mutta ne olivat merkittäviä kannanottoja ns. moraalisen politiikan puolesta. Sellaisina niillä on aatehistoriallista mielenkiintoa muutenkin kuin vain harvinaisena brittiläisenä ekskursiona Suomen historiaan ja politiikkaan.

Freeman yritti tehdä Suomen brittiläiselle lukevalle yleisölle ymmärrettäväksi – opetuksena oli, että alamaisrotujen rajoitettu itsehallinto oli sitenkin vapautta ja sivistystä parhaiten eteenpäin vievä voima. Tsarismikaan ei välttämättä merkinnyt sortoa ja imperiumia voitiin vahvistaa lempeälläkin kädellä sitomalla vierasrotuisetkin alamaiset lojaalisuuden sitein emämaahan. Jotta Suomi olisi tullut helpommin käsitettäväksi, Freeman veti asianmukaisen, liberalistis-rasialistisen analogian Suomen ja Englannin historioiden välille. Molemmissa maissa eri rotujen ja niiden kantamien sivistysainesten sekoittuminen oli alkanut valloituksella, Englannissa normanni-invaasiolla, Suomessa ruotsalaisten miekkalähetyksellä. Molemmat olivat lopulta myös hyötyneet valloituksista, erona vain se, että Suomi oli sittemmin valloitettu "edullisesti" toisenkin kerran, Suomen sodassa. Englannissa normannivalta oli johtanut skandinaavisen ja anglosaksisen tradition yhtymiseen, suomalaisille 'turanilaisille' ruotsalaiset toivat yhteiskuntajärjestyksen alkeet ja johdattivat nämä vaeltelevat barbaarit elämään lain ja järjestyksen piirissä. Aleksanteri I takasi 1809 "muinaisen, germaanisen" perustuslain pohjalta suomalaisille "selvemmän" poliittisen olemassaolon, vieläpä niin, että suomalaiset pian menivät sivistyksessä valloittajansa ohi. Freemanin mielestä tuollainen valloitetujen 'vapauden' kasvu oli ainutkertaista valtiomuotojen historiassa. Päinvastoin

11 Edward A. Freeman, "Finland". *MacMillan's Magazine*, lxxv (March, 1892), s. 321.

kuin vapautensa menettänyt Puola, Suomi sai pitää autonomiansa koskemattomana.

Suomalaiset eivät *Finland* -artikkelissa enää olleet Freemanille se *Historical Geography* -teoksen lähes merkityksetön 'turanilaisen' rodun sirpale, vaan sen ainoa omalla, alkuperäisellä asuinalueellaan sivistystä ja historiallista merkitystä saavuttanut haara. Edes unkarilaiset ja bulgaarit (joita Freeman erheellisesti piti suomalaisten sukulaisina) eivät olleet kyenneet tähän, sillä nämä kansat olivat joutuneet vaeltamaan 'arjalaisten' keskuuteen, kauas alkukodistaan. Ei ruotsalaisväestön muutto Pohjanlahden rannalle eikä ruotsalainen hallinto ollut kyennyt tukahduttamaan suomalaisen kansa-alkion kasvua:¹²

...kerran niin laajalle levinnyt suomalainen rotu on joillain alueilla antanut tilaa arjalaisasutukselle, ...toisilla alueilla se on itse tunkeutunut arjalaisten sekaan, mutta vain yhdessä maassa se on pysynyt kotona ja kasvanut omaa kasvuaan, kylläkin arjalaishallinnon alla, mutta se hallinto ei pyrkinyt hävittämään, alistamaan eikä sulauttamaan suomalaisia itseensä.

Itämeren suomalaisista varsinaiset suomalaiset olivat olleet rotujen elintilataistelussa sitkeimpiä ja poliittis-maantieteellisesti onnekkaimpia. Syrjässä ja silti "arjalaisvaikutuksen" ulottuvilla, he olivat saaneet pitää kielensä ja "kansallisen elämänsä". Freeman uskoi, että 1890-luvun alussa he olivat lähempänä todellista itsehallintoa kuin koskaan.

Freeman oli toiveikas rasialisti. Päinvastoin kuin mm. ns. degenerationistit, jotka pitivät toisilleen vieraitten rotujen sekoittumista ylempää rotua ja sen kulttuuria vahingoittavana, hän piti 'arjalaisen' ja suomalaisen aineksen sekoittumista varsinkin suomalaista rotua jalostavana. Freemanin edistyksellinen näkemys soti myös ns. freudenthalilaisten suomenruotsalaisten rotukäsitystä vastaan: suomalaiset eivät olleetkaan valtiomuodotukseen kykenemättömiä, vaan olivat osoittaneet taipumusta oppia perustuslaillista vapautta. Kahden 'arjalaisrodun', slaavien ja germaanien paineessa Idän ja Lännen liikkuvalla maarajalla (*inland frontier*) suomalaiset olivat kuin ihmeen kaupalla säilyneet hengissä ja omaksuneet tarvitsemansa sivistyksen alkeet. He olivat kääntyneet katolisuuteen, pitäneet Idän kirkon loitolla, ja viimein hyväksyneet myös uskonpuhdistuksen, mikä oli Freemanin mielestä sujunut Pohjolassa yhtä rauhanomaisesti kuin Englannissa. Suomalaiset olivat nauttineet oikeutta osallistua valtiopäiville, ja

12 Freeman, "Finland", s. 322.

vielä Venäjän vallan allakin he kokoontuivat niille kuin muinaiset "gootit ja vandaalit" ikään, Freeman ylisti.

Verratessaan Suomen säätyvaltiopäiviä Keski- ja Itä-Euroopan vastaviiniin, Freeman iloitsi erityisesti talonpoikien edustuksesta. Populisti-Freeman kunnioitti kaikkia paikallisia vapauksia, saarnasi imperialistista vallan keskittämistä vastaan ja kirjoitti suurella tyydytyksellä suomalaisen talonpojan vapauksista verrattuna Venäjän maaorjien surkeaan tilaan. Vapaa talonpoikaisto oli tunnusomaista todelliselle kansanvallalle, sillä se neutraloi teollisen kulttuurin massademokratian uhkaa. Korostaessaan suomalaisten 'vapautta' juuri tästä näkökulmasta Freeman ei käsitellyt artikkelissaan torpparien, maattomien tai työväen ongelmia lainkaan, nämä kun eivät olleet niitä yhteiskuntaryhmiä, jotka olisivat hänen mielestään olleet kypsiä liberalistisen poliittisen 'vapauden' haltijoita.

Freemanin näkemys kansanvallasta kävi ajan nousevia aatteita vastaan. Yhtäältä se oli ristiriidassa sosialismin vaatimusten kanssa ja toisaalta se oli anti-imperialistinen. Liberaalina idealistina hän julisti lähes mahdotonta: muinaisten perustuslakien palauttamista pienille kansallisuuksille modernissa, suurvaltapolitiikan sanelemassa maailmanjärjestyksessä.

Freemanin kanta muistutti paljon suomalaisten perustuslaillisten oikeustaistelijain historiankäsitystä. Suuriruhtinaskunnan valtiopäivien korvattua Ruotsin valtiopäivät, Suomen kansa oli kehittymässä loogisessa vapauden kehkeytymisen prosessissa kohti valtiokansaa. Freemanin mielestä suomalainen kansallistietoisuus oli pantu alulle jo Ruotsin vallan aikana: käsitys Suomen erillisyydestä oli syntynyt suomalaisten mielissä, kun he olivat monesti joutuneet lähes ilman emämaan tukea sotimaan Venäjää vastaan, ja se vain vahvistui kun Suomi Juhana III:n aikana korotettiin omaksi herttuakunnakseen. Freemanin saamien tietojen mukaan suomalaisilla oli lisäksi vanhastaan ollut suora suhde kuninkaaseensa aatelin ohi. Mainittuun aikajärjestyksessä sodat laajentuvaa Venäjää vastaan, venäläisten Suomen miehitykset, Anjalan liiton ja sen piirissä syntyneen ajatuksen "aristokraattisesta" Suomesta Venäjän suojeluksessa, ja viimein Suomen liittämisen Venäjään (*annexation*), Freeman tuli erääseen artikkelinsa kohokohdista, väitteeseen, ettei tsaari suinkaan ollut yhdistänyt (*incorporation*) Suomea Venäjään, vaan oli muodostanut siitä kokonaan uuden valtion (*State*).¹³ Korostaakseen Suomen ja Venäjän erillisyyttä, hän tiesi kertoa Aleksanteri I:n nostaneen Suomen kruunun maasta kantaakseen sitä Venäjän kruunun kanssa – se oli Suomen luomisaktin ulkoinen merkki. Niin-

13 Freeman, "Finland", s. 325. Vrt. Freeman Westermarckille 20.12. 1891. *Brev till Westermarck*, IV, vol. X, 1520 a. Åbo Academin kirjaston kokoelmat.

kuin muinaiset germaanit olivat kokoontuneet Germaanian metsien kätöksissä vapaitten miesten kokoukseen valitsemaan kuningasta, niin myös suomalaiset kokoontuivat Porvoon valtiopäiville ottamaan vastaan hallitsijanvakuutusta. Freeman painotti, että siinä suuriruhtinas vahvisti Suomen vanhat perustuslait, uskonnon ja säätyjen erioikeudet kansallistietoisten säätyjen läsnäollessa.

Suomalaisessa nationalismin tutkimuksessa on kiistelty siitä, oliko Porvoon valtioaktissa kysymys tsaarin ja säätyjen välisestä sopimuksesta vai oliko Aleksanteri valtiopäivien määräävä toimija kutsuessaan suomalaiset 'kansakuntana kansakuntien joukkoon'. Vaikka onkin kyseenalaista elähdyttikö Ranskan vallankumouksen ajan kansallisen itsemääräämisoikeuden idea suomalaisten säätyjen mieltä, tsaari ja säädyt kuitenkin sopivat Suomen omasta hallituksesta ja perustuslaista, ja vahvistivat toimensa vastavuoroisesti uskollisuudenvalalla ja hallitsijanvakuutuksella.¹⁴ Freemanille suomalaisten kansallinen 'vapaus' tässä muodossa oli todellinen, mutta uhanalainen. Liberaalina demokraattina hänelle oli luonnollista suurelta osin yhtyä suomalaisten perustuslaillisten oikeusoppineiden tulkintaan Suomen valtiokansan synnystä. Ikäänkuin mukailleen A.I. Arwidsonia, hän kirjoitti:¹⁵

Suomen kansa on suomalaisten itsensä perustama. Se on lakannut olemasta osa Ruotsin kansaa; siitä ei ole tullut osa Venäjän kansaa; se on tullut kansaksi itselleen.

Jotta tämä kansa olisi tullut täydelliseksi, siihen oli, kuten Freeman lisäsi, vuonna 1811 liitetty vielä Vanha Suomikin.

Näin pitkälle Freeman saattoi olla yhtä mieltä suomalaisten tietolähteitensä kanssa. Näkemysero koski Suomen autonomian kansainvälistä merkitystä. Suomalaissympatioistaan huolimatta Freeman tarkasteli Suomen erikoista asemaa suvereenin valtakunnallisesta näkökulmasta ja varoitti suomalaisia kollegojaan tavoittelemasta taivaita. Suomen tuleminen kansaksi itselleen ei ollut merkinnyt sen tulemistä kansainvälisessä mielessä itsenäiseksi kansaksi muille. Kaikesta restauraatiosta, muinaisten 'vapauksien' palauttamisesta huolimatta Suomi ei ollut Freemanille mikään valtakunta, vaan se oli vain sisäisesti (vrt. Gladstonen Irlannin *Home Rule*

14 Vrt. Aira Kemiläinen, *Nationalism. Problems Concerning the Word, the Concept and Classification* (Jyväskylä, 1964), s. 213, nootti; "'Nation' -sana ja Porvoon valtiopäivien merkitys". *Historiallinen Aikakauskirja*, no. 4 (1964), s. 300; Osmo Jussila, *Maakunnasta valtioksi* (Juva, 1987), passim.

15 Freeman, "Finland", s. 325.

-ehdotus) itsehallinnollinen, Aleksanteri I:n hallittavakseen ottama "uusi valtio" (*State*). Toisaalta Suomi ei täten ollut pelkkä Venäjän maakunta-kaan, miksi valtakunnan yhtenäistämistä ajava Venäjän lehdistö oli sen latistanut.¹⁶ Maakunnalla ei näet voinut olla suuriruhtinasta. Jos Suomen erillisasemaa saattoikin muodollisesti verrata mm. Ruotsin ja Norjan unioniin, Iso-Britannian ja Irlannin suhteeseen v. 1782–1800 tai Itävalta-Unkarin kaksoismonarkiaan, Suomi oli kuitenkin sekä kansainvälisen lain teoriassa että ulkopolitiikan käytännössä Venäjän alusmaa (*dependency*) – tämän suomalaiset olivat saaneet tuta Krimin sodan aikana. Näistä varauksista huolimatta Suomessa vallitsi Freemanin mielestä kansanvalta. Toisin kuin mm. Puolassa, Suomessa sentään sekä suurruhtinas että suomalaiset itse kunnioittivat Suomen perustuslakia ja yhdessä asteittain kehittivätkin sitä ajan tarpeitten mukaan.

Freeman tarkasteli Suomen asemaa imperiumi-ihanteensa näkökulmasta. Tulevaisuuden imperiumit koostuisivat sisäisesti itsehallinnollisista yksiköistä ja kehittyisivät kohti itsenäisyyttä keskusvallan hellittäessä otetaan sitä mukaa kun yksiköt kypsyivät kohti tasapainoista kansanvaltaa.

Itsehallinto olikin kehittynyt Suomessa 1860-luvulta lähtien nopeasti. Freeman luetteli tyytyväisyydellä Aleksanteri II:n Suomessa käynnistämät reformit. "Liberaalin" tsaarin toimeenpanema maaorjuuden lakkauttaminen ja "orjuutetun" Bulgarian vapauttaminen herättivät perusteltua optimismia Englannin liberaaleissa, ja Freemanin silmissä nimenomaan Suomi näytti saaneen erityisen suosikin aseman. Sen valtiopäivät tulivat säännöllisiksi ja vuonna 1869 saatiin "jonkinlainen suomalainen *Reform Bill*", kuten Freeman muutoksen briteille käsitettävästi ilmaisi. Freemania hämmentänyt aatelissukujen aliedustus korjattiin, kaupunkien veronmaksajat päästettiin porvarissäätyyn, ja talonpoikais- ja pappisedustusta laajennettiin, jälkimmäistä siten, että "edistyksellinen" älymystö, joka oli Freemanille tasapainoisen demokraattisen kehityksen moottori, sai äänensä paremmin kuuluville. Tehdäkseen Suomen valtiopäiväedustuksen brittiyleisölle ymmärrettävämmäksi, Freeman keksi sille analogian Englannin parlamenttiedustuksesta:¹⁷

Suomalainen vastine Lordi Northille, Pitt nuoremmalle tai Foxille, tai Althorpille ja Stanleyle, Lordi John Russellille ja Devonshiren uudelle herttualle pääsisi Suomessa parlamenttiin vain joko pappina tai yliopistomiehenä, elleivät heidän sukujensa päämiehet olisi päättäneet lähettää heitä aatelissäätyyn omalle sijalleen.

16 Freeman, "Finland", s. 325, 327.

17 Freeman, "Finland", s. 326.

Freeman arvioi artikkelissaan myös suomalaisia pyrkimyksiä kohti kaksikamarista kansanedustuslaitosta. Riitaisan sisäpoliittisen tilanteen ja venäläistämisen vuoksi hän kehotti suomenmielisiä varovaisuuteen. Kiihkeä kielitaistelu ja puoluelaitoksen kehittymättömyys olivat Freemanin mielestä omiaan hajottamaan Suomen kansan voimia aikana, jolloin olisi ollut parasta yhtyä puolustamaan perustuslakia mahdollisilta imperialistisilta interventioilta. Hän ei myöskään pitänyt viisaana suomenmielisten agitaa-tiota täydellisen kielellisen ja valtiollisen tasa-arvon puolesta, sillä nuo vaatimukset eivät vastanneet Suomen perustuslain historiallista kehitysas-tetta. Suomalainen rahvas ei Freemanin käsityksen mukaan sittenkään ollut tarpeeksi kypsä kaikkiin poliittisiin oikeuksiin ja saattoi, valtaa saadessaan, aiheuttaa yhteiskunnallista kuohuntaa. Mikä pahinta, oli hyvin todennäköis-tä, että tsaari asettuisi joka tapauksessa vastustamaan liian radikaalia ääni-oikeusreformia. Tällöin "muinainen" perustuslakikin joutuisi vaaranalai-seksi. Freemanin tiedossa oli jo venäläisten juristien *Novoje Vremja* -leh-dessä esittämät Suomen perustuslain nihiloivat tulkinnat, ja hän pani artik-kelissaan pettyneenä merkille Aleksanteri III:n alullepanemat Suomen la-kien kodifikaation, kreikkalavalaiskatolisten aseman tasavertaistamisen ja suur-ruhtinaskunnan virkojen avaamisen venäläisille. Nämä osoittivat "taantu-muksen" voimien päässeen Venäjällä voitolle "edistyksestä" ja vaikeitten aikojen lähestyvän itsehallinnon laajentamista toivoville 'alamaisroduille'. Westermarckin lähettämää pahaenteistä sanomaa, että tsaari suunnitteli säättävänsä Suomelle lakeja ilman valtiopäivien suostumusta Freeman piti vielä huhuna, mutta oli silti pahoillaan Suomen rohkaisevalta näyttäneen kehityksen saamasta käänteestä. Rohkeasti hän suuntasi sanansa suoraan tsaari Aleksanteri III:lle ja kehotti tätä palaamaan isiensä jalanjäljille ja jättämään Suomen "Jumalan nimessä" rauhaan:¹⁸

Olisi varmasti ollut jalompaa tehdä Venäjästä Suomen kuin Suo-mesta Venäjän kaltainen.

Puolalaisten kapinoinnin tukahduttaminen oli ollut oikeutettu teko – eihän imperiumista voinut Freemanin mielestä erota vain tahtomalla – mutta lojaalien ja länsimaista, germaanista sivistystä nauttineiden ja vaalineiden suomalaisten alentaminen venäläisten tasolle olisi osoitus surullisen lyhytnäköisestä val-tiomiestaidosta ja itseasiassa vahingollista Venäjälle itselleenkin. Jos kohta Freeman toivoi Venäjänkin kehittyvän kohti perustuslaillista monarkiaa, hän

18 Freeman, "Finland", s. 327.

ei halunnut ärsyttää tsaaria eikä kovin voimakkaasti arvostella hänen toimiaan Suomessa, sillä olihan Venäjä esiintynyt mm. vuoden 1876 Bulgarian kansanmurhien yhteydessä Balkanin puolustajana, ja koska Englannin oma konservatiivihallitus oli vuoden 1878 Berliinin kongressissa esiintynyt Venäjää ja Balkanin vapauttamista vastaan. Olisi ollut tekopyhää arvostella vieraan maan hallitusta sellaisen suunnittelemisesta, mitä oma hallitus oli jo monesti tehnyt. Radikaalien liberaalien russofobia ratsasti Suomenkin asialla, mutta Freemanin mielestä se vain kiihotti Venäjän viranomaisia Suomen vastaiseen toimintaan. Oli parempi olla hiljaa niin kauan kuin karhu nukkuu ja odottaa parempia aikoja, sillä, kuten Freeman totesi:¹⁹

Sen mikä böömiläisiltä on riistetty, ja mitä Irlanti kiihkeästi tahtoo, saa Suomi vielä pitää.

'Taantumuksen' voimien nostaessa päätään ja uhatessa imperiumien yhtenäistämisellä ja voimapolitiikalla, oli parasta odottaa, katsoa ja toivoa, että 'edistyksen' voimat vielä toipuisivat ja rationaalinen, kansojen oikeuksia kunnioittava, liberaali poliittinen moraalit, keskustelu ja käytäntö palaisivat valtaan.

Freemanin artikkelissa yhtyivät liberaali rasialismi ja optimistinen edistysusko perustuslaillisuuden voittoon. Vaikka ensimmäisen sortokauden merkit olivat Suomessa jo nähtävissä Freeman ei, suomalaisten myöntäväisyysmiesten tapaan, voinut uskoa tsaarien pettävän lupauksiaan. 'Taantumus' tulkittiin ohimeneväksi – saatettiinhan tsaaria väliaikaisesti johtaa harhaan – ja maltillisella kirjoittelulla uskottiin voitavan kääntää tsaarin ja muidenkin eurooppalaisten despoottien politiikka takaisin reformistisiin uomiin.

Suomalaisilta Freeman toivoi malttia. Radikaalit reformit saivat odottaa, sillä kansakunnan vapaus oli tärkeintä. Kansan, joka koostui 'turanilaisista' suomalaisista ja germaanisista suomenruotsalaisista, tuli osoittaa yhtenäisyytensä venäläistämisen edessä. Luokka- ja kieliristiriidat oli pantava syrjään.

IV

Freemanin voimakkaan kannanoton poliittinen vaikutus jäi propagandisti-

¹⁹ Freeman, "Finland", s. 328.

seksi ja akateemiseksi. *Finland* -artikkeli ilmestyi liberaalisympatioistaan tunnetussa lehdessä, jonka lukijakunta voidaan arvioida n. 10.000:ksi.²⁰ Se käännettiin myös Ruotsiksi ja sitä levitettiin Suomessakin. Tästä huolimatta sen aatehistorialliset yhteydet jäivät suhteellisen rajallisiksi ja sen reaalioliittinen merkitys vähäiseksi, koska gladstonelainen, pienten kansojen oikeuksia puolustava liberalismi oli liberaalipuolueen hajaannuksen jälkeen jäämässä vähemmistöön. Englannin hallituksella, joka pyrki jo 1890-luvun alkupuolelta lähtien kehittämään ystävällisiä suhteita Venäjään, ei ollut intressiä puuttua sen sisäisiin asioihin. Freemanin analyysi oli tästä huolimatta merkittävin ennen helmikuun manifestin (1899) herättämää Suomen autonomian puolustuskirjoittelua Englannissa. Liberaalin brittiläisen, vertailevan politiikan teorian käsittein oli nyt ensimmäistä kertaa riittävän selkeästi ja syvällisesti hahmoteltu Suomen kansan historiaa ja sen poliittisesti arkaa asemaa eurooppalaisessa valtapoliittisessa yhteydessä. Aivan vastaavan tasoista Suomen aseman kuvausta ei ulkomaitten lehdistössä sortokausillakaan ilmestynyt. Radikaali-liberaalit piirit, jotka tämän vuosisadan alkupuolella arvostelivat konservatiivien ja liberaali-imperialistien Venäjälle ystävällistä ulkopoliittikkaa ja imperialismia yleensä, tuomitsivat Suomen perustuslain "loukkaukset" kovaäänisesti, häiriten hallitusta jopa välikysymyksillä. Se, mitä Freeman pelkäsi tapahtuvaksi tapahtui sittenkin - *Finland* -artikkelista huokunut toiveikas äänensävy latistui usein epätoivoiseksi Suomen kovan kohtalon surkutteluksi.²¹ Suomen puolella oli oikeus, mutta Venäjän puolella valta ja voima, eikä ollut olemassa mitään muuta ylintä maailmanoikeutta kuin kansojen moraalinen omatunto, joka olisi voinut tuomita 'Suomen kysymyksessä'. Liberaalien englantilaisten mielissä Suomen historian vääryydet korjautuivat ja sen harhapolut oikeniivat vasta vuoden 1919 jälkeen, kun Englantikin viimein tunnusti maamme itsenäisyyden.

20 R.G. Cox, "The Reviews and Magazines". *From Dickens to Hardy. The New Pelican Guide to English Literature*, vol. 6. Ed. Boris Ford (Penguin Books, 1987).

21 Halmesvirta, *The British Conception of the Finnish 'Race', Nation and Culture, 1760-1918*, s. 247.

5. Rouva Wilson ja käsittämätön Intia

I

Sir Charles Dilken matkakertomuksen kriittiset arviot intialaisten ja valtaapitävien brittien suhteista 1860-luvun puolenvälin jälkeen kertoivat *Raj*'n ja sen alamaisten välisen kuilun syvenemistä. Molemmipuolisen vieraudentunteen voimistuminen johti ennen pitkää hallinnon perusteiden epäilyyn. Niin kauan kuin Intiaa hallittiin ilman sen väestön osallistumista ja 'sivistystä' levitettiin ilman vastaanottajien suostumusta, jouduttiin turvautumaan 'imperialismiin', despoottiseen ja mielivaltaiseen vallankäyttöön. Tämä puolestaan oli ristiriidassa emämaan parlamenttiedustuksen laajentamisen ja siirtomaiden hallinnon demokratisoimispyrkimysten kanssa. Vuosisadan loppua kohti tullessa 'imperialismi' Intiassa aiheutti jatkuvaa kiistaa konservatiivien ja liberaali-imperialistien koalitiollahituksen ja liberaalin opposition välillä. Varsinkin radikaali-liberaalit ja fabiaani-sosialistit vaativat *Raj*'n periaatteiden ja käytännön perinpohjaista uudistamista.

1870-luvulta lähtien, taloudellisen laman ravistellessa emämaata, 'imperialismiin' alettiin suhtautua pääpuolueissa myönteisemmin. Mm. konservatiivi pääministeri Benjamin Disraeli pyrki puolueensa politiikkaa uudistaessaan yhtäaikaan sekä imperiumin lujittamiseen että kotoisten yhteiskunnallisten epäkohtien korjaamiseen. Hänen 'imperialisminsa' oli kuitenkin enemmän sekä 'sosiaali-imperialismia' että suuntaa-antavia puheita ja suurpiirteisiä eleitä (Viktoria -kuningattaresta tehtiin Intian keisarinna v. 1877) kuin aktiivista integraatio- tai laajentumispolitiikkaa. Käännösvoimapolitiikkaan tapahtui suurvaltojen ryhtyessä varmistamaan etupiirejään Välimeren alueella. 1880-luvun alusta lähtien valloitukset Afrikassa –

Tyypillistä naisen osallistumista suljettuun seuraelämään Intiassa oli mm. kroketin-peluu. Kuva läheltä Rawalpindia 1860-luvulta.

Egyptin valtaus v. 1882 niistä ensimmäisenä¹ – ja niitä seuranneet aluejaot kuuluivat myös liberaali-imperialististen eikä ainoastaan konservatiivihallitusten politiikkaan.² Intian reitin turvallisuuden vartiointi veti britit mu-

1 Brittiläisen lehdistön mielipideilmaston muutoksista valloitusvuonna ks. Kirsi-Marja Tuominen, 'Kohti 'demokraattista' imperialismia - brittiläisten liberaalilehtien suhtautuminen Egyptin miehitykseen vuonna 1882'. Lisensiaatintyö. Tampereen Yliopisto, 1992.

2 Richard Shannon, *The Crisis of Imperialism 1865-1915* (Paladin Books, London, 1976), s. 104-111; Freda Harcourt, "Gladstone, Monarchism and the 'New'

kaan jäljellä olevan maailman jakoon. Intian turvallisuus Afganistanin suunnalta uhkaavan Venäjän laajenemisen vuoksi tuli samanaikaisesti pysyväksi huolenaiheeksi. Varovaisuussyistä Intian sisäisen hallinnon laajoista reformeista pidättäydyttiin.

Lordi Riponin varakuningaskaudella (1880–84) intialaisten osuutta paikallishallinnossa lisättiin, mutta yleisesti uskottiin, etteivät intialaiset itse kykene hallitsemaan hajanaista niemimaataan. Kun Intian Kansallisessa Kongressissa (per. v. 1885) esitettiin maltillisia epäilyksiä brittihallinnon ja taloudellisen 'edistyksen' hyväatekevyydestä intialaisille, *Raj* tulkitsi ne vain pienen, kiihotusta harjoittavan vähemmistön propagandaksi, vaikka kongressiedustajien yhdistystoiminta oli jo niemimaan kattavaa. Sen ohjelmassa ei tosin vielä esiintynyt ajatusta itsehallinnosta tai vaatimuksia laajoista sosiaalisista uudistuksista.³ Aivan 1880-luvun loppu, jolloin tämän luvun päähenkilön, rouva Anne Wilsonin (os. MacLeod, s. Glasgow'ssa v. 1855) aviomies sai nimityksen *Raj*'n palvelukseen, oli Intiassa verraten rauhallista rakentamisen aikaa. Vuoden 1857 Sepoy -kapinan jälkeinen kostomieliä oli briteissä laantunut. Intiassa oli toistaiseksi vain vähän kansallismielisiä, "käärmeitä puutarhassa", kuten rouva Wilson heitä nimitti.⁴ Intian poliittinen elämä alkoi muuttua levottomammaksi vasta 1900-luvun alkupuolella, kun emämaan liberaalien voitot, Venäjän duuman perustaminen, Japanin voitot Venäjän sodassa ja Kiinan herääminen herättivät intialaisten toiveet itsehallinnosta.

II

Myöhäisviktorianaisen naisen asemaa ja toimintaa Intiassa on tutkittu Englannissakin varsin vähän. Vasta viime vuosina on siellä oleskelleiden naisten (*memsahib*) kirjeitä ja muistelmia alettu arvostaa unohdetun näkökulman lähteinä. Hallinnon toiminnasta ja korkeimpien virkamiesten toimista ja asenteista on virallisia ja omaelämäkerrallisia lähteitä riittämiin, mutta hienostonaisten kirjallista jäämistöä on vähän, ja siitäkin merkittävimmät kertovat sängen vähän intialaisten elämästä ja brittien suhteista ja suhtau-

Imperialism, 1868-1874". *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, vol. xiv, no. 1 (October, 1985), s. 22-44.

3 Anil Seal, *The Emergence of Indian Nationalism* (C.U.P., 1970), s. 280, 345; Brown, *Modern India*, s. 179.

4 Lady Wilson, *Letters from India* (1911). Introduction by Pat Barr (Guernsey, 1984), s. 355.

tumisesta heihin.⁵ Vain aniharvoilla naisilla oli tilaisuus ja motivaatiota muuhun kuin miestä tukevaan taloudenhoitajan tai edustusrouvan rooliin. Vuosisadan lopulta kuitenkin tavataan itsenäisempiä naisia joko lähetystyössä, opettajina, lääkäreinä tai matkakirjailijoina tutustumassa lähemmin Intian riisinjuuritason maailmaan.⁶ Monenlaisia hankaluuksia ja syrjintääkin kärsien he syvensivät Intia -ymmärrystä ja mursivat mm. Rudyard Kiplingin kertomusten vahvistamaa myyttiä mukavuutta rakastavasta, snobbailevasta ja itsekkästä lady -tyypistä, joka sulkeutui Intian kuumuudelta, lialta ja melulta palatsien ja bungalowien seinien sisälle tullakseen esiin vain kutsujen ja juhlien aikana.

Rouva Wilsonilla oli tiettyjä etuja puolellaan englantilaisiin kansasisariinsa verrattuna. Hän piti itseään "epätäsmällisenä kelttinä", joka ei kyennyt noudattamaan tiukan englantilaisen sosiaalisen koodin mukaista käyttäytymistä ja viihtyi "nomadina" luonnon keskellä, leirissä Punjabin maaseudulla.⁷ Perinteinen ja yksipuolisuudessaan harhaanjohtava on myös käsitys brittirouvista 'yhteensopimattomien rotujen' (anglosaksit vs. intialaiset) ennakkoluuloja ja antipatioita vahvistavina, pelokkaan konservatiivisina olentoina. Se sitkeä harhaluulo, että intialaiset olisivat raiskanneet brittinaisia kapinan aikana oli omiaan vahvistamaan mielikuvaa epäluotettavista ja irstaista intialaisista, ja kannusti virkamiehiä vaimojensa eristämiseen paikallisesta elämänmenosta.⁸ Lordi Curzonin varakuninkuuskaudella (1899–1905) – Wilsonin kirjeiden enemmistö on peräisin tältä ajalta – tämä johti anglosaksien rodullisen ylemmydentunteen korostukseen, ääritapauksissa rotuvihaan.⁹ Kaikki virkamiesperheet eivät kuitenkaan ol-

5 Ks. esim. *Lady Curzon's India. Letters of a Vicereine*. Ed. by John Bradley with a Foreword by Nigel Nicolson (London, 1985). Siinä hinduja pidetään taikauskoisena massana, jota varakuninkaan uskotaan voivan sivistää "suurilla teoilla", s. 25 (Jan. 17, 1899). Vrt. J.K. Stanford, *Ladies in the Sun. The Memsahib's India 1790-1860* (London, 1962), missä kuvataan vain anglointialaista seuraelämää. Nautittavan läpileikkauksen englantilaisten paternalistisista asenteista ensimmäisen maailmansodan jälkeen saa Charles Allenin toimittamasta antologiasta *Plain Tales from the Raj* (London, 1988).

6 Näihin naisiin on tutustunut Pat Barr teoksessaan *The Memsahibs* (Guernsey, 1989). Lainausta mt. s. 36.

7 Wilson, *Letters from India*, s.48. Vrt. Pat Barr, "Introduction". *Letters from India*, s.v.

8 Rudrangshu Mukherjee, "Satan let loose upon Earth": The Kanpur Massacres in India in the Revolt of 1857". *Past and Present*, no. 124 (August, 1990), s. 115-116; Margaret Strobel, "Gender and Race in the Nineteenth- and Twentieth Century British Empire". *Becoming Visible. Women in European History*. Eds. Renate Bridenthal, Claudia Koontz, Susan Stuard (2nd ed., Boston, 1987); Mark Paffard, *Kipling's Indian Fiction* (London, 1989), s. 7-10.

9 Kenneth Ballhatchet, *Race, Sex and Class under the Raj* (London, 1980), s. 5-6. Intiinkin rotujen etnologinen mittaus-, kuvaus- ja muu tutkimustyö oli alkanut jo 1840-luvulla. Yleensä hindut luettiin viktoriaanisissa rotuteorioissa samaan arjalaiseen suurrotuun kuin anglosaksitkin. Ks. Joan Leopold, "British Applications

leet pysyvästi sijoitettuja, vaan joutuivat liikkumaan kenttätöissä ja kohtaamaan alkuperäisväestöä päivittäin. Rouva Wilson oli niitä harvinaisia *memsahibeja*, joilla oli halua ja miehensä liikkuvan työn ansiosta myös mahdollisuus kulkea Intian maaseudulla. Hänelle kehittyi pyrkimys niemiin elämän ymmärtämiseen ja sen alamaisrotujen huonon kohtelun lieventämiseen. Wilsonin kirjeistä ei ole luettavissa raiskauksen pelkoa tai indofobiaa, vaan ajalle tyypillisiä arjalaisuuskäsityksiä ja lähes epätoivoisia pyrkimyksiä ymmärtää intialaisen ihmisen sisintä.

III

Vuonna 1888 Anne MacLeod avioitui skottilaisen siirtomaavirkamiehen James ("Jim") Wilsonin kanssa, joka oli työskennellyt Punjabin osavaltiossa ICS:n (Indian Civil Service) asutushallinnon palveluksessa. Seuraavana vuonna he muuttivat yhdessä Intiaan. Vuonna 1899 James komennettiin Punjabin asioiden pääsihteeriksi hallinnon keskuksiin Kalkuttaan ja Simlaan, mutta koska hän piti enemmän kenttä- kuin paperityöstä ja tunsu "isällistä kiintymystä jokaiseen hindu- ja muslimiviljelijään", hän sai siirron Punjabiin asutusasiainhoitajaksi vuonna 1901. Vuonna 1907 hänet ylennettiin osavaltion finanssien tarkastajaksi.¹⁰ Wilsoneilla oli suhteita Intian hallinnon huipulle, mutta he vieroksuivat anglointialaisen seuraelämän sulkeutuneisuutta ja vaihtoivat sen vapaaehtoisesti vapaampaan, mutta raskavampaan leirielämään Punjabin maaseudulla.

Rouva Wilsonin sympatiat olivat alusta pitäen Intian maaseutuväestön puolella. Hänen intialaisen nationalismin paheksuntansakin johtui siitä, että kaupunkien älymystöön lukeutuvat itsehallinnon kannattajat nostattivat tietämättömiä maalaisia laillista hallintoa vastaan. Kastelumaksujen korotukset ja maanhankinnan vaikeutuminen kiihdyttivät uskonnollisia mielialoja Punjabissakin ja tekivät alueen aika ajoin hyvinkin levottomaksi. Kyse ei kuitenkaan ollut nationalistisesta agitaatiosta, vaan maanviljelijäin spontaaneista protesteista. Levottomuudet häiritsivät Wilsonin johtamaa maareformia ja uudisasutusta, mutta rouva Wil-

of the Aryan Theory of Race to India, 1850-70". *The English Historical Review*, vol. LXXXIX, no. 352 (July, 1974), s. 580-600; Ray Desmond, *Victorian India in Focus* (HMSO, London, 1982), s. 35-38.

10 Wilson, *Letters from India*, s. 205, 289. Vrt. N.G. Barrier, "The Punjab Disturbances of 1907: The Response of the British of India to Agrarian Unrest". *Modern Asia Studies*, 1, no. 4 (1967).

sonin silmissä tavallinen viljelijä pysyi sinä peri-intialaisena, joka säilytti lojaalisuutensa brittihallinnolle. Muistellessaan ystävällisissä merkeissä vietettyä lähtöjuhlaa (1909) päällimmäisiksi hänen mielessään nousivat tuntemukset "velvollisuuksien rehellisestä ja oikeudenmukaisesta" täyttämisestä, mistä tavalliset intialaiset olivat osoittaneet vilpittömää kiittollisuuttaan. Jos intialaiset historioitsijat ovatkin tulkinneet brittien hallinneen Intiaa despoottisesti maailmanlaajuisen imperiuminsa etua silmällä pitäen eikä Intian parhaaksi, rouva Wilson oli vakaasti sitä mieltä, ettei kyse suinkaan ollut despotismista, vaan eräänlaisesta paternalistisesta "valtiososialismista", mikä takasi intialaisille rauhan, lain ja järjestyksen säilymisen. Hän vakuutti perusuonteeltaan konservatiivisen "yleisen maanherran", *Raj*'n, suojelevan vuokraviljelijöitä paikallisruhtinaitten mielivallalta. Se toi 'edistyksen takapajuisuuden' keskele rakentamalla liikenne- ja viestintäjärjestelmiä, uudistamalla terveydenhuoltoa ja johtamalla niemimaan luonnon- ja ihmisresurssien tutkimusta. Hän uskoi intialaisten elintason oleskelunsa aikana jopa kohonneen, vaikka tosiasiaa verotus kiristyi, vuokraviljelijäin velkaorjuus suhteellisen vauraassa Punjabissakin syveni ja esimerkiksi vuosina 1860-1900 yli 15 miljoonaa intialaista kuoli nälänhätään ja kulku- tauteihin. Hän näki Punjabin uudisasutusprojekteissa *Raj*'n parhaat puolet eikä siksi luonnollisestikaan asettanut kyseenalaiseksi sen vallan jatkuvuuden oikeutusta pysyä "hyväntekijänä" Intialle. Hänelle ei riittänyt se virkamiesten ja sotilaitten yleisesti esittämä peruste, että *Raj* oli perinyt vallan- ja voimankäytön oikeuden moguleilta.¹¹

Wilsonien skottilainen syntyperä tulee kirjeissä usein esille, ja sitä rouva Wilson piti merkittävänä tekijänä oman suhtautumisensa muotoutumisessa Intian asukkaisiin. Skoteilla oli hänen mielestään englantilaisia melankolisempi temperamentti, joka kääntyi menneeseen ja kunnioitti perinteitä. Heillä ei ollut britti-imperialistien "suurta onnetta" ja "rautaista kättä samettihansikkaan sisällä", mutta heillä oli kyky tulla toimeen vieraittenkin rotujen kanssa, eläytyä heidän ajattelutapoihinsa ja ymmärtää heidän puutteitaan. Heillä oli sellaista "kuivaa huumorintajuja", joka auttoi heitä pikemminkin huvittumaan kuin hämmentymään ja hermostumaan (rotu)eroista". He olivat myös filosofisempia kuin käytännölliset englantilaiset ja siten valmiita keskustelemaan vierait-

11 Wilson, *Letters from India*, s. 416; *After Five Years in India* (London, 1895), s. 104-09, 310-11. Vrt. Rajnarayan Chandavarkar, "'Strangers in the Land': India and the British since the Late Nineteenth Century". *The Raj. India and the British, 1600-1947*. Ed. C.A. Bayly (National Portrait Gallery Publications, London, 1991), s. 368; Brown, *Modern India*, s. 114-15.

tenkin kanssa. Hallitsemisen ominaisuuksina rouva Wilson korosti rakkautta, kärsivällisyyttä, luottamusta ja oikeudenmukaisuutta – niillä hänen miehensä oli voittanut intialaisten sydämet. Vapaaehtoistyönesimerkkeinä hän käytti skottilaisen lähetystyön rakentamia kouluja ja sairaaloita. Niiden vastaanotto oli ollut hyvä ja ne osoittivat, että intialaiset olivat valmiita ottamaan vastaan "hyvyyttä", jos sitä vain heille tarjottiin. Samoin kuin lasten, myös alemmilla sivistysasteilla elävien alamaisten luottamus voitiin saavuttaa vain poistamalla pelko ja tuomalla tilalle toivo. Juuri näin hän uskoi miehensä menetelleen; tekemällä "pieniä rakkauden tekoja" hän oli saavuttanut "pidättyvien" intialaisten luottamuksen. Hän oli heille kuin isä tai suojelija.¹² Tällainen lempeys teki hallitsemisesta eettisestikin hyväksyttävän. Wilsonit ilmeisesti voittivat Sepoy -kapinan jälkeisen, hallitsijoiden ja hallittavien molemminpuolisen epäluottamuksen ja pystyivät avoimempaan kanssakäymiseen intialaisten kanssa kuin hallintovirkamiehet ja sotilaat yleensä. Paternalismissaan he olivat poikkeavan lempeitä, vaikka jakoivat aikalaisensa käsityksen *Raj*'n sivistys- ja lähetystehtävästä luottamustoimena.

Wilsonit toimivat Intiassa aikana, jolloin englantilaiset itse uskoivat imperiuminsa elävän kukoistuksen ja vakiintumisen aikaa (*High Raj*). Niemimaa olikin turvallisempi kuin koskaan aikaisemmin, siellä saattoi matkustaa junalla ykkösluokassa ja yösiija maanmiesten luota löytyi syrjäisemmiltäkin seuduilta. Intia ei enää ollut pelottava *terra incognita* – oli jo tietoa siitä miten siellä 'jäädään eloon' omien ja paikallisten keskuudessa. Brittihallinto oli luja ja näytti lady Wilsonista toimivan yhteistyössä alamaistensa kanssa tehokkaammin kuin konsanaan Rooman valtakunnan hallinto:¹³

Minulle on yksi suurimpia ihmeitä, että kaksi rotua (intialaiset ja anglosaksit), jotka eroavat toisistaan enemmän kuin keltit ja anglosaksit tekevät niin hyvin työtä yhdessä ja saavat aikaan niin paljon, varsinkin kun muistetaan, että 98% työtätekevästä kuuluu ei-saksilaiseen rotuun, ja että hallittu alue on yhtä suuri kuin Eurooppa ilman Venäjää.

Kuultuaan sotilastuttaviensa arvioita brittien kyvyistä hallita vieraita, hän saattoi todeta, että vaikka brittiläinen sisäoppilaitos ei opettanutkaan siirtomaaelämän käytännön taitoja, soveltavia tieteitä eikä itämaisia kieliä kuten

12 Wilson, *Letters from India*, s. 226, 228; *After Five Years in India*, s. 91, 311-12.

13 Wilson, *Letters from India*, s. 57. Rouva Wilsonin julkaisi 'eloonjäämisoppaan' *Hints for the first years of residence in India* (Oxford, 1904).

maaelämän käytännön taitoja, soveltavia tieteitä eikä itämaisia kieliä kuten esimerkiksi preussilainen koulu, nuorilla siirtomaavirkamiehillä oli siitä huolimatta "kansallista tervettä järkeä, yleistä neuvokkuutta ja oikeudentajuja" niin, että panipa heidät hallitsemaan mitä maata tahansa he pystyivät siihen. Työsarkaa olikin yllin kyllin maassa, jossa yksi britti saattoi hallita kymmenien tuhansien intialaisten asuttamaa aluetta. "Jimin" työ sisälsi tarkastusmatkoja, lain ja järjestyksen ylläpitoa, kruunun omaisuuden ja varojen arviointia, peltojen käytön, sadon, viljakaupan ja hintojen seuranta sekä koulujen ja sairaaloiden toiminnan ja julkisten töiden valvontaa. Vä-lillä hän johti laajoja asutusprojekteja. Illat kuuluivat useimmiten uuvuttavassa paperityössä, raporttien laadinnassa ja anomusten käsittelyssä. Joskus vaimo huolestuneena huomautti, että velvollisuuksien täyttämisestä uhkasi tulla hänen miehelleen "palvonnan kohde", jolle tämä uhrasi koko elämänsä.¹⁴ Mieheensä mukana mielellään liikkuneelle rouva Wilsonille jäi siten runsaasti aikaa omille mieltymyksilleen ja harrastuksilleen, lukemiselle, kirjoittamiselle ja ympäristöön tutustumiselle, varsinkin kun hänen miehensä silloin tällöin järjesti hänelle paikallisia erikoisuuksia nähtäväksi.

Imperialismin kukoistuksen päivinä siirtomaakokemusta ja erityisesti palvelusta Intiassa pidettiin tulevien vallanpitäjien luonnetta karaisevana koulutuksena.¹⁵ Anglosaksisen rodun fyysisen ja moraalisen rappeutumisen uhkakuvien hallitessa erityisesti Buurisodan aikoina imperiumin eliitin mielialoja, Intia näytti asettavan hallitsijoilleen vielä suuremman haasteen kuin Afrikan alusmaat, koska siellä oltiin pääasiassa tekemisissä suurten ihmismassojen ja sivistyksessä afrikkalaisia 'ylempien' rotujen ja vanhojen kulttuurien kanssa. Rouva Wilson uskoi, että tarttuminen suuriin tehtäviin vahvistaisi miehistä yksilöllisyyttä, mutta näki, että naisten itsenäisyys ja yksilöllisyys joutuivat kovalle koetukselle miesten dominoimassa, naisten eristymistä suosivassa kulttuurissa. Lasten kasvulle Intiaa pidettiin sopimattomana ympäristönä ja niinpä Wilsonitkin lähettivät poikansa Englantiin kouluun.

Dilken tavoin rouva Wilson havaitsi brittivirkamiesten ja sotilaitten yksilöllisyyden korostuksen haittaavan vallanpitäjien ja hallittujen kanssakäymistä. Intialaiset tulkitsivat individualistisen pyrkimyksen brittien käytöksessä luoksepääsemättömyydeksi. Eräs intialainen oppinut selitti kommunikaatiokatkosta seuraavaan tapaan:¹⁶

14 Wilson, *Letters from India*, s. 106.

15 H. John Field, *Toward a Programme of Imperial Life* (Westport, Connecticut, 1982), s. xii, 29; Kathryn Tidrick, *Empire and the English Character* (London, 1990), introduction.

16 Wilson, *Letters from India*, s. 140.

Jos he (virkamiehet) vain puhuisivat meille itsestään. Me olemme tunteikasta kansaa. Meihin voisi tehdä helposti vaikutuksen, jos meille vain kerrottaisiin mitä he ajattelevat ja tuntevat, ja antaisivat meidän ymmärtää ihanteensa.

Rouva Wilson saattoi tähän valittaen, mutta varmuudella todeta, etteivät englantilaiset miehet valitettavasti koskaan tulisi paljastamaan itseään hinduille, muslimeille tai muillekaan vieraille roduille. He tekivät työnsä ja jopa taistelivat ja kuolivat hindujen puolesta, hän korosti, mutta lisäsi, että sotilaitten ja virkamiesten kesken oli voimassa äänetön sopimus olla keskustelematta Intian asioista vapaa-aikana. Silloin puhuttiin vain "urheilusta, poolosta, pooloponeista ja koirista". Intiassa kohdattavat päivittäiset ongelmat jäivät kunkin itsensä ratkaistaviksi. Voimakastahtoisien ja itseriittoisten yksilön muodon loi emämaan sisäoppilaitos. Intian armeija ja hallintokoneisto vahvistivat sitä konventioillaan. Näin synnytettiin brittiläinen luonteenlujuus, minkä voimin kärsittiin hiljaa ja salassa vastukset ja murheet. Yksilön yksilöllisyyden sisältö jäi useimmiten tuntemattomaksi myös armeijakavereille tai työtovereille.¹⁷ Kuitenkin juuri tuo salattu ja sisäistetty yksilöllisyys oli sen sankaruuden perusta, jonka ajateltiin tehneen briteistä ylivoimaisia yhtäläillä seikkailuissa ja tutkimusmatkoilla kuin maailman suurimman imperiumin rakentamisessakin.

Brittien omista luonteenrakennuksen intresseistä lähtevä velvollisuuksien täyttäminen johti epäkohtiin, jotka vain kärjistyivät intialaisten oppiessa käsittämään, miten vähän britit itseasiassa välittivät heistä. Intiaa hallittiin 1800-luvun viime vuosikymmeninä rutiininomaisesti eikä enää ollut selvää, mitä sillä seuraavaksi tehtäisiin. *Raj* alkoi tuntua intialaisista yhä vastenmielisemmältä. Brittejä tosin kunnioitettiin ja pelättiin, mutta heistä ei enää pidetty. Edes kulkutautien torjuntakampanjat eivät saaneet intialaisten jakamatonta sympatiamme osakseen, vaan rokottajia jopa murhattiin. Enää ei voitu vedota Intian 'vapauttamiseen' eikä lujaoitteinen varakuninkas Curzonkaan rouva Wilsonin mielestä yltänyt suurten ja lempeitten valloittajien, Edwardesin ja Nicholsonin luonteisten, "dominoivien, vitaa-listen, sympaattisten ja suurpiirteisten persoonallisuuksien" tasolle.¹⁸ Intialaisten ottaminen mukaan paikallishallintoon ei enää 1900-luvun ensimmäisen kymmenluvun lopulla riittänyt intialaisille nationalisteille, jotka tahtoivat todellista valtaa ja tukea hindukulttuurin, traditioitten ja uskonnon viljelyyn eikä vain näennäistä osallistumista maansa hallitsemiseen.

17 Wilson, *Letters from India*, s. 141.

18 Wilson, *Letters from India*, s. 175.

IV

Rouva Wilsonin kirjeet sisältävät runsaasti huomioita sekä valtaapitävien että intialaisten käsityksistä imperiumin helmen vuosisadan alun poliittisesta tilanteesta ja tulevaisuudesta. Hänen näkemyksensä myötäilivät konservatiivisen hallinnon peruslinjoja, mutta hän kuunteli mielellään paikallisten yhteistoimintamiesten ja oppineitten tuntoja saadakseen käsityksen siitä, missä *Raj*'ta voisi parantaa.

Yhteistyöhaluisen intialaisen oppineen kanssa käymissään keskusteluisa Intian tulevaisuudesta rouva Wilson sai kuulla vain maltillisia mielipiteitä Intian itsehallintokysymyksestä. Eräässä niistä arvioitiin Meredith Townsandin (1831–1911), tunnetun Intian asiaintuntijan kirjassaan *Asia and Europe* esittämää väitettä, että Intian väestöryhmien sulkeutuneisuus teki intialaisten keskinäisen yhteisymmärryksen mahdottomaksi ja siten hidasti nationalismin leviämistä. Oppinut yhtyi siihen todeten, ettei hänkään pitänyt välttämättömänä selittää omia näkökantojaan ulkopuolisille. Rouva Wilson tulkitsti tämän osoittavan, ettei intialaisilla todellakaan ollut kykyä yhteiseen poliittiseen toimintaan ja veti sen yleisemmän johtopäätöksen, että Intian yhtyminen anglosaksienkin johdolla oli toivoton tavoite. Keskustelukumppanit puhuivat kuitenkin *kastirajoista* ikäänkuin eivät olisi huomanneet Townsandin korostaneen Intian yhdistymisen esteenä olevan toisilleen vieraitten *rotujen* "sisäisten antipatioitten", jotka saattoivat leimahtaa keskinäiseksi vihaksi milloin tahansa. Poiketen monien antropologien ja poliittisten tarkkailijoiden tavasta tarkastella niemimaata rotujen yhteensopimattomuuden näkökulmasta rouva Wilson käytti täsmällisempää kastijaotusta. Se näytti estävän intialaisten "kansallisuuksien" muodostumisen ja yhdeksi "kansaksi" yhtymisen. Ainoaksi koossapitäväksi voimaksi jäi edelleen *Raj*. Vain sen lakeja ja määräyksiä opetellessaan intialaiset kohoaisivat "ihmisyyden asteikossa" lähemmäs länsimaista tasoa.¹⁹ Rouva Wilson nojasi mietteissään Intian rikoslain uudistajaan, James Fitzjames Stepheniin, mutta hän viittasi myös Townsandin ennustukseen, että brittien lähdettyä Intia hajoaisi, kun sen luonteiltaan "sotaisat rodut" kä-

19 Wilson, *Letters from India*, s. 245-46. Vrt. Meredith Townsend, *Asia and Europe* (London, 1901), s. 110. Imperialismin merkittävin liberaali kriitikko John A. Hobson sen sijaan käytti Townsandin artikkelikokoelmaa tukemaan näkemystään, että nimenomaan brittien lainsäädäntö teki *Raj*'n vihatuksi. Ks. J.A. Hobson, *Imperialism. A Study* (London, 1905), s. 262-263. Vrt. fabiaanien kritiikkiin ja vaatimuksiin Intian itsehallinnon laajentamisesta. *Fabianism and Empire: A Manifesto by the Fabian Society*. Ed. by Bernard Shaw (London, 1900), s. 17-21.

visivät toistensa kimppuun. Hän yhtyi siihen varsin yleiseen käsitykseen, että vain britit olivat voineet saada pysyvän rauhantilan aikaan koko niemimaalla. Sen säilyttäminen nähtiinkin hallinnon piirissä tämän vuosisadan alussa yhä tärkeämmäksi, koska Intian sisäinen tila oli tulossa levottomaksi ja sen ulkoinen asema käsitettiin vaaranalaiseksi.

Myöhemmissä (v. 1907) mietteissään rouva Wilson vertasi hajanaista Intiaa mm. yhtenäiseen Japaniin. Japanissa ei ollut kastijakoa, japanilaiset olivat yksi rotu ja kansa, ja heillä oli vain yksi uskonto eikä sisäistä vihanpitoa. Lisäksi he olivat koulutettuja, kun intialaisista oli vielä "90%" (tosiasiassa 98%) kirjoitus- ja lukutaidottomia. Ja vaikka koulutetuilla intialaisilla olikin "nopeat aivot" ja kyky jäljitellä brittejä, heiltä puuttui "tervettä järkeä" tajuta, että kehityksen kohti puoluepolitiikkaa ja edustuksellisuutta tuli olla hidasta maassa, joka oli niin alhaisella sivistysasteella ja missä oli monia sisäisiä ristiriitoja.²⁰ Lopullisen vallansiirron este oli kuitenkin moraalinen: intialaiseen luonteeseen ei ollut vielä kehittynyt poliittisten tarkoituserien "vilpittömyyttä", mikä oli kaiken poliittisen elämän ehto ja tehokkaan hallinnon perusta. Intialaiset patriootit tavoittelivat valtaa ja virkoja eivätkä pyrkineetkään kasvattamaan omaa kansaansa ja kitkemään pois sen "rumia ja raakoja" tapoja, leskien polttoitsemurhaa jne. Valtaa tuli jakaa vain niille intialaisille, jotka olivat jo oppineet olemaan uskollisia perusasioissa ja kouliintuneet virkatehtävissä. Vähittäisen sivistysprosessin johdossa tuli olla rouva Wilsonin itsensäkin tukemia ja tuntemia vanhempia oppineita, jotka suhtautuivat vähintäänkin epäilevästi Intian itsehallinto- ja yhtenäisyyspyrkimyksiin.²¹

Myöskään paikalliset itsehallintopyrkimykset eivät voineet onnistua, yhtäältä siksi, että useimmiten valtaa havittelevat kansankiihottajat antoivat virheellisen kuvan brittihallinnon epäkohdista, minkä viranomaiset kykenivät helposti kumoamaan, ja toisaalta siksi, että ne olivat pienten vähemmistöjen aikaansaamia eivätkä nauttineet viljelijäväestön kannatusta. Näin oli asianlaita varsinkin yleisintialaista politiikkaa vieroksuvassa Punjabissa. Se oli suhteellisen vaurasta maatalousaluetta eikä siellä tuettu Kalkutan ja Bombayn nationalismia. Vastauksena nationalistien *Raj*'n kritiikkiin ja brittiläisen luonteen heikentymistä ennustaviin väitteisiin, rouva

20 Wilson, *After Five Years in India*, s. 93-94, 130, 239-40; *Letters from India*, s. 359-60; Townsend, *Asia and Europe*, s. 118-19. Vrt. Christopher Pinney, "Colonial Anthropology in the 'Laboratory of Mankind'". *The Raj, India and the British 1600-1947*, s. 256-258; Sneh Mahajan, "The Defence of India and the End of Isolation. A Study in the Foreign Policy of the Conservative Government, 1900-1905". *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, vol. X, no. 2 (Jan., 1982), s. 169, 178-180.

21 Wilson, *Letters from India*, s. 360-61.

Wilson esitteli brittien saavutuksia alueella. Hän ylisti julkisten töitten aikaansaannoksia. Sinne oli rakennettu kattava rautatie- ja kastelukanava-verkosto, ja nimenomaan rautatiet olisivat ansainneet oman jumaluutensa "Hindu-Pantheonissa". Kanavat puolestaan olivat Intian "elämän antavat valtasuonet".²² Lisäksi oli rakennettu tykki- ja ruutitehtaita, sotilasvaatekutomoja ja perustettu hevossiittoloita. James Wilson itse johti laajaa uudisasutushanketta, jonka aikana v. 1892–99 n. 800.000 henkeä asutettiin Shahpuriin ja Lyallpuriin. Uudisasukkaiksi oli valikoitu vain fyysisesti "kelvollisia" ja "rotu- ja veriyhteyksien" toisiinsa sitomia "ihmisyksiköitä". "Rikkaat, laiskat, maansakiinnittäneet, oopiuminsyöjät ja dandyt" oli diskvalifioitu. Alueen keskuksiksi oli kohonnut Lyallpurin kaupunki, "kylpyaltainen, basaareineen, metallivahvisteisine teineen, kaupungin valtuustoineen, kouluineen ja vilja- ja puuvillamarkkinoineen". Alivuokraukseen perustuva maanomistusjärjestelmä (*zemindar*) oli korvattu *Raj*'n vuokratiljelmillä, millä koetettiin estää maan panttaaminen ja vuokratiljelijöitten velkaantuminen. Kyliin oli rajattu polttopuumetsäksi tarkoitettu maa-ala, oli otettu käyttöön uudenaikaisia auroja ja korjuukoneita, kekeiltiin uusia viljakasveja ja hedelmäpuita. Myös terveydenhoidossa oli tapahtunut edistystä: paiseruton ehkäisemiseksi vesilammikot ja lantaläjät oli rajoitettu kylien ulkopuolelle ja kaivoja oli kaivettu.²³

Vaikka rouva Wilson joskus ihmettelikin eivätkö sivistyksen vastaanottajat tunteneet itseään "juuriltaan reväistyiksi ja viimeisillä tieteellisillä menetelmillä tohtoroiduiksi", hän ei pitänyt *Raj*'ta liian holhoavana ja rankaisevana, vaan valistuneena taivaan mandaatin, "luottamustehtävän" hoitajana. Sen kaikkialle ulottuvan vallan saattoi ilmaista kielellä, jota intialaisenkin voi odottaa ymmärtävän:²⁴

Hallinto on kuin eräs Hindujen jumalista, joka ojentaa kätensä joka suuntaan, ja sen odotetaan jumalan tavoin ilmestyvän hyväntahdon ruumiillistumana kaikkialle.

Lain kouran ulottuminen syrjäisimpäänkin intialaiskylään tuli näin tulkituksi järjestyksen jumalan toiminnaksi, joka ei olisi pahansuopaa edes intialaisten traditioihin koskiessaan. Rouva Wilsonin luja usko *Raj*'n hy-

22 Wilson, *Letters from India*, s. 254-55.

23 Wilson, *Letters from India*, s. 258-59. Muita rotuoppien sovelluksia Intiassa olivat mm. rikkoliksiksi luokiteltujen rotujen etsintä, erityisen sotataitoisiksi arvioitujen rotujen käyttö armeijassa (Sikhit) ja rotuun perustuva edustuksellisuus.

24 Wilson, *After Five Years in India*, s. 109.

väitekevyyteen vain vahvistui kenttätyömatkoilla. Näiden aikana hänen suhtautumisensa alkuperäisväestöön kehittyi paikalliseen elämänmenoon tutustumisen myötä – pelkojen voittamisen ja eristäytymisen normin hylkäämisen ansiosta – lempeän sympaattiseksi ja humanitaariseksi. Intialaisten "taikausko, ennakkoluulot ja tietämättömyys" eivät estäneet häntä hankkimasta tietoja Intian 'roduista' ja kulttuureista, niiden uskonnosta, kirjallisuudesta, arkkitehtuurista ja musiikista. Poikkeuksellista hänen Intian kuvauksissaan oli, ettei hän keskittynyt seuraamaan vain brittien elämää, juhlallisuuksia, tanssijaisia, kutsuja, pelejä ja kilpailuja, vaan yritti luoda edes "heikkoa valaistusta" myös intialaisen elämän moniin mysteereihin.²⁵

Intialaisten ulkonäön, tapojen ja kulttuurin tarkasteluun rouva Wilsonille oli tarjolla valmiita kategorioita ja hän käyttikin eri yhteyksissä sekä rotu- että kulttuuriastetarkastelua. Hän kirjoitti Jumalan luomista rotueroista ja "perinnöllisistä vaistoista". Useista viittauksista päätellen hän hyväksyi viktoriaanisen kielitieteen ja antropologian käsityksen englantilaisten ja hindujen yhteisestä "arjalaisuudesta", mikä sinänsä edellytti "muinaisen", joskin "pysähtyneessä tilassa" olevan hindukulttuurin arvostusta.²⁶ Mogulivallan suuruuden aikaista muhamettilaista kulttuuria pidettiin taantuneena ja sen edustajat esiintyivät rouva Wilsonin kirjeissä joko brittikulttuuria imitoivina ja liehakoivina "dandyina" tai moraalisesti rappeutuvina ylimyksinä. Mutta olipa kysymys arjalaisista hinduista tai seemiläisistä muhamettilaisista, intialaisen ympäristön ja ilmaston muokkaamalla "intialaisella rodulla" oli omat selvästi erottuvat piirteensä:²⁷

Heillä kaikilla oli sulavaliikkeiset, hoikat ja sopusuhtaiset vartalot, jotka oli kevyesti puettu valkoiseen tai kirkkaan punaiseen vaatteeseen, heidän kasvojaan hallitsivat ihmeellisen uneliaat, mantelin muotoiset silmät, joihin saattoi syttyä kapina-aikainen, murhaava tuli, jolla hoitajamme meitä pieninä pelotteli.

Lapsena istutetun kammon voittaminen kohdattaessa intialainen silmästä silmään ei ollut *memsahibeille* helppoa ja useimmat kaihtoivat kaikkia kontakteja ja suhteita alkuperäisväestöön. Intialaisten jokapäiväiseen elä-

25 Vrt. Sidney and Beatrice Webb, *Indian Diary*. Ed. and introd. by Niraja Gopal Jayal (O.U.P., 1988). Nämä fabiaani-sosialistit kiinnittivät vuoden 1912 matkallaan huomiota pääasiassa koulutettujen ylimpien kastien ("an essentially loveable race") potentiaaliin tulevaisuuden johtajina Intiassa.

26 Wilson, *Letters from India*, esim. s. 37, 115, 160, 376.

27 Wilson, *Letters from India*, s. 130. "Alkukantaisesta", mongolipiirteisestä dravidiväestöstä ("afridit") ladyllamme ei ollut paljon sanottavaa; he olivat vain kurjia karjavarkaita.

mään tutustuminen kuitenkin auttoi rouva Wilsonia tajuamaan, että heilläkin oli, ihmisen primitiivisestä elämellisyydestä muistuttavan olemuksen takana "sielu", jota hän ei koskaan tuntenut päässeensä täydelleen ymmärtämään.

V

Ensivaikutelmansa Intiasta rouva Wilson sai junamatkalla tulosatamasta Bombaysta Punjabiin. Luonnon avaruus – loppumattomasti tasaista maaseutua – ja kansanjoukkojen paljous asemalaitureilla todisti Intian "valtaavuudesta". Väentungos, sen vilkasliikkeisyys ja meluaminen saivat hänet tunnustamaan pelkonsa, ja vaikka pelkääminen olikin hänestä typerää, hän pian käsitti millaisen tehtävän edessä britit olivat. Itselleen esittämäänsä kysymykseen, mikä esti intialaisia häättämästä heitä pelkällä fyysisellä massallaan hän vastasi, että intialaiset olivat maailman lainkuuliaisinta ja lojaaleinta kansaa, mikä kävi ilmi Wilsonien kunniaksi järjestetyllä vastaanotolla määrääsemalla. Voitonkaaret ja ilotulitukset tervetivät tulijoita kuin voittoisia sotapäälliköitä. Sepoy -kapinassa brittien puolella pysyneet sikhiveteraanit ampuivat tykeillä kunnianlaukauksia.

Lähempi tutustuminen "arjalaisveljiin" ja vierasrotuisiin alkoi leireissä. "Jim" järjesti vaimolleen sekä epävirallisia luentoja eri kansoista että toi teltan ovelle nähtäväksi eri kastien edustajia. Esiteltävien hahmojen käytös ja ulkonäkö kertoivat sopeutumisesta elinympäristöön. Punjabin maaseutu oli ennen laajoja kasteluprojekteja kuivaa, kasvusto pensasmaista ja puusto viidakkoalueita lukuunottamatta vähäistä. Yhtä lailla Punjabin luonto kuin sen kulttuurikin oli "pysähtyneisyyden" tilassa. "Tavan ja mykän alistuneisuuden maassa" kylien elämä kulki samaa monotonista rataansa kuin tuhansia vuosia sitten.²⁸ Alimpiin kasteihin ja kastittomiin kuuluvien luiseva olomuoto toi mieleen eläinkunnan loiseliöt, heiltä vain puuttui eläinvastineidensa aggressiivinen elinvoima:²⁹

He muistuttavat kyläkoiria, jotka häntä koipien välissä vaeltelevat sinne tänne luihuina ja nälkiintyneinä, valmiina hyökkäämään ruoan kimppuun kun silmä välttää. Kuten nuo koirat, nämä ihmiset

28 Wilson, *Letters from India*, s. 27, 84.

29 Wilson, *Letters from India*, s. 17.

ovat hylkiöitä, ja epäilen onko heidän elämänsä yhtään parempaa kuin koiranelämä.

Näistä olennoista seuraava 'ylempi' kasti koostui kirjavasta joukosta länsimaalaiselle vähemmän tuttuja ammatinharjoittajia. Lyhyenlännät, mutta jäntevät sudenmetsästäjät, luhut liskojen kiinniottajat, tarkkanäköiset kadonneitten lehmien jäljittäjät, kyyryselkäiset iilimatojen kerääjät, laihat fakiirit ja akrobaatit, itsensä kanssa painijat, eläinten kanssa esiintyjät ja erilaiset musikantit järjestivät Wilsonien seurueelle sekä hämmentäviä kokemuksia että runsaasti huvia.

Alun arastelun jälkeen rouva Wilson uskaltautui miehensä luvalla teltastaan ulkomaailmaan. Hän kuljeksi maaseutukylissä, haisteli maauuneista nousevaa savun hajua, tarkkaili hindulapsia eri työtehtävissään, liikuskeloi kaupunkien basarien ihmisvilinässä, näki miten hindukauppiat kiskoivat korkoa oppimattomalta muhamettilaiselta talonpojalta. Hänen kuvauksessaan kadulta ei enää ollut pelonsekaista ihmetystä, vaan pikemminkin sympatiaa ja avointa tarkkaavaisuutta.³⁰

Katu on täynnään ihmisiä. Miehet kantavat pikkupoikiaan olkapäillään, he ovat pukeutuneet seremoniaa varten tinatakkeihin ja pääkallolakkeihin. He syövät sokeriruokoa. Naiset rupattelevat odotellessaan vanhan akan paistamia sämpylöitä uunista. Kuuluu lakkaamatonta kilinää, sepän alasimen kalketta, palkeitten puhkuva ääni ja makeiskauppiaan kellon kilkatusta hänen kojunsa takaa. Villinnäköinen, huumeen typerryttämä, puuteroitu fakiiri vaeltaa rautatankoonsa nojaten ja toistellen nopeassa tahdissa jumalansa nimeä. Häntä seuraavat antavat hänelle almuja. Kylän postimies, jonka sauvassa kilisee kelloja, ryntää ohitse...

Heitä rouva Wilson väitti oppineensa rakastamaan omalla, "järjettömällä, sokealla tavallaan".³¹ Ehkä hän odotti intialaisilta liikaa vastarakkautta, sillä vaikka hänellä oli käytössään hindin kielioppi ja useita tulkkeja, hän ilmaisi toistuvasti pettymyksensä, jopa surunsa siitä, ettei päässyt näkemään kohtaamiensa intialaisten arvoitukselliseen sisimpään. Se oli kuin redusoimaton, jälkikantilainen *Ding an sich*, jota ei voinut ymmärtää. "Niin kaukana kuin Itä on Lännestä" pysyivät intialaiset vielä rouva Wilsonista. Esteiksi syvällisemmälle ajatuksenvaihdolle hän esitti keskustelun rajoittu-

30 Wilson, *Letters from India*, s. 86-87.

31 Wilson, *Letters from India*, s. 83.

misen virallisiin aiheisiin ja intialaisten pidättymisen henkilökohtaisten asioiden kertomisesta. On ilmeistä, että rouva Wilson toivoi kommunikointia sellaisissakin asioissa, jotka intialaiset pitivät kristityiltä ehdottomasti salassa. Toisaalta hänen pyrkimyksiään haittasivat myös brittiasenteet ja tavat. Tavan mukaan *memsahib* ei saanut yksin vastaanottaa intialaisia vieraita eikä itsenäisesti hyväksyä intialaisen herrasmiehen tarjoamaa vieraanvaraisuutta. Naisen ei myöskään ollut soveliasta yksin ajella kaupungilla ja hänen tuli pysytellä piilossa esimerkiksi leiriteltojen pystytyksen aikana. Kätkeytymistä perusteltiin sillä, etteivät muhamettilaisetkaan antaneet brittien kurkistella sisälle haaremeihinsa.

Rouva Wilson ei sulkeutunut bungalowin turvallisten seinien sisälle, vaan uhmasi liikkumis- ja tapaamiskieltoja. Hänestä naisillakin tuli olla ylpeyttä ja rohkeutta olla pelkäämättä oman arvokkuutensa menetystä. Avoimemmilla kontakteilla hän uskoi erojen intialaisten ja brittien käytöstavoissa ja näkemyksissä tulevan molemmin puolin paremmin tunnustetuiksi ja ymmärretyiksi. Hän onnistuikin sulattamaan jäätä. Wilsonien intialaistuttavat olivat nimittäin valittaneet, että englantilaisten herrasmiesten oli epäoikeudenmukaista vaatia intialaisia miehiä luopumaan naistensa piilottamisesta, kun he itse eivät olleet valmiita tekemään vastauhrausta. Rouva Wilson 'uhrautui' ja myöhemmin osoittautui, ettei Wilsonien intialaisilla miestuttavilla ollut mitään sitä vastaan, että hän tapasi myös heidän vaimojaan, koska se ei uhannut mitään intialaisten perinnäistapaa. Kokeuksensa perusteella rouva Wilson vaati, että jos jokin intialainen tapa oli muutettava tai uskomus kitkettävä lähtökohtana tuli aina olla, että britit ensin näyttäisivät intialaisille, mitä parempaa he aikoivat tilalle. 'Hyvän-tahtoisen' hallinnon menestyksen ensimmäinen ehto oli, että hyvää tarkoittavat uudistukset olisi alistettava myös vastaanottajien hyväksyttäväksi. Tätä ymmönnytystä *Raj* ei olisi voinut arvovaltaansa menettämättä tehdä.

Kaikesta ymmärtäväisyydestään huolimatta rouva Wilsonkaan ei voinut täysin luopua vaatimuksesta muuttaa intialaisten moraalialueita. Hänen menetelmänsä vain oli varhaisviktorianista perua eikä tukeutunut utilitaristiseen ideaan lain reformoivasta vaikutuksesta intialaisten miellissä. Samalla tavalla kuin evankelisessa lähetyssaateessa, joka oli 1840-50-luvuilla asettanut päämääräkseen intialaisten käännättämisen kristinuskon yksijumalaisuuteen, hänen ajattelussaan jokaisen intialaisen olisi pitänyt olla yksilö yksin suhteessaan yhteen Jumalaan. Ulkoisesti "passiivisen, kohteliaan, hengettömän ja mykän" intialaisen tajuntaan hän kuvitteli sielun, "näky-mättömän atomin", a priori käsittämisen kohteen. Sitä hän koetti intuitiivisesti käsittää ja sitten epäonnistuessaan moitti intialaisten sielua aliehitetyneeksi. Tällä lähestymistavalla intialaisen mieli pysyi mysteerinä.³² Bri-

teillä ja intialaisilla oli kyllä sama "sydän", kuten silloin kun rouva Wilson ja hänen palvelijansa yhdessä itkivät palvelijan pojan kuolemaa.

Ainoastaan intialaisen kulttuurin eri osa-alueista monen vuoden aikana hankittu tieto saattoi korvata intuition, ja rouva Wilson ymmärsikin pian, ettei ollut olemassa mitään oikotietä intialaisuuden tuntemiseen. Vierailut intialaisissa kodeissa paikallisten ruhtinaitten hoveista maaseutukylien majoihin, tutustuminen intialaisten jokapäiväiseen elämään, heidän uskontoonsa, hindufilosofiaan, Intian historiaan, musiikkiin, maan tapoihin ja traditioihin avasivat hänelle tietä intialaiseen ajatusmaailmaan. Silkka inhimillinen uteliaisuus, lahja, josta rouva Wilson kiitti Jumalaa, voitti nojatuolipohdiskelut. Yrittäessään tutustua intialaisiin naisiin hänen oli mm. ymmärrettävä, että vaimot käsitettiin miesten omaisuudeksi eikä heillä ollut puhevaltaa. Siksi hänen oli useimmiten joko tyydyttävä keskusteluihin miesten kanssa tai sitten itsenäisesti tarkkailtava naisten toimia ja pantava ylös näkemänsä ja kokemansa. Havaittuaan myös, ettei muodollisen seurustelun ja keskustelun välityksellä voinut saada kontaktia intialaiseen todellisuuteen, hän suuntasi ekskursionsa riisinjuuritasolle.

Vuosina 1889–1891 rouva Wilson kulki miehensä mukana Punjabin rajamaakunnan maaseudulla ja hankki vaikutelmia ja kokemuksia sikäläisestä elämänmenosta. Kuvattuaan vuokraviljelijän kodin vaatimatonta, mutta siistiä interiööriä – "siistimpää kuin Skotlannin Ylämaitten mökkiäisten asumuksissa" – hän lyhyesti kirjasi ylös tämän vaimon työpäivän:³³

Noustuaan aamun sarastaessa hän puhdisti viljan kotitekoisessa korissa, jauhoi sen, kirmusi maidon, siivosi huoneen, haki vettä lammesta, valmisti aamiaisen pihalla kahden kiven välissä olevalla tulella, kunnes keskipäivällä vei miehelleen leivän pellolle. Ennen illallista hän hieroi miehensä työstä rasittunutta ruumista.

Rouva Wilson ei voinut muuta kuin ihailia sitä ahkeruutta ja sitkeyttä, millä tämä piti vaatimattoman taloutensa järjestyksessä. Tulkkina toimi hänen ystävänsä, eräs lady 'M.', joka osasi seudun murretta ja käänsi englanniksi kaivolle kokoontuneiden naisten rupattelua. Se osoittautui brittinaisten *small-talk* -jutustelua muistuttavaksi harmittomaksi keskusteluksi. Tätäkin pikkuseikkaa rouva Wilson piti lisätodisteena ihmisluonnon perimmäisestä

32 Wilson, *Letters from India*, s. 88.

33 Wilson, *Letters from India*, s. 93.

ykseydestä, jota syvät rotu-, kasti- ja uskontokuntaerot pitivät Intiassakin piilossa.

VI

Tutustuessaan intialaiseen kulttuuriin rouva Wilson oivalsi sen monimuotoisuuden kirjallisuudessa esiintyviin stereotypioihin verrattuna. Musiikki oli se intialaisen hengenelämän ilmaus, jota kuuntelemalla hän toivoi pääsevänsä lähemmäs intialaisen kulttuurin ydintä. Hänelle järjestettiin lukuisia tilaisuuksia kuulla intialaista laulua ja soittoa ja katsella intialaisia tansseja bungalowin verannalta. Ensi kuulemalta (v. 1889) erään intialaispojan laulussa oli kyllä "kiehtovaa kauneutta", mutta pitemmän päälle se oli "epäsointuista ja kaameaa". Säestys, joka tapahtui kahdella viuluntapaisella soittimella ja sitralla, oli länsimaiseen sointujen harmoniaan tottuneelle kidutusta ja "hulluutta tuottavaa" sekasortoa ja melua. Kirjeessään ystäväilleen Skotlantiin rouva Wilson piti kuultua hälyä irratiionaalisten mielen-tilojen ilmauksena:³⁴

Kuvittele kolme erillistä, kovasti vonkuvaa ja hellittämättömällä voimalla soitettua viulun riitasointua, joiden sointi jatkuu loputtomasti, kuvittele kolmet vääristyneet kasvot, jotka päästelevät kukin omaa, yksilöllistä huutoaan. Huudot alkavat yllättäen, aivan oudolla hetkellä riippumatta viuluista tai toisistaan, kuvittele kaksi rumpalia lyömässä nopeaan tahtiin, ja kuvittele: lopuksi sinulle kerrotaan, että tuo meteli oli itämainen rakkauslaulu!

Tällainen vongutus ja kiljunta olisi hänen mielestään kiihdyttänyt Ranskan vallankumoustakin. Hän joutui nyt vakavasti epäilemään aikaisempaa uskoaan ihmiskunnan rotujen alkuperäiseen ykseyteen, ja lopulta toteamaan vain värien kauneuden tajun olevan kaikille yhteistä. Jokaisella rodulla oli oma kauneusihanteensa, joka ilmeni eri taiteenlajeissa, musiikissa, arkkitehtuurissa, kirjallisuudessa ja runoudessa – jopa tanssissa, vaikka siinä oli ruumiin kielenä jotain "kosmopoliittista". Rouva Wilsonille nämä havainnot eivät kuitenkaan merkinneet intialaiseen kulttuuriin paneutumisen torjuntaa, vaan vain kiihottivat hänen uteliaisuuttaan.

34 Wilson, *Letters from India*, s. 31.

Vuonna 1901 hän eräällä retkellä Punjabissa kuuli teltaansa huilun soittoa. Surumielinen melodia tuntui tulevan suoraan kansan sydäimestä:³⁵

Kuulin tuossa musiikissa epämääräisen kaipauksen näkymättömään ja ikuiseen, se oli täynnä antautumista väistämättömän kohtalon edessä. Välillä kuului ilon ja alkukantaisen huumorin säveliä, ne vaihtelivat hysteerisestä tunteesta kiihkeään intohimoon, jännitykseen, vihaan ja epätoivoon, kunnes viimein soitanto palasi monotoniseen toivottomuuteensa.

Kuulija tunsi "kuurojen korviensa avautuvan kuulemaan mykän ääntä" ja käsittävänsä intialaisen fatalistisen mentaliteetin, ja sen miten kaikilla ihmisroduilla oli sittenkin jotain perustavan yhteistä – ilon ja surun perusilmaukset. Elämyksensä kannustamana rouva Wilson ryhtyi opiskelemaan hindujen musiikin järjestelmää ja instrumentteja Lahoren musiikkikoulussa. Vaikeuksien kautta hän oppi, että hindujen vuosi jakaantui kuuteen vuodenaikaan, joista jokaisella oli oma sävelkulkunsa. Samoin päivät jakaantuivat kuuteen musiikilliseen jaksoon, joista jokaisella oli oma kuunteleva jumaluutensa. Musiikillinen päivä päättyi, kun "demoni söi laskevan auringon". Nyt rouva Wilson oivalsi, ettei hindumusiikin perusteita voinut ymmärtää ilman syvällisempää hindulaisuuteen paneutumista.

Vaikkeinta rouva Wilsonille oli lähestyä intialaisen mentaliteetin uskonnollista puolta, joka oli kyllästetty jumaluuksilla, hengillä ja demoneilla. Länsimaisena kristittyinä, vaikkakin panteismiin taipuvaisena hänen ei ollut helppoa eläytyä esimerkiksi joogiin, joka vain henkeä pidättämällä näytti keskittävän ajatuksensa jumaluuteen. Koska intialaiset eivät mielellään kertoneet uskonnollisista kokemuksistaan oli turvaututtava hindujen teksteihin. Vedat, Brahmana, Upanisadit, Manun lait ja eepiset Ramayana ja Maha Bharata olivat ne "kansanraamatut", joihin rouva Wilson koetti tutustua. Lukukokemukset jumalien ylistyksestä, uhrimenoista ja noituudesta olivat, niin kuin hän totesi, "sekavat". Länsimaisen luokituksen mukaan hindulaisuus olikin 'epäjohdonmukaista' polyteismia, mutta jotkut jumalat, kuten Vedan pääjumala Varuna ilmensivät yhtäikaa sekä monoteistisiä että panteistisiä piirteitä. Tuo jumaluus oli erityisesti rouva Wilsonin mieleen. Kaiken kaikkiaan hän suhtautui hindufilosofiaan suurella kunnioituksella. Olihan se ilmausta ikivanhan arjalaisen rodun pyrkimyksestä kohti Jumalaa, ja olivat-

35 Wilson, *Letters from India*, s. 233. *The Spectator* -lehteen käännettyjen hindurunojen inspiroimana ladyymme käänsi punjabilaisia lauluja englanniksi. Eräs niistä kuului yksinkertaisuudessaan: *The leaf fell from the tree/The wind blew it away/I seek him who left me/Seek him night and day.*

han sen perustajat olleet maailman ensimmäisiä filosofejia, joitten opetuksen jälkiä voi seurata Pythagoraasta gnostikkoihin ja pessimismin filosofi Schopenhauerin kautta teosofiseen liikkeeseen asti. Rouva Wilson löysi Vedanta -filosofiasta lukuisia yhtymäkohtia 1800-luvun alun romantiikkaan, ja piti sitä kokonaisvaltaisempaan pyrkimykseenä ylittää puhtaan yksilöllisyyden rajat kuin romantiikan ponnistus irrottautua materiaalisesta elämän ahdistuksesta maailmanhengen yhteyteen. Vedanta ei korostanut sielun yksinäisyyttä, vaan sen opit *brahmasta* (henki), *mayasta* (illuusio), *samsarasta* (sielunvaellus), *muktista* (vapautus haluista), *karmasta* (kohtalo) ja *jogasta* (tie) merkitsivät hindulle nurkumatonta kohtaloon alistumista. Yksilö ei voinut löytää sisältään elämälleen päämäärää eikä asettaa sille vaatimuksia. Sielun pelastumisen sijaan tarjottu täydellinen sulautuminen jumaluuteen saattoi kauhistuttaa individualistista viktoriaania:³⁶

Olenko ymmärtänyt oikein nämä mystiset kirjoitukset? En tiedä. Tiedän vain, että olen yrittänyt ja että jaan heidän surunsa ja sydämessäni tunnen sympatiaa niiden miljoonien puolesta, jotka ovat mieleltään sidotut kauhistuttavaan Elämänpyörään.

Hindujen uskonnollisiin menoihin rouva Wilson suhtautui äidillisen torjuvasti tai paheksuvasti riippuen siitä, kuinka oudoksi tai taikauskoiseksi rituaalit osoittautuivat. Sen, elivätkö intialaiset vielä 3000 vuotta vanhojen oppien mukaan saattoi hänen mielestään saada selville vain Benaresissa, hindujen pyhimmissä paikassa. Näkymät Gangesin rannalla, missä uhrattiin auringolle, missä brahmiinit möivät savi-idoleita ja missä sairaita lapsia parantumisen toivossa kastettiin samaan veteen mihin ripoteltiin kuolleitten tuhka, saivat hänet vakuuttuneeksi hindulaisuuden voimasta, muuttumattomuudesta ja pysähtyneisyydestä.³⁷ Tämä perusteella rouva Wilson ei enää pitänyt minään ihmeenä sitä, ettei brittien valta Intiassa ollut juurikaan onnistunut koskettamaan intialaisten sielua, vaan vain elämän materiaalista ulkokuorta. Jos kohta *Raj* olikin saanut ihmisuhrit ja leskien itsemurhat lähes loppumaan, niin kansanusko oli ja pysyi. Sen kyky joustavasti sulauttaa vieraita aineksia itseensä ilmeni mm. siitä, miten kuningatar Viktoria oli samaistettu äitiyden jumaluuteen. Kansanuskon pragmaattisuus, uhraaminen luonnonvoimille avun ja vastapalvelusten saamiseksi sai moderneja muotoja esimerkiksi virkamiesten lahjonnassa. Hindulaisuuden perustava

36 Wilson, *Letters from India*, s. 166. Bhagavadgita, hindufilosofian tärkein uskonnollinen teksti ilmestyi englanniksi ensimmäisen kerran jo vuonna 1785 Charles Wilkinsin kääntämänä.

37 Wilson, *Letters from India*, s. 159-60.

ja kiehtova dualismi ilmeni rouva Wilsonille siitä, että se yhtäältä piti yllä irrationaalisille uskomuksille perustuvaa toivoa lopullisesta vapautuksesta tämänpuoleisesta sielunvaelluksen päätyessä. Toisaalta se johdatti hindut tavoittelemaan tämänpuoleisessa elämässä brittien harvoin saavuttamaa "kauneutta" sisäisessä puhtaudessa ja vapaudessa lihallsuudesta. Brittiläisen sivistystehtävälle omistautumisen vaatimuksen ja hindulaisuuden eettisen imperatiivin eron rouva Wilson havaitsi englantilaisen ja intialaisen luonteissa:³⁸

Hallintomiehenä englantilainen omistautuu vakaasti ja täydellä sydämellään velvollisuuksiensa täyttämiseksi köyhiä ja hädässä olevia kohtaan sellaista sympatiaa, mitä ei kansakuntien historiassa ole koskaan ylitetty. Hindujen kastijärjestelmä ei sitävastoin tunne yhteishyvän henkeä tai ihmisten veljeyttä ... mutta arvioitaessa keskimääräistä rotutyyppejä ja niiden tehtäviä, englantilaisen luonnetta muokkaavat pääasiassa raamatun kymmenen käskyä, kun taas hindun osa on olla vuorisäärän autuaina.

Oli vain luonnollista, että rouva Wilsonkin piti Intian 'edistyksen' takeena ICS:n virkamiehiä varustettuina jaloilla hyvän tekemisen aikomuksilla. "Pyhät" intialaiset jäivät auttamatta passiivisen vastaanottajan rooliin. Eikä brittien luottamus intialaisten kykyihin hallita itseään ajan myötä suinkaan kasvanut. Pääministeri Gladstonen 1880-luvulla varakuninkaille antamasta tehtävästä valmistaa Intiaa itsehallintoon ja brittien lähtöön luovuttiin Wilsonien toisen oleskelukauden aikana. Curzonin politiikka oli intialaista nationalismia vähättelevää, kovaa despotiaa.³⁹ *Raj*'n politiikan muutos ja intialaisten reaktiot siihen näkyivät rouva Wilsonin kirjeissä huolestumisen oireina, jotka hän painoi pinnan alle niin, ettei hän liiemmin kommentoinut edes kriisitilanteita, kuten esimerkiksi Bengalin jaon aiheuttamia levottomuuksia. Intialaisten luonteen ominaisuudet, kärsivällisyys, nöyryys, lempeys, itsensä kieltäminen ja armeliaisuus esiintyivät hänellä uskonnollisissa ja yhteisöllisissä tehtävissä, kuten kastirajat ylittävissä kerjäläisten ruokinassa. Intialainen poliittinen moraali ei ollut rouva Wilsonin käsityksen mukaan kypsä länsimaistyyppiseen kiihkottomaan poliittiseen argumentointiin. Hän toisti usein, miten kunniallisuus, totuudenmukaisuus ja rehellisyys olivat intialaisille toistaiseksi harvinaisia hyveitä. Näkemättä *Raj*'n

38 Wilson, *Letters from India*, s. 280-81. Kristillisyyden imperialistinen ehdottomana moraalikoodina; vrt. Earl of Cromer, "The Government of Subject Races" (1908). *Political and Literary Essays 1908-1913* (London, 1913), s. 9.

39 Sarvepalli Gopal, *British Policy in India 1858-1905* (C.U.P., 1965), s. 222-23.

suosikkijärjestelmässä itsessään mitään moitittava, hän huomautti, ettei intialaisille yhteistoimintamiehille näyttänyt olevan helppoa luopua liehittelystä, mikä aiheutti briteissä säälinsekaista ylemmydentunnetta eikä ollut omiaan parantamaan rotujen välistä yhteisymmärrystä.⁴⁰ Useimmat britit väittivät, etteivät intialaiset voineet koskaan oppia hallitsemaan itse itseään, mutta rouva Wilson sentään uskoi Intian tulevan itsenäistymisen ensiaskeleen, yhteishallinnon toteutuvan pitkän poliittisen kasvatusprosessin tuloksena. Samaan aikaan oli kuitenkin jo olemassa selviä merkkejä siitä, etteivät intialaiset olleet enää valmiit hyväksymään vastaanottajan rooliaan ja vain auttamaan brittejä hallitsemaan Intiaa.

Rakkauden sanoma, inhimillisen yhteyden tunne ja halu palvella jumalaa olivat rouva Wilsonin mielestä kaikkien uskontojen yhteinen perusta, mutta vain kristillisuus voi lopullisesti hävittää taikauskon, mitä hindulaisuus vielä kosolti sisälsi. Niinpä vain siellä, missä hinduismiin oli sulautunut kristillisiä aineksia, voitiin havaita 'edistystä'. Vaikka anglikaaninen lähetystyö ei ollut sujunut Intiassa toivotulla tavalla, rouva Wilson saattoi panna merkille miten jotkut intialaiset lukivat vapaaehtoisesti Uutta Testamenttia. Vapaaehtoista kääntymistä oli tapahtunut, esimerkiksi anteeksianto viholliselle oli lisääntynyt ja Kristuksen hahmoa ihailtiin. Eräs brahmiini jopa lausui: "Jeesus on kuin teidän parhaat kuvernöörinne".⁴¹ Tämän tunnustuksen rouva Wilson halusi lukevan niiden, jotka olivat alkaneet epäillä *Raj*'n kykyä arjalaisveljien inhimilliseen kohteluun.

VII

Intian taiteeseen ja historiaan rouva Wilson tutustui kiertomatkoillaan kulttuurihistoriallisesti merkittäville nähtävyyksille. Ei voida sanoa, että hän olisi perehtynyt näihin Intian kulttuurin osa-alueisiin läheskään yhtä hyvin kuin uskontoon ja filosofiaan. Intian rakennustaiteen monumentit olivat hänestä kyllä loistavia, esimerkiksi Aurangzebin (1658–1704) ajan Jaipurin palatsit, mutta niiden lähes raunioitunut tila, tyhjyys ja hiljaisuus kertoivat kukistetun kulttuurin katoavaisuudesta. Niihin saattoi suhtautua samalla kaiholla, jota osoitetaan suvun edesmenneelle, kaukaiselle jäsenelle. Rouva Wilson osteli retkillään taide- ja muistoesineitä kotiinvietäväksi, mutta ei

40 Wilson, *Letters from India*, s. 389.

41 Wilson, *Letters from India*, s. 288.

ryhtynyt harrastamaan keräilyä. Hänen romanttisen makunsa mukaista taidetta oli Intiassa hyvin vähän.

Juuri ennen kotimatkaa (1909) Wilsonit vierailivat Vishnun temppeleissä Udaipurissa. Hänen vaikutelmansa ja arvionsa paikan kulttuuriannista kertoo viktoriaaniselle mielenlaadulle ominaisesta seksuaalisuuden esittämisen tabusta. Temppelein friisien koristelussa näkyi rouva Wilsonille groteskiudessaan säädyttömiä, "vastenmielisiä hahmoja", alastomia miehiä ja naisia, jumalia ja jumalattaria rivoissa asennoissa. Temppeleissä harjoitetun palveluksen tunnelma oli kaikkea muuta kuin harras, mutta jätti jälkeensä tunteen siitä, että kaikkivaltias saattoi kenties sittenkin hyväksyä intialais-tenkin kehittämät tavat ja muodot tavoitella yhteyttä häneen:⁴²

Trumpetit soivat, kellot kilisivät... Vishnun kuvan ääriviivat ja temppelein friisiin kuvattu eläinten ja häpeämättömien ihmishahmojen joukko muuttui himmeämmäksi auringon laskeutuessa. Me lähdimme pois surullisina, mutta onnellisina muistaessamme, että Jumala, joka tuntee meidät, ymmärtää, että me olemme pölyä, ja tietää paremmin kuin me itse, missä meissä, olimmepa hyviä tai pahoja, viisaita tai tyhmiä, on kultaa kuonan keskellä.

Rouva Wilsonin ymmärrystä Intian kulttuurista muotoili hänen kristillinen perusnäkemyksensä Jumalan johduksesta kulttuurihistoriassa, kuitenkin niin, että myös hindukulttuuri näyttäytyi yhtenä, joskin pääväylältä harhautuneena inhimillisenä pyrkimyksenä henkisyteen ja sivistykseen.

Intian historia oli rouva Wilsonille valloitusten ja sisäisten taistelujen ketju, jonka britit olivat viimein katkaisseet. Eri kansat olivat vallanneet maan eri suunnista ja jotkut valloittajista olivat jopa asettuneet sinne, mutta mitään kovin merkittävää kulttuurien ja rotujen sekoittumista ei ollut tapahtunut. Britit olivat lyöneet miekat auroiksi – "taistelut jatkuivat lakituvisissa". Hindu- ja muslimikulttuurit elivät rinta rinnan brittien "verellä hankkimana" *Pax Britannica* n vallitessa. Alakulttuurit pitivät lujasti kiinni omista traditioistaan, ja joka kylällä ja merkittävällä suvulla oli oma kirjuriinsa tai traditionlaulajansa, joka kirjasi kronikkaan ja kalenteriin kaikki merkkitapaukset (juhlat, uskonnolliset festivaalit, riitatapaukset jne.) Kronikoitsija piti myös genealogiaa, johon suvun status perustui, ja jonka merkitys tuli esiin erityisesti perinnönjaoissa ja naimakaupoissa. Rouva Wilson pani merkille miten joustavasti tuollainen 'historia' sopeutui brittien alulle panemaan taloudelliseen kehitykseen ja oli heidän politiikkansa

42 Wilson, *Letters from India*, s. 411.

palveluksessa, kun nuo kronikoitsijat sepittivät brittihallinnon ansiosta vaurastuneelle alempikastilaiselle sellaisen menneisyyden, etteivät kastirajakaan estäneet tätä siirtymästä ylempään kastiin.⁴³

Jos kastirajojen ylittäminen olikin tullut Intiassa mahdolliseksi, 'rodun' vaihtaminen oli yhtä vaikeaa kuin epäsuotavaakin. Rouva Wilsonin käsitöksen mukaan muslimin, hindun ja britin oli parempi pysytellä oman rotunsa piirissä, sillä fyysisen tyypin muuttuminen aiheutti sellaisia mielenhäiriöitä, joitten kestäminen kysyi lujuutta. Samantapaisiin seurauksiin johti myös vieraan kulttuurin tietoinen omaksuminen – ongelma, jonka englantilaisen koulutuksen saaneet intialaiset joutuivat väistämättä kohtaamaan. Suuri se ei tosin ainakaan hallinnossa voinut olla, sillä vuonna 1909 1142:n ICS:n virkamiehen joukossa oli vain 60 intialaista.⁴⁴ Rouva Wilson kohtasi kulttuurihybridin erään muslimituttavansa opettajassa. Tämä rodusta ja kulttuuristaan loitontunut muslimi oli kaikin puolin kunnan mies. Hän oli saanut englantilaisen kristillisen kasvatuksen ja koulutuksen, mutta hänen tulevaisuutensa "elämäntaistelussa" ei näyttänyt lupaavalta.⁴⁵

Ei ole nähtävissä mihin hän voi asettua, omaansa vaiko meidän rotuumme, ja on mahdollista, että koettaessaan istua kahdella tuolilla hän voi pudota maahan ja tulla tuomituksi elinkautiseen yksinäisyyteen, mikä on pahempaa kuin kuolema.

Sekarotujen menestyminen riippui kolmesta tekijästä: ensisijaisesti 'luonnon' vastustuksen voimakkuudesta, so. luonnollisiksi oletettujen, rodulle tyyppillisten, perinnöllisten ominaisuuksien sitkeydestä, mutta suuresta määrin myös sekä alkuperäisen ja vastaanottajarodun edustajien asenteista kiipijää kohtaan että omaksujan omasta ymmärryksestä olla tavoittelematta taivaita uuden rodun kulttuurissa. Edellä mainittu opettaja olikin, aiottuaan ensin lähestyä rakastamaansa englantilaisnaista Wilsonien välityksellä, järkevästi päättänyt jättää rakastettunsa vain ihanteekseen pyrkimättä avioliittoon. Rouva Wilson oli ojentanut sulhasehdokasta muistuttamalla mahdollisen avioliiton johtavan englantilaissyntyisen aviovaimon sosiaaliseen "karkoitukseen" anglosaksien joukosta. Seka-avioliittojen turmiollisuutta todistellessaan hän viittasi jälleen hämärästi 'luontoon', joka hänen mukaansa "näytti" liitoista syntyneissä lapsissa, miten se vierasti rotusekoitusta.⁴⁶ Muslimiopettajan onneton asema herätti Wilsoneissa sympatiaa päin-

43 Wilson, *Letters from India*, s. 120-22.

44 Brown, *Modern India*, s. 141.

45 Wilson, *Letters from India*, s. 115.

46 Wilson, *Letters from India*, s. 116.

vastoin kuin oppimattomien sekarotuisten tilanne, nämä kun eivät olleet perineet kummankaan rodun hyviä ominaisuuksia, vaan olivat tavoiltaan taantuvia "hybridejä". Jotkut "loistavat euraasialaisyksilöt" saattoivat olla poikkeuksia, mutta yleisesti ottaen he olivat Intian onnettominta joukkoa. Heidä näki valtavaa vauhtia kasvavan Kalkutan kaduilla, ja heidän lisääntymisensä oli, kaiken edistyksen rinnalla, imperiumia degeneroiva, "sairaaloinen" ilmiö.⁴⁷

Vieraillessaan bengalilaisen näytelmäkirjailijan luona rouva Wilson sai kuulla paikallisen mielipiteen Intian rotu- ja valtasuhteista ja sekarotuisten kulttuurikameleonttien asemasta. Hän kuunteli hämmästyneenä eikä voinut olla monessakaan asiassa yhtä mieltä. Yks'kantaan kirjailija ensinnäkin totesi brittien vallan vahingoittaneen intialaista kulttuuria, hän itse ei esimerkiksi enää voinut kirjoittaa sota- tai rakkauskertomuksia, vaan hänen oli keskityttävä seipittämään uskonnollisia näytelmiä ja satiireja intialaisista, jotka hankkivat englantilaisen sivistyksen ja unohtivat alkuperäiset tapansa ja traditionsa. Halveksuen hän vertasi brittiläisittäin pukeutuvia ja pihviä syöviä maanmiehiään apinoihin. Pientä kiistaa keskustelijoiden välille syntyi uskonnon kansallisuudesta; rouva Wilson puolsi ylikansallista jumaluutta ja lähestystystä ja viittasi aiemmin esitellyn brahmiiniystävänsä ennustukseen, että jos britit pysyisivät vielä sata vuotta Intiassa, kaikki intialaiset olisivat kääntyneet kristinuskoon. Tämän kirjailija koetti kiistää palauttamalla mieliin, että britit, joista intialaiset käyttivät nimitystä *vaishyas*, kauppiaat, eivät nimensä mukaisesti voineet olla todella kiinnostuneita intialaisista itsestään, vaan heidän tavaroistaan, pelloistaan, kanavistaan ja materiaalisista parannuksista. Kauppiaitten intressissä ei voinut olla käännnyttä ja sivistää maanviljelijäkansaa, vaan kehittää Intian taloutta, liikenneyhteyksiä ja oikeusinstituutioita vastaamaan brittiläistä imperiumia hyödyttävän kaupan tarpeita. Rouva Wilson kuitenkin muistutti, että Sepoy -kapinan jälkeen britit olivat päättäneet, uskoen intialaistenkin sitä toivoneen, olla puuttumatta intialaisten yksityisasioihin ja intialaisen "rodun omalaatuisiin käsityksiin".⁴⁸ Holhoavasti hän lisäsi, että tätä politiikkaa britit noudattaisivat tulevaisuudessakin jos intialaiset vain tottelivat *Raj'*n lakia. Kirjailija vastasi tähän epäilemällä pääsisivätkö britit tuolla politiikalla koskaan intialaisten sydämiin. Tasavertaiseksi ajateltu kohtelu

47 Wilson, *Letters from India*, s. 295.

48 Kapinaan johtaneen tyytymättömyyden leimahdutti liekkiin tieto intialaisjoukoille annetusta määräyksestä rasvata uusien kivääreittensä panokset lehmän ja sian rasvasta tehdyllä seoksella, mikä loukkasi sekä hindujen että muslimien uskonnollisia tunteita. Tästä ja kapinan motivaatiotaustasta ks. Vincent A. Smith, *The Oxford History of India*, 3rd ed. by Percival Spear, part III, rewritten by Percival Spear (Oxford, 1970), s. 663-667.

Raj'n 'edistyksen' nurja puoli. Saksalaisten ja radikaalien intialaisten nationalistien välittämä sota-ajan (1918) kuva Intiasta brittiläisen siirtomaavallan kurimuksessa.

lain edessä ei riittänyt todellisen yhteisymmärryksen perustaksi, sillä lain takana oleva moraalit pysyi intialaisille vieraana. Ajanoloon intialaiset kyllä oppisivat lain ja haluaisivat lopulta ottaa vallan sen toimeenpanoonkin. Nyt rouva Wilson ei voinut enää muuta kuin tunnustaa brittien ja intialaisten välisen kuilun tosiasiksi, jota oli erittäin vaikea ylittää ja lopetti keskustelun kysymällä oliko intialaisten kääntyminen kristinuskoon ylipäänsä mahdollista. Vastauksesta, vaikka se ilmeisesti olikin kysyjän mieleen, voidaan päätellä Jeesuksellekin varatun paikan hindujumalien joukossa:⁴⁹

Jos te tarkoittatte sillä (kääntymisellä) sitä, ettei meidän tarvitse unohtaa historiaamme, rotuamme, ja ettei meidän tarvitse pukeutua kuin apinat, jotta meistä tulisi englantilaisia, vaan sitä, että meidän tulee palvoa Kristusta, josta lukiessa vuodatan kyyneliä, siinä tapauksessa voin sydämestäni sanoa Aamen ja Aamen.

Rouva Wilsonin kirjeitten taustalta hämmötti se kriisi, missä *Raj* oli vuosisadan vaihteessa. Hallinto etsi suuntaa ja keinoja rauhoittaa Intiaa, mutta joutui usein turvautumaan ääritoimiin, sensuuriin, pidätyksiin ja väkivaltaan. Ns. Morley-Minto-reformit (1909), joilla intialaisten edustajia otettiin

49 Wilson, *Letters from India*, s. 319.

neuvonantajiksi Intian lainsäädäntöön, merkitsivät askelta Intian itsehallintoa kohti ja lievittivät jännitystä ensimmäiseen maailmansotaan asti.⁵⁰ Gandhi saapui Intiaan vuonna 1915, mutta aloitti poliittisen toimintansa vasta kolme vuotta myöhemmin.

Vaikka rouva Wilson liikkui suhteellisen rauhallisilla alueilla, hän sai tietoja mellakoista ja niiden tukahduttamisesta mieheltään ja hallituksen lehdistä. Hän tuomitsi liikehännän ääriainesten kiihotuksena ja otti kansallisuuskysymyksen keskusteluissaan luotettavien intialaisten kanssa varovasti esille. Niiden perusteella hän tiesi, että *Raj*'lle lojaalitkin intialaiset kannattivat Intian säilymistä intialaisena. Tästä ajatuksesta ei ollut kovin pitkä matka poliittiseen nationalismiin, Intian itsehallinnon ja itsenäistymisen kannattamiseen. Rouva Wilsonin ajatuksissa *Raj*'n tuli olla Intiassa vielä hyvin pitkään.

50 *The Oxford History of India*, s. 776-778.

6. Rosalind Travers Suomen rotusuhteitten tarkkailijana

I

Minne menisit?

Unohda Etelän lumo!
Jätä tallatut, kultaiset Välimeren rannat.
Tuhansien laivojen koskettamat.
Tule kanssain avarain vetten maahan.
Missä järvien hohde hopeoi synkät metsät.
Missä nymfit ja joentyttäret tanssivat yli yön
auringonpaisteisessa virrassa.

Jätä jo Etelä!
Sehän huokailee ajan painon alla.
Muinaiseen suuruuteensa kietoutuneena.
Sen musta multa ei valita kuolleitaan.
Purppuranpunainen viini ja sypressi rinnoillaan
ovat muistoja pelon ja intohimon.

Pohjoinen odottaa huomispäivää,
veden lähteiltä meren rantaan.
Aamunsa auvona herää,
vapaana murheista, muistoista vallan.
Maa ajatonna; männyt sen uneksuen huojuu.
Purot huoletonna laulaa.

Kunnes vedet lentäen ehtivät putoukseen
ja metsät kuulevat kutsun ja kuiskauksen,
läpi lyhyen, valoisan yön.
Kallionkoloista nousee tuo kivinen kansa,
alkaan rakennustyön.

Nämä vapaasti käännetyt säkeet ovat englantilaisen naisasianaisen, sosialistin ja matkakirjailijan, Rosalind Travers-Hyndmanin kirjekokoelman *Letters from Finland* (1911) ensilehdiltä. Hänen jälkiromanttinen kutsunsa moderniin, "historiattomaan" Suomeen oli varsin poikkeavaa kuultavaa 1900-luvun alun brittiläisessä matkakirjallisuudessa, sillä vain aniharvat brittimatkailijat löysivät tiensä Pohjolaan. Tavan mukaanhan he olivat etsineet sivistäviä kokemuksia Välimeren kulttuuripiiristä. Edwardiaanisen Englannin saarellisen elämän ahtaus ja teollisen kulttuurin 'saasta' saivat kuitenkin muutamat britit suuntaamaan kulkunsa luonnon kauneudestaan, kulttuurin alkuperäisyydestään ja kaupunkien puhtaudestaan tunnettuun Suomeen.¹

Neiti Traversille, Labour -puolueen johtajan Henry Hyndmanin lemmitylle, Suomi oli maa, missä edistykelliset piirit kävivät kamppailua Venäjän yhtenäistämispoliittikkaa vastaan ja missä myös naisilla oli äänioikeus. Nimenomaan jälkimmäisestä syystä se oli Traversille poliittisesti erityisen mielenkiintoinen ja ajankohtainen tutustumiskohde. Suomen naiset olivat hänen emansipatorisesta näkökulmastaan Euroopan edistyneimpiä. Hehän saivat, päinvastoin kuin Englannissa, pyrkiä mihin ammattiin tahansa ja osallistua vaikeiden yhteiskunnallisten ongelmien käsittelyyn ja ratkaisuun. Traversin oleskelun – elokuusta 1908 maaliskuuhun 1909 – alkuaikoina eduskunnassa istui 25 naista, heidän joukossaan Traversin kirjeissä peitenimellä 'Hilja Raunio' esiintynyt karjalainen sosiaalidemokraatti. Häneen Travers tutustui läheisesti. Traversilla oli Suomessa myös sukulaisia, suomenruotsalaisia serkkuja ja hän oli Englannissa Suomen tilanteesta ja suomalaisesta kulttuurista luennoineen radikaalin, Aino Malmbergin ystävä. Vuonna 1911 hänestä tuli Suomen ja Englannin ystävyysseuran (*Anglo-Finnish Society*) sihteeri.

Maltillisena sosialistina Travers uskoi asteittaisen yhteiskunnallisen uudistustyön johtavan oikeudenmukaisempaan vaurauden jakoon. Sosialismin oli aluksi määrä toteutua jokaisessa Euroopan maassa eräänlaisena

¹ John Pemble, *The Mediterranean Passion* (O.U.P., 1988). Luetuin matkakirja Suomesta oli E.B. Tweedien *Through Finland in Carts* (London, 1897), joka on ilmestynyt suomeksi nimellä *Matkalla Suomessa 1896*. Suom. Aarne T.K. Lahtinen (Keuruu, 1989).

THE PEASANT PAVO.

Mid the high bleak Moors of Saarijärvis,
On a sterile farm, dwelt Peasant Pavo,
And its poor soil tilled with care untiring,
Trusting to the Lord to send the increase.
Here he lived with wife and little children,
With them of his sweat-earned bread partaking.
Dikes he dug, and ploughed his land, and sowed it.
Spring time came, and now the melting snow-drifts
Drenched the fields, and half the young crop perished :
'Summer came, and the descending hail-storms
Dashed the early ears down, half destroying :
Autumn came, and frost the remnant blasted.

Pavo's wife she tore her hair exclaiming :
"Pavo, Pavo, man the most unhappy,
Take thy staff, by God we are forsaken ;
Hard it is to beg, to starve is harder !"
Pavo took her hand, and thus he answered :
"God doth try his servant, not forsake him.
Bread made half of bark must now suffice us !
I will dig the dikes of twofold deepness,
But from God will I await the increase."
She made bread of corn and bark together ;
He dug lower dikes with doubt
Sold his sheep, and purchas'd
Spring time came ; again
Drenched the fields, and
Summer came, and
Dashed the ears

Viktoriaaniset naiset välittivät Englantiin romanttissävyyistä tunnelmaa Suomesta. Tässä näyte Charles Dickensin toimittaman Household Words -lehden julkaisemasta Saarijärven Paavo -runon käännöksestä. Kääntäjä oli skandinaavisen kirjallisuuden tuntija Mary Howitt. Lähde: Household Words, vol. IX (1854), s. 587.

kansallisena kollektiivina. Myöhemmin nämä yhtyisivät eurooppalaiseksi "kansainyhteisöksi". Travers hylkäsi liberaalien Suomen ystävien unelmat, joissa idealistisesti kaavailtiin Euroopan ja hajoamispiteessä olevan Venäjän kansojen federaation syntyä. Siihen Suomenkin odotettiin ennen pitkää liittyvän.² Travers sen sijaan uskoi itsenäiseen, sosialistiseen Suomeen, jonka syntymisen tiellä hän näki sekä maan sisäiset luokka- ja roturistiriidat että Suomen ja Venäjän huonot suhteet.

2 Ks. Halmesvirta, *The British Conception of the Finnish 'Race', Nation and Culture c. 1760-1918*, s. 279-286.

Miksi Travers nosti Suomen tilannetta tarkastellessaan esille 'rotusuh-teet', eikä sosialistille olisi ollut sopivampaa kirjoittaa luokka- ja tuotan-tosuhteista kuin turvautua yhteiskunta-analyysissään epäilyttävään rotu-terminologiaan? Se, että hän käytti myös antropologian opetuksia poliittisen sanomansa 'tieteellisenä' tukena ei kuitenkaan ollut ennenkuulumatonta. Monet brittisocialistit fabiaaneista demokraatteihin viittasivat 'rotuun' tarkastellessaan kansallisuutta ja kansallista kulttuuria. Vaikka mm. John Stuart Mill ja Karl Marx eivät olleet pitäneet 'rotua' merkitsevänä yhteiskunnallisen muutoksen selittäjänä, imperialistisen aikakauden rotutieteet pitivät kulttuuriominaisuuksia rodullisesti periytyvinä. Rotu ja perinnöllisyys liitettiin erottamattomasti yhteen, ja niin epäselviä ja arvovarattuja kuin molemmat käsitteet olivatkin, sitä hanakammin niitä käytettiin poliittisina ja kulttuuripoliittisina lyömäaseina. 'Jalo' ja 'elinvoimainen' rodullinen alkuperä merkitsi hallitseville eliiteille ja suvuille kulttuuri-identiteetin perustaa – Suomessakin sekä ruotsia että suomea puhuva älymystö vetosi siihen mm. kielitaistelussa ja muissa konfliktitilanteissa asemiaan puolustaessaan ja vastustajan kulttuuripanosta arvioidessaan. Yhteinen kieli, maantieteellinen alue, uskonto ja yhteinen poliittinen ja kulttuurinen menneisyys eivät kansakunnan määrittämiseksi aina riittäneet, vaan poliittisen yhteenkuuluvuuden ja jatkuvuuden takaajaa haettiin biologiasta, 'rodusta', yhteisen perinnön kantajasta.

Suomalaisten paikka rotujen hierarkiassa oli ollut englantilaisille problemaattinen jo Krimin sodan ajoista. Aluksi heidät oli samaistettu fyysisesti ja kulttuurisesti 'takapajuisiin' mongoleihin, mutta vuosisadan lopulla suomalaisten katsottiin historiansa aikana nauttineen niin paljon germaanista sivistystä, että heitä alettiin pitää varsin sivistyneinä ja oman 'rotunsa' tiedostaneina.³ Tätä käsitystä vahvisti suomenkielisen kulttuurin oma nousu, mikä ilmeni monille brittitarkkailijoille suomalaisen rodun renessanssina. *Kalevala* ja kieliasetukset, Suomen autonomian puolustus, suomalainen 'voiman' arkkitehtuuri ja taide tulkittiin osoituksiksi suomalaisen rodun elinvoimasta.

Traverskaan ei välttynyt käyttämästä ajanmukaisia rotupolitiikan termejä. Tosin hänen kirjeissään ei esiinny varsinaista rasismia, minkä nimissä hän olisi esimerkiksi suositellut Suomen eri rotujen erottelua, erilaista kohtelua tai suomalaista rodunjälöstusta. Hän tarkasteli naisemansippaatiota osana alistettujen rotujen vapautusta ja pohtiessaan suomalaisten sosialistisartensa luonnetta ja asemaa hän turvautui rotuspekulaatioihin.

3 Ks. Halmesvirta, *The British Conception of the Finnish 'Race', Nation and Culture, c. 1760-1918*, ch. 5.

Hänen ideansa olivat täten pikemminkin vapaasti assosioivaa rasialismia, jonka hän vei pisimmälle kuvatessaan suomalaisten ja suomenruotsalaisten fyysisiä ja kulttuurieroja ja selittäessään suomalaisen yhteiskunnan luokkaristiriidat rotujen valtataisteluksi. Traversin mielestä Suomen "kahden erilisen rotutyypin" vanha kieliriita oli kärjistyessä rotujen luokkasodaksi (esim. suomalainen työmies vs. ruotsia puhuva työnantaja) ja eriaroisten eliittien taisteluksi hegemoniasta.⁴ Juuri tämän kamppailun Travers dramatisoi ystävilleen kirjeissään.

II

Traversin kirjeistä saa sen vaikutelman, että Suomen rotuerimielisyydet johtuivat perimmältään erilaisten rotutyypien erisuuntaisista poliittisista pyrkimyksistä ja kulttuuriarvostuksista. Travers huomasi, että rotujen vastakkainasettelulla oli Suomessa pitkät juuret. Suomalaisten ja suomenruotsalaisten yhteinen historia oli uurtanut syvän kuilun näiden kahden kansanaineksen välille. Tätä hänelle todisteli mm. eräs ruotsalaissyntyinen senaattori väittäen suomalaisten ja ruotsalaisten "rotukiistan" palautuvan aina 500- ja 600-luvuille saakka. Senaattorin kertoman mukaan suomalaiset ja ruotsalaiset historioitsijat nimittäin kiistelivät jatkuvasti siitä, ketkä olivat alunperin hallinneet Suomea, mongoliperäiset suomalais-ugrilaisetko vaiko maan vallanneet ruotsalaiset. Pääasia oli, että ruotsalaiset olivat tuoneet sivistyksen barbarian keskelle, mutta senaattori korosti Traversille, etteivät valloittajat olleet orjuuttaneet suomalaisiaan, vaan antaneet näiden osallistua jopa kuninkaanvaaliin ja valtiopäivilleen. Kaikki oli sujunut suhteellisen hyvin kunnes 1800-luvun mittaan oli alkanut esiintyä "rotuhankaluuksia" (*race-difficulties*). Suomen kieli oli nopeasti vallannut alaa ja ruotsi oli asteittain syrjäytynyt valta-asemastaan. Travers ja senaattori yhtyivät siihen ruotsiapuhuvien keskuudessa yleiseen käsitykseen, että Suomen kielitaistelu oli ruotsia puhuvan vähemmistöeliitin kamppailua elämästä ja kuolemasta suomalaisen rodun maanvyöryssä. Ruotsalaisuus Suomessa taisteli suomalaisen kulttuurin "yksinkertaisuutta ja kosmopoliittisuutta" vastaan.⁵

Vanha svekomaanien ja fennomaanien kiista soveltui rasialistisesti tulkituna Suomen 1900-luvun alun poliittisen tilanteen peiliksi: kulttuuri- ja

4 Rosalind Travers, *Letters from Finland* (London, 1911), s. 45.

5 Travers, *Letters from Finland*, s. 22. Vrt. Georg von Wendt, *Suomen molemmat kansat. Suomalaiset ja itäruotsalaiset* (Helsinki, 1919).

kielitaistelu sai sosiaalidarwinistisen rotujen elintilakamppailun luonteen. Informaattori-senaattorin mielestä valta Suomessa kuului sitä ensimmäiseksi hallinneille ruotsia puhuville, mutta tarkasti Suomen rotujen voimasuhteitten kehitystä seurannut Travers ei ollut samaa mieltä. Vallan tuli Suomessakin kuulua 'voimakkaimmalle'. Suomenruotsalaiset aristokraatit pitivät valtaansa perittyinä, oikeutettuna ja ikuisena, vaikka heidän asemansa oli heikentynyt jatkuvasti. Vaikka ensimmäinen ns. sortokausi oli aiheuttanut katkoksen kulttuuritaistelussa ja jonkin verran lähentänyt suomea ja ruotsia puhuvia, helmikuun manifestin kumoamisen jälkeen (1905), "roturistiriita" oli entisestään kärjistynyt. Sen huipentuma oli Traversille kansanvallan esiinmarssi ensimmäisessä Eduskunnassa. Siellä suomalaisen rodun 'voima' alkoi todella tuntua. Travers totesi Suomen rotujen olevan tulossa yhtä yhteensopimattomiksi kuin kelttien ja anglosaksien Englannissa. Suomalainen rotu pyrki jo kasvattamaan aivan omaa, ruotsalaisuudelle vastakkaista luonnettaan. Kirjeessään serkulleen Englantiin hän hämmästeli:⁶

...todellinen suomalainen tyyppi on syntynyt...miten sekalaiselta kimpulta vastakkaisia piirteitä se minusta näyttääkään! Yhtäältä he ovat hitaita, sulkeutuneita ja arkoja, barbaarisen yksinkertaisia ja vähään tyytyviä, mongolifatalismin leimaamia olentoja, mutta siten toisaalta he ovat musikaalisia, runollisia ja innokkaan edistyksellisiä ja vastaanottavaisia uusille ideoille. Tulevaisuudessa nämä ristiriitaiset ominaisuudet saattavat vielä sopia yhteenkin...

Juuri tästä suomalaisten tulemisesta ja kasvamisesta "rotutietoisuuteen" Travers todisti eri yhteyksissä. Ensimmäistä kertaa Suomen historiassa suomalainen rotuperintö oli tulossa ruotsalaista 'voimakkaammaksi'. Esimerkiksi vieraillessaan Jussarön saarella hän selvästi näki, kuinka rotusekoituksen tuloksena suomalaisen talonpoikaisperheen lapset olivat perineet ruotsalaiselta puolelta "hienot, leveät otsat ja syvästi vakavan ilmeen". Silti he pysyivät "hämmästyttävästi mongolin näköisinä". Suomalainen rotu ei enää vain yksinkertaisesti sekoittunut ruotsalaiseen, vaan alkuperäisyytensä säilyttäen suodatti sen ominaisuuksia itseensä. Tarkastellessaan brittifeministin esteettisellä silmällä suomalaisia helsinkiläisnaisia, hänen oli todettava sama antropologinen totuus: vaikka nämä naiset näyttivät saaneen sukujensa aikaisempien seka-avioliittojen myötä itseensä joitakin "arjalaisia" piirteitä, kuten "vaalean hiipiän ja siniset silmät" ja

6 Travers, *Letters from Finland*, s. 23-24.

olivat siten lähentyneet 'jalon' rodun ihannetta, he pysyivät Traversille "alkuperältään mongoleina". Suomen mongoliperäiset suomalaiset ja arjalaisperäiset ruotsia puhuvat olivat toisilleen "etnologisesti vieraampia" kuin Balkanin "bulgaarit tai serbialaiset". Travers ei parhaalla tahdollakaan voinut kutsua suomalaisnaisia – toisilleen vieraiden rotujen omituisia hybridejä – kauniiksi. Nämä paljastavat huomiot saivat hänet epäilemään kykenisikö hän koskaan tutustumaan suomalaisiin ystävättäriinsä kovin läheisesti - olihan tiede todistanut hänet ja heidät liian erilaisiksi. Oliko psykologinen "rotueste" (*race-barrier*) niin korkea, 'luonnollinen' rotuantipatian tunne niin voimakas, ettei hän koskaan voisi ymmärtää suomalaisia, jäi hän hämmentyneenä kysymään.⁷

Sosiaalidemokraattisen puolueen naisyhdistyksen kokouksessa Travers joutui hieman tarkistamaan stereotypioitaan. Paikalla olivat nähtävissä kaikki suomalaiset rotutyypit: tyypillinen suomenruotsalainen nainen, ulkonäöltään vaikuttava, mutta periaatekeskusteluissa "tehoton" vaaleaverikkö; kolme "täydellisesti" mongolikasvoista suomalaisnaista; hämäläisnainen, jonka ulkomuoto oli vaaleaa ihoa lukuunottamatta mongolin, ja joka joutui pinnistämään älyään pysyäkseen keskustelussa mukana; muutamia karjalaisnaisia; sekä "viehättäviä" suomalaisen ja ruotsalaisen tyyppiin "pikantin sekoituksen (*union*) tuotteita".⁸ Tässä "edistyksellisessä" hierarkiasa yllinä olivat jälkimmäiset. Nimenomaan rotusekoituksessa syntynyt moderni suomalainen naistyyppi oli Traversille se, jonka edustajat olivat pystyneet ylittämään Suomessa vallitsevat rotuerot niin ruumiillisesti kuin henkisestikin. Se oli osoittanut luokkaerot pätemättömiksi, saanut kansanedustuksen omaisuusrajat kumotuiksi ja laannuttanut sukupuolten välisen vihanpidon. Traversille uudessa suomalaisessa naisessa piili sosiaalidemokraattisen Suomen toivo. Hänestä 'edistyksellinen' suomalainen mies, joka ei tapellut kuin britti toista brittiä vastaan, vaan kamppaili luontoa, "kantoja ja suota" vastaan, sai rinnalleen tasaveroisen ja voimakastahtoisen kumppanin.

Traversin käsitykset suomalaisesta hengenelämästä ja politiikasta kumpusivat hänen rasialismistaan. Suomalaisen rodun nousu oli tapahtunut hätkähdyttävän nopeasti, lähes 'luonnonvastaisesti' aiheuttaen sekä kulttuurin että politiikan lastentauteja. Hän muistutti siitä, miten anglosaksisesta rotutaustasta voimansa imevä brittiläinen kansallisuus eli pitkään varsinaisen isänmaallisuuden kuoltuakin – britihän veivät kansallisuutensa mukanaan "taivaaseen tai helvettiin".⁹ Heillä kansallisuus oli veressä.

7 Travers, *Letters from Finland*, s. 46, 148.

8 Travers, *Letters from Finland*, s. 212.

9 Travers, *Letters from Finland*, s. 209.

Heihin verrattuna kosmopoliittisten suomalaisten, samoin kuin englantilaistuneitten irlantilaistenkin, piti arjalaisen sivistyksen virrassa "ajelehtimisen" jälkeen uudelleen oppia ajattelemaan omalla kielellään. Heidän oli ryhtymällä ryhdyttävä patriotoeiksi, mikä oli keinotekoisia. Tämä näkyi mm. taiteessa. Tässä Travers kosketti Suomen suomalaisen kulttuurikehityksen arkaa kohtaa: vieraan kulttuurivaikutuksen ja oman, kansallisen kulttuuriaineksen yhteensulattaminen ei ollut nousukasrodulle helppoa ja siinä tapahtui ylilyöntejä. Suomalainen uuseliitti uhrasi myös aivan liian paljon aikaa ja resursseja talouden kehittämiseen ja taloudellisten asemien valtaamiseen. Suomessa ei ollut vielä kehittynyt työstä ja liike-elämästä täysin vapaata suomalaista sivistyneistöä.

Kuitenkin Travers suhtautui luottavaisesti uuden, suomalaiskansallisen "aristokratian" tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Suomalaisen kansanluonteen "vakavuus ja yksinkertaisuus" johtivat luonnostaan isänmaallisuuden korostamiseen, varsinkin kun kansalliset, maalliset aatteet ja harrastukset olivat lähes korvanneet uskonnon. Tutustumisretkillään hän näki suomalaisissa opinahjoissa opetettavan kansallisia tieteitä ja kansanrunoutta. Suomenkielinen kirjallisuus ja taide tuntui henkivän joko *Kalevala* -romantiikkaa tai kansallista realismia. Akseli Gallén-Kallelan, Albert Edelfeltin ja Juho Rissasen maalaustaide tosin ilmensi edwardiaanisen maun vastaista "rumuuden kulttia", mutta heidän teoksensa ilmaisivat hyvin selkeästi suomalais-mongolisen nousukaskulttuurin peruspyrkimyksen rahvaan elinvoiman ihannoointiin. 'Edistyksellistä' oli, että kulttuurin henki oli kollektivistinen eikä muutamien nerojen, suurmiesten tai puoluejohtajien varassa kuten Englannissa. Päinvastoin kuin siellä, suomalainen kulttuuri ei tähännyntä ainutkertaisten persoonallisuuksien tuottamiseen, vaan työtä tehtiin laajalla rintamalla isänmaan eteen yksilölliset pyyteet ja pyrkimykset uhrauten.¹⁰ Travers ei voinut muuta kuin ihailia varsinkin suomalaisnaisten uhrautuvuutta ja sitkeyttä – piirre, mitä hän ei ollut kohdannut Englannissa muualla kuin fabiaani-sosialistien työyhteisöissä.

Huolimatta lainsäädäntötyön pysähtymisestä ja alistamisesta venäläisille ministeriöille, Suomi pysyi Traversille demokraattisena maana. Varallisuuserot olivat pienemmät kuin Englannissa, ja siten säätyrajatkin näyttivät matalammilta. Suomessa ei myöskään ollut voimakasta suurmaanomistajaluokkaa, joka olisi kyennyt estämään demokratian etenemisen. Ruotsia puhuvien kartanonomistajien yritykset pitää kiinni etuoikeuksistaan olivat Traversin mielestä "säällittäviä", olihan maaseudun väestön enemmistönä vapaa talonpoikaisto ja laaja torpparien ja mäkitupalaiisten joukko. Edis-

10 Travers, *Letters from Finland*, s. 73, 75, 119-120.

tyksellisessä Suomessa ei tultaisi hyväksymään Englannin järjestelmän kaltaista "puolifeodalismia", hän kotiinpäin viitaten huomautti. Kaupunkien vanha ruotsalaisperäinen aristokratia ei myöskään voinut estää edes naisia saavuttamasta taloudellista riippumattomuutta - "pieni orkesteri ei jaksa soittaa, kun toiset tekevät työtä", hän musiikillisesti asian ilmaisi.¹¹ Suomessa ei ollut oikeita "toryja", vaan heidän vastineensa olivat suomalaiskansallista etua ajavat vanhasuomalaiset. Kehityksen kärjessä kulkivat tietenkin nuorsuomalaiset, edistykselliset ja eritoten sosialistit, Traversin aatesisaret ja -veljet. Vielä Suomessa oleskelunsa aikana Travers ei pystynyt optimistisen rasialistisen tarkastelutapansa vuoksi näkemään suurlakon jälkeen kärjistyneitten yhteiskunnallisten ristiriitojen syvyyttä.

Kirjeittensä loppuun Travers liitti Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen esittelyn ja tietoja Suomen ja Venäjän perustuslaillisen kiistan viime vaiheista. Ne hän kirjoitti kotimaahan palattuun ja koottuaan tietoja mm. suomalaisilta perustuslaillisilta Leo Mecheliniltä ja Edward Westermarckilta sekä Cambridgen yliopiston kansainvälisen lain professorin John Westlaken Suomen asemaa koskevista lehtiartikkeleista. Niinkuin useimmat 'Suomi-ystävät' Traverskin piti ns. yleistä lainsäädäntöjärjestystä tuhoisana Suomen autonomialle ja vahingollisena Venäjän imperiumille. Hän yhtyi Lontoossa helmi-maaliskuussa 1910 pidetyn kansainvälisen oikeuden asiantuntijain lausuntoon, jossa Nikolai II:sta muistutettiin hallitsijanvakuutuksensa velvoitteesta kuunnella suomalaisia perustuslakikysymyksissä. Kiistan osapuolia kehoitettiin sovitteluratkaisuun.¹² Duuma kuitenkin yksipuolisesti hyväksyi Suomen ja Venäjän lainsäädännön yhtenäistämisen, ja Traversinkin oli myönnettävä, että venäläinen nationalismi pyrki yhtenäistämään imperiumin kaikin keinoin. Kirjeissään hän oli vielä pitänyt suomalaisten ja venäläisten rodullista sekoittumista Suomelle jopa edullisena ja venäläisvaltaa suomalaista kansallisuutta tukevana, mutta käänsi nyt sympatiansa suomalaisten "vapaustaistelun" puolelle. Mielennuotokseen vaikutti osaltaan Traversin helmikuussa 1911 saama tieto Viipurista, että venäläiset viranomaiset olivat nimittäneet sen poliisipäälliköksi entisen rikollisen. Laillisuuden loukkauksia hän ei voinut hyväksyä.¹³ Suomi, jonka perustuslaki oli tehty tyhjäksi, mutta joka oli tarpeeksi "kiinteä kansakunta" sekä rodullisessa että poliittisessa suhteessa, saattoi

11 Travers, *Letters from Finland*, s. 176 ja 210.

12 Travers, *Letters from Finland*, appendix I, s. 383. Vrt. Halmesvirta, *The British Conception of the Finnish 'Race', Nation and Culture, c. 1760-1918*, s. 262. Brittidiplomaatit tunnustivat Venäjän oikeuden päättää "provinssiensa" kohtalosta.

13 Travers, *Letters from Finland*, s. 58, appendix I, s. 388.

"idän suuressa vapaustaistelussa", Venäjän hajotessa saavuttaa jopa itsehallinnon.¹⁴

Positiivisinta Traversille Suomen epävarmassa tilanteessa oli, että suomalainen sosialismi itseasiassa tuki tämänsuuntaista pyrkimystä.

III

Tammikuussa 1918 syttynyt kansalaissota järkytti englantilaisia Suomen ystäviä. Demokraatiaan ja vapauteen pyrkivä Suomi oli yllättäen suistunut normaalin kehityksen raiteilta. Punaisten nousu leimattiin konservatiivien *The Times* -lehdessä anarkiaksi, minkä bolshevikkien kiihotus oli saanut muuten rauhallisessa Suomen työväestössä purkautumaan esiin.¹⁵ Kun 'kapina' sitten kukistettiin, myöskään saksalaissuuntaus ei ollut brittien mieleen. Olivathan suomalaiset antaneet ymmärtää haluavansa tulla omillaan toimeen.

Traverskin oli ensi alkuun ymmällään Suomen tilanteen saamasta äkillisestä käänteestä. Rauhanomainen siirtyminen sosialismiin oli kariutunut vallankumuksellisten "hulluuteen". Sosialistina Travers näki kumousyrityksen takana pian syvempiäkin syitä kuin vain irrationaaliset voimat. Ensimmäisen maailmansodan aikainen elitarvikepula, suomalaisten kapitalistien häikäilemätön hyötyminen sodasta ja sosiaalidemokraattien radikalisoituminen maareformin viivästyessä olivat johtaneet maan sisäiseen kriisiin. Vasemmiston katkeroituminen ja oikeiston itsenäistymishuuma olivat olleet poliittiset ääritunnelmat. Porvaristo ja sosiaalidemokraatit eivät olleet sovussa pystyneet ratkaisemaan perustuotannon ongelmia. Jälkianalyysissään Travers löysi sodan pääsyynä olleen ristiriidan:¹⁶

Sekä sosiaalidemokraatit että porvarit olivat yhtä kyvyttömiä järjestämään tuotantoa; jälkimmäiset siksi, että suurviljelijät ja maanomistajat vastustivat pientilojen muodostamista, ja edelliset siksi, että eivät tyytyneet vähempään kuin maan kansallistamiseen.

14 Travers, *Letters from Finland*, appendix I, s. 395.

15 *The Times* 4.3. 1918.

16 R. Travers-Hyndman, "Politics in Finland, I". *The New Europe*, viii (25 July, 1918), s. 33.

Niinpä vallankumoukselliset saivat syyttää tappiostaan myös itseään. Travers arvioi, että vallankumousteoria ja vallankumouksellinen tietoisuus olivat kyllä olleet olemassa, mutta muut vallankumouksen onnistumisen materiaaliset perusedellytykset olivat puuttuneet. Sosiaalidemokraatit eivät olleet osanneet järjestää tehokasta kansalaisarmeijaa, elintarviketuotantoa ja -huoltoa eivätkä olleet saaneet taakseen torpparien ja pientalonpoikien tai edes kaikkien sosiaalidemokraattien kannatusta. Lopputulos oli kuitenkin odotettua julmempi: Travers oli kauhuissaan, kun kansalaisota päättyi terroriin. Tuota kansallista katastrofia hän ei enää kyennyt selittämään historiallisen materialismin käsittein. Sen oli aiheuttanut suomalaisten sodanaikainen vajoaminen takaisin synkkään primitiivisyyteensä, "mongoliraakalaisuuteen" (*Mongol savagery*).¹⁷ Germaaninen sivistys ja rotujen sekoittuminen eivät olleetkaan opettaneet suomalaisille järjellisen ja järjestyneen poliittisen elämän aakkosia riittävän syvällisesti, vaan kriisitilanteessa he yhä turvautuivat väkivaltaan. Niinkuin nuori suomalaismies nautittuaan liian paljon alkoholia tuli "villiksi" ja hallitsemattomaksi, niin myös Suomen kansa, vapaudestaan juopuneena, osoitti kypsymättömyytensä siirtyä vaeltelevasta yhteisöelämästä järjestyneen vapauden valtakuntaan. Romanttinen Pohjola oli näyttänyt Traversille todelliset kasvonsa.

Meille tuntemattomasta syystä Travers ei vuoden 1918 jälkeen enää kirjoittanut Suomen asioista. Englantilais-suomalaisen yhdistyksen arkistot ovat kadonneet eikä siten voida varmuudella tietää mitä yhdistyksessä vuosina 1918–1919 tehtiin. Sen verran voi toisen käden lähteistä päätellä, että sen kokoukset jatkuivat ainakin kunnes Englanti tunnusti Suomen itsenäisyyden. Yhdistyksen esitelmä- ja luentotilaisuuksissa varmaankin käsiteltiin Suomen tulevaa asemaa Euroopan kansojen kokoonpanossa, sillä joittenkin esitelmän pitäjien, kuten vanhan liberaalin ja Versaillesin rauhanneuvottelujen Englannin delegaation asiantuntijajäsenen James Brycen tiedetään jo aikaisemmin kannattaneen itsenäisen Suomen luomista ja liittämistä Baltian maista muodostettavaan liittovaltioon.¹⁸

Jo ennen Versaillesin rauhansopimuksen solmimista oli Englannissa tultu siihen rasialistiseen johtopäätökseen, että Suomen kansa siinä missä mm. puolalaisetkin, olivat 'rodullisesti' kypsiä irtautumaan Venäjältä ja elämään omaa poliittista elämäänsä.

17 R. Travers-Hyndman, "Politics in Finland, II". *The New Europe*, viii (August, 1918), s. 60-63.

18 Bryce Rooseveltille 30.10. 1918. H.A.L. Fisher, *James Bryce* (New York, 1927), vol. II, s. 196-197.

7. Suomalaisen rodun kuva Englannissa 1920–30 -luvulla

I

Koko vuoden 1918 brittitarkkailijat pitivät Suomen poliittista tilannetta vakiintumattomana ja uhanalaisena. Kansalaissodan ja sen jälkinäytöksen runtelema maa näytti vielä kesällä olevan sekasorron vallassa, vaikka valkoiset olivat Saksan intervention tuella palauttaneet porvarillisen järjestyksen. Englannin lehdistöön oli tihkunut hälyttäviä raportteja, että loppuvuodesta 1917 lähtien maa oli ensin ollut ajautumassa anarkistien käsiin, sitten alkuvuodesta 1918 joutumassa bolshevismiin astinlaudaksi ja lopulta, kansalaissodan jälkitilanteessa, siitä oli tulossa Saksan "vasalli". Koko prosessi oli suomalaisten kansallista "itsemurhaa". "Rodun yhtenäisyyden" nimissä ja Saksan tukeen luottaen suomalaiset ekspansionistit lisäksi hävittelivät Itä-Karjalaa samaan aikaan kun kansalaissodassa hävinneille maanmiehille kostettiin verisesti.¹ Myös rouva Rosalind Travers-Hyndman, toisen sortokauden edellä Suomessa oleskellut ja suomalaisen 'rodun' edistystä ihastellut feministi-sosialisti kauhisteli tietoja punaisesta ja valkoisesta terrorista, "mongolirodun" paluusta "raakalaisuuteen".² Vielä helmikuussa 1919 Suomen kansa oli *The Times* -lehden mukaan jakautunut

-
- 1 'Nomad', "Germany and the Gulf of Finland". *The Spectator*, vol. 119 (October 20, 1917); "Finland". *The Spectator*, vol. 120 (March 9, 1918); Anon., "Sweden and the German Danger". *The Spectator*, vol. 120 (March 23, 1918); Karl Dernby, "The Tragedy of Finland". *The Nation*, vol. cvii (July-December 1918), s. 39.
 - 2 Rosalind Travers, "Politics in Finland, II". *The New Europe* viii (1 August, 1918), s. 63. Idea suomalaisen kansanaineksen kontrolloimattomuudesta oli varsin yleinen Suomessakin. Ks. Risto Alapuro, *State and Revolution in Finland* (Berkeley, 1988), s. 200.

kahteen vihamieliseen luokkaan, valkoisiin "teurastajiin" ja punaisiin "paarioihin".³

Rodullisen kiinteyden ideaan perustuvan 'kansallisuus ja vapaus' -periaatteen⁴ mukaan Suomen valtiollinen asema oltiin Englannissa valmiita tunnustamaan ja suomalaista nationalismia rohkaistiin, mutta Englannin ulkopoliittisen johdon silmissä maa ei ollut vuonna 1918 poliittisesti kypsä suvereenisuuteen. "Suomalaisille on annettava aikaa miettiä inhimillisten asioiden muuttuvuutta ja kyseenalaista kunniaa tulla saksalaisen prinssin hallitsemaksi", tuumaili ulkoministeri Arthur Balfour isällisesti Suomen saksalaisuuntauksen aikoihin. Suomen itsenäisyyden tunnustusta *de jure* viivytettiin aina maaliskuulle 1919, siksi kunnes maan johto oli sanoutunut irti sitoumuksistaan ja orientaatiostaan Saksaan ja eduskuntavaalit oli pidetty.⁵ Suomalaisten kasvaminen demokraattiseen politiikkaan oli vasta alkamassa, sillä ne englantilaiset sosialisti- ja liberaalipiirit, jotka olivat toisen sortokauden aikana tukeneet Suomen puolustusta Venäjän yhtenäistämispoliittikka vastaan, havaitsivat nyt, että suuri osa Suomen kansaa oli käytännössä ilman poliittisia oikeuksia.

Viralliset Suomen edustajat Lontoossa pyrkivät välittämään Englantiin kuvaa suomalaisten rauhallisesta siirtymisestä normaaliin yhteiskuntaelämään, mutta huhtikuussa 1919 radikaali *The New Statesman* siteerasi luki-joilleen Tammisaaren vankileirin lääkäriltä Ruotsin kautta kulkeutuneita tietoja valkoisesta terroristista. Tarkoituksena oli oikaista W. Söderhjelmin teoksen *The Red Rebellion in Finland* (1918) välittämää puolivirallista tulkintaa punaisista siviilien terrorisoijina osoittamalla valkoisen hallituksen olevan "barbaarisempi" kuin kansanvaltuuskunnan hallinnon. Jos punaiset olivat murhanneet 1000 siviiliä sodan kestäessä, valkoisen terrorin uhreja väitettiin olleen peräti 15.000–20.000. Tuhansia oli sodan päätyttyä teloitettu ilman oikeudenkäyntiä ja 74.000 oli suljettu vankileireille, joilla 18.000 oli jo menehtynyt tauteihin ja nälkään. Näennäisesti rauhallisessa maassa vallitsikin hallituksen myötäilemä kostomieliala ja "laillistettu valkokaartien terrori". Suomen Lontoon suurlähettiläs O. Donner koetti oikaista esitettyjä lukuja väittämällä punaisten tosiasialla murhanneen sodan aikana peräti 6.000 valkoista ja valkoisten teloittaneen sodan jälkeen vain 59 punaista. Hän muistutti myös, että Suomen hallitus

3 *The Times*, 11.2. 1919.

4 James Bryce, "The Principle of Nationality and Its Applications". *Essays and Addresses in Wartime* (London, 1918).

5 Eino Lyytinen, *Finland in British Politics in the First World War*. Suomalaisen Tiedeakatemian Toimituksia, sarja B, tom. 207 (Helsinki, 1980), s. 188-196. Lainaus s. 188.

oli laillisesti valittu ja että valkokaartit olivat laillinen järjestö. *The New Statesman* -lehden esittämät luvut olivat lähempänä totuutta ja se saattoi lisäksi huomauttaa, että valkoisen Suomen eduskunta oli ollut tynkäduskunta. Lähes puolet kansasta oli ollut vaaleissa ilman äänioikeutta. Oli vähintäänkin kyseenalaista oliko demokratian perusedellytys, edustuksellisuus, sittenkään toteutunut Suomessa. Ilmeistä ainakin oli, ettei Donner kovin hyvin tuntenut maansa oloja.⁶

Ennen kuin Englannissa saatiin tietää punavankien armahduksesta ja uusista vaaleista, yllä kerrottu episodi ehti tehdä melkoista vahinkoa brittien Suomi-illusioille. Vaikka suomalaiset teollisuus- ja liikemiehet solmivat nopeasti kauppayhteydet Englantiin, kesti vuoden 1919 lopulle ennenkuin Englannissa alettiin uskoa Suomen hallituksen vakaana pyrkimykseenä olevan parantaa kansalaissodan haavoja ja pitää yllä järjestystä ilman epädemokraattisia ja perustuslain vastaisia menetelmiä. Poliittisen tarkkailijan neuvo oli, että vuoden 1919 hallitusmuoto, tasavaltalaisen laillisuusmies K.J. Ståhlbergin valinta presidentiksi, yleisen rauhan palauttaminen ja "germaanisuudesta" vieraantuminen olivat luokkavihaa ja kosta tehokkaammat välineet "vakuuttamaan suomalaisia työläisiä siitä, ettei suinkaan proletariaatin diktatuuri parhaiten ajanut heidän etujaan, vaan demokratia". Kansan eheyttäminen onnistuisi varsinkin jos sosiaalidemokratiaan taipuvaiselle maattomalle väestönosalle annettaisiin maata.⁷

Suomen sisäisen sekasorron ohella maan läheisyys bolshevikkivallan keskukseen, Pietariin, aiheutti päänvaivaa Englannin ulkopoliittiselle johdolle. Sen tavoitteena Itämeren alueella oli Baltian ja Suomen asioihin suoranaisesti puuttumatta valvoa, etteivät nämä alueet joutuisi Neuvostovallan käsiin. Lähellä hallitusta ollut *The Times* toivoikin Suomen tunnustaneiden voittajavaltujen huolehtivan siitä, ettei se menetä "luonnollisia rajojaan" ja ettei sen itsenäisyyttä vahingoiteta – toivomus, mikä sopi yhteen bolshevismin patoamispolitiikan kanssa. Tarton rauhassa 1920 tavoitteen voitiin katsoa toteutuneen.⁸ Englannissa saatettiin sen jälkeen olla

6 Anon., "White Terror versus Red Terror". *The New Statesman*, vol. xiii, no. 315 (April, 1919), s. 61-62; "The White Terror in Finland", Donnerin kirje 29.4. 1919. *The New Statesman*, vol. xiii, no. 318 (May, 1919), s. 133-35. Punaiset murhasivat 1649 valkoista (1237 siviiliä ja 412 sotilasta) ja valkoiset teloittivat 8380 punaista. Noin 80.000 punavangista n. 12.500 kuoli leireillä. Ks. Jaakko Paavolainen, *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa I-II* (Helsinki, 1968); *Vankileirit Suomessa* (Helsinki, 1971).

7 S.E. Morison, "The Eastern Baltic; Finland". *The New Europe*, vol. xii (20 October, 1919), s. 275.

8 *The Times* 10.7. 1920. Vrt. Olavi Hovi, *The Baltic Area in British Policy 1918-1921*. *Studia Historica* 11 (Helsinki, 1980), s. 36, 50, 170, 207; R.H. Ullman, *Britain and Russian Civil War* (Princeton, N.J., 1968), s. 375-77.

optimistisempia niin Suomen kuin Baltian maidenkin tulevaisuudesta. Suomella etenkin oli todellisena kansakuntana hyvät maantieteelliset, historialliset ja etnografiset edellytykset itsenäisyydelleen. Vuoden 1917 poliittinen tilanne oli synnyttänyt Suomelle mahdollisuuden erota Venäjästä ja vuosien 1917–1919 'olemassaolontaistelunsa' jälkeen tulla suhteellisen vapaaksi poliittiseksi toimijaksi Pohjolassa.

Englantilaisten luottamus Suomeen ilmeni erityisesti Ahvenanmaan-kysymyksessä. Huolimatta saariston ruotsinkielisten selvän enemmistön halusta kuulua Ruotsiin, Englannin diplomaattien tuella Suomen johto sai siirrettyä asian ratkaisun rauhankonferenssista Kansainliittoon, jonka tiedettiin olevan haluton katkaisemaan mitään "historiallisia yhteyksiä".⁹ Samoihin aikoihin, 1920-luvun alussa tehtiin Englannissa yhä selvempi ero Suomen ja Baltian maiden välillä. Suomalaisten toivottiin pysyttelevän erillään niiden liittohankkeista ja etsivän yhteistyötä Skandinavian maiden kanssa. Varsinkin liberaalit näkivät Itä-Euroopan ja Baltian ideologioitten taistelukenttänä, jolla liberalismi länsimaisten perusarvojen, vapauden, suvaitsevaisuuden ja rauhallisen 'edistyksen' aatteena oli uhattuna. Suomessa välitön vaara oli torjuttu. Suomen 'vapaustaistelu' sekä bolshevismia että preussilaisuutta vastaan oli lopulta onnistunut. Kuten Venäjän ja Baltian politiikan asiantuntijoiden kirjoittaman ja tunnetun sotahistorioitsijan ja Lloyd Georgen sodan aikaisen koalitiohallituksen tiedustelupalvelun johtajan John Buchanin (1875–1940) toimittaman teoksen esipuheessa asia kaunopuheisemmin ilmaistiin, Liettua, Latvia ja Viro olivat poliittisesti vasta muotoutumassa, mutta Suomi, jolla oli "terve perusta sitkeitten poikiensa kunnossa", oli jo osoittautumassa "arvokkaaksi jäseneksi Euroopan kansojen ystävyysliitossa".¹⁰ Näin Suomella katsottiin olevan paremmat mahdollisuudet kuin Baltian mailla säilyä itsenäisenä itänaapurinsa varjossa.

9 Sir Esme Howard, Englannin Ruotsin suurlähettiläs ja James Bryce, liberaali demokratian teoreetikko ja hallituksen neuvonantaja toimivat asiassa Suomen eduksi. Ks. Ossian Donner, *Min Tid* (Helsingfors, 1929), s. 172-74, 184, 188-89; Hovi, *The Baltic Area in British Policy*, s. 174-77. Suomalaisten ja ruotsalaisten argumentit Ahvenanmaan saamiseksi, ks. *The New Europe*, vol. xv (17 June, 1920), s. 226-231.

10 "Preface". *The Nations of Today. The Baltic and Caucasian States*. Ed. J. Buchan (London, 1923). Vrt. Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early Years of Independence 1917-1939*. Edited and translated by Peter Herring. *Studia Historica*, 29 (Helsinki, 1988).

II

Englantilaiset tarkkailijat olivat jo sortokausien aikana viitanneet suomalaiseen nationalismiin Suomen kansan kiinnevoimana ja panneet merkille suomalaisten omituisen sitkeyden kansakuntana vahvempiensa välissä. Suomalaisille itselleen itsenäisyyden ajan ensi vuosikymmenet merkitsivät kansallista eheyttämistä valtion johdolla. Kansallisuusaatteesta oli kehitymässä hallitsevan eliitin ja älymystön maallistunut uskonto. Kuvaa integroituvasta ja elinvoimaisesta Suomen kansasta oli levitetty ulkomaillekin ensimmäiseltä sortokaudelta (1899–1905) lähtien, mutta vasta 1920-luvulla idea yhtenäisestä Suomen kansasta muuttui puoliviralliseksi uskonnokappaleeksi.

Kriittiset englantilaisuomioitsijat panivat merkille, että suomalainen nationalismi meni joskus niin pitkälle, että se alkoi rajoittaa eräitten kansalaisryhmien perusvapauksia. Voitiin esimerkiksi kysyä vaativatko kommunistien agitaatio ja ammattiliittojen radikalisoituminen niin kovia vastatoimia kuin Suomessa käytettiin. Tähän voitiin vastata, että kun "nuori kansakunta luovi kommunismin ja taantumuksen ristiaallokossa", ne olivat ilmeisen välttämättömiä järjestyksen ja työkurin säilyttämiseksi. Kaksi kansaa oli tehtävä yhdeksi. Kun Englannissakin lakkoiltiin ja vaadittiin sotaajan kansalaisvapauksien rajoitusten purkamista, suomalaisen kapitalismin saavutuksia talouden nopeassa järjestämisessä valtion tuella voitiin pitää varsin kunnioitettavina. Englantilaiselle kysymys oli demokratiasta suomalaisissa rajoissa; järjestelmähän sentään takasi, etteivät vuoden 1918 tapaukset toistuneet. Mannermaan vallankumoukset ja kapinat olivat pelottaneet englantilaisia koko 1800-luvun ja 1900-luvun alun ajan. He käsittivät valkoisen Suomen sisäpolitiikan ydinkysymyksen, järjestyksen ja työrauhan luomisen ensisijaisuuden, varsinkin kun bolshevismien etenemisen uhka oli jatkuvasti olemassa. Vasta 1920-luvun lopulla englantilaisen vierailijan silmiin ei Suomessa enää sattunut mitään venäläistä eikä kommunismi enää näyttänyt välittömästi horjuttavan yhteiskuntajärjestystä.¹¹

Kansallinen älymystö teoretisoi Suomen yhteiskunnallisen tilanteen valtioaatteeksi, jota perusteltiin sekä luonnonhistoriallisin että historiallisin argumentein. Suomalaisen politiikan ja kulttuurin lähteestä vallitsi ainakin kolme hypoteesia. Suomenmieliset pitivät *Kalevalaa* kantaisien loistavasta

11 "Austen", "Political Development in Finland". *The New Europe*, vol. xiv (4 March, 1920), s. 180-84; Anon., "Northern Europe After Fifteen Years". *The Spectator*, 139 (September 24, 1927).

menneisyydestä kertovana monumenttina. Aikaisemmin eeposta oli pidetty rauhanomaisena ('ei miekalla, vaan sanan voimalla'), mutta 1920-luvulla sen muinaissuomalaisia alettiin pitää yhtä sotaisina kuin Pohjolan viikinkejä. Näillä 'uusilla' esi-isillä väitettiin olleen rikasta maanomistukseen ja vilkkaaseen kauppaan nojaavaa kultuuria siinä, missä ruotsia puhuvienkin kantarodulla.¹² Kansallismieliset oppineet pitivät Ruotsin ja Venäjän vallan aikoja suomalaisuuden ja itsenäisyyteen valmistavina esivaiheina. Nuoremmissa tutkijapiireissä väläyteltiin balttilaista, 'edistyksellistä' alkuperää perisuomalaisuuden ja ugrilaisuuden vaihtoehtona.

Edistykselliset sitävastoin pitivät läntistä rotusekoitusta ja kulttuuriyhetyttä ensisijaisena Suomen sivistykselle. Rasialistisesti ajateltiin 'germaanien' (suomenruotsalaisten) ja 'mongolien/suomalais-ugrilaiden' yhtymisen olleen hedelmällisen ja opettaneen suomalaiset järjestyneeseen yhteisöelämään ja kristilliseen maailmankatsomukseen – vanha idea yhdistyvän kansakunnan kulttuurin johtoon pyrkivän uuseliitin käytössä.

Ruotsinmieliset puolestaan pitivät suomalaisia edelleen pohjimmiltaan mongoleina tai he tulkitsivat suomalaisten balttilaisuuden mongoliatavismiksi. Esimerkiksi Rolf Nordenstreng, ruotsalaistunut rotututkija piti "itä-balttilaisen" rodun tyyppiedustajana sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen pääministeriä, Väinö Tanneria. Hänessä ruumiillistui sosialismi ja suomalaisen rodun "synkkä puoli". Kaikeksi (suomenruotsalaisten) onneksi kuitenkin enemmistö Suomen johtajista vielä kuului "pohjoiseen" rotuun.¹³

Kaikki kolme tulkintaa suomalaisen sivistyksen rotuperustasta löysivät tiensä ulkomaille, joskin havaintoja suomalaisen rodun elinvoimaisuudesta tihkui jatkuvasti englantilaisten antropologien ja etnologien tietoon muistakin kuin vain pohjoismaisista lähteistä. Kaksikymmenluvun puolimaissa johtavat brittitutkijat yhtyivät erityisesti suomenruotsalaisten näkemysseen suomalaisen kulttuurin pohjoismaisuudesta, mutta aitosuomalaisiakin käsitteitä kulkeutui englantilaisten tiedejulkaisujen sivuille.

Englannin johtava antropologinen julkaisu, *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, esitteli "balttilaiset" suomalaiset omana vaalea-

12 William A. Wilson, *Folklore and Nationalism in Finland* (Indiana University Press, Ontario, 1976), s. 60-66, 80-84.

13 Rolf Nordenstreng, *Euroopan ihmisrodut ja kansat* (Helsinki, 1929), s. 118, 122-24. Ks. myös Aira Kemiläinen, "Mongoleista eurooppalaisiksi 1900-luvun rotuteorioissa". *Mongoleja vai Germaaneja? - rotuteorioiden suomalaiset*. Toim. Aira Kemiläinen, Marjatta Hietala, Pekka Suvanto. Historiallinen Arkisto 86 (Helsinki, 1985), s. 318-322; Ari Uino, "Kielitaistelu ja 'uusi suomalaisuusliike'". *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Toim. Päiviö Tommila ja Maritta Pohls (Jyväskylä, 1989), s. 178.

na rotutyypinään. Suomalaisen kirjoittajan mukaan suomalaiset olivat vieraantuneet itäisestä, uralilaisesta alkuperästään ja menettäneet vaellustensa pääteasemilla, Baltiassa ja Suomessa, mongolipiirteensä ja asettuneet itsenäiseksi ihmistyyppikseen arjalaisperäisten pohjoismaalaisten ja slaavien väliin. Rohkeasti hän uskoi näiden tulokkaiden olevan yhden maailman voimakkaimmista ja lahjakkaimmista roduista. Tämä näkyi eritoten suomalaisten venäläisten halveksunnassa, mikä oli "rodullisena vaistona" kaikkien suomensukuisten perinnöllinen ominaisuus. Olivathan mordvalaiset jo vuonna 1743 primitiivisin asein hyökänneet perivihollista vastaan.¹⁴ Näin englantilaiskollegat saivat suomalaiselta lääkäriltä varsin selkeän, tutuin, rasialistisin käsittein julkituodun käsityksen suomalaisten olemuksesta ja heidän voimakkaasta halustaan todistaa suomalaisten ja venäläisten antagonismi. Englantilaisissa tietosanakirjoissa, joita avustivat suomenruotsalaista näkökulmaa edustava Suomen lähetystö ja konsulaatti, suomalaiset pysyivät mongolipiirteinä. Joskus tämä johtui tiedotuksessa sattuneesta kömmähdyksestä, kuten vuoden 1929 *Encyclopaedia Britannica*n artikkelissa, missä ensin tietoisesti koetettiin välttää suomalaisten samaistamista mongoleihin, mutta syntyperäistä suomalaista esittävässä piirroksessa kuvattiin yleensä mongolirotuun luettu lappalainen porovaljakkoineen (ks. kuva s. 167).¹⁵ *Chambers's Encyclopaedia* vuodelta 1924 piti suomalaisten flegmaattisuutta mongolipiirteenä, vaikka fyysisesti heidän mainittiinkin olevan "atleettista, vahvaa, vaaleatukkaista ja sinisilmäistä rotua". Kielirajaan viitaten suomalaisten ja suomenruotsalaisten välisten "rotumielialojen" todettiin jatkuvan voimakkaina.¹⁶ Kuten toisaalta käy ilmi, tällä tarkoitettiin kulttuuritaistelua, missä ruotsalaisen kulttuurin ja rodun pelättiin jäävän epätasa-arvoiseen asemaan.¹⁷ Rodullisen vähemmistön sorto oli lisäsärö demokratisoituvaan Suomen kuvaan, vaik-

14 Y.K. Suominen, "Physical Anthropology in Suomi". *Journal of the Royal Anthropological Institute*, lix (1929), s. 227. Vrt. C.A. Nordman, "The Cultures and Peoples of Prehistoric Finland". *Journal of the Royal Anthropological Institute*, lxii (1933).

15 "Finland", "Finno-Ugrian", *Encyclopaedia Britannica*, vol. 9 (14th ed., 1929), kuva s. 251. Lipsahdus menee tiedot hankkineen Suomen konsulaatin tiliin. Englantilaisina auktoriteetteina mainittiin mm. antropologit A.H. Keane, A.C. Haddon ja R. Dixon ja arkeologi Harold Peake. Itäbalttilaista teoriaa kannatti mm. Aberystwythin (Wales) maantieteen professori H.J. Fleure (*The Peoples of Europe*, 1922).

16 "Finland". *Chambers's Encyclopaedia*, vol. iv (new ed., London and Edinburgh, 1924), s. 652.

17 T.L. Gilmour, O. Donner, "Finland". *The Nations of Today*. The Baltic and Caucasian States, s. 7. Vrt. H.J. Fleuren *Philips' Historical Atlas* (London, 1927) -karttakirjaan piirtämään Suomen rotukarttaan (plate 1), missä suomenruotsalaisten ja mongolien roturaja kulki Suomen poikki linjalla Oulu-Hamina.

ka tosiasiaassa ruotsinkieliset eivät juurikaan menettäneet asemiaan kulttuuriliitissä.

Edistyksellisten kanta suomalaisen sivistyksen lähteisiin tuotiin lännessä monipuolisesti julki loistavassa kokoomateoksessa *Finland. The Country, Its People and Institutions* (1926). Arkeologisella ja kansatieteellisellä todistusaineistolla torjuttiin mongoliteoria, ja suomalaiskansallisen liikkeen nousu, kehitys ja voitto selitettiin pyrkimykseksi säilyttää länsimaista sivilisaatiota Suomessa.¹⁸ Pyrkimyksen viime vaiheesta, sortokausien taistelusta venäläistämistä vastaan oli Englannissa jo julkaistu liberalistinen, yksityiskohtainen ja hyvin tunnettu analyysi, mutta se päättyi vuoteen 1915.¹⁹

Ilman suomalaista tiedotustakin englantilaiset tarkkailijat olisivat tienneet suomalaisten nousevasta 'rotutietoisuudesta' ja kansallisen identiteetin korostuksesta. Kun vuosina 1919–20 sekä Englannin ulkoministeriö että laivasto valmistuttivat virkamiehilleen Suomi -käsikirjat todettiin suomalaisten ja ruotsalaisten kielirajan olevan rotu- ja luokkarajana murtumassa suomalaisten eduksi. Toisaalta korostettiin suomalaisen nationalismin kehittäneen erityisen voimakkaan antipatian venäläisyyttä vastaan. Monet muutkin ilmiöt viittasivat nimenomaan suomalaisen Suomen vahvistumiseen.²⁰

Suomi oli asioista perillä oleville englantilaisille suvereeni valtiokansa. Evolutionistisen kulttuurikäsitteen mukaan suomalaisten sivistyminen oli ollut vuosituhantainen prosessi, mutta kulttuurikansaksi heitä voitiin kutsua suomen kielessä ja kirjallisuudessa vasta vajaan sadan vuoden ajan manifestoituneen kansallis- ja rotutietoisuuden, yhteisöelämän henkisen kehityksen korkeimman asteen saavuttamisen vuoksi. Suomen asemaa läntisen kulttuurikehityksen historiassa voitiin yhä arvioida ns. arjalaisteorian valossa. Käsitteet muinaisten 'arjalaisten' kielellisestä etevämmyydestä muihin rotuihin verrattuna sai Englannissakin huomattavia kannattajia, ja esimerkiksi ajan arkeologisen tietämyksen syntetisoija V. Gordon Childe (1892–1957) esitti arkeologisin ja kielitieteellisin todistein tuettuja hypoteesejä 'arjalaisten' ja suomalaisten kivikautisesta erillisyydestä. Tämä indo-eurooppalainen idea oli analoginen ruotsinmielisten näkemysten kanssa: vasta myöhempien arjalaiskontaktien ansiosta katsottiin syrjäisen

18 Ks. Edvard Hjeltin esipuhe ja U.T. Sireliuksen ja Arvi Grotenfeltin artikkelit mainituissa teoksessa.

19 J. Holland Rose, *The Development of the European Nations 1870-1921*. 6th ed. (London, 1923), s. 304-313.

20 *Handbook of Finland*. Naval Staff Intelligence Department (January, 1919), s. 63; *Finland*. Handbooks prepared under the Direction of the Historical Section of the Foreign Office, no. 47 (London, 1920), s. 20-21.

FINITE DIFFERENCES: see CALCULUS OF DIFFERENCES.
FINLAND (*Suomen Tasavalta*), "the land of a thousand lakes," formerly for a time a grand duchy under Russian sovereignty, but independent since Dec. 6, 1917, extends from 59° 48'

BY COURTESY OF THE CONSULATE-GENERAL OF FINLAND

Jopa hyvämaineiset tietosanakirjat saattoivat levittää väärää tietoa ja rotustereotypioita lukijoittensa keskuuteen. Tässä Encyclopaedia Britannica (14. painos vuodelta 1929) esittää suomalaisen tyyppillisesti lappalaisena.

suomalaisen "metsä- ja suokansan" alkaneen sivistyä. Sivistysprosessi oli ollut pitkä ja vaivalloinen, mutta viimein kulminoitunut itsenäisyyden 'hankinnassa'. Käsitys Suomen kansasta sitkeänä, "evoluution kovissa kourissa" (so. taistelu idän perivihollista vastaan) kärsivänä, mutta voimannäyttöihin pystyvänä eli Englannissa toisen maailmansodan yli, vaikka varsinainen Suomen kansan renessanssi sattuikin englantilaisessa Suomi -kirjallisuudessa 1920-luvun lopulle.²¹

21 V.G. Childe, *The Aryans. A Study of Indo-European Origins* (London, 1926), s. 4-5, 89-90, 175-179, 211-212; H.J. Johnson, "Race, Language and Nationality in Europe". *The Sociological Review*, xi (1919); Sir Arthur Keith, *Essays on Human Evolution* (London, 1946), s. 23, 29-30.

III

Pohjoismaisittain orientoituneiden englantilaisten matkakirjailijoiden teoksissa suomalaisen rodun kulttuuri kohosi 1920-luvun lopulla korkeimpaan arvoonsa. Olkoonkin, että teoria hankittujen ominaisuuksien ja kykyjen periytymisestä oli kumottu, monet rotututkijat, etnologit ja rotukirjailijat uskoivat suhteellisen pysyviin rotujen tyyppiominaisuuksiin ja niiden eriarvoiseen kulttuuriin. Väittelyssä kasvatuksen ja perimän painoarvosta rotuominaisuuksia pidettiin yhä pysyvämpinä kuin opittuja käyttäytymismalleja ja siten määräävinä kulttuurin perustekijöinä. Viktoriaanisen ja edwardiaanisen rasialismin traditio eli 1920-luvulla viimeistä nousukauttaan ennenkuin 'rotu' kulttuurikeskustelun ja poliittisen argumentin peruskäsitteenä sai Englannissa 1930-luvun puolivälissä väistyä. 1920-luvun matkakirjallisuudessa sen yhteiskunnallisten ilmiöitten selittävyys oli mahtavimmillaan. Rodun avulla idealisoitiin suomalainen luonto, yhteiskunta ja sen kansalaiset. Taloudelliset ilmiöt, ongelmat ja luokkavastakohtaisuudet olivat rotua vähemmän tärkeitä tarkastelun kohteita.

Luonnollisena tarkastelujensa lähtökohtana englantilaisilla Suomen kävijöillä oli, että suomalainen elämänmuoto perustui maatalouteen. Suomessa oli vapaa, voimakas ja konservatiivinen talonpoikaisto, jollaista Englannista ei enää löytynyt, mutta jota oli kaivattu tasapainottamaan teollistumisen aiheuttamaa massojen liikehdintää ja lujittamaan rappeutuvan imperiumin selkärankaa. Imperialismin edistyksellinen kritiikki etsi imperiumeille tehokkuutta puhtaasta ympäristöstä ja rotupuhtaudesta.²² Maatalouskulttuurit kuviteltiin harmonisiksi pienyhteisöiksi, maaseutu puhtaaksi ja kauniiksi. Juuri Suomesta englantilaiset löysivät maan, missä kapitalismin lieveilmiöt eivät vielä olleet turmelleet kaupunkeja, niiden asukkaita eikä ympäristöä. Kuva Suomesta terveenä ja terveellisenä, aurinkoisena ja energisenä onnellisten, pääasiassa maatyötä tekevien maana oli mieluisa Englannissa, missä monet utopistit Carlylea, Ruskinia tai Morrisia seuraten elättelivät toiveita esiteollisen ajan tuotantosuhteitten palauttamisesta moderneissa muodoissa.

Maaseudun idealisointi ei estänyt englantilaisia ylistämästä suomalaista rotua myös sen tehokkuuden, 'edistyksellisyys' ja elinvoiman takia. Suomen talouden todellisuudesta poimittiin 'edistykselliset' seikat osoittamaan 'edistyksellisyttä': maatalous oli kehittyntä ja osin koneistettua, osuustoiminta oli maan kattavaa, metsänhoito ja puunjalostusteollisuus

22 Paul B. Rich, *Race and Empire in British Politics*. 2nd ed. (C.U.P., 1990), ch. 5.

olivat maailman huippua. Suomalaisen kansallisen kulttuurin 'edistykseellisyys' osoitettiin moneen kertaan. Vain se, miten suomalaiset olivat kyenneet nopeasti modernisoimaan sekä taloutensa että kulttuurinsa vaati tarkempaa selitystä.

Radikaalien parlamenttiedustajan ja *Anglo-Finnish Society*n puheenjohtajan A. Maccallum Scottin selitys Suomen nousulle maailman valiokansojen joukkoon perustui rotubiologiseen degeneraatio-oppiin. Hän elvytti Olaus Magnuksen luoman myytin "goottilaisesta" Pohjolasta. Goottilainen perintö, jota brittiläinen valistus oli pitänyt tieteen ja tekniikan kehityksen jarruna, olikin Scottille modernin kulttuurin elvyttäjä. Vastalääkkeenä Etelän (Thomas Carlylen lootuksen syöjäin asuinalueet, Välimeren seutu ja tropiikki) rotujen degeneroituneelle luonteelle, "laiskalle nautinnonhalulle", hän ylisti germaanisten goottien elinvoimaa ja työteliäisyyttä: ne rotuominaisuudet normannit olivat vieneet ensin Ranskan maaperälle ja sieltä "veressään" anglosaksien keskuuteen. Ruotsalaiset valloittajat olivat istuttaneet ne Suomeen. Näin Scott loi 1850-luvun skandinavianismin tapaan sellaisen suomalaisille ja englantilaisille yhteisen menneisyyden ja tulevaisuuden, mikä oli varmaan vieras useimmille Rooman ja Kreikan klassisista esikuvista vertailukohtaa hakeville englantilaisille.²³ Brittiläisen imperiumin tulevaisuuden valtiomuodostelmaa, liittovaltiota (*federation*) oli Scottilla rakentamassa se sama goottilainen "energia" kuin se, mikä oli luonut taistelevan suomalaisen nationalismin ja sen saavutukset taiteessa, tieteessä ja politiikassa. Matkoillaan Suomeen ihastunut Scott puolusti jo vuonna 1910 kiihkeästi Suomea ja kun Suomi itsenäistyi, Scott iloitsi suomalaisten vapautumisesta vieraan rodun sorrosta.²⁴

Scottin visiossa ruotsinmielisten ja aitosuomalaisten 1920-luvun alussa kiihkeästäkin korostama ruotsalaisen ja suomalaisen rodun vastakohtaisuus oli rauennut, sillä nimenomaan ruotsalainen "veri" oli vapauttanut kalevalaisen rodun piilevät luomisvoimat. Molemmat rodut olivat tasapäisesti vaikuttaneet Suomen kansan uudelleen synty miseen: suomalainen rotu oli "imenyt" neroutta valloittajistaan, perisuomalainen "alkushamanismi" ja muut maagiset kyvyt olivat yhtyneet goottilaiseen älyyn, seikkailunhaluun ja yritteliäisyyteen tuottaen ennennäkemättömän elinkykyisen ja luovan kulttuurirodun ominaisuudet. Rotu itseselittäväenä käsitteenä soi Scottille mahdollisuuden kehäpäätelmiin; kun hän huomasi Suomen 'edistyneen',

23 A. Maccallum Scott, Suomi. *The Land of the Finns* (London, 1926), s. 11-13. Vrt. Paul Fussell, *Abroad. British Literary Traveling Between the Wars* (Oxford, 1980).

24 A. Maccallum Scott, "Finland's Struggle for Freedom". *T.P.'s Magazine*, vol. i, no. 3 (December, 1910). Vrt. A. Maccallum Scott, *Through Finland to St. Petersburg* (London, 1908), s. 192.

hän saattoi selittää sen suomalaisen rodun 'edistyksellisyydellä', kun hän kysyi miksi suomalainen rotu oli 'edistyksellinen', hän kykeni vastaamaan viittaamalla ennalta hyväatekeväksi oletettuun, ikimuistoiseen suomalaisen ja goottilaisen rodun sekoittumiseen. Diskursiivisessa innostuksessaan Scott piti *Kalevalaa* Pompeijiakin arvokkaampana historiallisen tiedon, inspiraation ja ilmestyksen lähteenä. Kaikki suomalaisen kulttuurin saavutukset Scottin näkemistä kansallismuseon kokoelmien esineistä aina museorakennukseen itseensä olivat tuon ihmeellisen sulautumisen "objektiiivista historiaa" viikinkiajoilta 1920-luvulle.²⁵

Scottin värikäs suomalais-goottilaisen renessanssin ihannoiti kulminoitui modernin suomalais-kansallisen arkkitehtuurin esittelyssä. "Pohjolan Välimeren Ateenan", Helsingin Kallion kaupunginosan kirkko toi parhaiten esiin suomalaisen rodun tosiolemuksen, voiman ja sen hallinnan. Hänen ihannesuomalaisiaan olivat suomalaisen tulevaisuuden rakentajat, graniittia, betonia ja terästä työstävät työläiset, insinöörit ja arkkitehdit. Lontoon moderni arkkitehtuuri oli "dekadenttia" siihen verrattuna.²⁶ Suomalaisessa arkkitehtuurissa ei imitoitu vanhaa, vaan se oli yksilöllistä (!) ja vapaata traditionaalisten muotojen kahleista, mitkä rasittivat "väsähtäneitten" korkeakulttuurien luomuksia.

Scott oli edwardiaaniselle aikakaudelle ominaisen vitalismin, elinvoiman palvoja, ja hän piti kulttuurin luomiskykyä riippuvaisena elämänesteitten, varsinkin veren virtauksesta. Vilkas goottiveri "oli vapauttanut suomalaisen jäyhän kansanluonteen toimintaan antaen sille kyvyn löytää kulttuuri-ilmauksia"²⁷ – ilman sitä suomalaiset olisivat jääneet menneisyyden hämärään. Kanteleensoittajien ja noitarumpujen pärisyttäjien heimosta oli kehittynyt kansallislauluja laulava kansa, eikä sen enempää aitosuomalaisilla kuin ruotsinmielisilläkään voinut olla valittamista rotunsa saamasta kohtelusta Scottin teoksessa. Rodullisen yhteensulautumisen biologistinen teema oli poliittisella kielellä sekä kansallisen sovinnon puolustus että yleissuomalaisen (*pan-Finnish*), suomalais-ugrilaisen kansansirpaleitten rodullista uudelleen yhtymistä ajavan liikkeen manifesti.

Scottin kuvaus kuuluu samaan kirjallisuuden lajiin mm. Frank Foxin *Finland To-Day* (1926) ja T.W. Atchleyn *Finland* (1931) -teosten kanssa rasialistisen perusvireensä perusteella. 'Rotu' on niissä pääselittäjä, kaikkiin kielikuviin istuva avainkäsite. Analysoitaessa Foxin teoksen sisältöä

25 A. Maccallum Scott, *Suomi. The Land of the Finns*, s. 11-13, 20, 82, 88-93, 185.

26 Scott, *Suomi. The Land of the Finns*, s. 45-49, 51-55; Scottin kirje *The Times* -lehdelle 27.4. 1914.

27 Scott, *Suomi. The Land of the Finns*, s. 91.

havaitaan tarkasti valikoidun suomalaisen tietoaineksen yhdistäminen rasialistiseen utopiaan.

Scottin tavoin Fox, ammatikseen matkaileva ja kirjoittava kulttuurintuntija, keskittyi rotujen sekoittumisen ja sen seurausten erittelyyn. Historioitsija E.A. Freemanin rasialismia läheisesti muistuttavalla tavalla hän projisoi normannien ja anglosaksien sulautumisprosessin Suomeen. Pyhän Eerikin ristiretki 'Itämaahan' 1100-luvun puolimaissa vastasi Vilhelm Valloittajan vuoden 1066 maihinnousua Hastingsin rannoille. Jälkimmäinen pani alulle imperiumia rakentavan brittiläisen rodun kasvun, edellinen "nerokkaan, modernin suomalaisen" kehittymisen.²⁸ Juhana III:n ajoista lähtien suomalaiset olivat alkaneet tuntea tarvetta itsenäistyä, ja vaikka venäläiset olivat ajanjaksolla 1809–1917 aiheuttaneet vakavia häiriötä ja viivästymistä, suomalaiset olivat koko ajan salassa valmistautuneet vapauteensa. Lopuksi he olivat onnistuneet välttämään bolshevisminkin eivätkä olleet itsenäisinäkään antautuneet lännen mekaaniselle ja materialistiselle kulttuurille, joka heikensi varsinkin brittiläisen rodun käden-taitoja.²⁹ Foxin kantama huoli brittiläisen rodun huonontumisesta teollisessa kulttuurissa hälväni Suomessa, sillä "älykkäät ja jyhkeät" suomalaiset olivat rakentaneet tehokkuuteen ja rodulliseen elinkelpoisuuteen perustuvan kulttuurin. Siitä sopi Englannissa ottaa mallia.

Todisteita suomalaisen rodun elinkelpoisuudesta oli ylenmäärin. Suomessa oli kansainvälisesti kuuluisia urheilijoita, maan armeija oli hyvin organisoitu, siellä oli korkeatasoista teknillistä koulutusta ja hyvin suunniteltuja, moderneja tehdaslaitoksia. Kapitalismi ei ollut latistanut hengenelämää, sillä suomalaisella rodulla oli "hyvät ja hyvintäytyneet aivokopat".³⁰ Tästä johtui heidän kansanluonteensa "stabiilius", mikä puolestaan ilmeni parhaiten heidän perustuslaistaan, joka oli laadittu massademokratian kurissa pitämiseksi. Foxin pseudoantropologinen politiikan teoria oli gradualistisen edistykseellinen: Suomen kansallisen eliitin tehtävä oli hiljalleen sivistää rahvasta eikä langeta yltiöpäisiin reformeihin. Jos Scottin tulevaisuuden Suomi oli radikaali-liberaalin kansanvalta, Foxin oli maltillisen älymystön kansallisvaltio, jossa kansalainen oli rotunsa edustajana alisteinen valtiolle ja sen yhtenäiskulttuurin kollektivistisille päämäärille.

Rasialistinen kollektivismi, yksilön uhraaminen rodun ja sen luoman kansallisvaltion päämäärille joutui Englannissa arvostelun kohteeksi 1920-30-lukujen vaihteen taloudellisissa ja yhteiskunnallisissa kriiseissä. Siirto-

28 Frank Fox, *Finland To-Day* (London, 1926), s. 4-5.

29 Fox, *Finland To-Day*, s. 10-15, 66-68.

30 Fox, *Finland To-Day*, s. 80.

maitten ja dominioitten 'alamaisrotujen' imperialistinen hallinto sivistyksen nimissä tuomittiin radikaalipiireissä 'valkoisen rodun' itsekkäänä ja väkivaltaisena, sosiaaliseen laillistettuun epäoikeudenmukaisuuteen ja luokkaintresseihin nojaavana voiton- ja kunniantavoitteluna.³¹ Samanaikaisesti myös rotuoppien tieteellinen perusta alkoi murentua, ja 'rodun' käyttö eurooppalaisten laajentumishaluisten kansallisuusaatteiden perusteluna asetettiin kyseenalaiseksi.

Biologi, tunnettu perinnöllisyystieteilijä Julian Huxley (1887–1975) ja antropologi Alfred Haddon (1855–1940) teoksessaan *We Europeans* (1935) hylkäsivät 'rodun' fyysisten ja mentaliteettityyppien määrittäjänä ja kulttuuriominaisuuksien kantajana ja korvasivat sen etnisen ryhmän -käsitteellä. He esittivät myös vakavia epäilyksiä Hitlerin Saksan roduntutkimuksen tendenssistä oikeuttaa 'arjalaisten' ylemmyys- ja herruuspyrkimykset. Olihan mendeliläinen genetiikka osoittanut sekä fyysiset että kulttuuriset rotuominaisuudet imaginäärisiksi. 'Puhtaita rotuja' ei ollut olemassa: 'arjalaiset' saksalaisnerot osoittautuivat lähemmässä tarkastelussa leveäkalloisiksi idiooteiksi!³²

Etnisen ryhmän käsitteen avulla oli tarkoitus ensijaisesti vain kuvata ihmiskokonaisten fyysisiä piirteitä, tarkastella niiden maantieteellistä levinneisyyttä ja vaelluksia, ja vasta sen jälkeen rakennella niiden psykososiaalista mentaliteettia. Koko aikaisemman rotututkimuksen painolasti piti heittää syrjään, mutta kuitenkin mm. suomalaista 'ryhmää' määriteltiin saksalaisten rotuauktoriteettien H.F.K. Güntherin ja E. von Eickstedtin antamien luokitusten ("itäbalttilainen" jne.) perusteella, vaikka mitään uutta nimikettä sille ei annettuakaan, koska sen fyysisistä ja mielenpiirteistä ei oltu päästy yksimielisyyteen.³³ Suomalaisen kulttuurin luonteen ja kansan mentaliteetin selittämiseksi nojaututtiinkin tästedes pääasiassa heidän kulttuurikontaktiensa tutkimiseen. Riittäväksi osoitukseksi suomalaisten saavutuksista voitiin aina mainita heidän kykynsä lainata ja edelleen kehittää sekä esihistoriallisten että historiallisten kontaktien antamia aineksia omien traditoidensa tueksi ja korostaa ruotsalaisen ja suomalaisen kulttuuriraikeuden yhteensulautumisen helppoutta. 1930-luvun tilanteessa näytti jo siltä, että kulttuurinen enemmistö ja vähemmistö olivat lopullisesti sopineet kiistansa ja lopullisesti yhtyneet kansallista rakennustehtävää

31 Rich, *Race and Empire in British Politics*, ch. 4.

32 Julian S. Huxley, A.C. Haddon, *We Europeans. A Survey of 'Racial' Problems* (London, 1935, 4th impr., 1936), s. 94-95.

33 Huxley & Haddon, *We Europeans*, s. 180-81, 220-224.

suorittamaan.³⁴ Näin kysymys suomalaisen kulttuurin todellisesta alkupe-
räästä menetti suuren osan poliittistakin merkitystään.

IV

Rasialistisen tarkastelutavan jouduttua huonoon huutoon näyttökulmaksi tuli tutkia suomalaisen yhteiskunnan taloudellis-sosiaalista tilaa ja suomalaisten yksilön oikeuksia ja vapauksia suhteessa valtioon, kulttuuriin ja sivistystasoon. Sekä sosialistisesti että sosiaali-liberalistisesti suuntautuneet tutkijat ja poliittiset tarkkailijat analysoivat tässä valossa myös suomalaisia tuotanto- ja työsuhteita, jotka maatalousvaltaisen kapitalismin maassa olivat omalaatuiset. Argumentit valtion holhouksen lisäämisen puolesta ja sitä vastaan ulotettiin Suomen oloihin, ja johtopäätös oli, että jos suomalainen demokratia antoikin yksilölle taloudellisessa toiminnassa lähes täyden vapauden, suomalainen kulttuurielämä oli valtiollista ja kansallisesti yhdenmukaistavaa.

Työläisten hyvinvointi ja poliittinen asema sekä kansalaisvapaudet Suomessa olivat yleismaailmallisen talouskriisin jälkeisen ajan mielenkiinnon kohteina Englannissa. *The New Statesman*, yksilön vapauksien puolestajapuhuja valtion paternalismia vastaan³⁵, oli varsin hyvin selvillä mm. lama-
kauden työttömyyden, pakkohuutokauppojen ja alhaisten palkkojen syistä Suomessa. Se mm. väitti puunjalostusteollisuuden ja "fasistisen" Lapuanliikkeen yhteistyössä pakottaneen palkat alas. Konservatiivisemmat Suomen ystävät Englannissa vastasivat lehdelle lapuanliikkeen olevan itseasiassa "demokraattisen", koska sen tarkoituksena oli estää kommunismin leviäminen maassa.³⁶ Vastaus ei varmaankaan ollut toimituksen näkemystä vastaava, ja jälkeenkäin päin tunnetut liberaalit arvostelivat suomalaisia totalitarismin ilmiöitä. Tämä käy selkeästi ilmi eräästä 1930-luvun lopulla kirjoitetusta, ns. kommunistilakien säätämistä koskevasta yhteenvedosta.³⁷

34 C.A. Macartney, *National States and National Minorities* (O.U.P., 1933), s. 208, 468-69; E.G. Woods, *The Baltic Region* (London, 1932), s. 31, 204-05; W. Russell, "Some Aspects of Modern Finland". *The Scottish Geographical Magazine*, vol. xlvi (1930), s. 91.

35 Rodney Barker, *Political Ideas in Modern Britain* (London, 1978), s. 133-34.

36 Vrt. Anon., "Fascismo in Finland". *The New Statesman*, xxxv, 901 (August 2, 1930); E. Polson Newmanin kirje, *The New Statesman*, xxxv, 903 (August 10, 1930).

37 J. Hampden Jackson, *Finland* (London, 1938), s. 151.

Paljon toivottu lain kunnioitus oli nyt (1930) mennyttä; yhteiskuntaluokat, jotka olivat olleet laillisuuden suurimmat kannattajat, olivat nyt kärjessä rohkaisemassa terrorismia. Mennyttä oli usko yksilön vapauksiin; papit saarnasivat suvaitsemattomuutta kristittyinä velvollisuutena, demokraatit kehottivat erään kansanosan äänioikeuden peruuttamiseen, viljelijät – individualisteja jok’ikinen – perustivat salaliittoja puhe- ja kokoontumisvapauden lopettamiseksi.

Fasismi oli demokratialle vaarallisempi kuin kommunismi, ja se oli tehnyt tavallisesti niin rauhalliset suomalaiset "hulluiksi". Olihan sitäpaitsi tiedossa, ettei suomalaisilla kommunisteilla ollut niin laajaa kannatusta, että he olisivat olleet todellinen uhka järjestelmälle. Enemmistö suomalaisesta vasemmistosta oli sosialisteja ja sosiaalidemokraatteja, jotka olivat jo osoittaneet halunsa sopeutua porvarilliseen demokratiaan. Fasismi sitävastoin tiesi työväenluokan poliittisten vapauksien rajoittamista Idän vainolaiseen vetoamalla. Vaikka sosialistien teettämän työväestön perhebudjetit-tutkimuksen mukaan suomalainen työmies käytti ruokaansa pienemmän osuuden palkastaan kuin englantilainen ja söi ravitsevampaa ruokaa kuin ammattiveljensä saarivaltakunnassa, ja vaikka Suomessa tulo- ja varallisuuserot olivat pienemmät kuin Englannissa, suomalainen työväki kärsi yhä laittomista pidätyksistä, ammattiliittojen toiminnan rajoituksista, kommunistilajeista ja muista epädemokraattisista pakotteista.³⁸

Talouselämyksen jälkeinen Suomen talouden elpyminen ja poliittisen elämän paluu normaalimpiin uumiin tapahtui nopeasti ja se pantiin merkille myös Englannissa. Laittomuuksien todettiin loppuneen ja työläisten haettiin asettuneen osaksi järjestelmää. Työnantajat kuuntelivat työläisten vaatimuksia riittävästä palkoista ja valtio kohtuullisesta elintasosta ja sosiaaliturvasta. Kolmekymmenluvun lopulla Suomen valtion voitiin nähdä soveltavan "uuden liberalismiin" ja keynesiläisen taloustieteen oppeja, kun se järjesti kansalaisille tasavertaisemmat lähtökohdat ja etenemisen mahdollisuudet (koulutus) ja järjesti yleisiä töitä työttömyyden torjumiseksi. Toisaalta myöskään vasemmisto ei ollut radikaalia, sillä Suomessa, toisin kuin Englannissa, järjestelmä "antoi maitoa myös työläistensä lapsille". Suomi läheni sellaista demokratiaa, missä vallan tasapaino piti sekä oikeiston että vasemmiston kurissa niin, ettei vallankaappauksia Italian tai Saksan tyyliin voinut tapahtua. Sosiaalidemokraatit ja ruotsalainen kansanpuolue yhdessä pitivät siitä huolen. Valtion tuella synnytytetyt pienilat

38 *International Labour Review*, vols. xxiv, xxvii, xxx (1929-1932)

sitoivat potentiaalisesti vasemmistoradikaalin maattoman ja ajelehtivan väestön tuottavaan työhön. Kun 'hyvinvointi' tarkoitti Englannissa työtillaisuuden järjestämistä jokaiselle, maatalousvaltaisessa Suomessa se tarkoitti, että jokaiselle, jolle ei ollut teollista työpaikkaa tarjolla, voitiin antaa maata viljeltäväksi.³⁹ Valtion puuttuminen talouselämään ei siten ollut Suomessa liiallista, koska se koski perustuotantoa ja perustavaa sosiaaliturvaa. Itseasiassa Suomen työttömyysturva ja terveydenhuolto olivat jäljessä Englannin tasosta.

Kaiken kaikkiaan Suomi oli materiaalisilla arvoilla mitattuna brittitarkkailijoiden mukaan Euroopan keskitason yläpuolella. Päinvastoin kuin monet aikaisemmat rotutarkkailijat, 1930-luvun lopun huomioitsijat eivät pitäneet Suomen vähäistä asukasluvuakaan erityisenä heikkoutena – oli varsin kohtuullista, että pieni kansa kärsittyään vuosisatoja nälkää, sotia ja sortoa saattoi viimeinkin rauhassa nauttia materiaalisesta vauraudesta ja 'edistyksestä'.⁴⁰

V

Englannin ulkopoliittinen johto kiinnitti 1930-luvun kuluessa huomiota Suomen ja Saksan lähentymiseen ja Saksan vaikutusvallan lisääntymiseen Itämeren alueella.⁴¹ Vastaavasti englantilaiset kulttuuritarkkailijat olivat huomanneet Suomen kulttuurielämän olevan saksalaistyypin, aggressiivisen kulttuuri-ihanteen hapattamaa. Valitettiin, etteivät liberaalit, anglosaksiset ajattelutavat olleet suomalaisen älymystön ja valtaeliitin suosiossa. Vain pieni vähemmistö esteetikko Yrjö Hirnin johdolla piti yllä humanistista kiinnostusta Englannin taiteen ja kirjallisuuden ilmiöihin. Englantilainen viikko Suomessa 4.–10. syyskuuta 1933 olikin erityisesti talouselämän, ei kulttuurien kontaktinotto.⁴² Englantilaisten kiinnostus Suomeen ei ollut juuri sen vilkkaampaa; mm. *The Cambridge Modern History* -teossarjan yli 10.000 sivusta vain kahdella käsiteltiin itsenäistymistä edeltävää Suomen historiaa eikä itsenäisyyden ajasta ollut olemassa yhtään kunnollista analyysia. Vasta Suomeen perinpohjaisemmin tutustuneen J. Hampden Jack-

39 E.D. Simon, *Smaller Democracies* (London, 1939), s. 11-12. Ks. myös H. Pollittin arviot *Labour Monthly* -lehdessä (18, September, 1936) ja F. Elwyn Jones, *Battle for Peace* (London, 1938), s. 108-111; Jackson, *Finland*, s. 127-32, 151-59.

40 Jackson, *Finland*, s. 209.

41 Simon, *Smaller Democracies*, s. 164-66; Paasivirta, *Finland and Europe*, 514-15.

42 Ks. *Englantilainen viikko Suomessa 4-10.IX. 1933* (Helsinki, 1933).

sonin, liberaalin ja Euroopan sodanjälkeiseen politiikkaan erikoistuneen nykystorion kirjoittajan *Finland* (1938) korjasi tuon puutteen. Se ja *The Times* -lehden kirjalliset ja kaupalliset liitelehdet sisälsivät 1930-luvun lopussa korkeatasoisinta tietoa Suomesta.

Jacksonin yhteenveto suomalaisesta sivistyksestä nojautui brittiläiseen sivistysajatukseseen, jonka juuret olivat 1700-luvun loppupuolen skotlantilaisessa valistuksessa. Hän punnitsi suomalaista sivistystä materiaalisen edistyksen ja henkisen kulttuurin saavutusten vertailulla. Miten – erityisesti Englannin teollistumisen ja vaurastumisen pitkään historiaan verrattuna – Suomen varsin nopea taloudellinen nousu oli vaikuttanut sen traditio-naalisista, talonpoikaisen maanläheisistä arvoista kumpuavaan henkiseen kulttuuriin? Mitä annettavaa individualistista materialismia kaihtavalla ja kansallisen eheyden aatteelle rakentuvalla suomalaisella kulttuurilla oli länsimaiselle sivistykselle?

Suomen kansan tapoja ja luonnetta 'edistys' näytti parantaneen: suomalaiset olivat tunnettuja puhtaudestaan, rehellisyydestään ja ystävällisyydestään. Sen mekanistiset voimat eivät olleet ehtineet pilata Suomea: kapitalismin kotimaata, Englantia vaivaavat modernit kaupungistumisen ongelmat, slummit, niiden paljon tutkittu köyhyys, asuntopula, jätteet, savu, henkinen stressi, sukupuolitaudit, rikollisuus ja muut degeneraatioilmiöt eivät vielä olleet laajoja ja hälyttäviä. Taloudellinen edistys ei jäytännyt henkisen kulttuurin perustaa, ne olivat tasapainossa, vaikka joitakin teollistumisen mukanaan tuomia moraalisien sairauksien oireita oli havaittavissa.

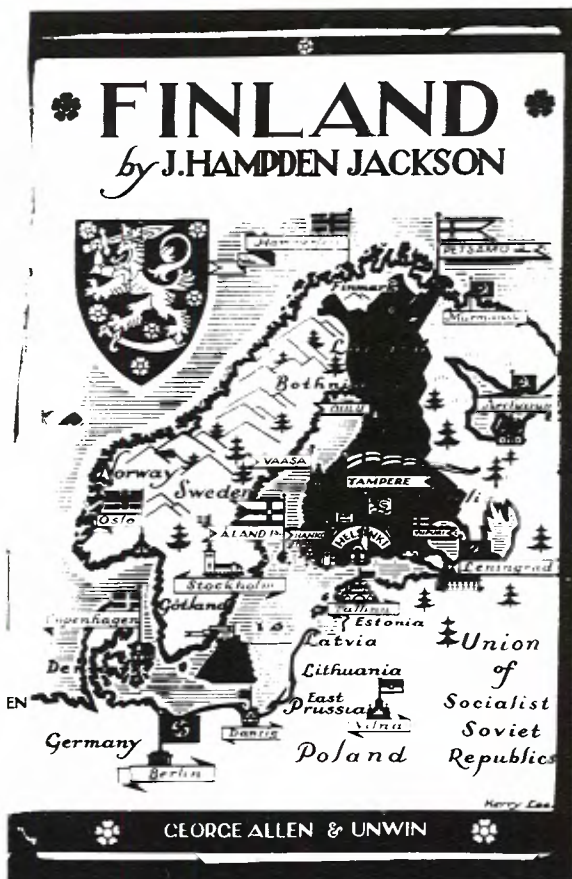
Eräs Jacksonin käyttämä sivistystason mittari oli suomalaisen naisen asema. Hänen suomalaisilta yhteiskuntatieteilijöiltä hankkimansa tilastot osoittivat pyrkimyksen sukupuolten taloudelliseen tasa-arvoon olevan Suomessa maailman pisimmällä, mutta se, että naiset tekivät myös ruumiillista työtä ei voinut olla sivistyksen merkki. Tuollainen tasa-arvo alensi syntyvyyttä ja raaisti naisia, ja Jackson arvelikin Suomen väkiluvun alkavan pian laskea. Mutta, kuten Jackson lisäsi, väen väheneminen oli väestötieteilijöitten ennusteitten mukaan odotettavissa kaikissa läntisissä sivistysmaissa. Alhainen syntyvyys olikin täten korkean sivistyksen merkki.

Entä suomalainen kirjasisivistys, koulutus ja tutkimus? Lukemisesta oli tullut kansakoulujen, kirjastojen leviämisen ja muun kansansivistyksen ansiosta suomalaisille tapa. Jacksonin mielestä Suomessa kuitenkin hankittiin kirjatietaa ja lukeneisuutta ilman, että aina saavutettiin avaraa ymmärrystä ja todellista tietämystä. Tämä johtui suomalaisesta mentaliteetista: he näyttivät ottavan sivistyksen liian ihanteellisesti ja haudanvakavasti eikä itsensä sivistäminen jalostuneessa seurustelussa ja sosiaalisessa kanssakäymisessä luontunut heille. Puuttui myös kamarioppineisuuden ja

papillisen hartauden kritiikki: Suomesta ei löytynyt brittiyhteiskunnalle ominaista kulttuuria "halveksivaa" liikemiesluokkaa. Positiivista kuitenkin oli, että alimmatkin sosiaaliluokat sivistivät itseään, eivätkä englantilaiseen tapaan huolettomasti tuhlanneet elämäänsä huvituksiin. Myös Suomen lukuisista teknisistä, kaupallisista ja maatalousoppilaitoksista Jacksonilla oli vain hyvää sanottavaa, sillä niiden kehityksessä oltiin Englannissakin Suomen jäljessä. Traditionaaliset käden taidot olivat tosin Suomessakin korvautumassa teollisella tuotannolla ja taidekäsityöllä, mutta Jacksonille se osoitti suomalaisen järjestelmän joustavuutta ja suomalaisten omaksumiskykyä.

Itsensä sivistäminen oli Suomessa Jacksonin havaintojen mukaan isänmaallinen tehtävä, uhraus synnyinmaan tulevaisuudelle. Suomalaisessa tieteessä tämä patrioottinen tendenssi oli erityisen voimakas. Tyypillinen suomalainen tiedemies oli vanhemman puoleinen, tutkimuksilleen omistautunut saksalaisen *Kultur*-ihanteen omaksunut kansatieteilijä. Työteliäs, mutta vähemmänkin älykäs henkilö saattoi päästä suomalaisessa tiedeyhteisössä huipulle. Kansallistetun kulttuurin yleisenä haittapuolena oli, ettei Suomessa esiintynyt korkeakulttuurin tarvitsemia neroja ja suuria julkisen elämän hahmoja.

Suomalaisesta taiteesta arkkitehtuuri ja musiikki olivat Jacksonille suomalaisen kulttuurin parasta antia maailmalle. Kirjallisuuden esiinmarssia esti kääntäjien puute ja käännöstyön hankaluus, eivätkä itsenäisyyden ajan taidemaalarit vetäneet vertoja vuosisadan vaihteen suurille nimille, A. Gallén-Kallelalle ja A. Edelfeltille. Ikäänkuin suomalainen kuvataide olisi ollut, menetettyään taannoisen itsenäisyysaatteen ja -liikkeen antaman syyksyn, taantumavaiheessa, josta nousemisesta ei ollut vielä selviä merkkejä nähtävissä. Itsenäistyneen Suomen poliittisen kulttuurin kehityksen perimmäinen kysymys olikin Jacksonille miten oikeutettuun itsenäisyyteen tähdänneen nationalismin kukoistuksen jälkeen enää lietsoa pohjimiltaan uskonnollisen suomalaisen kansanluonteen kutsumusta luovaan toimintaan ajautumatta totalitarismiin. Mikä oli suomalaisten seuraava maallinen uskonto? Mitään yksiselitteistä ennustetta, ohjetta tai toimintamallia ei liberaali Jackson osannut antaa, hänen teoksensa vain yleisellä sanomallaan varoitti totalitarististen suuntausten ja materialismin vaaroista. Suomen tuli suunnata energiansa sisäiseen rakennustyöhön eikä pyrkiä kummallakaan poliittisella laidalla tähyämään maan rajojen ulkopuolelle. Kaiken kaikkiaan Jacksonin hahmottelema Suomen tulevaisuuden kuva oli

J.Hampden Jacksonin Finland -monografian kansilehti

optimistisen 'edistyksellinen', ja siihen olisivat useimmat englantilaiset Suomen ystävät voineet yhtyä.⁴³

Nationalismi – tunne yhteisistä traditioista ja yhteisestä kohtalosta – on pelastanut suomalaisen kulttuurin häviämislähtä. Suomalaiset ovat käyttäneet sivistyksen materiaalisia voimia kulttuurinsa suo-

43 Jackson, *Finland*, s. 230.

jelijoina ja kasvattajina. Vielä nuo voimat eivät ole saaneet heistä yliotetta, vaikka heidän edistyksensä hintana onkin ollut tietty määrä materialismia. Meidän (englantilaisten), jotka emme ole kokeneet kovia nälkävuosia 1800-luvulla, ei pidä tuomita suomalaisia jos he ovatkin keskittyneet parantamaan olojaan, mutta me voimme silti ihmetellä mihin se edistys, joka lopetti nälänhädät, heidät johtaakaan. Yleissuunta ei kuitenkaan liene kaukana suunnasta, johon läntisen maailman kansat kulkevat, sillä Suomi on länsimaisen sivistyksen itäisin etuvartio.

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen selviämisen ja onnistumisen 'ihmeet' ja sen kehittyminen "takapajuisesta maatalousalueesta" yhä länsimaisemmaksi ja teollistuneemmaksi valtioksi ovat vakiintuneet englantilaisen Suomi-käsityksen perusteemoiksi.⁴⁴ 1930-luvulle tyypillisempi kulttuurin materialistisuuden ja totalitarististen ilmiöiden kritiikki on ollut jäädä unohtuiksi suomalaisten nauttiessa huolettomasti 'edistyksen' hedelmistä.

44 D.G. Kirby, *Finland in the Twentieth Century* (London, 1979), s. 1-2; W.R. Mead, "Perceptions of Finland". *Finland. People, Nation, State*. Ed. by Max Engman & David Kirby (London, 1989). s. 14-15.

Epilogi

Edeltävissä luvuissa on analysoitu brittiläistä rotuajattelua ja -politiikkaa, sen käsitteitä, logiikkaa, kehitystä ja erityispiirteitä vaihtelevissa konteksteissa 1840-luvun traditionaalisesta rasismista ja sen kriittistä poliittisen rasialismin kautta rotuoppien kritiikkiin ja torjuntaan ennen toista maailmansotaa.

'Rotua' hyväkseen käyttäneiden kirjoittajien teksteissä rotuopillinen tai 'rotua' annettuna pitävä näytökulma oli biologistinen. Niissä eläväksi historian ja politiikan 'voimaksi' ja kollektiivisen kulttuuri-identiteetin kantajaksi oletettu 'rotu' kohotettiin ylipersonalliseksi olemukseksi ja toimijaksi yhteiskunnallisten suhteitten ja inhimillisten päämäärien yläpuolelle kuvaamaan ja selittämään yhteiskunnan toimintaa, muutoksia, ongelmia ja suuntaa. Brittiläiseen imperiumiin sovellettuna lukevalle yleisölle välittyi rotuperspektiivistä kuva ihmiskunnasta, joka on jakautunut erilaisiin, eriarvoisiin ja eri sivistystasoilla oleviin ihmisiin. Sen mukaan heistä tuli myös ajatella ja heitä kohdella: brittiläiseen imperialistiseen kulttuuriin rotuajattelu kuului luonnostaan. Sekä omien alamaisten että vieraitten kansojen, kuten suomalaisten historian, luonteen, aseman ja poliittis-kulttuurisen kehityksen tarkastelussa se oli tarkkailijoiden lähes väistämättä omaksuma tarkastelujen lähtökohta.

Mitä muuta merkitystä rotuajattelulla oli? Tässä tutkimuksessa käytetyn, valikoidun aineiston varassa ei voi laajalti yleistää, mutta joitakin päätelmiä voi tehdä. 'Rotu' ei ollut ainoastaan (näennäis)tieteellinen käsite, jolla luokitella ihmiset kuten kasvit ja eläimet, vaan se oli myös imperialistisen hallinnon ja sen reformipolitiikan kiistanalainen työkalu. Poliittiset tarkkailijat omaksuivat sen usein valmiina kategoriana, jota saatettiin käyttää omiin tarkoituksiin omaperäisin tavoin, kuten mm. Sir Charles Dilke rotupoliittisella maailmanympärysmatkallaan. 'Rotu' siinä missä 'velvollisuus, Jumala, kulta ja kunnia' oli imperialistisen lähetystehtävän peruskäsitteitä: 'alempia' oli sivistettävä sen verran kuin heidän rodullinen

kapasitettinsa ja kehitysasteensa antoi myöten. Rouva Wilsonin kohtaamisen 'arjalaisten' intialaistenkin osalta sivistämisprosessi olisi kestänyt paljon pitempään, elleivät heidän sotaponnistuksensa ja koventuvat itsenäisyysvaatimuksensa olisi saaneet brittejä ryhtymään tuumasta toimeen, valansiirtoon heti toisen maailmansodan jälkeen. Wilsonin kirjeissä tavataan vielä eräs merkittävä piirre rotuajattelun kukistumisen historiasta; stereotypiat ja antipatiat eivät horjuneet vain rotutieteen, fyysisen antropologian joutuessa kyseenalaiseksi, vaan myös silloin, kun tarpeeksi rohkea ihminen kohtasi 'vierauden' ja koetti ymmärtää sitä. Yhteisen ihmisyyden etsintä alkoi moninaisuuden käsittämisestä. Wilsonin pyrkimyksiä voisi verrata esimerkiksi saman aikakauden tutkimusmatkailija Mary Kingsleyn tutkimuksiin Länsi-Afrikassa.

Lujan järjestyksen kannattajan Thomas Carlylen vuodatus Länsi-Intian vapautettujen orjien 'alemmuudesta', mustien 'luonnollisesta' eriarvoisuudesta ja kyvyttömyydestä muuhun kuin valkoisen miehen palvelijaksi on edustava näyte viktoriaanisen rasismin psykopatologiasta, sen voimista, pelosta ja vihasta. Carlylen vertainen tuomioissaan oli ehkä vain romantikko ja Idän vihaaja Thomas de Quincey.¹ Viktoriaanisista filosofeista arvostetuin, liberaali ja utilitaristi John Stuart Mill tosin logiikallaan horjutti rotuoppien perusteita osoittamalla ne epätieteellisiksi lähestymistavoiksi sosiologiassa. Hänen loogisuutensa kuitenkin jäi tappiolle sosiaalidarwinistisen ja rotuantropologisen tarkastelutavan lyödessä läpi 1850–60-luvuilla.

Liberaalit Sir Charles Dilke, E.A. Freeman ja tämän vuosisadan puolella vielä mm. Suomi -kuvaaja A. MacCallum Scott sovelsivat rotuoppeja politiikkaan ja historiaan kukin omalla, erikoisella tavallaan. Heille kansainväliset ja yhteiskunnalliset suhteet olivat 'rotusuhteita', jotka olivat perustavia voimia kansanvallan ja säätyvallan ansioita punnittaessa. Sivistys ja 'ylempi' rotu viittasivat perintöaristokratiaan, älyn aristokratia mukaanluettuna, mutta rotuajattelun oli otettava huomioon myös kansanvalan laajeneminen ja vedottava yhteiskunnan alempiin kerroksiin. Dilke käytti alamaisrotujen ja vallanpitäjien suhteita kuvatessaan ja selittäessään mielellään sekä luonnon valinnan että degeneraation kieltä, Freeman uskoi 'rotuun' kansallisen alkuperän yhteisyyttä kuvaavana ja poliittista koheesiota luovana ja ylläpitävänä politiikan retoriikan peruskäsitteenä, MacCallum Scottille rodun 'energia' oli avainkäsite modernin suomalaisuuden 'edistykellisyysyden' selittämiseen. Heidän rasialisminsa oli liberaalia ja

1 John Barrell, *The Infection of Thomas de Quincey* (Yale Univ. Press, New Haven and London, 1991).

edistyksellistä, tosin sen gradualistisessa merkityksessä. Yhteiskunnan muuttuminen demokraattiseksi tuli tapahtua asteittain ja hitaasti, sitä mukaa kun alemman 'rodun' tuntomerkkejä kantavat yhteiskuntaluokat tunnustettiin tarpeeksi sivistyneiksi ja kelpollisiksi nauttimaan poliittisia vapauksia ja oikeuksia. Freemanilla rasialismiin liittyi erityinen 'ikivanhohen' perustuslakien kunnioitus, mikä teki hänen rotuhistoriallisista näkemyksistään ajan hermoa koskettavaa politiikkaa. Aikana, jolloin rotunäkökulmaa käytettiin yleisesti Ison-Britannian rotusekoitusten tulosten, imperiumin rotusuhteitten ja Euroopan kansojen voimasuhteitten ja sisäisen tilan arvioinnissa, englantilaisille huomioitsijoille oli yleensäkin ajanmukaista punnita modernia suomalaisuutta kahden Suomessa asuvan päärodun yhtymisen historiallisia ja kulttuurivaikutuksia pohtimalla. Tällaista pohdintaa harjoitti myös Rosalind Travers sovittaen yhteen historiallisesta materialismista johdetun sosialismin ja rasialismin.

Myöhäis-viktoriaanisena aikana yleistyneet degenerationistiset rotuopit tukivat konservatiivista rasialismia hyökkäyksessä darwinistista, 'edistyksellistä' luonnonhistoriaa ja siitä johdettua liberalistista uudistusliikettä ja anti-imperialismia vastaan. Ne palvelivat vallan pysyvyyden politiikkaa alamaisten itsehallintoon kykenevyyden kieltämisessä. Oman rodun perintöaineksen 'huononeminen' käsitettiin lähinnä modernin urbaanin elämän aiheuttamaksi patologiseksi tilaksi, jota oli paettava traditionaaliseen, 'puhtaaseen' ja stabiiliksi kuvattuun maalaiselämään. Jälkiromanttisena 'uuden nuoruuden' löytämisen pyrkimyksenä biologistisella degeneraatio-ajattelulla, jota tässä tutkimuksessa edusti Lankesterin pääteos, oli merkittäviä yhtäläisyyksiä Carlylen romanttiseen keskiajan yhteiskuntajärjestyksen ja maailmankatsomuksen stabiliteetin ihannointiin.

Rouva Wilson ja Rosalind Traverskin tarkastelivat vieraita 'rotuja' ja kulttuureja niiden keskuudesta käsin. He tunsivat vieraitten rotujen edustajien seurassa, mitä ylitsepääsemättömiä psykologisia esteitä, ennakkoluuloja ja vieroksuntaa pelkkä oletettu, mutta kokemuksilla vahvistettu ihmisten erilaisuus synnytti. Kulttuurirelativisteille tämän muurin ylittäminen oli vuosisadan vaihteessa lähtökohta vieraitten kulttuurien yhteisöelämän ja uskonnon ymmärtämiseen. Englantilaisessa Suomi -ymmärryksessä 'rotu' joutui 1930-luvun puolivälissä sekä tieteellisenä että poliittisena kategoriana syrjemmälle lähinnä sen vuoksi, että asioihin perehtyneimmät kirjoittajat käyttivät uusia käsitteitä (Huxley ja Haddon) tai käyttivät sosiologisempaa, milliläiseen traditioon kosketusta hakevaa tutkimusotetta (Jackson).

Edes natsismin seurausten tajuaminen ei motivoinut ylemmydentunnessaan vankkumattomia englantilaisia laajemmin tuomitsemaan omaa

siirtomaavaltaansa itsehallintoon oikeutettujen alamaisrotujen moraalittomaksi sortamiseksi. Rouva Wilsonin jo vuosisadan alussa julkituoma yleinen oletus brittien vallankäytöstä poikkeuksellisen 'hyväntahtoisena' mm. saksalaiseen hallintotapaan verrattuna pysyi voimassa aina 1950-luvun lopulle, dekolonisaation l. siirtomaavallan purkamisprosessin alkuun asti.² Vasta samoihin aikoihin myös Unesco otti ohjelmaansa rotuennakkoluulojen hälventämisen, julkaisten sarjan 'rodun' käsitettä ja sen poliittisia merkityksiä selventäviä kirjasia. Eräässä niistä viimein todettiin mm., ettei kallonmuodolla ja älykkyydellä ole mitään tekemistä toistensa kanssa.³ Näin pyrittiin virallisesti ja kansainvälisesti kumoamaan yli sadan vuoden vanha fyysisen antropologian oletus. Äärikonservatiivien usko väkivallan ja kaaoksen tilan paluusta itsenäistyneisiin alusmaihiin ei ole vielä tänä päivänäkään tyystin hävinnyt. Nykyiset poliittiset levottomuudet, sodat ja etniset puhdistukset ovat valtioviisaudelle käyttökelpoista aineistoa, samoin kuin imperialistiseen kansankulttuuriin kuuluneet rotuennakkoluulot ovat tavallisen kansan käteviä 'muukalaisten' tunnistuskeinoja. Muistellessaan 1920-30 -luvun imperiumia ja Intiaa kirjoittajan englantilainen vuokraemäntä usein totesi miten paljon paremmin asiat Intiassakin olisivat jos britit yhä hallitsisivat sitä.

2 John Darwin, *The End of the British Empire. The Historical Debate* (Oxford, 1991), s. 20-21.

3 G.M. Morant, *The Significance of Racial Differences. The Race Question in Modern Science* [1958]. (4th impr., Paris, 1961), s. 43.

Lähteet

I. Alkuperäislähteet

1. Arkistolähteet

Brev till Westermarck. Åbo Academin kirjaston kokoelmat. Turku.

2. Virallisjulkaisut

Finland. Handbooks Prepared under the Direction of the Historical Section of the Foreign Office, no. 47 (London, 1920).

Handbook of Finland. Naval Staff Intelligence Department (London, January, 1919).

Report from the Select Committee on West India Colonies together with Minutes of Evidence (1842). British Parliamentary Papers. Colonies, West Indies, 1 (Indiana University Press, 1968).

Report of the Jamaica Royal Commission (1866). British Parliamentary Papers. Colonies, West Indies, 5 (Indiana University Press, 1971).

3. Alkuperäislähteinä käytetty kirjallisuus ja aikakauslehtimateriaali

Anon., "Sweden and the German Danger". The Spectator, vol. 120 (March 23, 1918).

Anon., "White Terror versus Red Terror". The New Statesman, vol. xiii, no. 315 (April, 1919).

Anon., "White Terror in Finland". The New Statesman, vol. xiii, no. 318 (May, 1919).

- Anon., "Northern Europe After Fifteen Years". *The Spectator*, vol. 139 (September 24, 1927).
- Anon., "Fascismo in Finland". *The New Statesman*, vol. xxxv, no. 901 (August 2, 1930).
- 'Austen', "Political Development in Finland". *The New Europe*, vol. xiv (4 March, 1920).
- Bryce, James, "The Principle of Nationality and Its Applications". *Essays and Addresses in Wartime* (London, 1918).
- Buchan, John, "Preface". *The Nations of Today. The Baltic and Caucasian States*. Ed. J. Buchan (London, 1923).
- Cairnes, J.E., "The Negro Suffrage". *MacMillan's Magazine*, vol. XII, no. 70 (1865).
- Cantlie, James, "Degeneration Amongst Londoners" (1885). *The Rise of Urban Britain*. Eds. L.H. Lees and A. Lees (London, 1985).
- Carlyle, Thomas, *The French Revolution* (1834). *The World Classics*. Ed. K.J. Fielding and David Sorensen (O.U.P., 1989).
- Carlyle, Thomas, *Past and Present* (1843). *The World Classics* (London, 1950).
- Carlyle, Thomas, "The Nigger Question" (1849). *English and Other Critical Essays*. *Everyman's Library*. Ed. E. Rhys (London, 1925).
- Carlyle, Thomas, "Shooting Niagara and After?". *MacMillan's Magazine*, vol. xvi, no. 94 (August, 1867).
- Carlyle, Thomas, *Selected Writings*. Ed. with an Introduction by Alan Shelston (Penguin Books, new ed., 1984).
- Chambers's Encyclopaedia*, vol. iv (New ed., London and Edinburgh, 1924), hakusana "Finland".
- Childe, V.G., *The Aryans. A Study of Indo-European Origins* (London, 1926).
- Cromer, Earl of, "The Government of Subject Races" (1908). *Political and Literary Essays 1908-1913* (London, 1913).
- Curtin, Philip D., "Thomas Babington Macaulay on Education for India". *Imperialism. Selected Documents* (London, 1972).
- Darwin, Charles, *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex* (1871). Introduction by John Tyler Bonner and Robert M. May (Princeton University Press, 1981).
- Dernby, Karl, "The Tragedy of Finland". *The Nation*, vol. cvii (July-December, 1918).
- Dilke, Charles W., *Greater Britain: A Record of Travel in English-speaking Countries during 1866 and 1867* (5th ed., London, 1870).
- Dilke, Charles W., *The Present Condition of European Politics* (London, 1885). (Donner, Ossian), kirje 29.4. 1919 *The New Statesman* -lehdelle. *The New Statesman*, vol. xiii, no. 318 (May, 1919).
- Encyclopaedia Britannica*, 14th ed. (London, 1929), hakusanat "Finno-Ugrian" ja "Finland".
- Englantilainen viikko Suomessa 4-10.IX. 1933 (Helsinki, 1933).
- Finland. *The Country, Its People and Institutions* (London, 1926).

- (Forster, W.E.), "British Philanthropy and Jamaica Distress". *The Westminster and Foreign Quarterly Review*, ns., vol. III, no. II (April 1, 1853).
- Fothergill, J. Milner, *The Maintenance of Health: A Medical Work for Lay Readers* (London, 1874).
- Fothergill, J. Milner, *The Town Dweller. His Needs and Wants* (London, 1889).
- Fox, Frank, *Finland To-Day* (London, 1926).
- Freeman, E.A., *The Historical Geography of Europe* (London, 1881).
- Freeman, E.A., "Parallels to Irish Home Rule". *The Fortnightly Review*, n.s., vol. xlvi (1889).
- Freeman, E.A., "Race and Language". *The Contemporary Review*, 29 (1877).
- Freeman, E.A., "Finland". *MacMillan's Magazine*, vol. lxxv (March, 1892).
- Froude, J.A., *Oceana, or England and Her Colonies* (London, 1886).
- Froude, J.A., *The English in the West Indies, or the Bow of Ulysses* (New York, 1888).
- Gilmour, T.L., Donner, O., "Finland". *The Nations of Today. The Baltic and the Caucasian States.*, Ed. J. Buchan (London, 1923).
- Gladstone, W.E., "The Friends and Foes of Russia". *The Nineteenth Century*, v (1879).
- Hammond, J.L., "Colonial and Foreign Policy". *Liberalism and Empire* (London, 1900).
- Hobson, J.A., *Imperialism. A Study* (London, 1905).
- Hunt, James, "On the Negro's Place in Nature". *Memoirs Read Before the Anthropological Society of London* (London, 1863).
- Huxley, Julian S., Haddon, A.C., *We Europeans. A Survey of 'Racial' Problems* (London, 1935, 4th impr., 1936).
- Huxley, Thomas, "Emancipation— Black and White" (1865). *Collected Essays*, vol. III (London, 1895).
- International Labour Review*, vols. xxiv, xxvii, xxx (1929–1932).
- Jackson, J. Hampden, *Finland* (London, 1938).
- Johnson, H.J., "Race, Language and Nationality in Europe". *The Sociological Review*, xi (1919).
- Jones, F. Elwyn, *Battle for Peace* (London, 1938).
- Keith, Sir Arthur, *Essays on Human Evolution* (London, 1946).
- Kidd, Benjamin, *Social Evolution* (London, 1894).
- Kirby, D.G., *Finland in the Twentieth Century* (London, 1979).
- Lankester, E.R., *Degeneration. A Chapter in Darwinism* (London, 1880).
- Lankester, E.R., *The Advancement of Science. Occasional Essays and Addresses* (London, 1890).
- (Lankester, E.R.), "Zoology". *Encyclopaedia Britannica* (11th ed., London, 1910–1911).
- Levander, K.M., "Biologisten näkökohtain sovelluttamisesta yhteiskuntaan". *Valvoja* (1913).
- Macartney, C.A., *National States and National Minorities* (O.U.P., 1933).
- Matthew, H.C.G. (Ed.), *The Gladstone Diaries*, vol. VII (London, 1982).

- Mill, J.S., "The Negro Question". *Fraser's Magazine* (January, 1850).
- Mill, J.S., "The Contest in America" (1862). *Dissertations and Discussions*, vol. III (London, 1872).
- Mill, J.S., "Of Nationality, as Connected with Representative Government" (1860). *Essays on Politics and Society. Collected Works of John Stuart Mill. Vol. XIX.* Ed. by J.M. Robson (University of Toronto Press, Toronto and Buffalo, 1977).
- Mill, J.S., *Utilitarianism, On Liberty, Essay on Bentham*. Ed. with an Introduction by Mary Warnock (Glasgow, 1962).
- Mill, J.S., *A System of Logic* (1843). Ed. by H. Magid (New York, 1965).
- Mill, J.S., *Essays on Literature and Society: Coleridge, The Spirit of the Age and Civilization* (New ed., London, 1925).
- Mill, J.S., *Representative Government* (1861). *The World Classics* (New ed., London, 1974).
- Mill, J.S., *Principles of Political Economy* (1848, repr. in New York, 1976).
- Mill, J.S., *Essays on Politics and Society. Collected Works of John Stuart Mill, vol. XVIII.* Ed. by J.M. Robson (University of Toronto Press, Toronto and Buffalo, 1977).
- Mill, J.S., *Vapaudesta. Suom. Niilo Liakka* (Mikkeli, 1982).
- Mill, J.S., *Memorandum of the Improvements in the Administration of India* (1858, facsimile ed., London, 1968).
- Morgan, J.E., *The Danger of Deterioration of Race from the Rapid Increase of Great Cities* (London, 1866).
- Morison, S.E., "The Eastern Baltic; Finland". *The New Europe*, vol. xii (October 20, 1919).
- Müller, F.M., *The Languages of the Seat of War* (2nd ed., London, 1855).
- The New Europe*, vol. xv (June 17, 1920).
- Newman, E. Polson, kirje *The New Statesman* -lehdelle. *The New Statesman*, vol. xxxv, no. 903 (August 10, 1930).
- 'Nomad', "Germany and the Gulf of Finland". *The Spectator*, vol. 119 (October 20, 1917).
- 'Nomad', "Finland". *The Spectator*, vol. 120 (March 9, 1918).
- Nordau, Max, *Degeneration* (9th ed., London, 1896).
- Nordenstreng, Rolf, *Euroopan ihmisrodut ja kansat* (Helsinki, 1929).
- Nordman, C.A., "The Cultures and Peoples of Prehistoric Finland". *Journal of the Royal Anthropological Institute*, lxii (1933).
- Nott, J.C., Gliddon, G.R., *Types of Mankind* (Philadelphia, 1854).
- Philips' Historical Atlas* (London, 1927).
- 'Political Economist', "The Only Plan for a Final Settlement of the Sugar Duties". *The Economist*, vol. iv, no. 145 (June 6, 1846).
- Pollitt, H., kirje *Labour Monthly* -lehdelle. *Labour Monthly* (September, 18, 1938).
- Rose, J. Holland, *The Development of the European Nations 1870-1921* (6th ed., London, 1923).
- Russell, W., "Some Aspects of Modern Finland". *The Scottish Geographical Magazine*, vol. xlvi (1930).

- Salisbury, Robert, "Disintegration" (1883). *Lord Salisbury on Politics*. Ed. by Paul Smith (Cambridge, 1972).
- Scott, A. Maccallum, *Through Finland to St. Petersburg* (London, 1908).
- Scott, A. Maccallum, "Finland's Struggle for Freedom". *T.P.'s Magazine*, vol. 1, no. 3 (December, 1910).
- Scott, A. Maccallum, *Suomi. The Land of the Finns* (London, 1926).
- Seeley, J.R., "The British Race". *Education*, vol. I, no. iv (March, 1881).
- Shaw, Bernard (Ed.), *Fabianism and the Empire: A Manifesto by the Fabian Society* (London, 1900).
- Simon, E.D., *Smaller Democracies* (London, 1939).
- Smith, Godwin, "The Expansion of England". *The Contemporary Review*, vol. xlv (1884).
- Smith, William, "The Condition of Our West Indian Colonies". *The Economist*. Letters I-III, vol. iv, nos. 140-143 (May 2, 9 and 23, 1846).
- Spencer, Herbert, "Progress, Its Law and Cause". *Essays: Scientific, Political and Speculative*, vol. I (London, 1901).
- Stephens, W.R.W., *The Life and Letters of E.A. Freeman* (London, 1895).
- Stone, J., Mennell, S. (Eds.), *Alexis Tocqueville on Democracy, Revolution, and Society* (University of Chicago Press, Chicago and London, 1980).
- Sturge, Joseph, "Paper Read at the Antislavery Convention". *Proceedings of the General Antislavery Convention* (London, 1841).
- Sturge, J., Harvey, T., *The West Indies in 1837* (London, 1838).
- Suominen, Y.K., "Physical Anthropology in Suomi". *Journal of the Royal Anthropological Institute*, lix (1929).
- Townsend, Meredith, *Asia and Europe* (London, 1901).
- Travers, Rosalind, *Letters from Finland* (London, 1911).
- Travers-Hyndman, Rosalind, "Politics in Finland, I". *The New Europe*, viii (July, 1918).
- Travers-Hyndman, Rosalind, "Politics in Finland, II". *The New Europe*, viii (August, 1918).
- Trollope, A., *The West Indies and the Spanish Main* (London, 1859).
- Wallace, A.R., "Degeneration". *Nature*, vol. 22 (1880).
- Webb, Sidney and Beatrice, *The Break-Up of the Poor Law; Being Part One of the Minority Report of the Poor Law Commission* (London, New York, Bombay and Calcutta, 1909).
- Webb, Sidney and Beatrice, *Indian Diary*. Ed. and introd. by Niraja Gopal Jayal (O.U.P., 1988).
- Westermarck, Edward, "Finland and the Tsar". *The Contemporary Review*, 75 (May, 1899).
- Lady Wilson, *Letters from India* (1911). Ed. with an Introduction by Pat Barr (Guernsey, 1984).
- Lady Wilson, *After Five Years in India* (London, 1895).
- Lady Wilson, *Hints for the First Years of Residence in India* (Oxford, 1904).
- Woods, E.G., *The Baltic Region* (London, 1932).

4. Sanomalehdet

The Times: 27.4. 1914, 4.3. 1918, 11.2. 1919 ja 10.7. 1920.

II. Kirjallisuus ja aikakauslehtiartikkelit

- Adams, James Eli, "Philosophical Forgetfulness: John Stuart Mill's Nature". *Journal of the History of Ideas*, vol. LIII, no. 3 (July-September, 1992).
- Alapuro, Risto, *State and Revolution in Finland* (Berkeley, 1988).
- Allen, Charles, *Plain Tales from the Raj* (London, 1988).
- Arnold, Donald (Ed.), *Imperial Medicine and Indigenous Societies* (Manchester University Press, 1988).
- Ballhatchet, Kenneth, *Race, Sex and Class under the Raj* (London, 1980).
- Barker, Rodney, *Political Ideas in Modern Britain* (London, 1978).
- Barrell, John, *The Infection of Thomas de Quincey* (Yale University Press, New Haven and London, 1991).
- Barrier, N.G. "The Punjab Disturbances of 1907: The Response of the British of India to Agrarian Unrest". *Modern Asia Studies*, I, no. 4 (1967).
- Bayly, C.A. (Ed.), *The Raj. India and the British, 1600-1947* (National Portrait Gallery Publications, London, 1991).
- Belich, James, *The New Zealand Wars and the Victorian Interpretation of the Racial Conflict* (Auckland University Press, 1986).
- Blackburn, Robin, *The Overthrow of Colonial Slavery 1776-1848* (London, 1988).
- Blake, Robert, *Disreali* (London, 1967).
- Bradley, John (Ed.), *Lady Curzon's India. Letters of a Vicereine* (London, 1985).
- Bridenthal, R., Koontz, C., Stuard, S., *Becoming Visible. Women in European History* (2nd ed., Boston, 1987).
- Brown, Judith M., *Modern India. The Origins of an Asian Democracy* (O.U.P., 1986).
- Burrow, J.W., *A Liberal Descent* (C.U.P., 1981).
- Campbell, Ian, "Carlyle and the Negro Question Again". *Criticism*, vol. XIII, no. 3 (1971).
- Chamberlain, M.A., "Sir Charles Dilke and the British Intervention in Egypt, 1882: Decision Making in the Nineteenth-century Cabinet". *British Journal of International Studies*, vol. 2 (1976).
- Chamberlin, E., Gilman, Sander L. (Eds.), *Degeneration. The Dark Side of Progress* (New York, 1895).
- Clarke, Peter, *Liberals and Social Democrats* (C.U.P., 1978).
- Collini, Stefan, *Public Moralists. Political Thought and Intellectual Life in Britain 1850-1930* (C.U.P., 1991).

- Collini, S., Winch, D., Burrow, J.W. (Eds.), *That Noble Science of Politics* (C.U.P., 1983).
- Collini, Stefan, "Introduction". *Collected Works of John Stuart Mill*, vol. XXI. Ed. by J.M. Robson (University of Toronto Press, Toronto and Buffalo, 1984).
- Cowan, Ruth S., *Sir Francis Galton and the Study of Heredity in the Nineteenth Century* (New York, 1985).
- Cox, La Wanda and John (Eds.), *Reconstruction, the Negro and the New South* (New York, 1973).
- Craton, Michael, *Searching for the Invisible Man. Slaves and Plantation Life in Jamaica* (Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, 1978).
- Darwin, John, *The End of the British Empire. The Historical Debate* (Oxford, 1991).
- Desmond, Ray, *Victorian India in Focus* (HMSO, London, 1982).
- Dictionary of National Biography*.
- Donner, Ossian, *Min Tid* (Helsingfors, 1929).
- Eldridge, C.C., *England's Mission. The Imperial Idea in the Age of Gladstone and Disraeli 1868–1880* (London, 1973).
- Eldridge, C.C. (Ed.), *Victorian Imperialism* (London, 1978).
- Ellegård, Alvar, *Darwin and the General Reader. Göteborgs Universitets Årskrift*, vol. Ixiv, 7 (Göteborg, 1958).
- Eltis, D., Walvin, J. (Eds.), *The Abolition of the Atlantic Slave Trade* (The University of Wisconsin Press, London, 1981).
- Engerman, "Coerced and Free Labor: Property Rights and the Development of the Free Labor". *Explorations in Economic History*, 29 (1992).
- Field, H. John, *Toward a Programme of Imperial Life* (Westport, Connecticut, 1982).
- Fisher, H.A.L., *James Bryce*, vol. II (New York, 1927).
- Ford, Boris (Ed.), *The New Pelican Guide to English Literature*, 6. *From Dickens to Hardy* (London, new ed., 1987).
- Freeden, M., *The New Liberalism* (Oxford, 1978).
- Freeden, M., "Eugenics and Progressive Thought". *Historical Journal*, 22 (1975).
- Fussell, Paul, *Abroad. British Literary Traveling between the Wars* (Oxford, 1980).
- Gopal, Sarvepalli, *British Policy in India 1858–1905* (C.U.P., 1965).
- Gourvish, T.R., O'Day, A. (Eds.), *Later Victorian Britain, 1867-1900* (London, 1988).
- Green, W.A., *British Slave Emancipation, Sugar Colonies and the Great Experiment, 1830–1865* (Oxford, 1976).
- Greenleaf, W.H., *The British Political Tradition. Vol. I: The Rise of Collectivism* (London, 1983).
- Gwynn, S., Tuckwell, G.M., *The Life of the Right Hon. Sir Charles W. Dilke. Vol. I* (London, 1917).
- Halevy, Elie, *The Growth of Philosophic Radicalism* (Boston, 1966).
- Hall, T., Farr J., Hanson, R.L. (Eds.), *Political Innovation and Conceptual Change* (C.U.P., 1989).

- Halmesvirta, Anssi, *The British Conception of the Finnish 'Race', Nation and Culture, 1760-1918*. *Studia Historica*, 34 (Jyväskylä, 1990).
- Hamel, Günther, "Carlyle, Mill and the Black Quashee". *Archiv für Kulturgeschichte*, 59. band, heft 1 (1977).
- Harcourt, Freda, "Gladstone, Monarchism and the 'New' Imperialism, 1868-1874". *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, vol. xiv, no. 1 (October, 1985).
- Horsman, Reginald, "Origins of Anglo-Saxonism in Great Britain before 1850". *Journal of the History of Ideas*, 3 (1976).
- Hovi, Olavi, *The Baltic Area in British Policy 1918-1921*. *Studia Historica* 11 (Helsinki, 1980).
- Howard, Michael, *The Lessons of History* (Oxford, 1991).
- Hughes, Robert, *The Fatal Shore* (Vintage Books, New York, 1988).
- Hynes, Samuel, *The Edwardian Turn of Mind* (Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1968).
- Jenkins, Roy, Sir Charles Dilke. *A Victorian Tragedy* (London, 1958).
- Jones, Greta, *Social Darwinism and English Thought. The Interaction between Biological and Social Theory* (Brighton, 1980).
- Jones, Ira G., "Trollope, Carlyle and Mill on the Negro: An Episode in the History of Ideas". *Journal of Negro History*, 52 (1967).
- Jussila, Osmo, *Maakunnasta valtioksi* (Juva, 1987).
- Kenyon, John, *The History Men* (London, 1983).
- Koebner, R., Smith H.D., *Imperialism. The Story and Significance of a Political Word 1840-1960* (C.U.P., 1965).
- LaCapra, Dominick, *Re-thinking Intellectual History; Texts, Contexts, Language* (Cornell University Press, Ithaca, 1983).
- Leopold, Joan, "British Applications of the Aryan Theory of Race to India, 1850-70". *The English Historical Review*, vol. LXXXIX, no. 352 (July, 1974).
- Lyytinen, Eino, *Finland in British Politics in the First World War. Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia, sarja B, tom. 207* (Helsinki, 1980).
- MacDougall, Hugh, *Racial Myth in English History* (London, 1982).
- Mahajan, Sneh, "The Defense of India and the End of Isolation. A Study in the Foreign Policy of the Conservative Government, 1900-1905". *The Journal of the Imperial and Commonwealth History*, vol. X, no. 2 (Jan., 1982).
- Mathew, H.C.G., *The Liberal Imperialists* (O.U.P., 1973).
- McCord, Norman, *British History 1815-1916* (O.U.P., 1991).
- Metcalf, T.R., *The Aftermath of Revolt: India 1857-1870* (Princeton, 1964).
- Morrell, W.P., *British Colonial Policy in the Mid-Victorian Age* (Oxford, 1969).
- Morton, Peter, *The Vital Science. Biology and the Literary Imagination 1860-1900* (London, 1984).
- Mukherjee, Rudrangshu, "Satan let loose upon Earth: The Kanpur Massacres in India in the Revolt of 1857". *Past and Present*, no. 124 (August, 1990).
- Mead, W.R., "Perceptions of Finland". *Finland. People, Nation, State*. Ed. by Max Engman and David Kirby (London, 1989).

- Neff, Emery, Carlyle and Mill (Columbia University Press, 1924).
- O'Brien, Patrick K., "The Costs and Benefits of British Imperialism 1846–1914". *Past and Present*, no. 120 (August, 1988).
- Oppenheim, Janet, "Shattered Nerves". *Doctors, Patients and Depression in Victorian England* (O.U.P., 1991).
- The Oxford History of India. 3rd ed. by Percival Spear, part III, rewritten by Percival Spear (Oxford, 1980).
- Paasivirta, Juhani, Finland and Europe. *The Early Years of Independence 1917–1939*. Ed. and transl. by Peter Herring. *Studia Historica*, 29 (Helsinki, 1988).
- Paavolainen, Jaakko, *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 I–II* (Helsinki, 1967–68).
- Paavolainen, Jaakko, *Vankileirit Suomessa* (Helsinki, 1971).
- Paffard, Mark, *Kipling's Indian Fiction* (London, 1989).
- Paradis J., Postlewait T. (Eds.), *Victorian Science and Victorian Values*. (Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1985).
- Parker, C.J.W., "The Failure of Liberal Racialism: The Racial Ideas of E.A. Freeman". *The Historical Journal*, vol. 24, no. 4 (1984).
- Parr, Pat, *The Memsahibs* (Guernsey, 1989).
- Pemble, John, *The Mediterranean Passion* (O.U.P., 1988).
- Pick, Daniel, *Faces of Degeneration. A European Disorder c. 1848 – c. 1918* (C.U.P., 1989).
- Poliakov, Leon, *The Aryan Myth*. Transl. by E. Howard (New York, 1977).
- Porter, Bernard, *The Lion's Share. A Short History of British Imperialism* (2nd impr., London, 1984).
- Postlethwaite, Diana, *Making It Whole. A Victorian Circle and the Shape of Their World* (Ohio State University Press, 1984).
- Rainger, Ronald, "Philanthropy and Science in the 1830's: the British and Foreign Aborigines' Protection Society". *Man*, vol. 15 (Dec., 1980).
- Rich, Paul B., *Race and Empire in British Politics* (2nd. ed., C.U.P., 1990).
- Ryan, Alan, *The Philosophy of John Stuart Mill* (London, 1970).
- Ryan, Alan, *Property and Political Theory* (Southampton, 1986).
- Schweinitz, Karl de Jr., *The Rise and Fall of British India* (London, 1983).
- Seal, Anil, *The Emergence of Indian Nationalism* (C.U.P., 1970).
- Searle, G.R., *Eugenics and Politics in Britain 1900–1914* (London, 1974).
- Semmel, Bernard, *The Governor Eyre Controversy* (London, 1962).
- Semmel, Bernard, *The Rise of Free Trade Imperialism. Classical Political Economy, the Empire of Free Trade and Imperialism 1750–1850* (C.U.P., 1970).
- Shannon, Richard, *The Crisis of Imperialism 1865–1915* (London, 1976).
- Sloan, P.R., "The Idea of Racial Degeneration in Buffon's *Histoire Naturelle*". *Studies in Eighteenth-Century Culture*. Ed. by H.E. Pagliaro, vol. III (London, 1978).
- Stanford, J.K., *Ladies in the Sun. The Memsahib's India 1790–1860* (London, 1962).

- Stocking, George W., Jr., *Victorian Anthropology* (London, 1987). Stokes, Eric, *The English Utilitarians and India* (Oxford, 1959).
- Sullivan, Eileen P., "Liberalism and Imperialism: J.S. Mill's Defense of the British Empire". *Journal of the History of Ideas*, 4 (1983).
- Supple, Barry, "Material Development: the Condition of England 1830–60". *The Context of English Literature. The Victorians*. Ed. by Laurence Lerner (London, 1982).
- Temperley, Howard, *British Antislavery, 1833–1870* (London, 1972).
- Thompson, F.M.L., *The Rise of Respectable Society. A Social History of Victorian Britain 1830–1900* (2nd impr., London, 1989).
- Tidrick, Kathryn, *Empire and the English Character* (London, 1990).
- Tuominen, Kirsi-Marja, 'Kohti 'demokraattista' imperialismia – brittiläisten liberaalilehtien suhtautuminen Egyptin miehitykseen vuonna 1882'. *Lisensiaatintyö. Tampereen Yliopisto*, 1992.
- Tyrrell, Alex, "The 'Moral Radical Party' and the Anglo-Jamaican Campaign for the Abolition of the Negro Apprenticeship System". *The English Historical Review*, XCIX, 392 (July, 1984).
- Ullman, R.H., *Britain and Russian Civil War* (Princeton, N.J., 1968).
- Walvin, James (Ed.), *Slavery and British Society 1776–1846* (London, 1982).
- Warren, Allen, "Citizens of Empire. Baden-Powell, Scouts and Guides and an Imperial Ideal, 1900–1940". *Imperialism and Popular Culture*. Ed. John M. Mackenzie (Manchester University Press, 1986).
- Weindling, Paul, *Health, Race and German Politics between National Unification and Nazism, 1870–1945* (C.U.P., 1989).
- Wendt, Georg von, *Suomen molemmat kansat. Suomalaiset ja itäruotsalaiset* (Helsinki, 1919).
- White, Hayden, *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation* (London, 1989).
- Williams, Eric, *Capitalism and Slavery* (Richmond, Chapel Hill, 1944).
- Wilson, William A., *Folklore and Nationalism in Finland* (Indiana University Press, Ontario, 1976).
- Winch, Donald, *Classical Political Economy and Colonies* (London, 1965).
- Wohl, Anthony S., *The Eternal Slum. Housing and Social Policy in Victorian London* (Montreal, 1977).
- Wormell, Deborah, *Sir John Seeley and the Uses of History* (London, 1980).

Summary

Turanians and Negro Gentlemen – Studies in British Racial Thought

I

This study comprises seven intertwining analyses of racial ideas in British political thought from the 1840s to the 1930s. Because the stock of critical historical studies in racism and racialism as a part of British imperialist ideology is already considerable, the texts and contexts under scrutiny here have been carefully selected in order to avoid overlap and to test some general conclusions. The criteria for selection have been the significance of the interpreted text in the current political discourse or the peculiarity of the author's point of view in presenting his/her ideas for the reading public. In this way, prevailing racial doctrines, prejudices and stereotypes as well as individual responses to and criticism of them come in view. Besides, as C.C. Eldridge has pointed out in his *Victorian Imperialism* (London, 1978, p. 136-7), the philosophical foundations of mid-Victorian liberal imperialism and racialism need further research. The choice of texts concerning British racial attitudes to Finns is justified because they are, in any case, unknown to wider public and have barely been touched on. However, they provide the reader with an opportunity to depict the British image of the 'progressive' Finn and to compare it with the British attitudes to their own, less fortunate subject-races.

The method of study is that of the history of ideas along the guiding lines suggested by Dominick LaCapra, Hayden White and some representatives of the British heritage of the Skinnerian-Pocockian revisionism.

It is applied especially to reveal the manifold political and cultural meanings which the concept of race took on since the late 1840s and the ensuing onset of the Darwinian revolution in science. The main purpose here is not to trace the development of the idea of race, but to expose in detail the usage, logic and functioning of the racio-political argument. It is the critical imperial race-relations turned into relations of power (cf. the Indian revolt in 1857 and the rebellion of emancipated black people in Jamaica in 1865) and the domestic, social questions of urbanization and the political question of democracy that set the wider context for racial thinking.

II

In the introductory chapter the principal concepts of 'race', 'racism', 'racialism', 'racial stereotype' and others are defined, and their differences in meaning from the nineteenth-century and early twentieth-century usage explained. Thereafter the study takes the reader back to the end of the 1840s, in the heat of the argument between the leading utilitarian and liberal political theorist, J.S. Mill and the indefatigable defender of the old regime, Thomas Carlyle. The anti-slavery movement had achieved its primary goal of liberation in 1833 but the abuses of the semi-slavery of the West Indian apprenticeship-system, particularly in Jamaica, caught the attention of critical philanthropists and political economists. At the outset, both Carlyle and Mill were looking for causes of the rapid decline of the plantation economy, but eventually involved themselves in arguing over the rights and merits of the emancipated Negro. Carlyle accused the 'Nigger' of incurable and innate laziness, Mill blamed the white ex-slave-owner for their degraded morality. The culprit was found at the opposite ends of the social (racial) scale. In his reply to Carlyle's onslaught, Mill denied the value of racial characteristics in explaining social evils. He reminded Carlyle of the bygone 'high' Negro civilization of Egypt, and advocated full freedom for the emancipated in answer to Carlyle's demand for the return of the 'divinely ordained' servitude.

In the 1840s the liberals, among them also W.E. Forster, whose balanced view of the West Indian distress is also discussed here, appeared to win the day, but in the 1850-60s the British attitudes towards 'lower races' hardened. Physical anthropologists and the defenders of the 'Aryan' or

'Anglo-Saxon', white supremacy denied the Negro's capability of attaining higher civilization. In the meantime, the imperial government seemed unable to control the affairs of Jamaica where a social and economic crisis came to a head in the 1865 Negro (Morant Bay) rebellion. It was harshly suppressed by Governor Eyre. The attempts of the Jamaica Committee, led by Mill, failed to get him convicted. Carlyle had joined the forces supporting the legality of Eyre's measures in restoring order on the island. It is evident that Carlyle's image of the 'savage' Negro made a stronger impact on the public than Mill's anti-racist stance. In a broader sense, the clash was between the tradition of 'natural' civil rights and the reactionary paternalism of the post-revolutionary era. Altruistic public moralism lost the battle against imperial rule.

In the second chapter Sir Charles Dilke's 'imperialism' in relation to his racialism is reconsidered. Formerly his political travel account, *Greater Britain* (1868) has been regarded as one of the cornerstones of the propaganda for the new, expansive imperialism. In fact, Dilke castigated the overambitious, Napoleonic imperialism and spoke for the strengthening of the racial and cultural-linguistic ties of the 'Anglo-Saxondom' all over the world, the USA included. In the 'natural' process of Anglo-Saxon expansion, the subject-races that turned out too weak and 'degenerate' to stand the pressure of the 'higher' culture, were destined to die out. The 'law of nature' which dictated that the 'weaker' animal or plant should perish in the struggle for survival ruled humanity, too.

One variation of the 'scientific' explanation for 'degeneration' was provided by E. Ray Lankaster, introduced in chapter 3. He extended the organic analogy of degeneration based on studies in lower animal life to cover human society. Those classes that lived in luxury, comfortably without exercise were in danger of reverting to an earlier stage of human evolution. To quote:¹

Any new set of conditions occurring to an animal which render its food and safety very easily attained, seem to lead as a rule to Degeneration; just as an active healthy man sometimes degenerates when he becomes suddenly possessed of a fortune; or as Rome degenerated when possessed of the riches of the ancient world.

This message was particularly appealing in the 1880-90s in accounting for cultural decline, and lent itself easily to the use of conservative political

1 E. Ray Lankaster, *Degeneration. Chapter in Darwinism* (London, 1880), p. 33.

argument for racial health and hygiene and against far-reaching social reform.

Chapter 4 acquaints the reader with a British liberal historian, E.A. Freeman, and his survey of the status of Finland in the Russian Empire in the 1890s. His use of the concept of race in politics was 'democratic' - a race that had shown ability to live and govern itself under the rule of an 'Aryan' (Swedish) king and constitution, deserved to be given an opportunity to learn more of freedom. Although the Russian imperial interests in Finland undeniable, this did not have, in Freeman's opinion, to mean the destruction of local liberties and racial assimilation of the Finns with the Slavs. This was also the lesson the British imperialists should learn from the 'contract' of the Tsar with the Finns when considering Irish Home Rule.

Chapters 5 and 6 deal with the racialism of two female observers of race-relations. In the fifth chapter the power-relations of the High Raj and the Indians are seen from the perspective of Lady Wilson, a curious memsahib. In her letters home from India the assumption of racial hierarchy is taken for granted but gradually left aside as she gets to know the Indian way of life better. She tries hard to solve the enigma of the Indian mind by studying Indian music and religion, and by visiting Indians of various castes. The idea of common humanity, rather than that of racial separateness, attracted her. In spite of this, she firmly believed that the Raj was 'benevolent' and that the Indians were not, in the foreseeable future, ready to govern themselves.

The ideas analysed in chapter 6 might be compared with those presented in the previous one. A socialist observer, and secretary of the Anglo-Finnish Society in the 1910s, Miss Rosalind Travers applied the idea of racial hierarchy to assess the problematic relations between speakers of Finnish and Swedish in Finland. She concentrated on evaluating the situation of the rising group of educated Finnish-speaking, social-democratic women, whom she found 'progressive' representatives of the 'backward' Mongolian race. She was quite amazed to find them sitting in the Eduskunta and taking actively part in politics. No wonder she entertained an optimistic picture of the Finnish affairs until the outbreak of the Civil War (1918). The war however, she argued, showed how the Finns had reverted to their *primaevae* Mongolian 'savagery'. In her writings on Finland, racialism fitted well in with her historical materialism when explaining basic historical changes.

The final chapter analyses the British image of the Finn in the 1920-30s as depicted in anthropology, travel literature and some minor texts. Close

reading of the source material reveals the free play of British racialist imagination; e.g. analogies and visions from British 'racial' history were stretched to catch the plot of Finnish cultural and political history. One common conclusion was that in the past the Finns had advantageously mixed with the 'Nordic' Swedes and had now, as an independent nation and an energetic political force, gained the upper hand in the contest for political and cultural dominance in Finland.

Racialist imagery and conceptual apparatus receded to the background at the end of the 1930s because racial theories lost most of their scientific credibility. Permanent racial 'types' were not found. Also the criticism of the Nazi racial discrimination and Aryanism contributed to the decline of racialism in Britain. Racial mysticism had disappeared from J. Hampden Jackson's *Finland* (1938) which remains the most penetrating account of the 'progress' and problems of the Finnish culture and its lot in Western civilization which was published before the Second World War. He was widely informed by Finnish sources but retained his liberal point of view when judging the achievements of the Finns. However, British racialism has lasted well over the Second World War and began to recede with the start of the decolonization process at the end of the 1950s.

Henkilö- ja asiahakemisto

- aatehistorian metodi, 10
abolitionismi, 26–27, 30, 37, 39, 44, 47
anglosaksismi, 60–61
Aleksanteri I, 113, 115–116
Aleksanteri II, 107, 117
Aleksanteri III, 107, 118
Anglo-Finnish Society, 150
arjalaisteoria, 110–111, 166–67, 172
Arwidsson, A.I., 116
assosiaatiopsykologia, 16, 22, 28
Atchley, T.W., 170
Aurangzeb, 143
- Balfour, A., 160
bolshevismi, 159, 162, 163, 171
bonapartismi, 81
Booth, C., 101
Bryce, J., 158, 162n
Buchan, J., 162
- Canning, C., 82n
Cantlie, J., 96–100, 102
- Carlyle, T., 15, 30–45, 48, 50–51, 61, 87, 96, 168, 169, 181
Chamberlain, J., 53, 75
Childe, V.G., 166–67
Coleridge, S.T., 16
The Committee on Physical Deterioration (1904), 103
Comte, A., 20
Cooke, C., 107
Curzon, Lordi, 124, 129, 141
Danielson-Kalmari, J.R., 107
Darwin, C., 53–4, 65n, 88, 93
degeneraatio, 8, 58, 67, 70, 77, 86–103, 114, 145, 169, 181–83
dekolonisaatio, 183
despotia, 24, 40, 79, 81–82, 107, 126
Dilke, C.W., 52–84, 87–88, 121, 128, 180, 181
Disraeli, B., 48, 121
Donner, O., 160–61
- Edelfelt, A., 155, 177
Eickstedt, E. von, 172
Eldridge, C.C., 12

- etnisyy, 7–8, 172
 etnosentrismi, 8
 eugeniikka, 89–90
 evoluutio, 91–92, 166–67
 Eyre, E., 48, 53

 fabiaani–sosialismi, 102, 131n,
 133n, 151, 155
 fasismi, 173–74, 182–83
 federaatio –ajatus, 58, 112, 150,
 169
 fenianismi, 60
 fennomania, 151
 Fleure, H.J., 165n
 Forster, W.E., 44–48
 Fothergill, J.M., 99–100, 102
 Fox, F., 170–71
 Freeman, E.A., 58, 105–120, 171,
 181–82
 Froude, J.A., 52–53, 58, 70

 Gallén–Kallela, A., 155, 177
 Galton, F., 89, 91
 Gandhi, M., 146
 genetiikka, 172
 Gibbon, E., 59
 Gladstone, W.E., 53, 84, 107, 112–
 113, 141
 Green, J.R., 101
 Günther, H.F.K., 172

 Haddon, A., 172, 182
 Haeckel, E., 93
 Hitler, A., 172
 Hobson, J.A., 130n
 Howard, E., 162n
 Hume, D., 24
 Hyndman, H., 150
 Huxley, J., 172, 182
 Huxley, T.H., 91

 imperialismi, 12–13, 55, 68, 80–81,
 83–84, 95, 110, 112–113, 120–
 121, 128, 151, 168, 172, 180–83
 indofobia, 125
 Irlannin itsehallintokysymys
 (*Home Rule*), 107, 112
 itäbalttilaisuus, 164–65, 172

 Jackson, J.H., 176–78, 182
 Jeesus, 142, 146
 Johnson, A., 62
 Juhana III, 115, 171

 Kalevala, 151, 155, 163, 170
 Kidd, B., 102
 Kingsley, M., 181
 Kipling, R., 124
 kommunismi 173–74

 Lankester, E.R., 90–96, 102, 182
 Latham, R.G., 54n
 Lawrence, J., 77
 Levander, K., 90
 Lloyd George, D., 162

 Macaulay, T.B., 81n
 Magnus, O., 169
 Malmberg, A., 150
 maorisodat, 70–71
 manchesterilainen liberalismi, 73
 Marx, K., 18, 151
 materialismi, 176
 Mechelin, L., 107, 156
 Mill, J., 16
 Mill, J.S., 14–28, 30, 31–32n, 38–
 45, 47–51, 61, 84, 87, 96, 111n,
 151, 181
 Montesquieu, 24
 Morant Bayn kapina (1865), 47–
 48, 50, 108

- Morgan, J.E., 97n
 Morley–Minto –reformit (1909), 146
 Müller, F.M., 110–111
- nationalismi, 125, 130, 132, 141, 146–47, 160, 163, 166, 169–170, 178–79
 Newton, I., 54
 Nietzsche, F., 86
 Nikolai II, 156
 Nordau, M., 93n
 Nordenstreng, R., 164
- oppipoikajärjestelmä (Jamaika), 26–27
- panteismi, 139
 paternalismi, 127, 173
 patriotismi, 55, 155, 177
 Pearson, K., 89
 polyteismi, 139
 Pythagoras, 140
- Quincey, T., de, 181
- rasialismi, 8, 53, 90, 110, 113–114, 119, 151–56, 164–65, 168, 169–73, 181–83
 rasismi, 8, 32–33, 37, 50–51, 110, 151, 181–83
Reform Bill (1832), 15n, 17–18
Reform Bill (1867), 50, 55
 rekapitulaatio –teoria, 93
 Ripon, Lordi, 123
 Rissanen, J., 155
 romantiikka, 21, 87, 140, 149, 155
 Rooman valtakunta, 18, 58, 94
 rotu –termi, 7–9, 83, 138, 180
- rotuantipatia, 9, 48, 111, 130, 144–45, 165
 rotuennakkoluulo, 9, 144–45, 165
 rotuoipit, 13, 32, 41, 46, 51, 64–65, 108–110, 114, 124n, 132n, 133–34, 139, 151–54, 160, 165n, 166, 168–73, 180–83
 rotustereotypia, 9, 133–34, 144–45, 153–55, 158–59, 165, 168, 182–83
 Russell, J., 31
 russofobia, 119
- Salisbury, Lordi, 112
 Schopenhauer, F., 140
 Scott, A. Maccallum, 169–170, 181
 Seeley, J.R., 52–3, 54n, 55, 70
 Sepoy –kapina, 47, 75, 108, 123, 127, 134, 145
 Shelston, A., 38n
 skandinavianismi, 169
 Smith, A., 39
 Smith, G., 54n, 55, 60n
 sosiaalidarwinismi, 51–54, 68, 90, 102, 110, 153, 181
 sosiaali–imperialismi, 58, 90, 112, 121
 sosiaali–utilitarismi (–liberalismi), 19, 101, 173
 Spencer, H., 93
 Stephen, J.F., 131
 Sturge, J., 44
 Ståhlberg, K.J., 161
 svekomania, 152
 Söderhjelm, W., 160
- Tanner, V., 164
 Tocqueville, A. de, 24, 59, 63, 66
 totalitarismi, 177, 179

Townsend, M., 130–131
Travers–Hyndman, R., 148–159,
182
Unesco, 183
utilitarismi, luku 1, 136
uusimperialismi, 12, 83
uusliberalismi, 89–90, 102
valistus, 21
Viktoria, 121, 141
vitalismi, 170
Wakefield, E.G., 36
Wallace, A.R., 69n, 95, 102
Weissman, A., 91, 93n
Wells, H.G., 94n
Westermarck, E., 105–06, 111,
118, 156
Westlake, J., 156
Wilson, A., 123–147, 181–83
Wilson, J., 125, 128, 132, 134–147
Wood, C., 82n
Wordsworth, W., 16

